تذکرۂ علماے ہند

جبذا انادر کتابی روکش جام جہان نما کہ مثلش تا حال از کتم عدم
بمنصۂ شہود جلوہ گر نشدہ

مصنفہ

عالم المعی فاضل لوذعی محقق بیمثال حضرت رحمان علی صاحب
ممبر کونسل مقام ریوان حسب ایماے مصنف ممدوح

بار دوم

باہتمام بابو منوہر لال بھارگو سپرنٹنڈنٹ

در مطبع منشی نولکشور مقام لکھنؤ طبع گردید

سنہ ۱۹۱۴ع

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جس
فہرست مطول ہر ایک شایق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حال
کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے
ہین اُن مین بعض کتب تواریخ فارسی و اردو درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی
اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو

تواریخ مختص بحالات انبیا و اولیا وغیرہ

(فارسی)

کتب تصوف

بصنائع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و آسمان

حبذا نادر کتابی روکش جام جهان نما که شناسش احوال از کتم عدم بمنصهٔ شهود جلوه گر شده

تذکرهٔ علمای هند

عالم المعی فاضل لوذعی محقق بی مثال جناب رحمان علی صاحب ممبر کونسل مقام ریوان مصنفه

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکهنو بحسن طبع حلی آراسته

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ہست کلید در گنج حکیم

حمد بیحد وثنای لاتعد حکیمی راست علم بالقلم وسپاس بیقیاس علیمی را علم الانسان مالم یعلم حکیمی کہ زبان کروبیان را بکلمہ سبحانک لاعلم لنا الا ما علمتنا گویا ساختہ وعلیمی کہ دل انسان ضعیف البنیان تبذکار ما اوتیتم من العلم الا قلیلا تسلیہ دادہ بتعلیم رب زدنی علما پرداختہ تعالی شانہ ولایزال سلطانہ آزہار درود وسلام مروح مشام نثار بارگاہی باد کہ کوس نوبتش غدوا العلماء ورثۃ الانبیاء بذروۂ افلاک وصیت انا مدینۃ العلم بگوش املاک رسانیدہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ الطیبین الطاہرین الہادین المہدیین مبیس آن پوشیدہ مباد بر زبوم ہندوستان کہ جزو داولش ہم پلہ جہان است از بدو شیوع اسلام تا این ایام بسیاری از علمای عظام وفضلای کرام گذشتند ونامی از خود گذاشتند بقول مولانای جامی قدس سرہ السامی ؎ نزد انایان بود این نکتہ مشہور کہ دانش در کتب داناست درگور احصای اسامی گرامی شان بجز عالم الغیب کہ داند کہ بحیطہ تحریر در آرد مگر طبع حریص کہ مجبول مالایدرک کلہ لایترک کلہ است وبمقتضای ؎ کار دنیا کسی تمام نکرد ہرچہ گیرید مختصر گیرید ہرچہ دریافت نمی گذارد پس تراجم برخی ازان طائفہ عالیہ کہ از کتب سلف وتحریرات رائقہ معاونین باعز وشرف بمن ہیچمدان پیوستہ درین وجیزہ موسومہ

تذکرہ علمای ہند ملقب بہ تحفۃ الفضلا فی تراجم الکملا

برمی نگارم واز اخلاق حسنہ ناظرین با تمکین چشمی دارم کہ بعثرات وزلات قلم ژولیدہ رقم این فاقد الاستعداد دستگیری فرمودہ بذیل اصلاح عیب پوشی را کار فرمایند واللہ المستعان وعلیہ التکلان

واین کتاب مرتب است به ترتیب حروف هجا تا ناظر کتاب را بتلاش ترجمهٔ عالمی دقت روی ننماید
وذکر ماخذ ومعاونین در خاتمه خواهد آمد انشاء الله تعالی

حرف الالف

مولانا ابوحفص ربیع محدث بصری ابن صبیح السعدی البصری بر طالبان اخبار مخفی ومستتر نیست که اول شیوع ملت اسلامیه بممالک هند از دست محمد بن قاسم ابن عقیل ثقفی که ابن عم وداماد حجاج ابن یوسف ثقفی بود در عهد خلافت ولید بن عبد الملک بظهور آمده یعنی محمد بن قاسم بعمر هفده سالگی بالشکر مجاهدین بروز پنجشنبه دهم رمضان سال نود وسه وبقولی سال نود ونه هجری ملک سنده را از داهر بن چچ مرزبان سنده مفتوح نموده رایات اسلامی دران دیار مرتفع فرمود وداهر بدکردار در ناوردگاه کشته شد همان زمان یا پس از ان صاحب ترجمه دران دیار قدوم آورده بالجمله وی از تبع تابعین وکملای محدثین است از حسن بصری و عطا روایت میکند واز و سفیان ثوری ووکیع وابن مهدی راوی اند وی رحمة الله علیه صدوق وعابد ومجاهد بود گویند که وی اول مصنفین در امت اسلامیه است که بسال یک صد وشصت هجری بملک سنده رحلت فرمود رضوان الله علیه

مولوی ابو الحسن فرنگی محلی ابن مولوی عبد الجامع ابن مولوی محمد نافع ابن مولوی عبد العلی بحر العلوم بعد حفظ قرآن مجید تحصیل علوم درسیه بخدمت مولوی عبد الحکیم نموده وبیعت از مولوی حافظ عبد الوالی کرده هفتدهم ذی الحجه سال دوازده صد وهشتاد ودو هجری بعالم جوانی ازین جهان فانی در گذشت

مولوی ابو الحسن نصیر آبادی ساکن قصبه نصیرآباد مضاف لکهنو عالم عامل صاحب ورع وتقوی بود وبیعت وخلافت سلسلهٔ نقشبندیه از مولوی مراد الله فاروقی نسبا والمجددی المظهری مشربا وتهانیسری موطنا مرید وخلیفه مولوی نعیم الله بهرائچی مرید وخلیفه حضرت مرزا مظهر جان جانان قدس الله تعالی اسرارهم داشت عالمی را از ظلمات شرک وبدعت نجات بخشید وباتباع سنت سنیه میکوشید دوم شعبان سن دوازده صد وهفتاد ودو هجری

رحلت فرمودہ بجنت آرمید

شاہ ابوسعید عمری دہلوی تلمیذ مفتی شرف الدین رامپوری و مولانا رفیع الدین دہلوی بود و اجازت عامہ از مولانا عبد العزیز دہلوی حاصل کردہ و بیعت طریقہ نقشبندیہ از شاہ غلام علی دہلوی داشت بروز عید الفطر وقت صبح سال دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری در ٹونک وفات یافتہ غفر اللہ لہٗ

میر ابو الغیث بخاری در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ عالمی متصوف آیتے بود از آیات الٰہی در مجلس لطیف او بجز قال اللہ و قال الرسول و از کار مشائخ ہرگز ذکرے دیگر نبود در سال نہصد و نود و پنج ہجری بعارضۂ قولنج بمقام لکھنؤ وفات یافتہ نعش او بدہلی آوردہ مدفون کردند و میر ستودہ سیر تاریخ فوتش یافتہ اند

شیخ ابو الفیض فیضی خلف اکبر و شاگرد شیخ مبارک ناگوری در سن ۹۵۴ نہصد و پنجاہ و چہار ہجری متولد شدہ ذہن ثاقب و فکر صائب داشت بعمر چہاردہ سالگی فراغ علمی حاصل نمود در اقسام علوم ہجو شعر و معاو عروض و قافیہ و تفسیر و تاریخ و لغت و طب و خط و انشا عدیم النظیر بود در اوائل بہ تخلص فیضی شعر می گفت و در اواخر بتقریب برادر خرد خود ابو الفضل کہ وے را علامی مے نوشتند بغرض تعلی از ان وزن تخلص فیاضی اختیار نمودہ در سن ۹۷۴ نہصد و ہفتاد و چہار ہجری بہ بارگاہ اکبر شاہ رسیدہ بخطاب ملک الشعرا ممتاز شد او را قصیدہ است طویل در مدح اکبر بادشاہ موارد الکلم در علم اخلاق بعبارت عربی بحروف مہملہ و سواطع الالہام تفسیر قرآن بصنعت اہمال باتمام رسیدہ و صلہ آن دہ ہزار روپیہ اکبر شاہ وے را دادہ میر حیدر معمای تاریخ اتمام آن در سورۂ اخلاص یافتہ و ترجمہ فارسی لیلاوتی مصنفہ پنڈت بہاسکر بیدری کہ در سن ۶۲۲ ششصد و بست و دو ہجری تصنیف کردہ بود و ترجمہ رامائن منظوم فارسی و مثنوی نلدمن و دیوان فارسی کہ دران پانزدہ ہزار ابیات اندازہ تصانیف مشہورۂ فیضی اند تاریخ دہم صفر سن یک ہزار و چہار ہجری بمقام اکبرآباد فوت شدہ مدفون گشت بنابر مشہور فیضی بمذہبی مقید نبود

ابو الفضل علامی پسر دوم شیخ مبارک ناگوری است در سن ۹۵۸ نہصد و پنجاہ و ہشت

ہجری متولد شدہ بعمر پانزدہ سالگی از علوم معقول و منقول فراغ حاصل کردہ تجرد و عزلت پیش نظر داشت مگر باصرار احباب در سال نوزدہم جلوس اکبری ملازمت بادشاہ اکبر حاصل نمودہ تفسیر آیۃ الکرسی موسومہ تفسیر اکبری کہ از ان تاریخ تالیف بر مے آید نوشتہ پیشکش بادشاہ کردہ بالطائف خسروی مخصوص گشتہ اول بخدمت منشی گری ازان بعد بعہدۂ وزارت سرفراز گشت و در اندک زمانے بخاطر بادشاہ آن چنان جا گرفت کہ محسود امراد شاہزادگان شد و تخلص خود علامی می کرد بر وقت مراجعت از دکن باشارۂ شاہزادۂ سلیم یعنی جہانگیر راجہ ہر سنگھ دیو بندیلہ تاریخ چہارم ربیع الاول ۱۰۱۱ھ یکہزار و یازدہ ہجری ابو الفضل را قتل کردہ و سرش بریدہ نزد شاہزادۂ سلیم کہ در الٰہ آباد مقیم بود فرستاد شاہزادہ بغایت خوش شد و اکبر شاہ تاسف خورد تحریرات و دفاتر کتاب ابو الفضل و آئین اکبری و اکبر نامہ و عیار دانش و رسالۂ اخلاق وغیرہ یادگار قابلیت وے ہستند او ہم حسب شہرت مقید بمذہبے نبود۔

حافظ شاہ ابو اسحاق خلف و خلیفہ شاہ ابو الغوث گرم دیوان فاروقی بھیروی کہ بسال یازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری رحلت فرمود وے را گرم دیوان ازان گویند کہ جسم مبارکش در بعض اوقات بخرق عادت بدرجۂ غایت گرم می شد کہ نان گندم بران توان پخت وے را دو خلیفہ نامور بودند یکے شاہ معشوق علی غازی پوری دوم فرزند ارجمندش مظہر محاسن اخلاق شاہ ابو اسحاق ذات شریفش نادرۂ روزگار مذکر شیم صحابۂ کبار بود زہد و تقوی شعارش و اجرا اسرار شریعت دثارش افتادہ در تصحیح و تنقید احادیث نبویہ علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ ملکۂ وہبی داشت و تعلیم علوم ظاہر و باطن مے پرداخت و در مواظبت سنت سنیہ اندکے تغافل نمی ورزید در امر معروف و نہی منکر ہر صغیر و کبیر و غنی و فقیر را یکسان مے دید بسال دوازدہ صد و سی و چہار ہجری بریاض رضوان آرمید بھیروی النسبت بموضع بھیرا بابائے مکسورہ موحدہ مخلوطہ بہا و یای مثناۃ تحتانیہ معروف و رائے مہملہ بعدش الف قریہ ایست بضلع اعظم گڈھ از چڑیا کوٹ جانب شمال شش کروہ فاصلہ دارد

حکیم ابو الفتح گیلانی ولد مولانا عبد الرزاق جامع کمالات از ملازمان اکبر شاہ بروز پنجشنبہ نوزدہم شوال ۹۹۷ھ سال نود و ہفتم از صدی دہم ہجرت رحلت نمود

شیخ ابوالفتح علامی قریشی کالپوی مرید وخلیفہ سید محمد گیسو دراز جامع علوم ظاہر و باطن بود بزیارت حرمین محترمین مشرف شده و کتاب عوارف المعارف پیش حضرت سید گیسو دراز گذرانیده و مثال خلافت واقتدا یافته او را مصنفات است مثل تکمیل در نحو و مشاہد در تصوف قبرش بکالپی است برد الله مضجعه

قاضی ابوالفتح بلگرامی عرف قاضی کمال در عہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ خدمت قضای بلگرام داشت در علوم فقہ علم بے مثالی مے افراخت بعمر ہشتاد و چہار سالگی در سن یکہزار و یک ہجری رحلت کرد

خواجہ ابوالفتح کشمیری دانشمند محقق و عالم مدقق خصوصاً در علم کلام ید طولی داشت وی شاگرد خواجہ حیدر چرخی است در استخراج مسائل فقہیہ بے انباز بود کتاب سیف السابقین در رد عقائد اہل تشیع از تصنیفات اوست در صدی یازدہم ہجری بدار بقا رحلت کرد جزاہ اللہ خیراً ع

رفت اندر ہزار و یکصد سال ؛ تاریخ وفات اوست

شیخ ابوالفتح تھانیسری از فحول علمای روزگار و از اعیان متبحرین عالی مقدار بود سند حدیث از سید رفیع الدین محدث داشت و پنجاہ سال در اکبرآباد درس علوم عقلی و نقلی فرموده و بسی مستعدان چالاک از دامن افادۂ او برخاستہ اند مولوی عبد القادر بدایوانی مصنف منتخب التواریخ از تلامذۂ اوست

مخدوم ابوالقاسم سندی ابن مفتی داؤد طالب علم صاحب مدرسہ سرآمد روزگار بود بسیاری طلبۂ علوم را بفیض وافی رسانیده اورنگ زیب عالمگیری را از طرف خود وکیل شرعی قرار داده بود بسال ہزار و صد و سیزدہ ہجری فوت شد مخدوم رحمت اللہ سندی در ذہب العلم من السند تاریخ فوتش یافتہ

قاضی ابوالمعالی ساکن آگرہ شاگرد و خلیفہ دداداد عزیزان بخارا است او در فقہ چنان دستگاہی داشت کہ اگر بالفرض والتقدیر جمیع کتب فقہ حنفی از عالم برافتادے او از سر نو مے توانست نوشت در سن نہصد و شصت و نہ ہجری از توران بہند آمده در آگرہ مقیم شد و ہمانجا وفات یافتہ سال وفاتش بدریافت نرسید ملا عبد القادر بدایونی مؤلف منتخب التواریخ

ومیر غیاث الدین الملقب بہ نقیب خان ازو مستفید شدہ اند

شیخ ابو المکارم اسمعیل ابن شیخ صفی الدین ردولوی دوازدہم ربیع الثانی سال ہفتصد و ہشتاد و نہ ہجرت ولادت یافتہ چہل روزہ بود کہ پدرش ویرا بپاے سید اشرف جہانگیر سمنانی پیر خود انداخت سید موصوف فرمود این ہم مرید من است بالجملہ شیخ ابو المکارم در سایۂ عاطفت پدر بزرگوار خود تربیت یافتہ بشانزدہ سالگی از جمیع علوم متعارفہ فراغ حاصل کردہ وشب و روز بدرس و تدریس وذکر و فکر بسر مے برد او رحمۃ اللہ علیہ بسیزدہم ربیع الاول روز چہار شنبہ وقت عصر سال ہشتصد و شصت ہجرت از دار فانی بعالم جاودانی رحلت فرمود وے را چہار فرزند بودند عبد الصمد عزیز اللہ عبد القدوس حبیب اللہ عرف مخدوم مٹھن عبد الصمد و عزیز اللہ و حبیب اللہ از فیض تربیت پدر بزرگوار ارادت و خلافت خاندان چشتیہ نظامیہ حاصل کردند و شیخ عبد القدوس بخاندان چشتیہ صابریہ فیضیاب شدہ قصبۂ گنگوہ را محط انوار ہدایت و ارشاد ساخت۔

حاجی ابراہیم محدث اکبر آبادی بزہد و تقوی و ورع و درس علوم دینے خصوصاً علم حدیث قیام داشت تقید بشرع و تورع ویرا مانع اختلاط و ارتباط بمردم بود ہموارہ امر معروف ونہی منکر می نمود ہر گاہ حسب الطلب در عبادتخانۂ اکبر بادشاہ می آمد بجز اسم تکلفات و آداب ملوک مقید نمی شد و پیوستہ وعظ و نصیحت می گفت و سال وفاتش بدریافت نرسید رحمۃ اللہ علیہ

سید ابراہیم ایرجی ابن معین بن عبد القادر حسینی دانشمند کامل بر سائر علوم عقلی و نقلی و رسمی و حقیقی عبور نمودہ کتب بسیار از ہر علوم مطالعہ کردہ و تصحیح فرمودہ و مشکلات آنرا چنان حل کردہ کہ ہر کرا ادنی مناسبتی باشد نظر در کتاب او کافی بود و احتیاج استاد نداشت و الحق کہ در دہلی در زمان او ہیچکس بدانش او نبود وے بوجہ ناحق شناسی اہل روزگار در زاویہ خود بمطالعہ و تصحیح کتب مشغول بودے و درس کم گفتی با این ہمہ نسبت او بسلسلۂ علیہ قادریہ بر ہمہ غالب بودے مرید شیخ بہاء الدین قادری شطاری است در سن نہصد و بست ہجری بدہلی در اواخر عہد سلطان سکندر لودے آمدہ شیخ عبد اللہ دہلوی و میان لادن و مولانا عبد القادر صابون گر و دیگر کار آگہان نامور ببزرگی او گرویدند و در عہد اسلام شاہ در سن نہصد و پنجاہ و ستہ ہجری وفات یافتہ در مقبرۂ سلطان المشائخ مدفون است

ایرجی

منسوب است بہ ایرج بہمزۂ مکسورہ و یای تحتانی مثناۃ مجہول و رای مہملہ مفتوحہ و جیم فارسی قصبہ ایست بملک مالوہ اکنون بضلع جالون تعلق دارد و از شرفاے مشائخ و سادات آباد

معلم ابراہیم با عکظہ ساکن سورت دانشمند متبحر و فقیہ اشہر شافعی المذہب خطیب مسجد جامع بندر بمبئی بود ہموارہ بدرس و تدریس تفسیر و حدیث و فقہ مشغول بودی مفتی عبد اللطیف و مولوی سید عبد الفتاح عرف مولوی اشرف علی گلشن آبادی و سید عماد الدین از ارشد تلامذۂ وے ہستند بست و ہفتم رجب سن دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری رحلت فرمودہ مرقدش در بندر سورت است و گلشن آباد نامش مشہور ناسک است

مولوی احسان الغنی ساکن دلمؤ مضاف لکھنؤ عالم عامل کہ ورع و تقوی دثارش بود بماہ رجب سال دوازدہ صد و ہشتاد و یک ہجری رحلت فرمود

حکیم احسان علی ساکن احمد آباد نارہ خلف حکیم شیر علی متوطن احمد آباد نارہ برادر کلان مؤلف کتاب بتاریخ بستم شعبان دوازدہ صد و بست و نہ ہجری بقصبہ سلون متولد شدہ علوم رسمی و متعارفہ بخدمت قاضی عبد الکریم قدس سرہ بمقام راے بریلی و علم طب از والد خود حاصل کردند در طبابت مہارتی کامل داشتند و تمام عمر بعہدۂ وکالت سرکار انگریزی با ضلاع فتح پور و باندہ ممتاز بودند بمقام باندہ تا یک ہفتہ علیل ماندہ تاریخ نہم ذی الحجہ اخیر شب جمعہ سال دوازدہ صد و نود و چہار ہجری رحلت فرمودہ بروز جمعہ بمقام باندہ اندرون احاطۂ دیوان محمد علی مرحوم متصل قبر شیخ محمد شفیع الزمان مدفون شدند قطعۂ تاریخ وفات آن مرحوم از نتائج طبع شیخ محمد فہیم الزمان ساکن سندیلہ ہست **ع** حکیم احسان علی رحلت نمودند ❊ جوار حق کم از دو قوس بادا ❊ فہیم از درد دل سالش رقم زد ❊ مقامش جنت الفردوس بادا ❊ **ایضاً** از منشی نعمت حسن افسون تخلص رئیس باندہ **ع** احسان علی وکیل نے رحلت جہان سے کی ❊ ذات شریف پاک تھی ہر ایک عیب سے ❊ افسون کو فکر جو ہوئی سال وفات کی ❊ داخل ہوئے بخلد ندا آئی غیب سے

تصانیفہ. طب احسانی. معالجات احسانی. مفردات احسانی. مرکبات احسانی. اوراد احسانی. نکات احسانی. و دیگر کتب مفیدہ نیز یادگار ماند

قاضی احمد مجیب تارنولی ابن قاضی مجد الدین بن قاضی تاج الافاضل ابن قاضی

شمس الدین شیبانی از اولاد امام محمد شیبانی صاحب امام اعظم ابوحنیفہ بود مولدش نارنول و
منشاے او اجمیر و مرقداو ناگور است تلمذ و ارادت بخدمت خواجہ حسین ناگوری داشت در سن
ہیژدہ سالگی فراغ حاصل کردہ انواع علوم را درس مے گفت قاضی مجد الدین پدرش را ہفت پسر
بودند ہمہ دانشمند و متقی و متدین و بزرگترین ایشان احمد مجد در علم و عمل برہمہ فائق و جامع علوم
شریعت و طریقت و ورع و تقوی و ذوق و حالت بود و در امر معروف و نہی منکر جانب از
بحدیکہ پیش وے غنی و فقیر و خویش و بیگانہ درین باب مساوی بودند گاہے مداہنت را
بخود راہ نمی داد و ارباب دینار از دش قدرے نبود در آوان طالب علمی با دانشمندان بحث
کردی و بزبان عربی و فارسی تقریر نمودی و در مجالس ملوک و امرا در آمدی و بحث کردی ہم در عنفوان
شباب مرید خواجہ حسین ناگوری شد و از بحث و جدل و در آمدن بخانۂ ملوک توبہ کرد و علم طریقت
پیش پیر خود خواندہ در سن ہیژدہ سالگی از نارنول باجمیر آمد و ہفتاد سال دران بقعہ شریف
بزہد و ورع در باخت و بانواع خیرات عمر بسر برد و در اجمیر روش او این بود کہ نیم شب
بروضۂ خواجہ بزرگ مے آمد و نماز تہجد مے گزارد و تا نماز چاشت تکلم نمے کرد و بعد فراغ
درس علوم دینیہ مے گفت و بعد قیلولہ قلیلہ برمے خاست و تا عصر یاد و را و مشغول بودے
و بعد ازان تفسیر مدارک میان اہل مجلس بیان فرمودی چنانکہ مسلوک طریق مشائخ وے بود
نقل است کہ وے مے گفت وقتے ہمراہ اقرباے خود برای مدد معاش بہ ہند رفتم و من دران ایام
خردسال بودم شیخ محمود دہلوی شیخ الاسلام در ہند بود و صدارت علیا با وے تعلق داشت
در نماز پیش از امام تحریمہ بست چون از نماز فارغ شد ہیچ کس از دانشمندان کہ در صف اول پہلوی
او بودند بوے چیزے نگفت چون دیدم کہ ہمہ مداہنت مے کنند من پیشتر آمدم و بشیخ الاسلام گفتم
کہ این نماز تو درست نیست کہ تحریمہ پیش از امام بستی شیخ الاسلام منفعل شدہ اعادہ نماز کرد
منقول است کہ رسم سلاطین ہند چنان بود کہ مردم با ایشان پشت خم کردہ و سر را بر زمین نہادہ
سلام مے کردند قاضی احمد مجد و قاضی ادریس دہلوی کہ دانشمندان بودند بآن وضع سلام
نکردند کہ بدعت است السلام علیکم گفتند و برابر بادشاہ نشستند پادشاہ الضافت
بایشان داد و قاضی ادریس را قاضی اجمیر ساخت و چہار دیہ بوے داد و امر فتوے

کہ مورونی قاضی احمد مجد بود بوے مسلم داشت قاضی احمد مجد را بدرجۂ غایت محبت باولاد رسالت پناہ صلعم بود و در عموم احوال جامۂ خسیس دکم شو پوشیدی و اکثر اوقات صرف کلاہ بر سرش بودی وجز نماز دستار بر سر کمتر بستی وشیروار در مجلس تذکیر نشستی وما قال اللہ وقال الرسول بہیبت و عظمت تمام گفتی چنانکہ زہرۂ ملوک آب شدی وتعظیم خود از کس نمی پسندید بعد مدتے متوجہ ناگور شد کہ مسکن پیرش بود است وبتاریخ بست وپنجم صفر سال ہشصد وبست وہفت ہجری اللہ اکبر گویان جان بحق تسلیم کرد و در روضۂ مخدوم بزرگ سلطان التارکین در پایان پیر خود مدفون گشت ملا محمد نارنولی کہ مردے صالح ومقبول ومرید قاضی احمد مجد ومورخ وقت بود تاریخ فوتش چنین یافتہ نظم بستہ بود احمد مجد شیبانی ✽ زدون حد ابجو زاہد زشاہد ✽ کہ تاریخ آن پیر خود نارنولے برادر دار رحلہ از شیخ زاہد ✽ رحمۃ اللہ علیہم اجمعین

مولانا شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی ابن مولانا شیخ عبدالاحد فاروقے

نسب آنحضرت بہ بست وہشت واسطہ بجناب امیر المومنین سیدنا عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ مے پیوند دوی رحمہ اللہ از بزرگان سرہند بلکہ باعث فخر اہل ہند عالم ربانی ومجدد الف ثانی جامع بود میان علوم ظاہر وباطن ودلیلے بود ساطع بر شرافت نوع انسانی در سال ہفتاد ویکم از صدی دہم ہجرت بساحت وجود قدم رنجہ فرمود وبصغر سنی از حفظ قرآن مجید فراغت یافتہ بہ تحصیل علوم متداولہ رو آوردہ اولا از والد ماجد خود بعض علوم استفادہ نمودہ بسیالکوٹ رفت واز مولانا کمال الدین کشمیری نزیل سیالکوٹ کتب معقول بہ تحقیق وتدقیق تمام خواندہ وعلم حدیث از مولانا یعقوب کشمیری اخذ کردہ باز بخدمت مولانا عبدالرحمن محدث کہ از کبرائے محدثین ہندوستان بودند حدیث مسلسل بواسطۂ واحد واجازت تفسیر وصحاح ستہ ودیگر مقروات یافتہ بعمر ہفدہ سالگی از تحصیل علوم ظاہر فراغ حاصل کردہ بدرس وتصنیف مشغول شد خلافت سلسلۂ چشتیہ از والد خود داشت واجازت بیعت قادریہ وغیرہ از شیخ سکندر کیتھلی یافتہ بہوائے حجاز محمل شوق بستہ بدہلی رسید ودرانجا باحضرت خواجہ محمد باقی باللہ النگی قدس سرہ دولت ملاقات دست داد بطریقۂ علیہ نقشبندیہ بخدمت شان بیعت کردند ودر دو ماہ وچند روز نسبت حضور سلسلۂ نقشبندیہ حاصل نمودند چنانچہ ہمدران

ایام حضرت خواجہ بیکی از مخلصان خود رقم فرمودند کہ شیخ احمد نام مردے از سرہند کثیر العلم قوی العمل روزی چند با فقیر نشست و برخاست کردہ بسیار از روزگار او قات خود مشاہدہ نمود بآن مے ماند کہ آفتابی شود کہ عالم از و روشن شود انتہی و بھان زمان آوازہ آنحضرت بلند شدہ آستان شان محط رحال و مجمع اصحاب کمال گشت علماے دور و نزدیک و امراے ترک و تاجیک بشرف حضور بہرہ ور گردیدند و مشائخ ارادت آوردند و سلسلۂ شان از ہند تا ماوراء النہر روم و شام و مغرب رسیدہ ذات بابرکات شان آیتے بود از آیات ربانی و نعمتے بود از نعماے یزدانی نزاعی کہ درمیان علماے کرام و صوفیۂ عظام از ہزار سال بود ایشان بر داشتند و مورد و مصداق حدیث صلہ شدند چہ ایشان درمیان علماے ظاہر و صوفیہ صلہ بودند کہ اختلاف فریقین را در وحدت وجود بلفظ راجع داشتند صبر و رضا و تسلیم و شفقت بر خلق و صلۂ رحم و رعایت ارباب حقوق و سبقت در سلام و لینت در کلام شیمۂ کریمۂ ایشان بود با این ہمہ تمسک بہ کتاب و سنت ہمین یک فضیلت مقادم ہزار فضائل تواند بود منقول است کہ علماے ظاہرین پیش سلطان جہانگیر ابن اکبر شاہ شکایت کردند کہ شیخ احمد دعوے مے کند کہ مقام وے بالاے مقام صدیق اکبر است چون سلطان شیخ را طلبیدہ از حقیقت حال استفسار کرد شیخ جواب داد کہ شما براے خدمتی ادنے خادم خود را پیش خود مے طلبید و براہ مہربانی بوے سخنی پوشیدہ مے گوئید ضرور است کہ آن خادم ادنی بعد طے کردن مقامات امراے عالی درجہ بشما ہی رسد و باز آن خادم مراجعت کردہ بمقام خود ایستادہ مے شود پس بدین آمد و رفت لازم نئے آید کہ مرتبہ خادم ادنی بالای امرای نامدار باشد پادشاہ خاموش ماندہ رواز عتاب گردانید درین وقت مردے از حضار بارگاہ شاہی بشاہ معروض داشت کہ تکبر شیخ بہ بینید کہ سجدہ بشما نکردہ حال آنکہ شما ظل اللہ و خلیفۂ او ہستند پادشاہ بر غضب شدہ وے را در قلعہ گوالیار محبوس کرد شاہجہان پسر جہانگیر کہ بشیخ خلوصی داشت قبل از آمدنش ببارگاہ شاہی افضل خان و خواجہ عبد الرحمن مفتی را مع بعض کتب فقہ نزد شیخ فرستادہ پیغام دادہ بود کہ علما سجدۂ تحیت جہت سلاطین جائز داشتہ اند شما را باید کہ وقت ملاقات بادشاہ را سجدہ کنید و من ضامن مے شوم کہ از سلطان بشما ضرری نخواہد رسید شیخ رح بجوابش گفت کہ اجازت سجدہ رخصت است و عزیمت

آنست کہ بجز خدائے عزوجل دیگری را سجدہ نکردہ شود القصہ شیخ تا سہ سال در حبس ماندہ بعدہ جہانگیر پادشاہ وی را بدین شرط از قید برآورد کہ وی بلشکر سلطانی بودہ ہمراہش گشت کند چنانچہ شیخ چندی بہ لشکر سلطانی حاضر ماند پس ازان از بادشاہ رخصت وطن یافتہ بسرہند رونق افروز شدہ بروز سہ شنبہ بست وہشتم صفر سال سی وچہارم از صدی یازدہم ہجرت بجوار رحمت ایزدی پیوست وبسرہند مدفون گشت تاریخ وفاتش رفیع المراتب یافتہ اند نور اللہ مضجعہ ٭ تصانیفہ الانیقۃ رسالۂ تہلیلیہ رسالۂ اثبات نبوت ٭ رسالۂ مبدء و معاد ٭ رسالۂ مکاشفات غیبیہ ٭ رسالۂ آداب المریدین ٭ رسالۂ معارف لدنیہ ٭ رسالۂ رد الشیعہ تعلیقات العوارف ٭ شرح رباعیات خواجہ باقی باللہ رح ٭ مکتوبات در سہ مجلد ٭ **تذییل** حدیث شریف ان اللہ یبعث لہذہ الامۃ علی راس کل مائۃ سنۃ من یجدد لہا امر دینہا کہ در سنن ابی داؤد وغیرہ کتب معتبرہ مروی است مراد از راس مائۃ باتفاق اہل حدیث آخر صدیست و علامات وشروط مجدد انیست کہ وی عالم باشد بعلوم ظاہر وباطن ونفع از تدریس وتالیف وتذکیر او شائع باشد ودر احیای سنن ومحو بدعات سرگرم بودہ در آخر یک صدی واول صدی دیگر اشتہار علوم وشیوع انتفاع از وے بیشتر باشد فضائل واوصاف مولانا شیخ احمد باعلی صوت ندا می کند کہ وی رحمۃ اللہ علیہ مجدد است نہ مجدد مائۃ بل مجدد الف ثانی واز صد تا ہزار فرق بین است سہرند بکسر سین مہملہ وسکون ہائے ہوز وکسر رائے مہملہ وسکون نون در آخر دال مہملہ شہریست درمیان دہلی ولاہور بر شارع عام کذا ذکرہ حسان الہند فی سبحۃ المرجان

مولانا احمد احمد آبادی ابن مولانا سلیمان قدس سرہما اصل زاد بوم ایشان گرد است مولانا سلیمان مذکور دار دار احمد آباد گجرات گردید واز خدمت شیخ عبد الحق دہلوی کسب فیوض نمودہ فاضل متبحر گشت تصانیف عالیہ از وی یادگار ماند پسرش مولانا احمد کہ یگانۂ روزگار بود و بہم علوم دستے رسا داشت ودر اکثر علوم تصانیف نادرہ دارد علم معقول بدیار گجرات از وی رواج یافتہ منجملہ مصنفاتش فیوض القدس نام کتابیست در علم کلام کہ آن را از الہامات قدسیہ توان گفت اکثر تحصیل وے بیش مولانا محمد شریف بودہ شرح مواقف واکثر علوم عقلیہ از مولانا ولی محمد خانو وتصوف از میان شیخ فرید اخذ کردہ ودریائے فیض پیش

شاہ قبا دمخاطب بہ دیانت خان گذرانید واجازت حدیث وبعض علوم از والد خود مولانا سلیمان گرفتہ بتاریخ بست ویکم جمادی الثانی سال یازدہ صد ودوازدہ ہجری بعالم قدس شتافتہ مولانا نور الدین گجراتی شاگردش تاریخ وصال وی درین مصرعہ یافتہ ؎ شمعی کہ بود بہ انجمن علم گل شدہ ٭ مرقد پدر و پسر در احمد آباد گجرات است

ملا احمد رام پوری کہ بولایتی شہرت داشت شاگرد مولوی برکت الٰہ آبادی بعلوم درسیہ خصوصًا در فلسفہ ماہر بود سلسلۂ تلمذ اکثر علمای رامپور بدو منتہی می شود

ملا احمد عبد الحق فرنگی محلی ابن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی تحصیل علوم بخدمت عم خود ملا نظام الدین نمود و در جنب درس بتدریس مشغول گشت واعتبار تمام در ارباب و اراکین شہر لکھنؤ پیدا کردہ در امور خانہ داری عم خود را سبکدوش مے داشت تصانیفش شرح سلم وحواشی زواہد ثلثہ یادگار ماند

ملا احمد حسین فرنگی محلی ابن ملا محمد رضا پسر چہارم ملا قطب الدین الشہید السہالوے کتب درسیہ متعارفہ بخدمت عم خود ملا نظام الدین تحصیل نمودہ فاضل کامل گشت وبتدریس علوم عمر گرانمایۂ خود بسر بردہ در اواخر عمر او را سفر فیض آباد پیش آمد در آنجا بیمار شدہ بوطن می آمد در اثنای راہ وفات یافتہ ملا حبیب اللہ فرنگی محلی از تلامذۂ اوست

ملا احمد انوار الحق فرنگی محلی ابن ملا احمد عبد الحق بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین سہالوی چون در فطرت ازلی محبت الٰہی در دلش ریختہ بودند در عالم طفولیت بخدمت والد خود مے نشست و از برکات انفاس طیبۂ او استفادہ مے برد کتب درسیہ بخدمت مولوی احمد حسین و ملا محمد حسن خواندہ تکمیل علوم ظاہر بخدمت مولوی عبد العلی بحر العلوم نمودہ بعمر ہفتدہ سالگی بخدمت والد خود فائز بہ بیعت گشتہ توجہ خاطر بمعقولات نداشت کتب منقول البتہ منظور نظرش بودند الغرض اوقات شریفش بعبادت الٰہی بسر مے برد و نفسی بدون ذکر و شغل برباد نمے داد حالات شریفش از خوارق عادات مفصلًا در اغصان اربعہ مذکور ست بست و ششم شعبان روز سہ شنبہ یک پاس روز ماندہ سال دوازدہ صد و سی و شش ہجری روح مبارکش از حجرۂ قالب برآمدہ برفیق اعلےٰ پیوست در باغ خود واقع لکھنؤ مدفون شد

شاعری مادۂ تاریخ فوتش در مصرعہ۔ رحمت حق بروح انور باد ہم یافتہ

شیخ احمد لاہوری بن عبداللہ بن علی محمد بن محمد جمال الدین دوانی دست ابوالمجد مولوی محمد اشرف لکھنوی بود اسلافش از دوان کہ قریہ ایست در شیراز بودند وقتیکہ اہل تشیع برایران زمین استیلا یافتند وقتل و نہب اہل سنت از دست شان بظہور آمدہ جدش بہ پشاور رسید ہمانجا شیخ احمد متولد شد و علوم عقلیہ و نقلیہ اکتساب کرد و از پشاور بموضع نبہ اقامت گزید طبیبے حاذق بود بمداواۃ فقرا و غربائے پرداخت و با غنیا ملتفت نمے شد و ہموارہ بریاضات و بدرس علوم اشتغال داشت در سن یکہزار و ہفتاد و ہفت ہجری وفات یافتہ در نبہ مدفون گردید نبہ دیہی است از دیہات سیالکوٹ مضاف لاہور

مولوی احمد حسن قنوجی فرزند کلان مولوی سید آل حسن قنوجی جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بتاریخ نوزدہم رمضان یوم شنبہ وقت اشراق سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری متولد شدہ علوم مروجہ ببلاد متفرقہ بخدمت اساتذہ چند آموخت شاعری قوے الحافظہ جید الذہن بود در آخر بحلقۂ تلمذ مولوی عبدالجلیل کوئلی در آمد و اجازت حدیث از شاہ عبدالغنی مجددی دہلوی یافتہ در سال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری باراد حج بیت اللہ از وطن روانہ شدہ بمقام برودہ ملک گجرات رسید نزد مولوی غلام حسین قنوجی مقیم شد و در انجا بمرض تپ بیمار گشتہ نہم جمادی الاولےٰ بروز جمعہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و ہفت ہجری رحلت فرمودہ بعد نماز جمعہ در تکیہ ماتریدیہ مدفون گشت طاب اللہ ثراہ

مولوی احمد اللہ پانی پتی فرزند و تلمیذ قاضی ثناء اللہ پانی پتی و مرید مرزا مظہر جانجانان دہلوی ماہر فقہ و حدیث صاحب ورع و تقویٰ بود در سال یازدہ صد و نود و ہشت ہجری بعالم جوانی سوئے عالم جاودانی شتافت

شیخ احمد فیاض امیٹھوی از فحول علمای کبار صاحب تقوی و ریاضت و مجاہدہ بود بحالت بیماری صعب قرآن مجید را در یکسال یاد کردہ اکثر کتب متداولہ برزبان داشت اگر شاگردی در خواندن غلط کردی صحت آن بیاد گفتی تفسیر و حدیث و سیر و تاریخ خوب میدانست قرأت فاتحہ عقب امام روا داشتی ہمعصر شیخ نظام الدین امیٹھوی بود و شیخ

نظام الدین مذکور در سال نہصد و ہشتاد و یک ہجری وفات یافتہ تاریخ وفات شیخ احمد معلوم نہ شد

قاضی احمد اللہ بلگرامی عرف محمد عثمان ابن قاضی محمد احسان وی بحلیہ علوم آراستہ بود خصوصاً بفقہ و حدیث در بلگرام نظیری نداشت تا سال نود و ششم صدی دوازدہم بر مسند قضاے بلگرام متمکن بود بلگرام را در زمان پیشین سرے نگری گفتند بالجملہ این قصبہ عمدہ خیز و معدن علماے و فضلاے نامدار بود از قنوج بسمت شمال مائل بمشرق بفاصلہ پنج کروہ واقع است و در وسط آن بیرون شہر دریای گنگ بفاصلہ دو نیم کروہ مے گذرد

مفتی احمد ابو الرحیم فرنگی محلی ابن مفتی محمد یعقوب بعد تحصیل کتب درسیہ بدرس اشتغال داشت و مزاولت کتب فقہیہ بسیار نمودہ مفتی متدین مشہور بود مدتے عدالت فوجداری در عہد نواب سعادت علی خان لکھنوی باو تفویض ماند نواب موصوف بر دیانت و امانت وے اعتمادی داشت بقضاے الٰہی بیمار شدہ وفات یافت رحمۃ اللہ علیہ

مولوی احمد رضا خان بریلوی سلمہ اللہ تعالیٰ ابن مولوی نقی علی خان بن مولوی رضا علی خان متوطن بریلی روہیلکھنڈ تاریخ دہم ماہ دہم یوم السبت سال ہفتاد و دوم از صدی سیزدہم بعرصۂ دنیا قدم نہاد جد شریفش بروز عقیقۂ وے بشر شدہ گفت خوابی دیدم کہ تعبیر آن فاضل و عارف شدن این فرزند ہست بالجملہ صاحب ترجمہ بعمر چہار سالہ از خواندن قرآن مجید فراغت یافتہ و بعمر شش سالگی بماہ ربیع الاول بر سر منبر بحضور مجمع کثیر رسالۂ میلاد شریف خواند تمامی علوم درسیہ از معقول و منقول بخدمت والد ماجد خود تحصیل نمودہ بتاریخ چہاردہم شہر ہشتم سال ہشتاد و ششم از صدی سیزدہم فاتحہ فراغ خواند و ہمان تاریخ جواب استفتاے رضاعت نوشتہ والد ماجد وی کار فتاوے نویسی باو سپردہ و در سال نود و چہارم صدی مذکور بخدمت سید شاہ آل رسول مارہروی شرف بیعت حاصل نمودہ مثال خلافت و اجازت جمیع سلاسل و سند حدیث یافتہ و در سال نود و پنجم صدی مذکور بہ معیت والد ماجد خود بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً مشرف شدہ از اکابر علماے آن دیار اعنی سید احمد دحلان مفتی شافعیہ و عبد الرحمان سراج مفتی حنفیہ سند

حدیث و فقہ و اصول و تفسیر و دیگر علوم یافتہ۔ روزی نماز مغرب بمقام ابراہیم علیہ السلام خواند بعد نماز امام شافعیہ حسین بن صالح جمل اللیل بلا تعارف سابق دست صاحب ترجمہ گرفتہ بخانہ خود برد و تا دیر پیشانی وی گرفتہ فرمود انی لاجد نور اللہ من ہذا الجبین پس سند صحاح ستہ و اجازت سلسلۂ قادریہ بدستخط خاص دادہ فرمودند کہ نام تو ضیاء الدین احمد است در سند مذکور تا امام بخاری علیہ الرحمۃ یازدہ وسائط اند وہم در مکۂ معظمہ بایمای شیخ جمل اللیل موصوف شرح رسالۂ جوہرۂ مضیہ در بیان مناسک حج مذہب شافعیہ کہ از تصانیف شیخ سابق الوصف است اندر دو یوم نوشتہ و نام آن النیرۃ الوضیۃ فی شرح الجوہرۃ المضیۃ مقرر کردہ پیش شیخ برد شیخ بتحسین و آفرین وے لب کشاد در مدینہ طیبہ مفتی شافعیہ یعنی صاحبزادۂ مولانا محمد بن محمد عرب ضیافت صاحب ترجمہ کردہ باثناے اکل طعام مسئلۂ افضلیت مدفونین بقیع پیش گردید صاحب ترجمہ گفت کہ امیر المومنین عثمان رضی افضل اند و مولانا می زمود کہ حضرت ابراہیم ابن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تفضیلت دارند جانبین دلائل خود ہا بیان مے کردند آخر مولانا فرمود کہ ہر دو قول صحیح و موجہ اند صاحب ترجمہ گفت ولکل وجہۃ ہو مولیہا آن وقت بانگ نماز عصر از حرم شریف برخاست مولانا فرمود فاستبقوا الخیرات آن جلسہ برخاستہ بنماز شریک شد شب یعنی بعد نماز عشا صاحب ترجمہ در مسجد خیف تنہا توقف نمود در انجا بشارت مغفرت یافتہ وے سلمہ ربہ تصانیف بسیار دارد از ان جملہ اینند

ما تعلق بالنبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تجلی الیقین بان نبینا سید المرسلین اقامۃ القیامہ علی طاعن القیام لنبی تہامہ سلطنۃ المصطفیٰ فی کل الوریٰ نافی الفیٔ عمن بنورہ انار کل شیٔ الملقب بہ قمر التمام فی نفی الظل عن سید الانام ہدی الحیران فی نفی الفیٔ عن شمس الاکوان سمع وطاعۃ لاحادیث الشفاعۃ اور الافلاک لجلال حدیث لولاک القیام المسعود بتنقیح المقام المحمود اجلال جبریل بجعلہ خادما للمحبوب الجلیل سماع الاربعین فی شفاعۃ سید المحبوبین البحث الفاحص عن طرق حدیث الخصائص **ما تعلق بتفضیل الشیخین** منتہی التفضیل لبحث التفضیل مطلع القمرین فی ابانۃ سبقۃ العمرین الزلال الانقی من بحر سبقۃ الاتقی الکلام البہی فی تشبہ الصدیق بالنبی وجد المشوق بجلوۃ اسماء الصدیق

والفاروق **مما یتعلق باہل بیت النبوۃ والصحابۃ** ۱۷ احیاء القلب المیت بنشر مناقب اہل البیت ۱۸ اظلال السحاب فی اجلال الصحابہ ۱۹ رفع العروش الخاویہ من ادب الامیر معاویہ ۲۰ الاحادیث الراویہ لمناقب الصحابی معاویہ ۱۳۰۴ **مما یتعلق بالاولیاء الکرام** ۲۱ الاہلال بفیض الاولیاء بعد الوصال ۲۲ انہار الانوار من یم صلوٰۃ الاسرار ۲۳ ازہار الانوار من ضیاء صلوٰۃ الاسرار ۲۴ طوالع النور فی حکم السراج علی القبور ۲۵ مجیر معظم شرح قصیدۂ اکسیر اعظم **مما یتعلق بالمسائل النزاعیہ** ۲۶ حیاۃ الموات ۱۳۰۵ فی سماع الاموات ۲۷ منیر العین ۱۳۰۱ فی حکم تقبیل الابہامین ۲۸ نسیم الصبا فی ان الاذان یحول الوبا ۲۹ البارقۃ الشارقۃ علی مارقۃ المشارقۃ **مما یتعلق بفن الحدیث** ۳۰ النجوم الثواقب فی تخریج احادیث الکواکب ۳۱ نور عینی فی الانتصار للامام العینی ۳۲ الروض البہیج فی آداب التخریج ۔ اگر پیش ازیں کتابے دریں فن یافتہ نشود پس مصنف را موجد تصنیف ہذا مے تواں گفت **مما یتعلق بالفقہیات** ۳۳ عبقری حسان ۱۳۰۴ فی اجابۃ الاذان ۳۴ حسن البراعۃ فی تنفیذ حکم الجماعۃ ۱۲۹۹ ۳۵ ازکی الہلال فی ابطال ما احدث الناس فی امر الہلال ۳۶ الاحلی من السکر لطلبۃ سکر روسر ۱۳۰۳ بفتح راء مہملہ و سکون واو و سین مفتوحہ در آخر راء مہملہ ساکنہ نام جماعت تجار انگریز است کہ در شاہجہانپور کارخانہ شکر و قند اجرا کردہ اند و استخوان حیوانات سوختہ بزگال آن تصفیہ شکر وغیرہ مے نمایند ۳۷ اجود القری لمن یطلب الصحۃ فی اجارۃ القری ۳۸ النیرۃ الوضیئۃ فی شرح الجوہرۃ المضیئۃ ۱۲۹۸ ۳۹ جمل مجلیۃ فی ان المکروہ تنزیہا لیس بمعصیۃ ۱۳۰۴ ۴۰ الامر باحترام المقابر ۴۱ البارقۃ اللمعاء علی طالح نطق بکفر طوعا ۴۲ المقالۃ المسفرۃ عن احکام البدعۃ المکفرۃ ۱۳۰۱ ۴۳ احکام الاحکام ۱۲۹۸ فی التناول من ید من مالہ حرام ۴۴ فصل القضا فی رسم الافتا ۴۵ العطایا النبویہ فی الفتاوی الرضویہ **من ابواب شتی** ۴۶ مقامع الحدید ۱۳۰۴ علی خد المنطق الجدید ۴۷ عنبار الطالب بمبحث ابی طالب ۱۲۹۹ ۴۸ السعی المشکور فی ابداء الحق المہجور ۴۹ فور الامال فی الاوفاق و الاعمال ۵۰ شاقل وکفے من ادعیۃ **المصطفی** ۔ بماہ جمادی الآخر سن سیزدہ صد ہجری برخے از مفضلین بریلی و بدایون و سنبھل و رامپور وغیرہ کہ سرخیل شان مولوی محمد حسن سنبھلی بودند در بلدہ بریلی فراہم شدہ خواستند کہ بصاحب ترجمہ درباب تفضیل باب

مناظرہ کشاید صاحب ترجمہ باوجود علالت طبع واستعمال منضجات اولاسی سوال نوشتہ پیش سرگروہ آن طایفہ فرستاد مجرد معاینہ اسولہ مذکورہ سرگروہ مناظرین بسوارے عجلہ دخانی بعجلت تمام جانب وطن تشریف فرما شدند ودیگر معاونین شان بزاویہ من سکت سلم پناہ بردند چنانچہ قدرے تفصیل این واقعہ در رسالہ "فتح خیبر" مطبوع شدہ است ازان بعد اعلان مناظرہ بحث مذکور منجانب صاحب ترجمہ عموماً مطبوع شدہ شایع گشت تا اے یوماً ہذا از جاے صداے برنخاست ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذوالفضل العظیم تصانیف وے تا این زمان قریب ہفتاد وپنج مجلد رسیدہ اند سلمہ اللہ تعالی

ملا احمد زین جونپوری عالم متبحر عامل ومتوکل ومتورع ومتبرک مرید شیخ معروف جونپوری بود وشیخ معروف مرید مولانا الہ داد شارح کافیہ وہدایہ وبزودی ومدارک است ووی مرید راجہ حامد شاہ مانک پوری بود

مولانا احمد تھانیسری مرید شیخ نصیر الدین اودہے دہلوی در فضائل وعلوم ظاہری بسیاری ماہر بود بعد معاودت امیر تیمور گورگانی مولانا از دہلی بکالپی آمدہ متوطن شد وہمانجا وفات یافتہ اندرون قلعہ کالپی مدفون گردید او را قصیدہ ایست دالیہ در لغت کہ درواز فصاحت وبلاغت دادہ چندبیت ازان شیخ المحدثین دہلوی در اخبار الاخیار نقل کردہ قابل دید ست

قاضی احمد غفاری قزوینی از اولاد امام نجم الدین عبد الغفار ست کہ صاحب کتاب حاوی در مذہب شافعی گذشت فاضل ومنشی ومورخ خوش طبع بے عدیل بود کتاب نگارستان در عجائب حالات وغرائب واقعات وکتاب نسخ جہان آرا کہ نامش تاریخی است ودر مجمل تواریخ عالم از زمان آدم تا حضرت خاتم صلعم از تالیفات اوست در آخر عمر دست از وزارت بادشاہزادگان عراق باز داشتہ متوجہ زیارت بیت الحرام گردیدہ وآن سعادت را دریافتہ از بندر ابل ہندوستان سے آمد ناگاہ دست قضا در رخت ہستی وے خلل انداختہ در سال نہصد وہفتاد وپنج ہجری بعالم بقا کشید

یفعل اللہ مایشاء ویحکم مایرید

مولوی احمد بخش سندیلی ابن مولوی سید عبداللہ ساکن سندیلہ اخذ علوم از والد ماجد خود ونیز مولوی اعزالدین سندیلی و مولوی حیدر علی سندیلی کردہ مرید و خلیفہ پدر خود بود طلبہ ظاہر و باطن را از فیضی مزید مے رسید کمتر درس میداد و مرید مے کرد سال وفاتش معلوم نہ شدہ در باغ امرہرہ واقع قصبہ سندیلہ پائین والد خود بخاک آسود علیہ رحمۃ اللہ الودود

شیخ احمد عرب یمنی شروانی ابن شیخ محمد یمنی شروانی در اواخر صدی دوازدہم یا باوائل صدی سیزدہم ہجری بہندوستان آمدہ و سیاحت شہرہائے کلان نمودہ اکثر بکلکتہ مقیم بودے در فن ادب عرب مہارتے کامل داشت از تصانیف وے نفحۃ الیمن فیما یزول بذکرہ الشجن کہ بپاس خاطر مسٹی ہمزدن صدر المدرسین کلکتہ تالیف نمودہ و مناقب حیدریہ کہ لطیب خاطر غازی الدین حیدر فرمانروائے لکھنؤ تصنیف کردہ و شمس الاقبال فی مناقب ملک بھوپال و انشائے عجب العجائب مشہور اند و اظہار لیاقت علمی وے مے کنند سال وفاتش بدریافت نرسیدہ

مولوی احمد علی عباسی چریاکوٹی از اکابر مشاہیر علمائے ہندوستان است بجمیع فنون متداولہ مہارتے تمام داشت علی الخصوص در اصول فقہ و فلسفہ اولی علم سربلندی مے افراشت بسال یک ہزار و دو صد ہجری از کتم عدم بمنصہ شہود قدم وجود نہادہ در عنفوان شباب در وطن مالوف خود بہ تحصیل علوم کرہمت بستہ طرفے از صرف و نحو بخدمت مولوی حافظ غلام علی عباسی کہ از گرامی ناموران مرز بوم چریاکوٹ بود اخذ فرمودہ بعد ازاں چون داعیہ تحصیل کمال در دلش راسخ بود بسے برنیامد کہ ردائے رہ نوردی برزیلہ اہل بستہ دخار عنا دریائے جہد و طلب شکستہ بخدمت مشاہیر علمائے ہند پیوستہ انا بخا کہ طبع صافی و ذہن ثاقب داشت ہیچ درسے اندر ہائے علم نبود کہ بر و کشادہ نشد فنون ریاضیہ را از مولوی غلام جیلانی بھرامے مولوی حیدر علی رامپوری و نیز تعلیم الیشان بہ تکمیل آوردہ و فلسفہ و فقہ و اصول و بلاغت را از بلاد بعیدہ حاصل کردہ و تحصیل علم قراءت و تجوید زمام تعلم بدست قاری نسیم رامپوری سپردہ و آن را با نجام رسانیدہ و اعمال مساوکہ در دیشان از برگزیدہ آفاق حضرت حافظ ابو اسحاق لوح

ساکن بہیر گرفتہ و در ایام تحصیل داد سیاحت دادہ و بجہد تمام در پے ہر ہنری فتادہ بعمر سی سالگی از جمیع فنون درسیہ و غیر درسیہ طرف بستہ بوطن باز آمد و برسم ازدواج و مناکحت پرداخت و زان بعد بمسند افادہ فنون و درس علوم نشستہ جمعے کثیر را از فنون مختلف بہرہ مند گردانید در تعلیم وے را طریقہ خاصہ بود کہ ہیچ متعلم بے بہرہ فائق نمی ماند علمائے معاصرش از طرز تعلیم وے معترف بکمالش بودند بتصانیف کمتر متوجہ مے شد مگر باقتراح بعض احباب بہ تسوید اجزائے چند در بعض علوم پرداختہ کہ بعضی ازان ناتمام ماندہ و برخے را تکمیل ساختہ ہمچو انوار احمدی حاشیہ قال اقول و شرح سلم العلوم بانجام رسیدہ و نور النواظر در علم مناظرہ باتمام رسانیدہ و ہمچنین رسائل او در فنون مختلفہ فے الجملہ موجود اند و انار شدہ و اشہر تلامذہ وے علمائے موصوف الذیل ہستند مولوی نصر اللہ خان خویشگی خورجوی و مولوے علی عباس چریاکوٹے و مولوی نجم الدین چریاکوٹی و مولوی عنایت رسول چریاکوٹی صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بماہ ذی الحجہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری رخت ہستی بروضہ رضوان بربست علیہ الرحمۃ والغفران **چریاکوٹ** قصبہ الیست مردم خیز در سواد اعظم گڈھ **بہیر** ابربای موحدہ مکسورہ مخلوط بہائے مختفی و یائے مثناۃ تحتانیہ معروف و رائے مہملہ مفتوحہ بآخرش الف

قصبہ الیست بسواد اعظم گڈھ مسکن مشائخ عظام

قاضی احمد علی سندیلی ابن سید فتح محمد ساکن سندیلہ شاگرد و داماد مولانا حمد اللہ سندیلی دانشمند متبحر کثیر الدرس والتصانیف ذکی و ذہین بود از پیشگاہ سلاطین دہلی بعہدۂ قضائے قصبہ سندیلہ عز امتیاز داشت مولوی حیدر علی ابن مولانا حمد اللہ ہم از و مستفید شدہ حاشیہ میر زاہد رسالہ و حاشیہ میر زاہد ملا جلال و حاشیہ میر زاہد شرح مواقف و شرح سلم العلوم و حاشیہ منہیہ بر شرح سلم و رسالہ فرائض حنفی از تصنیف انیق او یادگار اند در اواخر صدی دوازدہم ہجری رحلت فرمودہ بقصبہ سندیلہ در صحن امام بارہ سید غلام حسین مدفون گشت طاب اللہ

ثراہ و جعل الجنۃ مثواہ

خواجہ اختیار الدین عمر ایرجی آبا و اجداد او از کبرائے خطہ ایرج بودند و بمنصب شہدہ داری ستقین منسوب آخر الامر او را جذبہ دست دادہ بکلی ترک حطام دنیا دست نمودہ

انچہ از اورارات والغابات متعین داشت ہمہ را بطوع ورغبت گذاشتہ در طلب علم وطریقہ زہد قدم صدق نہاد ودر خدمت قاضی محمد ہادی کہ از اساتذہ عہد وصلحاے روزگار ومرید وخلیفہ شیخ نصیر الدین محمود بود تحصیل علم کرد وبہ نعمت خلافت واجازت مشرف گشت وفاتش چہاردہم محرم سن ہشت صد ونہ ہجری واقع شدہ بمقام ایرج مدفون گشت علیہ الرحمۃ والرضوان

حکیم ارزانی دہلوی نامش محمد اکبر بن حاجی محمد مقیم در عصر فیض اثر بادشاہ جہاہ ابو المظفر محی الدین اورنگ زیب عالمگیر غازی طبیبی حاذق مرید خاندان قادریہ بود بہ طب فرضی تالیف کتب طبیہ بسر می برد از تصانیف او کتب ذیل مشہور اند۔ میزان الطب۔ حدود الامراض منتخب اکبری۔ مجربات اکبری۔ مفرح القلوب۔ شرح قانونچہ۔ قرابادین قادری۔ طب اکبر کہ در سال یازدہ صد وہشت ہجری ترجمہ کتاب شرح اسباب وعلامات تالیف نمودہ تاریخ تالیف آن در لفظ شرح اسباب وعلامات بعد حذف اعداد حروف علت کہ چہار الف ویک واو است مولف موصوف خود یافتہ

قاضی ارتضا علی خان گوپامؤی ابن مصطفی علی خان در سال یازدہ صد ونود وہشت ہجری متولد شدہ بخدمت مولوی حیدر علی سندیلی علوم عقلی ونقلی اخذ کردہ وفن ادب از مولوی محمد ابراہیم بلگرامی آموختہ جامع شریعت وطریقت بود در سن دوازدہ صد وبست وپنج ہجری نزد والد خود بمدراس رسیدہ در آن وقت والد وے قاضی مدراس بود بعد وفات پدر خود ہم بران منصب ممتاز شدہ بافاذہ علوم مے پرداخت بر صدرا ومیرزاہد ملا جلال وغیرہ حواشی وشروح نوشتہ کہ مطرح انظار علماے کرام اند نفائس ارتضائیہ ونقود الحساب ورسالہ فرائض وشرح قصیدہ بردہ نیز از تصانیف مشہورہ وے اند در سال دوازدہ صد وپنجاہ ویک ہجری وفات فرمودہ

مولوی انوار الحق فرنگی محلی ابن ملا احمد عبد الحق وبرادر عینی ملا احمد انوار الحق تا شرح جامی بخدمت مولانا عبد العلی بحر العلوم خواندہ بسبب روانگی مولانا موصوف جانب بوہار وبنگالہ کتب متوسط واکثرے از مطولات منقول بخدمت ملا احمد حسین تحصیل نمودہ کتب معقول پیش ملا محمد حسن استفادہ کرد ازان بعد بنا بر درس وتکمیل بہ شاہجہان پور نزد مولانا بحر العلوم رفت وازانجا معاودت نمودہ مدتے در وطن خود لکھنؤ بدرس

معروف ماند پس بتلاش معاش بطرف رامپور رفته نزد شاه لال مرحوم او را غنیمت شمرده بخانه خود جایش داد و بخدمت وے طلبه علم برائے تدریس هجوم کردند در مسجد شاه مذکور درس میداد و از شاه موصوف بسلسلۂ نقشبندیه بیعت کرده و از انجا همراه مولانا بحر العلوم روانه بهار شد و در انجا درس بطلبه میداد و بازوایس بوطن آمد و بکار درس مشغول ماند و بعمر هفتاد سالگی از عالم فانی بملک جاودانی خرامید

شیخ اسحاق لاهوری ابن شیخ کاکو دانشمند متبحر و متوکل و متورع دایم درس می گفت جامع جمیع علوم و صوفی مشرب و همیشه بحق مشغول می بود تا بی پرسیند سخنی نمی گفت شیخ سعد الله و شیخ منور از تلامذه او مشهور ماند سن شریفش از صد متجاوز شده بسال نهصد و نود و شش هجرت رحلت فرمود

مفتی محمد اسد الله آله آبادی ابن مفتی کریم قلی بزرگی خاندان ایشان بهمگنان ظاهر و هویداست دانشمند ذکی و متقی باوصاف حمیده و اخلاق پسندیده آراسته و پیراسته بود نسبت تلمذ به مولانا فضل رسول بدایونی داشت هنگامیکه در فتح پور مفتی عدالت بوده فقیر جامع الاوراق شرح عقائد نسفی و مشکوٰة شریف در خدمت بابرکت شان سبقاً خوانده بازقاضی القضاة صدر آگره و در اخیر صدر الصدور جونپور شده بتاریخ یکم جمادی الاول یوم دوشنبه سال سیزده صد هجری لا اکراه الا اثبت گویان جان بجان آفرین سپرده بمحله چترساری محلات جونپور مدفون شدند طاب الله ثراه

مولوی اسد علی سندیلی پدر وے شیخ صادق علی از فیض آباد آمده مرید بربان شاه سندیلی شده همانجا سکونت اختیار کرده اسد علی بقصبه مذکور ولادت یافت از علمای وقت کتب درسیه باتمام رسانیده و تمام عمر ملازم درس و تعلیم بوده بست و هشتم ربیع الثانی سال دوازده صد و نود و هشت هجری بروز جمعه رحلت فرمود و بسندیله مدفون گشت

مولوی اسلمی مدراسی نام وے محمد سعید است مرد دانشمند ذی تبحر از تلامذه ارشد ملک العلمای مدراس بود کتاب تحفه اثنا عشریه مصنفه مولانا شاه عبد العزیز دهلوی را از فارسی بعربی ترجمه نموده کتاب سفینة النجات هم از تصانیف او ست علیه الرحمة

سید اسمعیل بلگرامی دانشمند متبحر بود بسال یازدہ صد و شصت و چہار ہجری وفات یافتہ

شیخ اسمعیل لاہوری از عظماے محدثین و مفسرین بود و اول کسی است کہ علم حدیث و تفسیر بہ لاہور آوردہ و ہزارہا مردم در مجلس وعظ وے مشرف باسلام مے شدند در سال چہار صد و چہل و ہشت ہجری بہ لاہور درگذشت

اسمعیل عرب از اقران شیخ حسین تبریزی در ہیأت و حکمت و طب بے نظیر بود و بدرس شرکت مکانی با شیخ حسین داشت و طلبہ را از مین صحبت شریف الشان ابواب فیض بر روے مے کشود بوجہ اثاث البیتی کہ داشت شبے او را دزدان شہر بعہد جلال الدین محمد اکبر شاہ کشتند

سید اشرف سمنانی وی را سید اشرف جہانگیر گویند از اکابر علماے ربانی و کاملان صاحب کرامت و تصرفات است در سیاحت با امیر کبیر سید علی ہمدانی قدس سرہ رفیق بود و عاقبت بجانب ہندوستان افتاد و در حلقۂ ارادت شیخ علاء الدین در آمد و را بیش از ارادت مقامات عالیہ کشف و کرامت حاصل بود در حقائق و توحید سخنان عالی دارد و او را مکتوبات است مشتمل بر تحقیقات غریبہ و با قاضی شہاب الدین دولت آبادی معاصر بود غالبا قاضی از وے تحقیق بحث ایمان فرعون کہ در فصوص الحکم اشارتی بدان واقع شدہ است کردہ بود او درین باب بوے مکتوبے نوشت کہ در اخبار الاخیار شیخ المحدثین دہلوی نقل کردہ مزار سید اشرف در کچھوچھہ است نام مبارکش را در دفع جن بغایت موثر می دانند و او را ملفوظاتے است مسمی بہ لطائف اشرفی کہ یکے از مریدان او جمع کردہ

شیخ اعظم ثانی لکھنوی ابن شیخ ابو المعالی ابن شیخ موسی ابن شیخ ضیاء الدین کوانی از علماے فحول و دانشمند متبحر جامع بود میان علوم ظاہری و باطنی و ارادت بہ شیخ ابو الفتح جونپوری داشت شیخ ضیا لکھنوی و شیخ سعد الدین خیرآبادی از ارشد تلامذہ وی اند و با شیخ سعد اللہ لکنہ درسے فراز معاصرت و محبتی تمام داشت گویند وے را در علم فقہ مرتبہ بلند و پایہ ارجمند بود در تقریر مسئلہ فقہیہ بیانے صافی و تقریرے وافی مے کرد وے را در علم فقہ رسائل متعددہ اند شیخ ضیاء الدین اب الجدوی در عہد ہلاکو خان از کرمان بہ ہندوستان آمدہ

جہت ملاقات شاہ سمرقندی بہ لکھنؤ رسیدہ و بہ سبب علاقہ محبت او شان دران بلدہ توطن
اختیار کرد شیخ اعظم ثانی سہ عقب ذیل گذاشتہ وفات یافتہ سال وفاتش معلوم نہ شد
۱۔ شیخ محمد عرف شیخ قاضی ۲۔ شیخ احمد فیاض ۳۔ شیخ نصیر الدین۔ اولاد ہر یکے از انہا در لکھنؤ و
دیوہ و اناام موجود اند

مولوی افہام اللہ سندیلی ابن مولوی سید فتح اللہ بن سید شاہ غلام علاء الدین مخدوم
زادہ سندیلہ اکتساب علوم متداولہ از والد خود و مولوی عبد اللہ و مولوی احمد بخش سندیلیان و
مولوی انوار الحق و مولوی سراج الحق لکھنویان و علم طب از حکیم مرزا محمد علی لکھنوی طبیب
شاہی کردہ احسان حسین خان و مظفر حسین خان فرزندان سبحان علی خان کمبوہ و مولوی
محمد علی خان لکھنوی از تلامذہ صاحب ترجمہ بودند بجز شرح مختصر بر میزان الصرف تالیفے از و
یافتہ نشد بمقام نان پارہ ضلع بہرائچ دفتیکہ ملازم راجہ منور علی خان بود ازین جہان بی بنیان
رخت ہستی بربستہ ہمانجا مدفون گشت علیہ الرحمۃ و الغفران

مولوی اکبر علی سندیلی ابن مولانا حمد اللہ سندیلی شارح سلم العلوم و برادر کلان مولوی
حیدر علی سندیلی اکتساب علوم ظاہر از والد ماجد خود نمودہ عالم متبحر بود مگر بدرس و تدریس
بوجہ اذکار و اوراد و چلہ نشینی التفاتے نکرد او مرید شاہ قدرت اللہ مرحوم صفی پوری بود
و شرح بسیط بر حرب البحر از تصانیف شریفہ او یادگار روزگار است تاریخ بست و
ہفتم شعبان سال دوازدہ صد و بست خواہ بست و پنج ہجری ازین دار فانی بعالم جاودانی
شتافت و بمقابر قدیم صاحبان سندیلہ واقع موسی پور بخاکش سپردند علیہ رضوان اللہ العلی الاکبر

مولوی آل حسن قنوجی ابن اولاد علی از سادات حسینی بخاری بلدہ قنوج در سال
دوازدہ صد و دہ ہجری متولد شدہ اوائل علوم درسیہ از مولوی عبد الباسط قنوجی تحصیل کردہ
سپس بہ لکھنؤ رفتہ بخدمت علمائے آنجا مثل مولوی محمد نور و غیرہ مستفید گشت و در سال
دوازدہ صد و سی و سہ ہجری بدہلی رفتہ بجرگہ تلامذہ مولانا عبد العزیز و مولانا رفیع الدین منسلک
شدہ اجازت کتب تفسیر و حدیث بدست آورد و مرید و خلیفہ سید احمد مجاہد بریلوی و
شریک جہاد بادی بود بقیہ عمر عزیزش بدرس و افادہ و موعظہ بسر بردہ مولفاتش بزبان ہندی

وفارسی وعربی بسیار اند ازانجمله راه سنت وہدایة المومنین ونور الوفا من مرآة الصفا ورساله
در معنی کلمه طیبه ورساله رد تعزیه ورساله آداب تذکیر ورساله آداب بیعت ورسالة الاختصاص
فی الحدود والقصاص وتقویة الیقین فی رد عقائد المشرکین وغیره از مؤلفات مفیده وی اند
بسال دوازده صد وپنجاه وسه ہجری رحلت فرمود تاریخ وفاتش ۱۲۵۳ درمات جہیز یافته اند
از اعقاب او مولوی سید صدیق حسن خان بهادر زوج ثانی رئیسهٔ بهوپال اند ذکر شان
در حرف صاد بیاید ان شاء الله تعالی

مولانا اله داد جونپوری از اکابر علماے جونپور بیک واسطه شاگرد قاضی شهاب الدین
دولت آبادی ومرید راجی حامد شاه مانک پوری بود عمر عزیزش در افاده علوم وتصانیف صرف
کرده در تحریر وتقریر وتنقیح مطالب علمی قدرتے تمام وحظی وافر داشت تصانیف عمده
ومعتبره دارد ازانجمله شرح هدایه در فقه بچند مجلدات ضخیمه وشرح بزدوی وحاشیه بر حاشیه هندی
وحاشیه تفسیر مدارک اند یادگار روزگار اند شیخ عبد الحق محدث دهلوی در اخبار الاخیار نقل کرده
که شیخ حسن بن طاهر ومولانا اله داد صاحب ترجمه در سلوک طریق علم رفیق یکدیگر بودند
ودرمیان ایشان مودتے عظیم بود چون شیخ حسن ابن طاهر در سلسله راجی حامد شاه مانکپوری
درآمد مولانا اله داد گفت که میان حسن شما عزت طالب علمان بر باد دادید وی فرمود شما
نیز لحظه بخدمت ایشان برسید امتحان کنید تا ما را معذور دارید روز دیگر هر دو یار قصد ملازمت راجی
حامد شاه کردند مولانا اله داد مسئله چند از هدایه وبزدوی که بسمت اشکال موسوم بودند تصور
کرده با خود راست کرد چون بخدمت سید رسید وی رحمة الله علیه بیان عادت خود از
سر گذشت احوال خود حکایت کرد که رفع اشکال مولانا اله داد نه گردید پس مولانا نیز مریدی
شد وبسلوک طریق مجاهده وریاضت مشغول گشت ودر سال نهصد وسی ودو ہجری
وفات یافته نور الله مرقده

میان اله داد لکهنوی مولوی عبد القادر بدایونی در منتخب التواریخ تحریر فرموده که
میان اله داد از دانشمندان مستعد صاحب تصرف بود طبعی وقاد داشت وذهن نقاد در فقه
واصول فقه وعربیت نظیرش نبود در نحو رساله موسوم به قطبی با ایراد وامثال ها در شباب نوشته

از تصنیفات او دو چیز غریب دیدم اول رسالہ کہ از طول چہاردہ سطر واز عرض نیز ہمان قدر سطور بجدول نوشتہ بودند واحکام ومسائل چہاردہ علوم ازین استخراج مے یافت دوم رسالۂ قیطون نام بر نہج مقالہ کہ عبارتی بروش مقامات حریری داشت وتصنیفات دیگر ہم دارد اتہی ملخصا حال وفاتش جائی یافتہ نشد

مولانا الٰہ داد سلطانپوری اصل وی از قریہ نبودہ توابع سندیلہ است تلمذ نزد عبد اللہ مخدوم الملک نمودہ بشرافت حسب ونسب ممتاز از اعاظم علما وا کابر نقرای ہند بود در عہد اکبر بادشاہ چندگاہ بصدارت صوبہ پنجاب بعدہ بقضاے الٰہ آباد منصوب گردید وبجزوسے معاش کہ داشت قانع بود واز تصانیف بسیار ہست کتاب کشف الغمہ ومنہاج الدین از تالیفات وے مشہور اند در سال یکہزار وشش ہجری رحلت کرد طاب اللہ تعالےٰ ثراہ۔

مولانا الٰہ داد لنگرخانی لاہوری منسوب بہ محلہ لنگرخان از محلات لاہور در اکثر علوم متداولہ ماہر وتبحر بودہ تشرع وتورع وتقویٰ وصلاح بغایتے داشت وپیوستہ بدرس مشغول مے بود ہرگز بخانہ ارباب دنیا نرفتہ واز ملوک زمانہ حاجتی نخواستہ ومدد معاش نگرفتہ غفر اللہ لہ

مولانا الٰہ داد امروہی ملا مستعد وخوش طبع شیرین سخن خوش صحبت ندیم پیشہ بود مطائبہ بلیغ داشت در ملازمت اکبر بادشاہ در سلک سپاہیان انتظام یافتہ در سال نہصد ونود ہجری در نواحی سیالکوٹ ودیعت حیات سپردہ بنواح امروہہ مدفون گشت نور اللہ مرقدہ

شیخ اللہ یار خیرآبادی از علمائے متبحر بود در ابتدای احوال سالہا بدرس وافادہ گذرانید کہ بسیار دانشمندان صاحب کمال از وے وارث ماندہ اند آخر الامر بالکل رجوع بطریقہ صوفیہ نمودہ خط ارشاد از شیخ صفی خلیفہ شیخ سعد الدین حاصل کرد ذوق سماع وحالت وجد بر وے غالب بود قدم از ابواب اہل دنیا کوتاہ گردانید تا اینکہ استدعاے ضیافت کسے ہم قبول نکردے در سال نہصد ونود وسہ ہجری وفات یافتہ نور اللہ ضریحہ

حکیم امام بخش نامش احمد اللہ ساکن قصبہ کیرت پور ماہر علوم عقلی ونقلی طبیب حاذق از تلامذہ حکیم محمد اسحاق دہلوی ملازم راجہ تکیت رائے مدار المہام نواب آصف الدولہ بہادر رئیس ملک اودہ بود کتاب آداب الاطبا وسہ رسالہ موسوم بمعرکۃ الآرا ہر دو بزبان عربے

ورسالہ خلاصۃ الطب در بیان ستہ ضروریہ بزبان فارسی از تصانیف اوست والد راجم
مسود اوراق حکیم شیر علی مرحوم نسبت تلمذ بوے دارند سال وفاتش بدریافت نرسید
علیہ الرحمۃ والغفران

حافظ امان اللہ بنارسی ابن نور اللہ ابن حسین بنارسی حافظ قرآن مجید جامع معقول و
منقول حاوی فروع واصول در عہد اورنگ زیب عالمگیر بر عہدۂ صدارت لکھنؤ کامیاب بود
در سن یازدہ صد وسی وسہ ہجری بمقام بنارس وفات یافتہ بعد رانجا مدفون شد کتب
مرقومہ ذیل از تصانیف او یادگار اند مفسر در اصول فقہ ۔ محکم الاصول شرح مفسر مذکور و
حواشی بر تفسیر بیضاوی وعضدی وتلویح وحاشیہ قدیمہ وشرح مواقف وحکمۃ العین وشرح
عقاید دوانی ورشیدیہ وہر مباحثہ میر باقر ساکن استرآبادی و ملا محمود جونپوری در مسئلہ
حدوث دہری محاکمہ تحریر کردہ و باقاضی محب اللہ بہاری مصنف سلم العلوم ہنگامیکہ
ملا محب اللہ قاضی لکھنؤ بود مذاکرہ علمی میداشت

شیخ امان اللہ پانی پتی نامش عبد الملک بن عبد الغفور از علمائے صوفیہ موحدین
شاگرد شیخ مودود لاری ومرید شیخ محمد حسن بن شیخ حسن ابن طاہر جونپوری بود اورا در علم
توحید وتصوف کتب ورسائل بسیار اند از انجملہ رسالہ موسومہ اثبات الاحدیہ وشرح
لوائح جامی قدس سرہ السامی از تصانیف اوست تاریخ دوازدہم ربیع الآخر سال نہصد و
پنجاہ وہفت ہجری ازین دار فنا بدار بقا شتافت مدفنش بپانی پت ست سقی اللہ ثراہ

مولوی امان اللہ دہلوی بن مولوی خیر الدین عالم فاضل متورع کامل در صغر سن
از علوم درسیہ فراغت یافتہ محسود اقران گشت در حسن اخلاق وعموم اشفاق آشنا وبیگانہ نزدش
مساوی بودند تصانیف رائقہ وتالیف فائقہ ازو یادگار اند امیر الامرا نواب خان دوران خان
وزیر محمد شاہ بادشاہ دہلی بوے خلوص داشت واز حضور بادشاہ بمنصب شیخ الاسلام
سربلندی یافتہ در جنگ نادرشاہ درانی بیازدہ صد وپنجاہ ویک ہجری مقتول شد

مولوی امان علی احمد آبادی خلف حکیم شیر علی ہمہ وطن احمد آباد نارہ وبہادر گنج ان
مؤلف کتاب علوم متعارفہ اولاالمختصر است ۔ ازمولوی ثابت علی ساکن برکا ضلع الہ آباد

خواندہ و کتب مطولات پیش مولوی محمد سعید رام پوری داماد مفتی شرف الدین گذرانیدند علم طب از والد ماجد خود اکتساب نمودند ورع و تقوی شعار و دثار شان بود حسب الطلب مہاراجہ بشناتھ سنگھ فرمان روای ریوان از فتح پور آمدہ بتاریخ بست و چہارم ربیع الاول سال دوازدہ صد و پنجاہ و ہفت ہجری بمنصب طبابت بمشاہرہ یک صد و بست روپیہ ملازم شدند دران وقت مسلمانان سکنہ خاص ریوان و مضافات آن بہ لاعلمی و صحبت ہنود دانشمان از پابندی صوم و صلوٰۃ بمراحل دور بودند بلکہ برسخ باسماے ہنود موسوم بودند بیمن قدم شان بسیاری از مسلمانان پابند صوم و صلوٰۃ پنجگانہ شدند از عوام مرضی ہیچ نمی گرفتند و دوا از نزد خود مے دادند پانزدہم شوال روز شنبہ وقت عصر بمقام احمد آباد نارہ سال دوازدہ صد و پنجاہ و ہشت ہجری بخدمت مولانا عبد الہادی فتح پوری خلیفہ رفیع الدین عرف مولوی ذوالفقار علی بیعت بسلسلۂ قادریہ و نقشبندیہ مجددیہ کردہ خلافت ہر دو سلسلہ حاصل نمودند و اکثر مردم این دیار را حلقۂ ارادت خود آوردند ہیژدہم ذی الحجہ روز جمعہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری انتظام مہتمم کل ریاست سپرد گردیدہ و تا حیات بر عہدہ منتظم مہتمم مقرر ماندند بتاریخ بست و چہارم ربیع الاول سال دوازدہ صد و ہفتاد و ہفت ہجری بمقام ریوان رحلت نمودہ ہم در آنجا مدفون شدند حکیم ابو خان دہلوی تاریخ فوتش چنین بنظم آوردہ ؎ صد افسوس حضرت امان علی ۔ بجنت شدند از جہان منتقل ۔ کنون سال رحلت چہ گویم بتو ۔ سر ہوش رفت از غم درد دل ۱۲۷۷ تصانیف مثنوی غنچہ خورشید بزبان اردو ۔ حسن البیان فے تفسیر الالبان ۔ موضح البدعات تیسیر العسیر فے تراکیب الاکاسیر ۔ رسالہ مفرح الکتب ۔ رسالہ خواص سور قرآنی بنظم اردو و فارسی ۔ ترجمہ منظوم چہل حدیث ۔ رد الوثیقہ در رد مذہب نصاری ۔ عجائب النسا ۔ بیرسف فے علاج البواسیر و النواسیر ۔ مجربات شتی ۔ قرابادین متین ناتمام

مولانا حاجی امداد اللہ سلمہ اللہ ساکن تھانہ بھون جامع علوم ظاہر و باطن بیعت و خلافت سلاسل چشتیہ صابریہ قدوسیہ و چشتیہ نظامیہ قدوسیہ و قادریہ قدوسیہ و نقشبندیہ مجددیہ قدوسیہ و سہروردیہ قدوسیہ و کبرویہ قدوسیہ از جناب فیض مآب قبلۂ حقیقت

وکسبہ معرفت حضرت میاں جیو شاہ نور محمد جھنجھانوی دارند بسے از علمائے اعلام ہمچو مولوی رشید احمد گنگوہی و مولوی محمد قاسم نانوتوی و مولانا و مرشدنا حافظ حاجی محمد حسین محب اللہی العمری الالہ آبادی بحلقۂ ارادت حضرت ایشان در آمدند و بمراد دلی خود ہا فیضیاب شدند چنانچہ حضرت ایشان در ضیاء القلوب تحت وصایائے خود ارشاد فرمودہ اند و نیز ہر کس کہ ازین فقیر محبت و عقیدت و ارادت دارد مولوی رشید احمد و مولوی محمد قاسم را کہ جامع جمیع کمالات علوم ظاہری و باطنی اند بجائے من فقیر بلکہ بدارج فوق از من شمارند اگرچہ بظاہر معاملہ برعکس شد کہ اوشان بجائے من و من بمقام اوشان شدم و صحبت اوشان را غنیمت دانند کہ این چنین کسان درین زمان نایاب اند و از خدمت ایشان فیضیاب بودہ باشند فقط الحق کہ ذات ستودہ صفات حضرت ایشان فی زماننا یادگار سلف است بزمانہ غدر بعد حصول برات خود از مخمصہ بہ مکہ معظمہ ہجرت فرمودہ مقیم آنہ دیار برکت آثار و مرجع صغار و کبار اند و ہموارہ بحرم شریف درس مثنوی مولانا روم مے دہند غذائے روح و ضیاء القلوب و تحفۃ العشاق و جہاد اکبر و ارشاد مرشد و درد غمناک از تصانیف حضرت ایشان مشہور اند مولوی محمد یعقوب نانوتوی و حافظ محمد یوسف تھانوی و مولوی کرامت علی انبالوی و مولوی محمد ابراہیم اجراڑوی از خلفائے مجاز حضرت ایشان اند فقیر حقیر مسود اوراق نیز بتوسط دستگیری مولانا و مرشدنا حافظ محمد حسین الہ آبادی بزمرۂ خدام حضرت ایشان در آمدہ اجازت و بیعت بہر سلاسل یافتہ اللہم وفقنی لما تحب و ترضی واجعل آخرتی خیرا من الاولے

مولوی امیر الدین علی امیٹھوی ہرگاہ کفرۂ ہنود مسجد عالمگیری واقع ہنومان گڑھی متعلقہ اودہ را کہ از معابد شہیرۂ ہندوست شہید کردند درمان معرکہ شاہ غلام حسین بہ جمعیت اسلام تاریخ سیزدہم ذیقعدہ سال ہفتاد و یکم بعد صدی دوازدہم ہجری شہید گردید مولوی امیر الدین علی مرحوم جہت انتقام خون شاہ غلام حسین و جہاد بمقابلۂ بیراگیان ہنومان گڑھی پے سپر و جمعے کثیر از غازیان جان سپار دست بدست تیغ دادند علمائے سنی و شیعہ بہ لیس و پیش افتادند کسے بفقدان شرائط از فرضیت جہاد لب کشادہ و دیگرے

شرطہا ست پیش نہادہ واجد علی شاہ فرمان روای لکھنؤ وعدۂ تصفیہ منازعت سے کرد از جانب رزیڈنٹ جہت انسداد قتال وجدال قدغن شدید بشاہ و وزیر پیستنر در بین قبل وقال چندی توقف رونمود چون بمقابلۂ دولتمندان ہنود قطع امید رونمود امیر المجاہدین عزم بالجزم لبوے مقصود کردہ روانہ شد بار لو فرنگی افسر فوج فرمان روائے لکھنؤ بحکم حاکم وقت سدراہ شدہ بمقام شجاع گنج فوج بار لو غازیان را محاصرہ کردہ از طرفین نوبت بمقابلہ رسیدہ بتاریخ بست و ششم صفر روز چہار شنبہ سال ہفتاد و دوم از صدی سیزدہم ہجری امیر المجاہدین شربت شہادت چشیدہ بروضۂ رضوان شتافت شکر اللہ سعیہ در عین معرکہ بعض ارادت مندان او عرض کردند کہ اکنون موقع دیگر گون ہست اگر فرمائید شمارا بجائے محفوظ بریم بجوابش بی ساختہ از زبان حق ترجمانش این مصرعہ برآمد ع سر میدان کفن بر دوش دارم ٭ طالبان تاریخ بعد شہادتش چون غور کردند اعداد مصرعہ برجستہ مطابق سال شہادت برآمد منشی ظہیر الدین خلف منشی مسعود بلگرامی تضمین آن کردہ وہو ہذا **قطعہ** بتاریخ شہیدان کفن پوش ٭

چہ حاجت تا سنش من بر نگارم ٭ کہ خود فرمود آن میر شہیدان ٭ سر میدان کفن بر دوشش دارم ٭

مولوی امین اللہ فرنگی محلی ابن مولوی محمد اکبر ابن مفتی ابو الرحم ابن مفتی محمد یعقوب حافظ و فاضل درس بطلبہ میداد یک پسر مسمی مولوی عبد الحلیم گذاشتہ بتاریخ بست و نہم جمادی الثانی سال دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری بعارضۂ دق جہان گذران را پدرود نمود

مولوی اوحد الدین بلگرامی عالم وحید العصر و فرید الدہر در علم ادب و لسانے عرب تلمیذ شیخ احمد عرب یمنی شروانی مؤلف نفحۃ الیمن بود از تصانیف او کتاب نفائس اللغات ہست کہ دران زبان اُردوے ہندوستانی را کہ مرکب از فارسی و عربی و ترکی و ہندی است اصل لغت قرار دادہ عربی و فارسی آن را بیان کردہ الحق ایجاد سے نمودہ کہ پیش ازان ہیچ کتابے از مکمن عدم بمنصۂ وجود شاید جلوہ گر شدہ باشد اتمام آن بعہد محمد علی شاہ بادشاہ اودہ تاریخ ہفتم رجب سال دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری بظہور پیوستہ سال وفات صاحب ترجمہ معلوم نگردید شکر اللہ سعیہ

ادریس گوالیاری دانشمندی مناظر و مجادل در عہد اکبر بادشاہ بود و در وا دستے

اصول وفروع بے نظیر روزگار جودت طبع بمثابہ داشت کہ در وقت بحث چون کار بنقل مے افتاد صفحہ صفحہ وورق ورق عبارت را بیاد مے خواند ومے گفت کہ این عبارت فلان کتاب است در انجا بہ بینید وخصم را الزام مے داد چون تفحص مے کردند اثرے ازان در کتاب مے یافتند

	حرف الباء الموحدہ	

مولانا بدر الدین اسحاق دہلوی ابن علی بن اسحاق دہلوی در اوائل حال بدہلی تحصیل علم مے کرد ودر طلبہ علوم بجوش طبعی وحدت ذہن ممتاز بود بعد اتمام تحصیل علوم مروجہ متوجہ بخارا شدہ باجودہن رسید آوازہ کمال حضرت شیخ فرید الدین گنج شکر شنیدہ مشتاق خدمت او شدہ بلا زمتش رسید شیخ چون اورا قابل دید بخادمے ودامادے خود مخصوص گردانید وخرقۂ خلافت بخشید وی را رسالہ ایست مسمی باسرار الاولیا کہ دران ملفوظات گنج شکر جمع کردہ ودر علم تصریف کتابے نظم کردہ دغایت تبحر ونصاحت را در انجا کار فرمودہ قبرش در صحن مسجد جامع قدیم اجودہن است

شیخ بدہ بہاری دانشمندی راسخ وطبیبی حاذق بود کہ شیر شاہ سور از غایت اعتقاد کفش پیش پای اومی نہاد وی بارشاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی شرحی معتبر نوشتہ

مولوی برہان الدین ساکن دیوہ دانشمند فقیہ ومحدث کہ ظاہر وباطنش بصلاح وتقوی آراستہ بود تمام عمر خود بتذکیر وموعظ خلائق بسر بردہ ہزارہا مردم ہدایت وارشادش عادات قبیحۂ غیر مشروعہ را ترک کردند وبراہ راست آمدند از تصانیف او چند رسائل کہ بنظر سوواد راق گذشتند ہمہ مفید وبذیل مذکور اند مؤلف در ایام صبی از دیدار پر انوارش مشرف شدہ بود مثال مبارک دی ہنود کہ بہ شصت ویک سال رسیدم از خیالم نرفتہ تصانیفہ تاریخ بست ونہم ربیع الثانی روز سہ شنبہ سال دوازدہ صد وچہل ہجری مباحثہ بمسائل مختلف فیہا در میان علماے دہلی واقع شدہ سرگروہ فریق اول حامی السنۃ مولانا رشید الدین خان وسرخیل فریق ثانی ماحی البدعۃ مولانا عبد الحی بودند چون مباحثہ باختتام وتقریر تحریری ہر دو فریق بنظر صاحب ترجمہ در آمد وے رحمۃ اللہ علیہ رسالہ بطور محاکمہ

تحریر فرمودہ کہ برسالہ محاکمہ مشہور وقابل دیدہ است۔ رسالۂ تحقیق الاوزان بکار آمد صدقہ وزکوۃ ومہر بسال دوازدہ صد وچہل وہفت نوشتہ۔ رسالہ احکام عید الفطر ورسالۂ احکام عید الاضحیٰ حسب استدعاے بعض صلحاے احمد آباد تارہ درسال دوازدہ صد وپنجاہ ہجری تحریر کردہ۔ رسالۂ نکاح سہ رسالۂ منع اشارۂ تشہد۔ رسالۂ نذر و ذبیحہ۔ رسالۂ تحقیق ربوا ورنج رسالۂ کفارۂ میت۔ از تصانیف وے اند رحمۃ اللہ علیہ وعلی اسلافہ

شیخ برہان الدین النسفی دانشمندے کامل حال بود اگر شاگردے بخدمت او آمدے تا چیزی بخواند او گفتی کہ اول برمن سہ شرط بکن تا چیزی ترا بیاموزم ازان جملہ شرط اول اینست کہ طعام یک وقت خوری تا وعاے علم خالی ماند دوم آنکہ ناغہ نہ کنی اگر یک روز ناغہ کنی دوم روز ترا سبق نگویم سوم آنکہ چون مرا در راہی پیش آئی ہمین کہ سلام کنی زود بگذری دست وپا افتادن وتعظیم زیادت درمیان راہ نہ کنی

شیخ برہان الدین محمود بلخی بن ابی الخیر اسعد البلخی رح از اکابر علماے وقت سلطان غیاث الدین بلبن متصف بوفور علم ودانش بود وجد وسماع جامع بود میان علوم شریعت وطریقت در عہد صبی بہ صحبت مولانا برہان الدین مرغینانی صاحب ہدایہ رسیدہ وبشارت علم یافتہ بسال ہشت صد وہشتاد وہفت ہجری وفات یافتہ قبرش جانب شرقے حوض شمسی واقع دہلی است کہ آن را تختہ گویند مردم آن دیار خاک قبرش باعتقاد فتح باب علم اطفال را مے خورانند رحمۃ اللہ علیہ

بہاء الدین زکریا ملتانی خلیفہ شیخ شہاب الدین سہروردی نام نامیش زکریا کنیت وے ابو محمد لقبش بہاء الدین القرشی الاسدی ثم الملتانی شیخ الاسلام واز اکابر اولیاے ہند صاحب کرامات ظاہرہ ومقامات باہرہ جامع بود بعلوم ظاہری وباطنی از بغداد بملتان تشریف قدوم ارزانی فرمودہ اکابران بلدہ بروے حسد بردند کاسہ پر از شیر بخدمتش فرستادند شیر یابیکہ درین شہر گنجایش دیگرے نیست شیخ الاسلام این معنے را دریافتہ گلی بر شیر کاسہ نہادہ پیش آن جماعہ فرستاد مومی بر آنکہ درین شہر جاے بانچو گل بر سر خواہد بود اکابر ملتان از حسن لطافتش حیران ماندند واز اغنیاے شاگرد بودہ وی را تصانیف عدیدہ

شاھد بعلم سلوک ہستند تاریخ ہفتم صفر سال ششصد و شصت و یک ہجری رحلت فرمودہ
مرقدش بملتان است رحمۃ اللہ علیہ وعلی اسلافہم

شیخ بہاء الدین مفتی آگرہ بغایت مردی بزرگ عالم وعامل ومعمر و متبرک و متدین بود
و در سخاوت و اعانت مسلمانان یگانہ عصر از اولاد شیخ الاسلام بہاء الدین زکریا در سال ہفتصد و
شصت و شش ہجری وفات یافت تغمدہ اللہ بغفرانہ

شیخ بھکھاری کاکوروی نامش نظام الدین ابن امیر سیف الدین است بسال ہشت
صد و نود ہجری ولادت یافتہ جامع علوم ظاہر و باطن بود در علوم ظاہرہ بمولانا ضیاء الدین
مدنی محدث و قاضی عبد اللطیف ہروی نسبت تلمذ داشت و در اوائل کتب درسیہ
متعارفہ از والد خود تحصیل کردہ و در اکتساب علم باطن مرید سید ابراہیم ایرجی است کہ
نبیرۂ سید عبد الرزاق ابن غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی بود کتاب منہج و در اصول حدیث
و معارف در تصوف و ترجمہ رسالہ ملہمات قادری مصنفہ سید عبد الرزاق از تصانیف
شریفہ او یادگار اند بعمر نود و یک سال بسال نہصد و ہشتاد و یک ہجری وفات
یافتہ در قصبہ کاکوری مدفون شد جملہ مخدوم زادگان کاکوری از اولاد امجاد او ہستند
ازان جملہ شاہ محمد کاظم و شاہ تراب علی قدس اللہ سرہما شہرہ آفاق بودند و مولوی
محمد محسن نیز از اولاد وے بند کہ در نظم و نثر نظیر خود ندارند قصائد نعتیہ و سراپائے رسول اکرم صلعم و
مثنوی صبح تجلی در میلاد مبارک وغیرہ اند کہ از بسیار و مشتی نمونہ از خروار تصنیف
بدیع او شان است سلمہ اللہ تعالے

شیخ بھکھاری جونپوری ابن شیخ الہ داد جونپوری یکی از علمائے فحول عہد دولت
سلطان سکندر لودی بود منقول است کہ سلطان روزی علمائے دیار خویش را جمع کردہ بیک
جانب شیخ عبد اللہ تلنبی و شیخ عزیز اللہ تلنبی و بجانب دیگر شیخ الہ داد جونپوری و پسرش
شیخ بھکھاری را در بحث معارض ساختہ آخر چنان معلوم شد کہ آن دو بزرگوار در تقریر و این
دو عزیز در تحریر فائق اند واللہ اعلم

شیخ بہلول دہلوی علم حدیث راغوب ورزیدہ و بصحبت اہل فقر و فنا رسیدہ

با اہل دنیا کارے نداشت در عہد اکبر شاہ بافادہ وافاضہ طلاب مشغول بود

شاہ بہلول جالندہری عالم عامل وفاضل کامل شاگرد سید عبد الرشید وضع قلندرانہ داشت مرید شاہ بھیکہ چشتی لاہوری بود ونود کتاب بعلوم مختلفہ تصنیف کردہ ازانجملہ فوائد الاسرار وشرح دیوان حافظ شیراز واحوال نامہ از مصنفات اوست در سال یک ہزار ویک صد و ہفتاد ہجری راہگرائے علیین شد نور اللہ مرقدہ ۔

شیخ بہار لکھنوی ابن محمد شریف از اولاد شیخ سعد اللہ کہ در کی فرد جامع بود میان شریعت وطریقت اول فطرت بر نشاء تقوی وصلاح بار آمد وبہ عصمت ذاتی نشو ونما یافت بعد تحصیل علوم دینی بہ تہذیب اخلاق وتبدیل صفات موفق شدہ از بارہ وقت گردید مسن ومتبرک بود وبافادہ علوم اشتغال داشت و فضل ترین اعمالش این بود کہ کتب بسیار جمع کردہ وتصحیح فرمودہ ومشکلات آن را چنان حل نمودہ کہ ہر کرا اندکے مناسبتی باشد نظر در کتاب او کافی بود حاجت استاد نداشت وباوجود این لطافت کتب دہے او بامداد طلبہ مشہور وقت بود سال فوتش بدریافت نرسید شکر اللہ سعیہ

ملا بیکسی غزنوی بیکسی تخلص میکرد بوفور فضائل وحسن کمالات اتصاف داشتہ بزیارت حرمین شریفین رسیدہ بہندوستان آمد بعضی کتب احادیث مثل مشکوۃ المصابیح در عرب وشمائل النبی عم بمیر مرتضی شریفی وغیرہ گذرانیدہ بجہت استیلاے ضعف پیری متوجہ وطن مالوف غزنین شدہ بمنزل پشاور ندای ارجعی از پیک اجل شنیدہ در سال نہصد وہفتاد وسہ ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست

میر محمد شروانی ملا خوش فہم اعلی ادراک بود ومجلسی شگفتہ داشت از شروان بقندہار بخدمت خانخانان بیرم خان آمدہ نشو ونما یافت وبعد از فتح ہند خطاب خانی بعدہ خطاب ناصر الملکی یافتہ در سلک مالوہ بآب نربدا غرق شدہ ہلاک گشت

شیخ پیر محمد لکھنوی دانشمندی بود بعلوم ظاہری وباطنی صاحب التصانیف الرائقہ والتالیفات اللائقہ آبای کرامش از سادات منڈیاہون سواد جونپور بودند کتب درسیہ در جونپور وحرمین شریفین ودہلی واجمیر وقنوج تحصیل کردہ بہ لکھنؤ آمدہ در تکیہ بمقام شاہ

مینا قدس سرہ بودہ ریاضات و مجاہدات می کشید و فاتحہ بعد فراغ بخدمت مولوی قاضی عبد القادر لکھنوی خواندہ در باطن از روح پر فتوح حضرت شاہ مینا اعلم اللہ قدس سرہ فیضہ فینا تربیت مے یافت بعدہ بخدمت شاہ عبد اللہ سیاح چشتی پیوست و در بقیہ اولی نعمت ارادت و خلافت دے کامیاب شد و اجازت سکونت لکھنؤ یافت و حسب وصیت پیر خود مدام بدرس افادہ علوم مشغول بودے انچہ از فتوحات یافتے براہ خدا صرف مے کردی و بجز قوت یک روزہ برای خود نگرفتی اکثرے از علماے نامدار فاتحہ فراغ انزد خواندند بعد وفاتش کہ در سال ہشتادم از صدے یازدہم بوقوع آمدہ شیخ محمد آفاق کہ سر حلقہ مریدان وے بود بجا نشینی منصوب گردید مرقد شیخ پیر محمد بر بلندی لب دریاے گومتی در شہر لکھنؤ زیارت گاہ است و بہ ٹیلہ شاہ پیر محمد شہرت دارد

حرف التاء المثناة

شیخ تاج الدین دہلوی ولد شیخ زکریا اجودہنی دہلوی از علماے عہد اکبر شاہے شاگرد رشید شیخ امان پانی پتی بود از تصانیف او شرح لوائح و شرح نزہۃ الارواح است گویند وے ہم باعث بر تغیرات اعتقاد اکبر شاہ بود

مولوی تراب علی لکھنوی ابن شیخ شجاعت علی بن مفتی تقیہ الدین بن مفتی محمد دولت بن مفتی ابو البرکات مصنف فتاوی جامع البرکات نامش رکن الدین محمد و کنیت وی ابو البرکات است سلسلہ نسبش بہ مصعب بن زبیر مے پیوند و بزرگانش باشندہ دہلی اند در سال دوازدہ صد و سیزدہ ہجری تولد یافتہ لفظ برخوردار (۱۲۱۲) مادہ تاریخ ولادت اوست الغرض وی بخدمت مولوی سید مخدوم لکھنوی و مولوی محمد اسمعیل لندنی و مولوی مظہر علی لکھنوی و مولوی نور اللہ لکھنوی اکتساب علوم نمودہ فائق الاقران گشت و بدرس و افادہ طلبہ عمر خود بسر بردہ تاریخ دوازدہم صفر سال دوازدہ صد و ہشتاد و یک ہجری بمقام قصبہ محمد آباد ضلع اعظم گڈھ رحلت فرمودہ ہمد انجا مدفون شد و لفظ فارغ (۱۲۸۱) مادہ فوت او یافتہ اند او را تصانیف بسیار اند از آن جملہ ہر سہ بتذییل مذکور مے شوند شمس الضحی لازالۃ الدجی الکلمۃ العلیا لاعلاء الحق مدے ما افراختہ القالبۃ مصفاۃ الاذہان فی تحقیق المیزان۔

العشرۃ الکاملۃ۔ منیہ صفاۃ الاذہان۔ التحقیقات البدیعۃ الشوکیۃ فی تزیین الفوات السعدیہ التحقیقات الزکیۃ فی التوہمات السعدیہ۔ حاشیہ شرح ملاے جامی ناتمام۔ ازالۃ العضل عن اشعار المطول۔ الترشیح الجلی فی مسائل المرور امام المصلی۔ القول الصواب فی مسائل الخضاب النجالۃ الدقیقۃ فی مسائل العقیقہ۔ سبیل النجاح الی تحصیل الفلاح۔ التعلیق المرضی علی شرح القاضی۔ التعلیق الاحسن علی شرح ملاحسن۔ حاشیہ شرح سلم مولوی حمداللہ سندیلی۔ شوکۃ الحواشی لازالۃ الغواشی حاشیہ صدرا۔ لجۃ الروایات فی اجوبۃ الواقعات ناتمام۔ الہلالین علی الجلالین ناتمام۔ شرح فارسی قصیدہ بردہ۔ ترجمۂ فارسی قصیدہ تنزانی تحصیل الجزء۔ بآداب الثمرہ۔ شرح فارسی تحصیل الجزء۔ مسالک السداد فی مسائل الافراد۔ ہدایۃ الاثام فی آداب الاحرام۔ تحصیل التخشع بآداب التمتع۔ الفوز المبین بآداب البلد الامین ہر دو ناتمام اند۔ موائد القرب فی آداب الاکل والشرب۔ مدرک المآرب فی آداب اللحی و الشوارب۔ شرح شمس بازغہ ناتمام۔ التحقیقات الکمالیہ فی ابطال ارتدادات الکلالیہ النجالۃ المبکیہ۔ سواد الطریق لابطال اقوال الزندیق۔ ہدایۃ النجدین الی مسائل العیدین۔ قرۃ العینین فی ابطال مسح الرجلین۔ رسالہ در فضائل حضرت صدیق رض۔ رسالہ در فضائل حضرت عثمان رض۔ رسالہ معراجیہ و غیرہا

شاہ تراب علی کاکوروی ابن شاہ محمد کاظم قلندر از دانشمندان صوفیہ در علم تصوف دستگاہی کامل داشت وی را معدن تہذیب اخلاق می توان گفت مطالب رشیدی و اصول مفسرہ و دیوان اشعار وغیرہ از تصانیف وے مشہور اند و او دو فرزند ارجمند یعنی مولوی شاہ حیدر علی و مولوی شاہ تقی علی بودند کہ ہر دو کمال ظاہر و باطن داشتند۔

مولوی تفضل حسین خان کشمیری معروف بخان علامہ کہ بذات خود شیعی مذہب شدہ مولدش سیالکوٹ و منشاے او شاہجہان آباد ست در علوم عقلیہ و نقلیہ بہرہ وافی داشت خصوصا در علوم ریاضیہ شہرۂ آفاق بود در شاہ جہان آباد از مولوی وجیہ تلمیذ ملا نظام الدین سہالوی و کتب معقول و ریاضیات از مرزا محمد علی ابن میرزا خیراللہ مہندس استفادہ نمودہ و بہ لکھنؤ از ملا حسن فرنگی محلی میرزاہد شرح مواقف سبق گرفتہ

ودیگر کتب حکمیہ ہمچو شفا وغیرہ بطور خود مطالعہ کردہ در محافل بخاریہ علم انی اعلم ما لا تعلمون برافراشت
وہنگامیکہ آتالیق نواب سعادت علی خان بود در الہ آباد بمولوی غلام حسین دکنی شاگرد مولوے
برکت الہ آبادی بتوسط مولوے دلدار علی طرح مباحثہ منطق انداخت ودر بنارس از شیخ
محمد علی حزین نیز استفادہ علوم نمودہ ونزد دانشمندان فرنگ اعزازی نام داشت
زبان عربی وفارسی وانگریزی ولاٹنی نیکو میدان است بغایت سادہ روش بود چندے
بوکالت آصف الدولہ ممتاز بودہ باز بہ نیابت نواب موصوف ممتاز گشت آن زمان ہم سادہ
روے را از دست نداد دربان بدر خود مقرر نکردہ ہرکس باوے رسید بعد
فوت آصف الدولہ درعہد نواب سعادت علی خان لکھنوی از نیابت مستعفی شد وبمطالعہ
کتب وافادہ طلبہ علوم مے گذرانید از تصانیف معتبرہ او کتابے در فن ہیئت حکماے فرنگ و
دو نسخہ دیگر در جبر ومقابلہ وغیرہ اند بمقام کلکتہ بعارضہ فالج ومالیخولیا مبتلا شدہ جہت تبدیل آب وہوا
بہ لکھنؤ میرفت کہ مابین کلکتہ ومرشد آباد بتاریخ ہیجدہم شوال سال یک ہزار ودوصد و
پانزدہ ہجری درگذشت غفر اللہ ذنوبہ

ملا تقی الدین شستری درعہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ علوم عقلی ونقلی نیکو میدانست
وطبع نظم داشت بحکم اکبر شاہنامہ فردوسی بعبارت نثر نوشتہ بقول ملا عبد القادر بدایونی قماش را
بلاس وریسمان را پنبہ کردہ

مولوی تقی علی کاکوروی ابن شاہ تراب علی قلندر بن شاہ محمد کاظم قلندر ساکن قصبہ
کاکوری مضافات لکھنؤ تلمیذ مولوی محمد مستعان کاکوروی بود ہموارہ بدرس وافادہ طلاب
مشغول بودی کتاب روض الازہر فی مآثر القلندر از و یادگار ہست عمر دراز یافتہ
بتاریخ ہفتدہم رجب سن دوازدہ صد ونود ہجری بروز چہارشنبہ بعد ساعتی بالاے
دوازدہ ساعت نہاری رحلت فرمود

حرف الثاء المثلثۃ

مولوی ثابت علی ساکن بھگا ابن شیخ نہال الدین صدیقی ساکن موضع بھگا متصل
پورہ مفتی پرگنہ چیائل ضلع الہ آباد شاگرد رشید مولانا محمد اشرف لکھنوی بکتب منطقیہ

مہارتی کامل داشت اکثر درس و تدریس شان بذریعہ بلا زمے امرائے وقت بود ہنگامے کہ جناب شان جہت تعلیم مولوی محمد عمر برادر زادہ مولوی محمد ظہور تحصیلدار شہرے بمقام غازی پور ملازم بودند مؤلف اوراق شرح جامی بخدمت شان تحصیل کردہ وفات شریفش ہفتم ربیع الاول روز دو شنبہ سال دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری بموضع بہکا مسکن مالوف اتفاق افتاد

قاضی محمد ثناء اللہ پانی پتی از اولاد شیخ جلال الدین کبیر الاولیا پانی پتی قدس سرہ اند زبدۂ علمای پرہیزگار و عمدۂ اتقیائے روزگار بودند بعمر ہفت سالگی حفظ قرآن شریف نمودہ تا زمان شانزدہ سالگی از تحصیل علوم فراغ یافتند و در ایام تحصیل صد و پنجاہ کتاب سوائے کتب درسیہ بمطالعہ خود در آوردند نخستین بیعت بخدمت شاہ محمد عابد سنامی قدس سرہ نمودند بعد وفات حضرت ممدوح بخدمت مرزا مظہر جان جانان شہید قدس سرہ الحمید کسب کمالات کردند و بر زبان حضرت ایشان بہ لقب علم الہدے سرفراز گشتند و مولانا شاہ عبد العزیز قدس سرہ العزیز بہ لقب بیہقی وقت یاد مے فرمودند مدت العمر در افاضہ فیض ظاہر و باطن و اشاعت علوم و فصل خصومات و افتائے سوالات و حل معضلات مصروف مے بودند و در علم تفسیر و فقہ و کلام و تصوف ید طولےٰ مے داشتند خصوصاً فقاہت وے بمرتبہ رسیدہ بود کہ چندین کتب و رسائل درین علوم تصنیف فرمودہ و مکاتیب بسیار در جواب اسولہ مشکلہ تحریر فرمودہ اند تفسیر مظہری کتابیست بس ضخیم در ہفت مجلد کلان و السیف المسلول کہ آن را شمشیر برہنہ ہم مے گویند در رد مذہب شیعہ و ارشاد الطالبین و رسالہ ما لا بد منہ و تذکرۃ الموتے والقبور و تذکرۃ المعاد و حقوق الاسلام کہ بحقیقۃ الاسلام شہرت دارد و رسالہ در حرمت و اباحت سرود و رسالہ حرمت متعہ و رسالہ شہاب ثاقب و دیگر کتب و رسالہ کہ از سی عدد متجاوز خواہند بود از تصانیف حضرت ایشان است وفات شریف قاضی موصوف الترجمہ غرہ رجب سال دوازدہ صد و بست و پنج ہجری بود رع آمد مولوی حافظ محب اللہ پانی پتی زادہ

شیخ جان محمد لاہوری دانشمند ماہر شریعت و طریقت مقتدای زمانہ بمحلہ پرویز آباد کہ بیرون لاہور ہست سکونت داشت در صغر سن بخدمت شیخ عبدالحمید خلیفہ شیخ اسمعیل عرف میان کلان لاہوری تحصیل علم میکرد روزے ہمراہ اوستاد بخدمت میان موصوف حاضر بود کہ میان سابق الذکر بوے فرمود کہ اگر عالم شوے بمن تکرار احادیث خواہی کرد شیخ جان محمد بحیا و ادب ساکت ماند باشارت اوستاد عرض کرد کہ اگر بتوجہ شریف فائز المرام خواہم شد بالضرور بخدمت خواہم رسید میان موصوف دست برداشتہ بحق وی دعا نمود کہ مستجاب شد و در چند ماہ استعدادی بہم رسانید کہ شیخ عبدالحمید از تعلیمش خود را قاصر یافتہ او را بشیخ تیمور لاہوری سپرد و بخدمت شیخ تیمور بسے نگذشت کہ فاتحہ فراغ برخواند روزے جاذبہ قلبی میان کلان وی را بخود کشید چون جان محمد بخدمتش حاضر آمد میان کلان با وی معانقہ کردہ نعمت باطن عطا فرمود و گفت کہ حسب وعدہ بروز دوشنبہ و جمعہ نزدم تکرار احادیث کردہ باشند چنانچہ تا حیات میان موصوف بایام معینہ حاضر آمدہ تکرار احادیث میکرد و بہر حدیث کہ شبہہ عاید میشد میان کلان بتوسط مراقبہ از حضور پر نور رسالت پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تصحیح آن میکرد وے رحمۃ اللہ علیہ بسال یازدہ صد و بست ہجری رحلت فرمودہ در پرویز آباد مدفون گشت میگویند کہ بعد چند سال بمقدم محلہ مذکور در منام گفت کہ نعش مرا برآوردہ متصل مرقد میان کلان مرحوم مدفون کن ورنہ بمحلہ تو بلاے سخت نازل خواہد شد صباح آن مقدم مذکور نعش مبارک وی را از مدفن برآوردہ قریب میان کلان مدفون ساخت رحمۃ اللہ علیہ

سید جان محمد بلگرامی ابن سید معین الدین در سال ہزار و ہشتاد و سہ ہجری ولادت یافتہ اولا قرآن مجید حفظ نمودہ بتحصیل علوم متعارفہ قدم نہاد و در جمیع علوم لائق و فائق گشت و خط نسخ خوب مینوشت بشوق زیارات از بغداد و سر من راے و نجف و کربلا و طوس به بیت الحرام رسیدہ بعد اداے مناسک حج بمدینہ منورہ بتمناے موت رخت اقامت انداخت و در مسجد نبوی ...

در سال یازده صد و چهل و نه هجری رحلت فرموده در بقیع مدفون شد

مولوی جان محمد لاهوری از اعاظم مشایخ و اکابر علماے لاهور بود بروز جمعه وعظ مے گفت خلق خدا از دور و نزدیک بخدمت وے حاضر شده بهره وافی و حظ کافی از علم و عمل حاصل مے کردند در سن دوازده صد و شصت و هشت هجری بلاهور درگذشت

شیخ چاپن میواتی ساکن سهنه و آن قصبه ایست در ملک میوات هیژده کروه از دهلی از علماے صوفیه صافیه و مشاهیر خلفاے شیخ عبد العزیز دهلوی بود بر جاده فقر استقامت تمام داشت و کتب تصوف مثل فصوص الحکم و نقد النصوص وغیره را بطالبان اهل استحقاق درس می گفت در آخر عمر جلال الدین محمد اکبر شاه را نسبت وے اعتقادی عظیم پیدا شده در بعضی مهمات استمداد از وی می نمود و در عبادت خانه قریب مجلس شاهی جاے از براے او معین ساخته شبها خلوت باوی می داشت بادشاه چون نماز معکوس را ازو مشاهده نمود نسبت معکوس شد شیخ در سال نهصد و نود و هشت هجری درگذشت

مولوی جعفر ساکن ڈلمو مضاف لکهنؤ عالم صاحب ورع و تقوے بود در سال دوازده صد و سی و دو هجری وفات یافته

سید جلال کشمیری ابن سید جمال عالم و عامل حافظ کتب فقه و حدیث و تصوف بود متصل مقابر آبا و اجداد خود خانقاهے ساخته باتقاے تمام بسر مے برد در دوازده صد و هفتده هجرے رحلت کرد

شیخ جلال تهانیسری خلیفه عبد القدوس گنگوهے قدس سرهما جامع علوم ظاهری و باطنی بود بافاضه علوم دینیه و نشر معارف یقینیه اشتغال داشت آخر حال از علوم رسمیه اعراض نموده از خلوت بجلوت آمده اوقات شریفش بختم قرآن مجید و نوافل و درود و اوراد مربوط بود سنین عمرش بنود و سه رسیده و بغایت ضعیف و نحیف گشته پوستی و استخوانی مانده بود با آنکه قوت نشست و برخاست نداشت و همه وقت از کم قوتے و بے قوتے تکیه زده خفته بودے همین که استماع اذان فرمودی بے مدد دیگرے برخاستے و نعلین پوشیده و عصا بدست گرفته خودے خود باداب طهارت و صلاة قیام نمودے

وبا ور برسم معہود بر بستر خفتے در سن ہشصد وہشتاد و نہ ہجری عالم فانی را پدرود کرد و در لفظ شیخ الاولیا
تاریخ رحلتش یافتہ اند

مولانا جلال الدین مانکپوری جد مولانا حسام الدین مانکپوری ست مردی بزرگ
وعالم وعابد وصابر ومتقی بود وے بعد از نماز خفتن تا زمانیکہ مردم بیدار مے بودند بخواب می رفت
بعد از انکہ مردم بخواب مے رفتند بر مے خاست تا بامداد نماز گزارد وے وہر روز چہل ویک بار
سورۂ یس بخواندی وبعد نماز چاشت تعلیم علم دین می کرد وخوردن او از کسب کتابت بود مصحف
مے نوشت وبدہلی مے فرستاد بہ پانصد تنگہ ہدیہ مے شدی وہرگز بے وضو قلم نگرفتے و
اگر در ملک وقتے برغبت غارت گری شدی دران ایام گوشت نخوردی شاید کہ گوشت از
مواشی مغروتہ باشد ووے ارادت بہ شیخ محمد حنیفہ نظام الدین اولیا قدس سرہ داشت

مولوی جلال الدین احمد بنارسی بن مولوی عبد الاعلی بنارسی بسال دوازدہ صد
بست ویک ہجری متولد شدہ بخدمت والد خود ونیز مولوی احمد اللہ بنارسی علوم متعارفہ
اکتساب نمودہ سند حدیث از مولوی عبد الحق محدث بنارسی یافتہ عامل بالحدیث وتبع
سنت نبوی وقانع ومتقی بود حید الحافظہ آن چنان بود کہ در یک روز یک پارہ کلام مجید حفظ نمودہ
وقت شب بماہ رمضان بتراویح مے خواند فرہنگ اخوان الصفا وفاتحۃ الصواب فی
قرأۃ فاتحۃ الکتاب وزبدۃ القوانین در صرف ونحو وشرح کافیہ ناتمام وقواعد اردو ناتمام از
تصانیف اوست بکالج بنارس بعہدہ مدرسی اول معزز بود بسال دوازدہ صد وہفتاد و
نہ ہجری بعمر پنجاہ وہشت سال انتقال فرمود

مولانا جلال الدین رومی کہ بس اوستادے متقن بود ومکمّا در منصب افادہ
سبق علوم دینی در مدرسہ فیروز شاہی واقع دہلی در عہد فیروز شاہ پادشاہ مے داد ومتعلمان را
ہموارہ تفسیر وحدیث وفقہ تعلیم مے کرد

قاضی جلال الدین ملتانی دانشمند متبحر حق گو وحق پسند بود وسابتدائے حال تجارت
کردی وور اواسط بدرس مشغول شد وچند سال در اکبر آباد اقامت فرمود وبعد عزل قاضی
یعقوب بامر اکبر پادشاہ بعہدہ قاضی ہند مباہی گشت در دیانت وامانت

بنفس نفیس خود بہترین قضاۃ بود اما بشومی پسر ناخلف بید یانت بجانب دکن اخراج یافت حکام آن دیار کہ آوازہ رسوخ او در دین اسلام واظہار کلمۃ الحق شنیدہ بودند در تعظیم وتکریم او باقصی الغایۃ کوشیدند از انجا بزیارت بیت اللہ الحرام مشرف شد وہمانجا داعی اجل را لبیک اجابت فرمود علیہ الرحمۃ والرضوان

سلطان جلال الدین قریشی دانشمندی متبحر و درویشی صاحب حالت مجذوب مختل بود اکثر احوال سر و پا برہنہ بودے و در بیابانہا گشتے و از پوشش بر مقدار ستر عورت اکتفا کردی وعلوم عقلی ونقلی و رسمے دحقیقے ہمہ بر زبان داشت وگاہے کہ در تقریر آن اُستادی بیانے وانمودے بہیچ چیز بہیچ کس تعلق نداشت بزبان عربی وفارسی وہندی سخن گفتی مشرب قلندریہ داشت از عبادات بر فرائض وسنن اقتصار کردے فصوص الحکم وسائر کتب تصوف یاد داشت چندگاہ در دہلی تشریف داشت و در بیانہ وآگرہ ونواحی آن نیز می بود عمر او بست وپنج سال بود در سن نہصد وچہل وہشت ہجری وفات یافتہ در بعض قریات مندڑ مدفون شد رحمۃ اللہ علیہ

سید جلال الدین حمید عالم بن سید محمد ابوالمجد محبوب عالم احمد آبادی گجراتی دوم جمادی الاول بسال ہزار وشصت ودو ہجری ولادت یافتہ علم ظاہر وباطن از پدر بزرگوار خود آموختہ بمرتبہ کمال رسیدہ رسالہ مرآت الرویا در تعبیر خواب ورسالہ مفتاح الحاجات در اعمال واشغال از او شان یادگار ماند شب بستم ذی الحجہ سال ہزار وصد وچہاردہ ہجری جہان فانی را پدرود فرمود ودر احمد آباد گجرات بر آسود

مولوی سید جلال الدین برہانپوری عرف اللہ والے صاحب شاگرد مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی عارف وقت زاہد وعابد ومحدث بود در سال دوازدہ صد وہفتاد وسہ ہجری در برہانپور وفات یافتہ

شیخ جمال الدین احمد ہانسوی الخطیب انتساب او بامام اعظم ابوحنیفہ کوفی است واز اعاظم خلفای شیخ فرید الدین گنج شکر قدس سرہما جامع کمالات ظاہر وباطن بود صاحب ترجمہ رسائل واشعار دارد کہ در میان مردم یافتہ مے شوند از انجملہ رسالہ ملہمات بزبان عربے

جامع کمالات متفرقہ است کہ در اوصاف تقریر بیان فرمودہ قبرش در قصبہ ہانسی است
بیزارد و تبرک بہ

ملا جمال الدین کشمیری برادر ملا کمال الدین دانشمند متبحر و مرید بابا فتح اللہ حقانی بود شب و روز شغل بدرس و تعلیم داشت ابوالفقرا شیخ نصیر الدین و بابا نصیب الدین و شیخ اسمعیل چشتی از تلامذہ وی اند او پے کلفانہ بیک قمیص و بوریا بسر می برد مرقدش بہ کشمیر است

مولوی جمال الدین فرنگی محلی ابن ملا علاء الدین شارح فصول اکبری از کتب درسیہ فراغت حاصل کردہ بملک مدراس رفتہ بنابر تعلیم نواب غلام غوث خان رئیس کرناٹک بمشاہرہ دو صد و پنجاہ ملازم شدہ ہمدرانجا بتاریخ ہشتم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری وفات یافتہ مدفون گشت

مولانا جمال لاہوری ساکن محلہ تلہ منجلات شہر لاہور اعلم علماے وقت جامع جمیع علوم شاگرد ملا اسماعیل اچی خوش تقریر و منفح گوی در عہد اکبر بادشاہ مدرس مدرسہ لاہور بود می گویند از عمر ہشت سالگی بافادہ طلبہ مشغول شدہ مباحث دقیقہ معقول و منقول باسانے خاطر نشان شاگردان مے ساخت صاحب صلاح و تقوی و متخلق باخلاق حمیدہ بود تفسیر شیخ فیضی را اکثری از اصلاح دادہ اوچی نسبت با وچ بضم اول و سکون واو و جیم فارسی مشدد قریہ ایست مشہور از توابع ملتان و اوچ بزبان پنجابی بلند را گویند چون آبادی آن قریہ برزمین بلند واقع شدہ لہذا آن را اوچ نامیدند

شیخ جمالی دہلوی فاضل خردمند متخلص بجمالی مرید شیخ سماء الدین رح دہلوی بود از ہند بخراسان رفتہ و بعد فوت سلطان حسین مرزا از خراسان بہ ہند آمدہ بمصاحبت سلطان سکندر لودی و بابر شاہ و ہمایون شاہ بسر بردہ و ہر یکے از شاہان صدر الذکر احترامش مے کردند کتاب سیر العارفین از تصانیف مشہورہ اوست در سال نہصد و چہل و دو ہجری رحلت نمود خسرو ہند واہی تاریخ فوت اوست

مفتی جمال خان دہلوی ابن شیخ نصیر الدین و برادر میان لادن تلمیذ پدر خود از خطالغیر کہ نبود اعلم العلما زمان خود و در علوم عقلیہ و نقلیہ خصوصاً فقہ و کلام و عربیہ منتہا

و تفسیر بی نظیر بود بر شرحین مفتاح محاکمہ کردہ و کتاب عضدی را چہل مرتبہ از اول تا آخر درس دادہ و ہمیشہ درس گفتی و افادہ علوم دینی فرمودی و بخانہ ملوک و سلاطین نرفتی و پیوستہ نزد حکام معزز و محترم بودے اکثر شاگردانش دانشمند شدہ اند و عمرش از بود گذشتہ بود کہ در سن نہصد و ہشتاد و چہار ہجری بدار البقا رحلت فرمود **تصانیفہ** شرح عضدی شرح مفتاح شرح انوار فقہ وغیرہ

جواد ساباط مردی بود از عرب اصل نام وی جواد ساباط لطفی بن ابراہیم ساباط الساباطی و بعد ارتداد از ملت محمدیہ بملت مسیحیہ بنام ناتانئیل ساباط شہرت یافتہ بسال دوازدہ صد و بست و دو ہجری در کلکتہ بشیخ احمد عرب شروانی ملاقی شدہ او در ظرافت سخن و نقل نوادر و غرایب و ایراد مضحکات و عجائب یکتائے روزگار بود و در علوم مختلفہ تصانیف دارد **مصنفاتہ** القواعد الفکریہ فی الصرف والنحو بالفارسیہ۔ ضروریات الصرف۔ ربط المحارف رد الاستعذار و آن کتابیست از تصنیف مولوی باقر مدراسی در اثبات اجتہاد امیر معاویہ۔ مقدمۃ العلوم در منطق۔ الموجز النافع در عروض۔ مختصر در قوافی۔ الانموذج الساباطیہ در عروض و قوافی۔ التحفۃ الباقشریہ در صنائع و بدائع۔ شراب الصوفیہ در اصول تصوف۔ السہام الساباطیہ در تجربات خود و الوظائف الساباطیہ در ادعیہ کہ برائے خود انشا نمودہ۔ موجز الرمل۔ ضرغامۃ الرمل۔ و ہماکہ ساباطیہ در صرف و نحو ہندی وغیرہا کتب و رسائل بزبان عرب و فارس تالیف نمودہ و نیز قصائد غیر او دارد

جوہر ناتھہ کشمیری از علمای نامدار کشمیر است محدث و جامع علوم عقلیہ بود اکثر علوم بمدرسہ سلطان قطب الدین کشمیری تحصیل کردہ بحرمین شریفین رفتہ بعد ادائے مناسک حج بیت اللہ بتحصیل حدیث متوجہ شد و از اکابر علما و اجلہ محدثین آن دیار اجازت حدیث حاصل نمود و از ملا علی قاری ہروی و ابن حجر مکی اجازت بحدیث بسند معنعن یافتہ و بکشمیر معاودت کردہ بگوشہ انزوا بعبادت خالق مشغول گشت و بغرض استرزاق حلال بپیشہ رسیدن پشم کہ از آن دوشالہ سے سازند اختیار کردہ و درس علوم دینیہ ہم سے کرد

از تلامذہ اشہر وے ملا محمد ٹوپیگر و محشی شرح جامی است صاحب ترجمہ بسال ہزار و بست و
شش ہجری وفات یافتہ در کشمیر جانب شرقی مرقد ملا حسین خباز مدفون شد

ملا جیون امیٹھوی نام او شیخ احمد ابن ابی سعید بن عبد اللہ بن عبد الرزاق بن خاصہ
الصدیقی نسباً الحنفی مذہباً المکی اصلاً الصالحی بطناً الامیٹھوی مولداً قوت حافظہ بغایتے
داشت کہ قصیدہ بشنیدن یکبار یاد وے گرفت و عبارت کتب درسیہ بلا معاینہ
کتاب زبانی مے خواند اول قرآن مجید حفظ کردہ کتب درسیہ از علمائے عصر خود تحصیل نمودہ
فاتحہ فراغ بخدمت ملا لطف اللہ ساکن کوڑہ جہان آباد خواند پس ازان بحضور محی الدین
اورنگ زیب بادشاہ باریاب شدہ بادشاہ موصوف بتعظیم و توقیر تمام پیش آمدہ بحلقہ
تلامذہ وے در آمد تا زندگی پا از جادہ ادبش بیرون نہ نہاد ہمچنین اولاد بادشاہ موصوف
مراعی آدابش بودند ملا ممدوح الذکر عمر عزیزش را با فادہ درس و تصنیف صرف نمودہ
بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ از غرہ ربیع الاول سن یازدہ صد و پنج ہجری تسوید
نور الانوار شرح منار آغاز کردہ بہ ہفتم جمادی الاول سال مذکور در حرم شریف مدینۂ منورہ
بلا اعانت کتابے باختتام رسانیدہ ونیز تفسیر احمدی در شرح آیات احکامی از تصانیف
شہیرہ اوست در یازدہ صد و سی ہجری بدہلی وفات یافتہ نعش او را بامیٹھی آوردہ دفن کردند
طاب اللہ ثراہ وجعل الجنۃ مثواہ

حرف الحاء المہملۃ

میان حاتم سنبھلی شاگرد و مرید شیخ عزیز اللہ تلنبی سنبھلی در عہد خود من حیث الجامعیۃ
خصوصاً در علم کلام و اصول و عربیت و فقہ بی ہمتا و مرتاض و صالح و متقی بود وے گویند شرح
مفتاح و مطول را از بائے بسم اللہ تا تائے تمت چہل مرتبہ درس گفتہ ہمچنین حال کتب دیگر
قیاس باید کرد چون ملا علاء الدین لاری حاشیہ عقائد نسفی مصنف خود را بدعوے تمام
نزد میان پیش کرد وی بعد از مطالعہ چندان تدقیق فرمود کہ ملا را ہیچ جواب نماند بالجملہ تا ہفتاد
سال بر مسند افادہ و ارشاد متمکن بود در سال نہصد و شصت و ہشت یا نہ ہجری
از دار دنیا در گذشت

حافظ کوبکی مشہور بحافظا تاشکندی دانشمند متبحر بود خصوصاً در عربیت در خدمت ملا عصام الدین اسفراینی تلمذ نموده جمیع علوم نیک میدانست وبسیار افاده فرمود سپاہی وضع بود در سن نہصد وہفتاد وہفت ہجری بہند آمده بملازمت اکبرشاه مشرف شده تفسیر سورہ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بحضور شاه گذرانیده قریب چہل ہزار روپیہ صلہ یافتہ براه گجرات متوجہ حرمین شریفین شد

حاجی محمد کشمیری اصلش از ہمدان است یکی از بزرگانش ہمراه سید علی ہمدانی بکشمیر آمده رخت اقامت انداخت حاجی محمد درانجا متولد شده و بدہلی رسیده کسب فضائل نمود و در اکثر علوم بمرتبہ کمال رسیده بفقر وعبادت بسر میبرد و بامور دنیوی ملوث نمی شد روز پنجشنبہ نوزدہم صفر سال ہزار و شش ہجری وفات یافتہ ع نوزدہم بود از شہر صفر ماده تاریخ فوت اوست

شیخ حبیب اللہ قنوجی از مشائخ کبار بلده قنوج عالم علوم درسیہ مروجہ معاصر مولوی علی اصغر قنوجی در سلوک وتصوف توغل عظیم داشت وہمگی ہمتش بہدایت وارشاد خلق اللہ مصروف بود جواہر خمسہ وتذکرة الاولیا وروضة النبی وانیس العارفین فی القاضل فی الفقہ از تصانیف لطیفہ اوست دا وا از شاه عبد الجلیل الہ آبادی بیعت وارادت داشت در سال یازده صد و چہل ہجری در قنوج وفات یافتہ بباغ خودش مدفون گشت

ملا حبیب اللہ فرنگی محلی ابن ملا محب اللہ بن ملا احمد عبد الحق بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی اکثر کتب درسیہ بخدمت برادر کلان خود ملا محمد مبین تحصیل نموده و بعضے ازان بخدمت عم خود ملا ازہار الحق اکتساب کرد و کتب مطولہ از ملا احمد حسین ومعقولات در خدمت ملا محمد حسن خواند بوجہ فقدان معاش متوجہ بدرس نہ شد شب عشاء دوم ذی قعده سال دوازده وصد و بست وشش ہجری وفات یافتہ ع شد برش برین حبیب اللہ ماده تاریخ رحلت اوست

مولانا حسام الدین مانکپوری ابن مولانا خواجہ ابن مولانا جلال الدین مرید و خلیفہ شیخ نور قطب عالم پنڈوا از اعیان مشائخ وقت خود عالم بود بعلوم شریعت

در طریقت او را الملفوظاتی است رفیع العارفین نام که یکی از مریدانش جمع کرده۔

حکیم حسن گیلانی بحذاقت شہرت داشت و علمش نہ چنان بود امّا بہ مکارم اخلاق و تجاید اوصاف موصوف بود سوم محرم سال یک ہزار و چہار ہجری وفات فرمود۔

شیخ حسن بن طاہر جونپوری والد او شیخ طاہر از ملتان بطلب علم باین دیار افتاد مدتے در بلدہ بہار سکونت کرد و پیش شیخ بدہ حقانی تحصیل علم نمود و ہم در بہار شیخ حسن پسرش متولد شد و از عنفوان شباب در اثنائے تحصیل علم طلب حق دامنگیر حال او گردید کہ مرید راجی حامد شاہ مانکپوری گشت او را رسائل در سلوک و علم توحید اند از ان جملہ کتاب مفتاح الفیض ہست در علم سلوک وی از مشایخ جونپور است در زمان سلطان سکندر لودی از جونپور باستدعائے او بدہلی قدوم آوردہ در کوشک بجی منڈل کہ نام برج حصار سلطان محمد تغلق ہست با اہل و عیال سکونت ورزید و ہم در انجا بتاریخ بست و چہارم ربیع الاول سن نہصد و نہ ہجری وفات یافتہ قبر شش و نیز قبر اکثر اولاد وے در انجا ہست علیہ الرحمۃ

حسن علی موصلی شاگرد رشید شاہ فتح اللہ در سال فتح کابل بملازمت اکبر بادشاہ رسیدہ مامور بتعلیم شاہزادہ بزرگ گشت و چندگاہ شیخ ابو الفضل نیز خفیہ از و تعلیم فن ریاضی و طبیعی و سایر اقسام حکمت گرفت و دقائق و غوامض علوم را ازو کسب کرد و بعد چندی ترک وظیفہ کردہ عازم گجرات شد در انجا مرزا نظام الدین احمد و پسرش محمد شریف ازو استفادہ علوم غریبہ عقلیہ نمودہ بدرجہ کمال رسیدند بعد زمانے ابو الفضل وغیرہ مقربان شمۂ از فضائل و کمالات او در مجلس شاہی مذکور ساختند کہ فرمان بہ طلب او رفت صاحب ترجمہ بلاہور آمد وقت کورنش او را تکلیف سجدہ نمودند او ازین معنی آزار یافتہ در سن نہصد و نود و ہشت ہجری عازم وطن گردید

مرزا حسن علی صغیر محدث لکھنوی ساکن محلہ بجیلے گنج منجملہ محلات لکھنو ملقب بہ میرک جمال الدین المعروف بمرزا از سادات علوی ہست خود را ہاشمی مے نوشت سند حدیث از مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی یافتہ صدہا مردم علم حدیث ازو استفادہ نمودند

سیدی مولوی ابوالخیر محمد معین الدین المشہدی الکردی سند حدیث از ایشان داشتند رسالہ تحفۃ المشتاق فی النکاح والصداق از تصانیف مشہورہ ویست و نیز کتابے موسوم بہ برہان الخلافۃ و فتاوی بزبان فارسی بدو منسوب مے کنند و بعضے مے گویند کہ مذہب شافعی مے داشت منشی خادم علی سندیلی بوقت تاریخ جدولیہ بہ سال دوازدہ صد و بست و شش ہجری بمقام باندا مستفیض خدمت او شدہ بعد او اخر سلطنت نصیر الدین حیدر شاہ اودھ بمقام لکھنؤ بمرض استسقا رحلت فرمودہ ہم درانجا مدفون شد سقی اللہ ثراہ

مرزا حسن علی کبیر محدث لکھنوی ساکن محمود نگر منجملات لکھنؤ شاگرد مولوی حیدر علی سندیلی بود

مولانا حسن صغانی لاہوری ابن محمد بن حسن بن حیدر صغانی صغان بصاد مہملہ مفتوحہ و غین معجمہ شہریست از شہرہاے ماوراء النہر معرب چغان بزرگانش از انجا آمدہ بلاہور رخت اقامت انداختند مولانا حسن بتاریخ پانزدہم صفر سن پانصد و ہفتاد و ہفت ہجری در لاہور متولد شدہ نشو و نما یافت و از پدر خود تحصیل علوم کردہ مولانا موصوف فقیہ کامل و محدث عامل و عالم ربانی واقف احکام و معانی بود و در سن ششصد و پانزدہ ہجری بہ بغداد رفتہ مقیم شد و بعلوم عدیدہ کتب فائقہ تصنیف کردہ وہمانجا قبل از تکمیل تصنیف کتاب العباب در لغت در سن ششصد و پنجاہ ہجری وفات یافتہ حسب وصیت خود ہمان سال بمکہ معظمہ مدفون شد منجملہ تصانیف مشہورہ او کتب ذیل متداول اند شوارد در لغت شرح القلادہ السمطیہ فی توشیح الدریدیہ۔ کتاب الافتعال۔ کتاب العروض۔ مشارق الانوار۔ مصباح الدجی۔ الشمس المنیرۃ۔ شرح البخاری۔ درۃ السحابہ و شرح درۃ السحابہ در علم حدیث۔ کتاب الفرائض۔ کتاب العباب ناتمام۔ وغیرہ۔

امیر حسن بن علاء سنجری دہلوی او از میان فضلاے عصر غرے و مکانے دیگر بود و در میان مریدان شیخ نظام الدین اولیا بقربت و عنایت شیخ امتیازی داشت در حسن معاملت و صفاے سریرت و سائر صفات حمیدہ یگانہ روزگار بود

باوصاف تصوف موصوف و با میر خسرو مصاحبت و معاصرت داشت اور ا بمدح غیاث الدین بلبن قصاید ست و در کلام امیر خسرو مدح سلطان مذکور کمتر امیر حسن را کتا بیست مسمی بفوائد الفواد و دران ملفوظات شیخ نظام الدین قدس سرہ جمع کردہ در غایت متانت الفاظ و لطافت معانی و کتاب مذکور درمیان خلفا و مریدان شیخ نظام الدین قدس سرہ ہمچو دستور یست

مولوی حسین علی سندیلی ولد غلام مرتضی دراصل باشندہ قصبہ صفی پور از اولاد ہمشیرہ مخدوم عبدالصمد عرف شاہ صفی صفی پوری ہستند سلسلہ نسب شان بہ عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما میرسد از چہار پشت بواسطہ مادری بہ قصبہ سندیلہ قیام پذیرانند مولوی حسین علی بسال دوازدہ صد و چہل بہ سندیلہ متولد شدند و بخدمت پدر خود و نیز علمائے فرنگی محل کتب فارسے و عربی تحصیل نمودہ فراغ حاصل کردہ بافادہ طلبہ اشتغال دارند دیوان اشعار فارسے و شرح چہل کاف و آمد نامہ منظوم از تصانیف اوست بخدمت سید شاہ محمد احسن سرہندی بختیار نگری بسلسلہ قادریہ ارادت دارند و نیز مجاز اخذ بیعت بسلسلۂ قادریہ و چشتیہ و سہروردیہ از شاہ خادم صفی صفی پوری ہستند سلمہ اللہ والقاہ

سید حسین شاہ تخلص بحقیقت کہ فی الحقیقہ در فضائل و کمال بجائے خود شاہی بود و بہ منصب میر منشی رئیس مدراس سربلندے داشت و ے را تصانیف بسیار اند ازانجملہ کتاب خزینۃ الامثال ست کہ دران امثال عربی و فارسے و ہندی بسال دوازدہ صد و پانزدہ ہجری جمع آوردہ بخاتمہ کتاب مذکور مے نگارد کہ چون درین خزینہ عامرہ نقود امثال عربیہ و فارسیہ و ہندیہ براست بنائے علیہ دیباچہ اش در ہر سہ السنہ حسن اتمام پذیرفت و بعد اختتام خامہ دوزبانم اشعار تاریخش نیز در ہر سہ زبان گفت

حین اتممت ہذہ النسخۃ ؎ مستعینا برب المتعال ؎ سال تاریخ خواستم کہ کنم ؎ ہم زنامش عیان براہل کمال ؎ کرخزینے سے خرچ نساخ عدد ؎ بولا ہاتف خزینۃ الامثال ؎

خواجہ حسین ناگوری از اولاد شیخ حمید الدین ناگوریست جامع میان شریعت

وطریقت وحقیقت و مرید شیخ کبیر بود در ولایت گجرات مدتے بخدمت پیر خود بودہ تحصیل علوم کسبے و وہبی نمودہ بوطن اصل رجوع فرمود از تصانیف او تفسیر نوالنبی است کہ ہر جزوے از قرآن مجلدی جدا نوشتہ وحل تراکیب و بیان معنے قرآن ازانچہ در تفسیر ہا مے باشد بہ تفصیل وتسہیل تمام تر بیان نمودہ و بر قسم ثالث مفتاح شرحی نوشتہ رسائل ومکتوبات دیگر نیز دارد گویند کہ سوانح شیخ احمد غزالی را نیز شرحی کردہ است و وی اول کسے است کہ بر بالاے قبر خواجہ معین الدین چشتی اجمیری عمارت روضہ بنیاد نہاد وے بہ تعلیم علوم دین وتلقین طریق ارباب یقین مشغول و بغایت مولع محبت حضرت سرور کائنات صلعم بود ہرچہ از خانہ و باغ وجاہ داشت ہمہ را بآن حضرت نسبت کردہ وقف نمودہ بود در سن نہصد و یک ہجری وفات یافت رحمۃ اللہ علیہ

ملا حسین ہروی از فرزندان شیخ رکن الدین علاؤ الدولہ سمنانی است در علوم معقول شاگرد مولانا عصام الدین و ملا حنفی بود و در شرعیات تلمذ نزد خاتم العلماء والمحدثین شیخ ابن حجر ثانی نمودہ و در وادی سلامت شعر و انشاء صنائع وبدائع وحسن تقریر فصاحت و بلاغت وظرافت ولطائف بے نظیر بود دیوان اشعار فارسی باتمام رسانیدہ از پیشگاہ اکبر شاہ بنظم نمودن سنگھاسن بتیسی مامور شدہ بود مگر بانجام نرسید وے در سال نہصد وہفتاد و نہ ہجری از ہندوستان رخصت وطن حاصل کردہ شیخ فیضی کہ تربیت یافتہ او بود در لفظ دام ظلہ تاریخ آن یافت بعد ازان نزدیکے بہ کابل ازین عالم گذشت

مولوی حسین علی قنوجی ابن مولوی عبد الباسط قنوجی شاگرد پدر خود بود و بحیات پدر خود بدرس وافادہ طلبہ علوم مے پرداخت تمرین المتعلم در بیان صیغ مشکلہ ازو یادگار است بعد پنج ماہ از فوت والد خود بعمر بست و چہار سالگی در سال دوازدہ صد و بست وسہ ہجری ازین جہان بعالم جاودان رفت تغمدہ اللہ فی دار النعیم

مولوی حسین احمد ملیح آبادی ابن شاہ علی احمد بن شاہ علی امجد والد وی از سرہند بہ لکھنؤ تشریف آوردہ از انجا بقصبہ ملیح آباد مضاف لکھنؤ رحمت اقامت

اندا نخست صاحب ترجمہ بتاریخ بست و پنجم صفر سال دوازدہ صد و یک ہجری بہ ملیح آباد متولد شدہ بخدمت مولوی ظہور اللہ لکھنوی و مولوی عبد الرحیم ساکن کلکتہ و مرزا حسن علی محدث صغیر ساکن لکھنؤ محلہ یحییٰ گنج و مولوی سید مخدوم لکھنوی و مولوی نور الحق لکھنوی و مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی و شیخ عمر محدث مکی و حکیم محمد صادق فیض آبادی و مولوی حیدر علی سندیلی اکتساب علوم متداولہ نمودہ ہموارہ بدرس و عبادت و ارشاد طالبان مشغول بودہ بہ تصنیف کمتر متوجہ بود رسالہ جواز قرأت فاتحہ خلف امام و رسالۂ در بیان بیعت و شرح رسالہ مولوی رفیع الدین دہلوی دربیان وجود و چند رسائل در تصوف و حلیہ نبوی صلعم از تصانیفش بر صفحہ روزگار یادگار ماند چہارم رمضان سن دوازدہ صد و ہفتاد و پنج ہجری وفات یافتہ بجوار والد خود در مقابر موضع دودھیا متصل ملیح آباد مدفون شد

مولوی حفیظ اللہ فرنگی محلی ابن ملا حبیب اللہ ابن ملا محب اللہ فرنگی محلی برادر خرد مولوی ولی اللہ ذہین و ذکی بودہ باستعداد تمام کتب درسیہ تحصیل کردہ خدمت داروغگی عدالت فیض آباد از سرکار شاہ لکھنؤ داشت ہمدر آن حالت بدرس طلبہ می پرداخت بستم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و ہفتاد و نہ ہجری رحلت فرمود۔

حکیم الملک گیلانی نامش شمس الدین در حکمت و طب جالینوس زمان و مسیح دوران بلاد اکبر شاہ و خیر خواہ بندگان خدا و آشنا پرور بود و پیوستہ طلبہ را درس گفتی و بے ایشان طعام نخوردی و بجانہائے مردم کم رفتی بسال نہصد و ہشتاد و ہشت ہجری بزیارت حرمین شریفین رفتہ ہمانجا سفر آخرت پیش آمد

حکیم دانا سیالکوٹی نامش ملا محمد صادق ابن مولانا کمال الدین سیالکوٹی است جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بود نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ شہرہ کمالش شنیدہ او را بہ محفل خاص طلب داشتہ ہر گاہ مباحثہ علمائے اہل تسنن و تشیع پیش آمدے وے از اہل سنت مناظر و مجیب بودے و ملا حبیب اللہ شیعہ را خاموش کردے بعد وفات بخانہ خود واقع محلہ جمالیہ مدفون گردید

مولوی حمد اللہ سندیلی ولد حکیم شکراللہ ولد شیخ دانیال ولد پیر محمد صدیقی از ارشد تلامذۂ ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین شہید سہالوی عالم عامل و طبیب حاذق بود در قصبہ سندیلہ من مضافات لکھنو مدرسہ کلان بنا نہاد و بجہت مصارف مدرسہ چند دیہ از پیشگاہ بادشاہ وقت معاف یافتہ عمر گرامی خود بدرس و افادہ طلبہ علوم مے گذرانید از پیشگاہ شاہ دہلی مخاطب بفضل اللہ خان بود نواب ابوالمنصور خان صوبہ دار اودھ بوے دستار بدل برادرانہ داشت بسیاری علما و فضلاے نامدار از سایہ دامن تربیتش سر برآوردہ اند کہ نام نامی شان درج ذیل است قاضی احمد علی سندیلی داماد صاحب ترجمہ مولوی احمد حسین لکھنوی - ملا باب اللہ جونپوری - مولوی محمد اعظم قاضی زادہ سندیلہ - مولوی عبداللہ ابن مولوی زین العابدین مخدوم زادہ سندیلہ داماد مولوی حمد اللہ مرقوم الترجمہ تصانیف ذیل مشہور و متداول اند شرح تصدیقات سلم العلوم معروف بحمد اللہ و حاشیہ شمس بازغہ و حاشیہ صدرا و شرح زبدۃ الاصول عاملی وفات او بمقام دہلی در سال یازدہ صد و شصت ہجری بوقوع آمدہ جانب غرب و جنوب از مزار حضرت قطب الدین اوشی قدس سرہ مدفون گشت غفر اللہ لہٗ

قاضی حمید الدین ناگوری در عہد شمس الدین التمش بادشاہ بود نام شریفش محمد ابن عطا ست از مشائخ متقدمین ہندوستان جامع بود میان علم ظاہر و باطن مرید و خلیفہ شیخ شہاب الدین سہروردی اما بمشرب او وجد و سماع غالب آمد کہ دران مولع و متوغل بود او را تصانیف بسیار است بزبان عشق و ولولہ سخن مے کند ازان جملہ طوالع شموس در اسماء حسنیٰ وے بسال ششصد و پنج ہجری بجوار رحمت حق پیوست

شیخ حمید الدین الصوفی السعیدی الناگوری السوالی کنیتش ابواحمد و لقب وے سلطان التارکین است از اعاظم خلفاے خواجہ بزرگ معین الدین سنجری اجمیری و اکابر علماے صوفیہ صافیہ رضوان اللہ علیہم اجمعین از اولاد سعید بن زید منجملہ عشرۂ مبشرہ رضی اللہ عنہم بود عمرے دراز یافتہ و اول مولودیست کہ بعد فتح دہلی بخانۂ مسلمانان پیدا شدہ از زمان حضرت خواجہ معین الدین تا اوائل وقت

شیخ نظام الدین اولیا باقی بود و را تصانیف بسیار اند از ان جملہ نسخہ اصول الطریقہ مشہور تر است وفاتش بست و ششم ربیع الثانی سال ششصد و ہفتاد و سہ ہجری وقوع یافتہ مرقدش در ناگور ہست یزار و تبرک یہ سوائے موضعی است از مواضع ناگور کہ شہریست بسر زمین مارواڑ

مولانا حمید قلندر دہلوی فاضلی شاعری بود مرید شیخ نظام الدین اولیاست و در صحبت بعضے خلفاے شیخ انچہ مقتضی قابلیت و استعداد باشد استفادہ کردہ اول در خدمت مولانا برہان الدین غریب بود و جملہ ملفوظات او جمع آوردہ بعد ازان در ملازمت شیخ نصیر الدین محمود افتادہ و از ملفوظات او نیز جمع نمود آن را خیر المجالس نام کرد ابتداے تالیف آن در سن ہفت صد و پنجاہ و پنج ہجری بود و انجام آن در سال ہفت صد و پنجاہ و شش ہجرے صورت بست

شیخ حمید سنبھلی علامہ زمان یکتاے دوران بہ تفسیر دانی قرآن مجید معروف و دقیقہ رسی فرقان حمید موصوف بود ہمایون بادشاہ بوے عقیدہ راسخ داشت مے گویند کہ وے در زمان تسخیر ہندوستان بہ نوبت ثانی جہت استقبال ہمایون شاہ بکابل رفت و از بسکہ بادشاہ را با او اعتقاد بود روزے برآشفت و گفت کہ پادشاہم تمام لشکر شما را رافضی دیدم پادشاہ پرسید شیخ چرا چنین مے گوید گفت در ہر جا نام لشکریان شما یار علی و نجف علی و حیدر علی یافتم و ہیچ کس را ندیدم کہ بنام یاران دیگر بودہ باشد بادشاہ ہم برآمد و قلم کہ بدستش بود بر زمین زدہ گفت نام پدر کلانم خود عمر شیخ است دیگر نے دانم و برخاستہ بحرم سرا شد و باز آمدہ بملائمت و رفق شیخ را بر حسن عقیدہ خویش اطلاع داد نتیجہ این حکایت عصوبت شیخ حمید بر تسنن و خوش عقیدگی و حسن خلقی ہمایون بادشاہ است رحمہما اللہ تعالے

قاضی حمید الدین دہلوی عمدۃ العلما قدوۃ الفضلا عمر خود را بدرس صرف کردہ شرح ہدایۃ الفقہ از تصنیفات مشہورہ اوست بسال ہفت صد و شصت و چہار ہجری بدار البقا رحلت فرمود

حمید الدین نارنولی عالم متصوف بود تیسیر البرکات شرح دلائل الخیرات از تالیف اوست کہ دران اختلافات نسخ متن بیان کردہ

ملا حیدر کشمیری ابن خواجہ فیروز بعمر ہفت سالگی قرآن مجید حفظ نمودہ از علمائے وقت ہچو بابا قطب الدین وجوہر ناتھہ اولاً استفادہ کردہ ازان بعد از کشمیر بدہلی رسیدہ بخدمت شیخ المحدثین دہلوی فقہ وحدیث وتفسیر تکمیل نمودہ بہ کشمیر واپس آمد حاکم آنجا ہر چند براے قضاے آن بلدہ گفتہ وے ازان منصب اباکرد وفاتش در سال ہزار وپنجاہ وہفت ہجری بظہور پیوستہ

قاضی حیدر کشمیری المخاطب بقاضی خان از علمائے کبار وفقہائے نامدار کشمیر شاگرد ملا عبد الرشید تر گرلو بوجہ عسرت معاش از وطن مالوف بہ لشکر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ پیوست وبتوسط سیادت خان صدر الصدور بخدمت بادشاہ رسیدہ اولاً بتعلیم شاہزادگان مامور شد باز بقضائے دہلی سربلندی یافتہ بدیانت وعدالت وے بادشاہ بغایت رضا مند شدہ وے را بخطاب قاضی خان ممتاز فرمودہ در سال یازدہ صد وبست ویک ہجری بعارضہ اسہال بلکک وکن وفات یافتہ نعش وے بہ کشمیر آوردہ بیرون شہر درباغ بچہ پورہ زیر زمین سپردند

مولوی حیدر علی سندیلی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی تلمیذ والد ماجد خود وقاضی احمد علی سندیلی بود تکمیل از ملا باب اللہ جونپورے شاگرد پدر خود کردہ عالم متبحر وطبیب حاذق وشاعر بود از تلامذہ مشاہیرش قاضے ارتضا علی خان گوپاموے ومولوے دلدار علی لکھنوی مجتہد شیعہ ومولوے سید محمد پسر مولوے دلدار علی مرقوم ومولوی نور اللہ فرنگی محلی وحافظ غلام میر سندیلی ومولوے احمد بخش سندیلی ومولوے نجف علی وقاضی جلال الدین آسیونی ومولوے محمد علی بداونی وحاجی امین الدین کاکوروی ومولوے اعز الدین سندیلی ومولوے حسین احمد ملیح آبادی ومرزا حسن علی محدث کبیر ساکن لکھنؤ محلہ محمود نگر ومولوے رجب علی چریاکوٹی اند حاشیہ میر زاہد رسالہ وتعلیقات میر زاہد ملا جلال وتعلیقات شرح سلم مولوے حمد اللہ وتکملہ ناتمام شرح سلم

مولوی حمد اللہ از تصانیف مشہورہ او ہستند بتاریخ ششم رجب سال دوازدہ صد و بست و پنج ہجری وفات یافتہ در صحن مدرسہ پدر خود بہ سندیلہ مدفون شد علیہ الرحمۃ والغفران

مولوی حیدر علی رامپوری اولاً از مولوی عبد الرحمن قہستانی دکھنی و ثانیاً از مولوے محمد جیلانی رامپوری اکتساب علوم کردہ تکمیل تحصیل نمود و بدختر مولوے محمد جیلانی مذکور کتخدا گشت در علم طب ید طولی داشت باواخر عہد نواب احمد علی خان بہ ٹونک رفتہ در انجا عزے و شانے یافت مے گویند سند علم حدیث از مولانا عبد العزیز دہلوی یافتہ در ٹونک درس و طبابت مے کرد ہمانجا وفات یافت تاریخ وفاتش معلوم نیست از مولفات وی صیانۃ الاناس عن وسوسۃ الخناس بزبان اُردو و رسالہ رفع الیدین بفارسے مشہور اند

مولوی حافظ حیدر علی فیض آبادی در علم مناظرہ و کلام فایق الاقران بود خصوصاً در فن مناظرہ با شیعہ سے فی زماننا نظیرے نداشت مطالعہ کتب خصم زیادہ تر مد نظرش بود عمر شریفش از ہفتاد و پنج متجاوز شدہ قریب پنج سال مے گذرد کہ در حیدر آباد دکن بملازمت فرمان رواے آن دیار دو صد روپیہ مشاہرہ مے یافت ہمانجا رحلت فرمودہ مدفون گشت اکنون پسرانش در انجا ملازم و موجود اند علاوہ کتب مذکورہ ذیل دیگر مصنفاتش تمام و ناتمام در مناظرہ شیعہ ہستند تصانیفہم المشہورہ منتہی الکلام ۔ رسالہ در نکاح ام کلثوم ۔ نضارۃ العینین عن شہادۃ الحسنین ۔ کاشف الثام عن تدلیس المجتہد القمقام ۔ ازالۃ الغین عن بصارۃ العین در سہ جلد ۔ الداہیۃ الحاطمہ علی عمن اخرج من اہل بیت الفاطمہ ۔ رویۃ الثعالیب والغرابیب فی انشار المکاتیب ۔ رسالہ در بیعت مرتضوے ۔

حرف الخاء المعجمہ

خانخانان دہلوی نامش عبد الرحیم پسر محمد بیرم خان خانخانان است بچہاردہم صفر سال نہصد و شصت و چہار ہجری در لاہور متولد شدہ در قابلیت و استعداد

ممتازانہ یکتائے روزگار بود بزبان فارسی وہندی وسنسکرت اشعار نیکو مے گفت واقعات بابری از تصانیف وے است بعمر ہفتاد و دو سالگی در سال ہزار و سی و دو ہجری وفات یافتہ در دہلی مدفون گشت

مولوی خادم احمد فرنگی محلی بن مولوی محمد حیدر بن مولوی محمد مبین کہ محفل وعظ در مسجد فرنگی محل بر طریق آبائے خود مے آراست واز وعظ وے رونق فرنگی محل بود و بیعت از پدر خود مولوی محمد حیدر مرحوم داشت مے گویند ہنگامیکہ مولوے امیر الدین علی امیٹھوی بجمعیت اسلامی جہت مقابلہ بیراگیان ہنومان گڈھی بسال ہفتاد و یکم بعد صدے دوازدہم کمر ہمت بستہ بود وے ہم بشمول دیگر علمائے زرخواہ حسب اشارہ نواب نقی علی خان بفہمایش مولوی امیر الدین علی سابق الوصف لب کشادہ ہمدران زمان بتاریخ دہم ذی الحجہ سال مذکور مولوی خادم احمد بعارضہ فرود آمدن رودہ مبتلا شدہ واقع دوازدہم وقت ظہر طائر روح پر فتوحش بعالم بالا پرواز نمود منشی الطاف حسین منشی خزانہ سلطانی تاریخ رحلتش فی البدیہہ چنین بسلک نظم کشیدہ ؎ درین مقام سرای فانی نہ کعبہ و نے کنشت باشد ٭ نہ طفل باشد نہ پیر باشد نہ خوب باشد نہ زشت باشد ٭ نہ تخت باشد نہ تاج باشد نہ مملکت نے خراج باشد ٭ نماند این ہیچ قصر وایوان نہ در نہ دیوار خشت باشد ٭ نہ پست باشد نہ اوج باشد نہ بحر باشد نہ موج باشد ٭ بماند البتہ نام آنکس ہر آنکہ نیکو سرشت باشد ٭ بعین حسرت شدہ روانہ چو خادم احمد ازین زمانہ ٭ رقم زد الطاف بہر سالش الٰہی او در بہشت باشد ٭ فاعتبروا یا اولی الابصار بیتیکہ در ہمان قرب زمان بہ لکھنؤ مرزبان آن از دست انگلشیان چہا بر روے کار ظہور یافتہ تصانیفہ دو رسالہ عربے و فارسی در بیان دائرہ ہندیہ۔ تعلیقات متفرقہ بر شرح وقایہ۔ رسالہ حاصل و محصول متعلقہ فوائد ضیائیہ

مولوی خرم علی بلہوری از مشاہیر فقہائے بلہور شاگرد خاندان مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی بود ہموارہ در قلع بدعت واحیائے سنت مے کوشید چنانچہ رسائل مؤلفہ وے بران دلالت مے کنند وے رحمۃ اللہ علیہ در سال دوازدہ صد و پنجاہ و

ہشت ہجری حسب الامر نواب ذوالفقار بہادر رئیس باندا ترجمہ در المختار شرح تنویر الابصار از کتاب النکاح بزبان اردو آغاز کردہ بماہ رجب سن دوازدہ صد و ہفتاد ہجری تا آخر کتاب باتمام برسانید پس ازان بماہ محرم بسال دوازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری ترجمہ کتاب الحج بکمیل نمودہ از شروع کتاب تا باب الاذان ترجمہ نوشتہ بودند کہ ہمدرین سال داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ رہگرائے عالم بقا شدند بعد وفات شان مولوی محمد احسن نانوتوی حق تالیف ترجمہ مذکور از ورثہ مولوی خرم علی مرحوم خرید فرمودہ آنرا مکمل کردہ نامش غایۃ الاوطار نہادند کہ عہد دوی دوازدہ صد و شصت و چہار سے برآید کہ آن زمانہ درمیان ۱۲۵۰ھ و ۱۲۷۱ھ ہجری است رسالہ منع قرات فاتحہ خلف الامام و ترجمہ مشارق الانوار و آداب الحرمین و نصیحۃ المسلمین اردو یادگار اند

امیر خسرو دہلوی خسرو شاعران نامدار و سرآمد متصوفان معرفت شعار جامع علوم ظاہر و باطن بود وے سلطان الشعرا و برہان الفضلا است نام شریفش ابو الحسن بن امیر سیف الدین محمود از امیر زادہ ہائے ہزارہ بلخ بود در قصبہ مومن آباد عرف بیتالی تولد یافتہ اشعار آبدارش از چہار صد ہزار زائد اند و مشہور است کہ نود و نہ کتاب در سلک نظم کشیدہ ازان جملہ تغلق نامہ و کتاب قرآن السعدین در بیان داستان ملاقات ناصر الدین بغرا خان حاکم بنگالہ با پسرش معز الدین کیقباد بادشاہ دہلی است وے نسبت فنا فی الشیخ با مرشد خود مولانا شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ داشت بعد ششماہ از فوت پیر خود شب جمعہ ہیز دہم شوال سال ہفتصد و بیست و پنج ہجری بجوار رحمت حق پیوست پائین مرشد خود در دہلی مدفون گشت رحمۃ اللہ علیہ

مولانا خواجہ بانکپوری پدر مولانا حسام الدین بانکپوری دانشمند متبحر و متقی بود فقر بسیار مے کشید وقتے سہ فاقہ شدہ بود کہ شخصے پیش وے برائے استفتا آمد و پارۂ زر نیز آورد وے زر مذکور بصاحبش باز گردانید مردم خانہ عتاب کردند تا وقت شام رسید ملک عین الدین در بانکپور فرود آمدہ بود دعائے مے خواند او را لفظے مشکل شد پرسید درینجا عالمے ہست گفتند مخدوم مولانا خواجہ دانشمند نامے است طلبیدہ آن لفظ را حل کردہ

ملک عین الدین ہمان قدر زر کہ مستفتے آوردہ بود باز یادت جامہ و طعام پیش آورد بعد از ان باہل خانہ گفت چون ہمت کردیم ونال مشکوک باز گردانیدیم خداے تعالی مالاز وجہ حلال عطا کرد رحمتہ اللہ علیہ

خواجہ محمد قنوجی بن عبدالرحمن قنوجی عالم عارف وسالک بود از سادات رسول و اخلاق حمیدہ و فضائل شہیرہ داشت بحرین شریفین رفتہ واز مشائخ آن دیار مستفید شدہ بقنوج مراجعت فرمود از تصانیف او کتابیست درعلم تصوف وسلوک موسوم بہدایۃ السالکین الی صراط رب العالمین در قنوج وفات یافتہ تاریخ فوتش معلوم نہ شد

خواجہ محمد دہلوی ابن مولانا بدرالدین اسحاق از اولاد دختری شیخ فریدالدین گنج شکر است قدس سرہ جامع علوم وحاوی فنون بود ودر علم حکمت وموسیقی نیز کمالی داشت و بکمال ذوق وشوق وعبادت موصوف بود وے شیخ نظام الدین اولیارا درنماز امامت مے کرد از ملفوظات شیخ نظام الدین کتابے مسمی بانوار المجالس جمع کردہ رحمۃ اللہ علیہ

مولانا محمد جنگی کالپوی مرید وخلیفہ شیخ نصیرالدین محمود وشاگرد مولانا معین الدین عمرانی واوستاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی بود پیش از آمدن امیر تیمور گورکان از دہلی برآمدہ بکالپے متوطن شد ودرہمانجا بسر برد قبرش بیرون شہر کالپے است

خواجہ بہاری لاہوری فقیہ محدث مفسر واقف اسرار حقانی بود اولاً ازمسکن خود حاجی پور بقصبہ گودہ پور بہ نیت تحصیل آمدہ بخدمت شیخ جمال الاولیاے خواند سپس بلاہور آمدہ بخدمت ملا محمد فاضل لاہوری دستار فضیلت بست ودرآنجا وے سکونت اختیار کرد وبالآخر مرید وخلیفہ حضرت میان میر گشت درسال ہزار وشصت ہجری وفات یافتہ بلاہور مدفون گردید

شاہ خوب اللہ الہ آبادی نامش محمد یحیی برادرزادہ وداماد وخلیفہ شیخ محمد افضل الہ آبادی بحر امواج علم شریعت وطریقت بود بعمر سیزدہ سالگی از تحصیل علوم متعارفہ فراغ حاصل نمودہ موافق تربیت وتعلیم پیر خود مدارج سلوک راطے کردہ ہم پیلوے مرشد خود برآمد وبعد مرشد خود تمام عمر امور خلافتش انجام داد کتب ورسائل بسیار

تصنیف کردہ از انجملہ القول الصحیح فی صلوٰۃ التسبیح والکلام المفید فیما یتعلق بالشیخ والمرید والکلمات المؤلفہ فی المقاصد المختلفہ وبضاعۃ مزجاۃ وماخذ الاعتقاد فی شان الصحابہ واہل بیت الامجاد وتزیین الاوراق فی مخزن الطباق وخلاصۃ الاعمال و وفیات الاعلام بہ نمط نفحات الانس ملا جامی وچہار مجلد مکتوب در اظہار حقیقت تصوف مشہور ومعروف اند شب دوشنبہ یازدہم جمادی الاول سال یک ہزار ویک صد وچہل وچہار ہجری بجوار رحمت حق آسودہ بجنب پیر ومرشد خود در آگرہ آباد مدفون گشت کان الشیخ قطباً تاریخ رحلت اوست

حرف دال مہملہ

داتا گنج بخش لاہوری نام شریفش علی مخدوم غزنوی است شجرہ نسبش او بامام حسن بن علی رضی اللہ عنہما منتہی میشود از اولیائے متقدمین جامع علوم ظاہر وباطن عابد زاہد متقی مظہر خوارق وکرامات حنفی المذہب بود علاوہ مرشد خود شیخ ابوالفضل بن حسن ختلی بادیگر مشائخ کبار مثل شیخ ابوالقاسم گورگانی وابوسعید ابوالخیر وابوالقاسم قشیری مدتے صحبت یافتہ فوائد کثیرہ حاصل کردہ بود آخر باشارہ مرشد خود از غزنی بلاہور آمدہ ہنگامہ فضیلت ومشیخت گرم نمود روز بدرس وتعلیم وشب بہ تلقین بسر مے فرمود بسے علماء وصلحا از دامن تربیت او برخاستند تصانیف بسیار ازو یادگار اند از انجملہ کشف المحجوب شہرت دارد بسال چہار صد وشصت وپنج ہجری رحلت فرمودہ در خانقاہ خود بلاہور زیر زمین آسودہ۔

ملا درویزہ پشاوری جامع علوم ظاہری وباطنی مرید وخلیفہ سید علی خواص بود در وقت زنادقہ وملاحدہ در فصبہ ولایت مے کوشید وبا آنہا مباحثہ کردہ ملزم ساختے خصوصاً با عیسے ملوتے وبایزید ملحد کہ خود را پیر روشن نام نہادہ بود بحثہا کردے کتاب مخزن الاسلام بزبان پشتو تالیف نمودہ ناتمام ماند پسرش ملا عبد الکریم او را باتمام رسانید ہر قدر از تصنیف ملا درویزہ ہست دران علاوہ معارف وحقائق تذکرہ احکام شرع شریف بسیار است وانچہ از تکمیل پسرش عبد الکریم است دران اکثر حقائق ومسائل شیخ

مذکور شدہ و مخزن الاسلام را نیز شرحی است مسمی بشرح کلمات باقیات مولانا درویزہ در
سال یکہزار و چہل و ہشت ہجری وفات یافتہ

حافظ دراز پشاوری نامش محمد احسن ملقب بہ حافظ محمد صادق واعظ بن حافظ
محمد اشرف خوشالی پشاوری در فقہ و حدیث و اصول یگانہ روزگار از دودمان علم و فضل بود
اکثر علوم از والدہ ماجدہ خود کہ عالمہ و فاضلہ بود تحصیل نمودہ بر مسند افادت و افاضت
متمکن شد و تمام عمر گرامی بدرس طلبہ و تالیف کتب صرف کرد منہج الباری شرح فارسی
صحیح بخاری و تفسیر سورۂ یوسف و تفسیر لسنجی و معراج نامہ و وفات نامہ و حاشیہ شرح قاضی
مبارک بر سلم و حواشی تتمہ اخوند یوسف و غیرہ رسائل و کتب از تصانیف اوست
بعمر شصت و یک سالگی بعد دوازدہ صد و شصت و سہ ہجری رحلت فرمود

بابا داؤد مشکوتی کشمیری از علمائے نامدار کشمیر در فقہ و حدیث و تفسیر و حکمت و
معانی ید طولی داشت و حافظ مشکوۃ المصابیح بود بدین وجہ او را مشکوتی می گفتند
علوم متداولہ بخدمت خواجہ حیدر چرخی اکتساب کردہ و علم باطن پیش بابا نصیب الدین
و خواجہ محمود نقشبندی حاصل نمود کتاب اسرار الاخیار در حالات سادات و درویشان کشمیر
و اسرار الاشجار و منطق الطیر منظوم از تصانیف اوست و بسال ہزار و نود و ہشت ہجری
وفات یافت در کشمیر متصل عیدگاہ مدفون گشت

مولوی سید دلدار علی لکھنوی مجتہد الشیعہ ابن مولوی معین الدین بن عبد الہادی
رضوی در سال یکہزار و یک صد و شصت و شش بقصبہ جائس یا نصیر آباد متولد شدہ و او
اول کسے است کہ در اہل تشیع بہ ہندوستان دعوی اجتہاد کردہ و جمعہ و جماعت بدان
مذہب بظہور آوردہ در مبادی احوال علوم عقلیہ را از فضلائے ہندوستان مثل سید غلام حسین
دکنی الہ آبادی و مولوی حیدر علی و ملا حمد اللہ سندیلی و مولوی باب اللہ شاگرد
ملا حمد اللہ سندیلی استفادہ نمودہ و بعد فراغ از عقلیات در کربلائے معلی از آقا باقر
بہبہانی و سید علی طباطبائی اکتساب علوم فقہ و حدیث و اصول کردہ و در مشہد مقدس
از سید مہدی بن سید ہدایت اللہ استفادہ و اجازت یافتہ بوطن مالوف رجوع نمود

وبافادہ وتعلیم مطالب مذہبی سے کوشید کتب ذیل از تصانیف وینست اساس الاصول۔ مواعظ حسنہ۔ شرح باب الصوم حدیقۃ المتقین مصنفہ اخوند مجلسی۔ وشرح باب الزکوۃ ازکتاب مذکور۔ وعماد الاسلام در پنج مجلد کلان وشہاب ثاقب وصوارم الالہیات و حسام الاسلام واحیاء السنہ ورسالہ ذوالفقار ورسالہ غیبت ورسالہ جمعہ وحاشیہ بر شرح ہدایہ حکمت ملا صدرا ومنتہی الافکار ومسکن القلوب ورسالہ وہبیہ ورسالہ آثارۃ الاحزان در عہد سلطنت غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ بمقام لکھنؤ بشب نوزدہم رجب سن یک ہزار دو صد وسی و پنج ہجری وفات یافتہ در مقبرہ حسنیہ واقع لکھنؤ مدفون شد تجاوز اللہ عن سیآتہ وے در سال دوازدہ صد و بست وہفت ہجری مسجدی تعمیر فرمودہ شاعری تاریخ آن گفتہ وہو ہذا ؎ دلبر زہرا ودلدار علی کامل اندر اجتہاد واتقا ساخت چون مسجد شدہ تاریخ آن مسجد اقصائے ثانی شد بنا بالآخر صاحب الترجمہ در عہد سلطنت غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ بمقام لکھنؤ بشب نوزدہم رجب سن یک ہزار دو صد و سی و پنج ہجری وفات یافتہ در مقبرہ حسنیہ مدفون شد

مولوی دین محمد سندیلی ابن وجہ الدین ابن شیخ عبدالسمیع قاضی زادہ سندیلہ دانشمندی محدث ومدرس بود توکل وتقوی شعار خود داشت در اوائل صدی سیزدہم جہان فنا سے را پدرود نمود

حرف ذال معجمہ

مولوی ذاکر علی سندیلی ابن مولوی اکبر علی ابن مولوی حمداللہ سندیلی شارح سلم العلوم جوانے فارغ التحصیل بود از والد ماجد خود ونیز مولوے حیدر علی سندیلی تربیت وتعلیم یافتہ بعالم جوانے ازین جہان فانی ہنگام غسل غدیر آبے کہ آن را بندی تالاب گویند روبروی والد خود غریق بحر شہادت گردید ؎ این ماتم سخت است کہ گویند جوان مرد اسعد اللہ علیہ شآبیب الرحمۃ والغفران

حکیم ذکا خان ساکن آگرہ طبیبے حاذق در سلک ملازمان مادھوجی سیندھیا والی گوالیار منتظم داشت در سن دوازدہ صد وشش ہجری وفات یافتہ قبرش اندر احاطہ

درگاہ شاہ علاء الدین واقع اکبرآباد موجود است و آن را از سنگ مرمر ساختہ اند بیان تاریخ
فوت وے منقوش است و ہو ہذا ہ ذکا خان عالم قانون حکمت ؛ کرد اوسے عقل
کل بردست ادبوس ؛ شب آدینہ و بستم ز شوال ؛ بعزم کوچ ز دزین کوچگہ کوس ؛
خرد گفت از سر افسوس تاریخ ؛ شد از دنیا مسیح وقت افسوس

حرف الراء المہملہ

راجح ابن داؤد احمد آبادی ثم صفر سنہ ہشتصد و ہفتاد و یک در احمد آباد ولادت
یافتہ صرف و نحو و منطق و عروض وغیرہ از محمد بن محمود مقری حنفی درس گرفتہ و علم معانی و بیان
از مخدوم بن برہان الدین و علم ہیئت و کلام بخدمت محمد بن تاج الحنفی اکتساب نمودہ در جملہ
فنون تجرید اکرد و طبع مائل بشعر داشت و اجازت الفیہ حدیث از سخاوی گرفتہ در سال
نہصد و چہار ہجری رحلت فرمود

رحمت اللہ سندی از اکابر علمای متاخرین بود از سندھ بمدینہ طیبہ اقامت گزید در سال
نہصد و نود ہجری بمکہ معظمہ رحلت فرمود

حافظ رحمت اللہ آکبرآبادی اصلش از پنجاب است در صبی ہر دو چشمانش
بعارضہ چیچک سبے بصر شد در چہل سین تمیز سید قرآن مجید باندک زمانے یاد کرد کتب
صرف و نحو از علمائے عصر زبانی خواندہ و چنین کتبہا اکثر علوم از اساتذہ وقت خواند لغایت
ذکی الشیخ وجید الحافظ بودے گویند کہ از مستفیدان سرکرت عبارات کتب ورق ورق
بیادسے گرفت قاموس اللغۃ در سنش داد یاد کردہ کتب صحاح ستہ برزبان داشت
در اکبرآباد متاہل شدہ رخت اقامت انداختہ بچہارم رمضان المبارک روز سہ شنبہ سال
دوازدہ صد و نود و سہ ہجری ازین جہان رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ

مولوی رحمت اللہ فرنگی محلی پسر سوم مولوی نور اللہ بن ملا احمد ولی بن قاضی غلام مصطفیٰ
بن ملا محمد اسعد بن ملا قطب الدین سہالوی شاگرد عم خود ملا ظہور اللہ از تحصیل علوم درسیہ
فراغت یافتہ بمقام ناکی بود نیائیہ طرح اقامت افگندہ و مدرسہ موسومہ
چشمۂ رحمت ترتیب دادہ تعلیم علوم مستعدان لمتکفل از معقولات و منقولات

بمطلب میداد خلقی از فیض وے کامیاب می شدند بتاریخ شانزدہم جمادی الاول سن سیزدہ صد و پنج ہجری بغازی پور رحلت فرمودہ مدفون گشت

شیخ رزق اللہ دہلوی عم کلان شیخ عبد الحق محدث دہلوی متخلص بمشتاقی مردے فاضل و کامل و عارف از نوادر روزگار از مردم سلطنت یادگار جامع فضائل صورے و معنوے بود و طبع موزون در ہندی و فارسی داشت و رسالہاے ہندی او ہیم آین و جوت نرنجن پیش ارباب شوق و ذوق مقبول و مشہور اند تخلص او در ہندی راجن و در فارسی مشتاقی در سال ہشتصد و نود و ہفت ہجری رحلت فرمود در مشتاق ختم تاریخ وفات او شیخ المحدثین دہلوی یافتہ رحمہما اللہ

مولوی رستم علی قنوجی ابن مولوی علی اصغر قنوجی در سال یازدہ صد و پانزدہ ہجری متولد شدہ از مختصرات تا مطولات کتب درسیہ بخدمت والد خود تحصیل کردہ بعد وفات پدر بفاتحہ فراغ در سال یازدہ صد و چہل ہجری بخدمت ملا نظام الدین لکھنوی خواند و بمسند افادہ و افاضہ جانشین پدر گردید تفسیر صغیر کہ در ایجاز عبارت بجلالین ہمدوش است و شرح منار و رغایۃ اختصار از تصانیف شہیرہ اوست در سال یازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری رحلت فرمودہ

مولانا رشید الدین خان دہلوی از ارشد تلامذہ مولانا رفیع الدین دہلوی ذہن وقاد و طبع نقاد و در علم کلام کمالی وافر داشت بشوکت عمریہ بجواب بارقہ ضیغمیہ بمقدمہ متعہ وغیرہ رسائل در رد مذہب اہل تشیع از تصنیفاتش یادگار روزگار در سال دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری طائر روحش باوج علیین پرواز کرد برد اللہ مضجعہ

مولوی رضا حسن خان کاکوروی ابن امیر حسن خان از مخدوم زادگان کاکوریست سیزدہم ذیقعدہ یوم پنجشنبہ سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری ولادت یافتہ حاجی محمد سعید بغدادی چند قطعہ تاریخ ولادتش بزبان عرب نظم نمودہ. از ان جملہ این است نہ شرف العصر بمولود وفاق بزوبادہ ثانی معدان للخیر قد زان الوجود داوود ہانت و فطانت وہبی داشت بعمر ہیزدہ سالگی از تحصیل علوم متعارفہ فراغ یافتہ

خصوصاً در انشای عربی وفارسی نظماً ونثراً گوی سبقت از اقران ربودہ مشار الیہ اہل کمال
گشت مصنفاتش در بنگال مشہور ومعروف اند منجملہ آن قصیدہ انموذج الکمال ہموزن و
قافیہ قصیدہ بردہ در سال دوازدہ صد وشصت وچہار ہجری تصنیف فرمودہ چنانچہ
بخاتمہ آن مے فرماید ؎ تم المدیح فقد ارخت موتمناً اللہ ازلل الایجاز والختم
وشرح آن بدوازدہ صد وشصت وپنج ہجری نوشتہ دران وقت نوزدہ سالہ بود دیگر
مطارح الاذکیا در حل عویصات علوم مختلفہ است واین ہر دو کتاب بنظر مؤلف رسیدند
الحق کہ ازان لیاقت علمی مصنف ظاہر مے شود آخر باقتضای کل نفس ذائقۃ الموت در عین
شباب بملک بنگالہ سفر آخرت گزید رحمۃ اللہ علیہ

مولوی رضا علی خان بریلوی ابن محمد کاظم علی خان بن محمد اعظم شاہ ابن محمد سعادت
یارخان بہادر از اجلہ علماے بریلی ملک روہیلکھنڈ واز عائلہ افاغنہ بڑیچ است بزرگان
شان پیش سلاطین دہلی بر عہدہ ہاے جلیلہ بمنصب ششش ہزارے سرفراز وممتاز
بودند وے بسال بست وچہارم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ بخدمت مولوے
خلیل الرحمن مرحوم بمقام ٹونک تحصیل علم درسی کردہ بعمر بست وسہ سالگی از اکتساب
علوم متداولہ فراغ یافتہ مشار الیہ اماثل واقران گشت خصوصاً در علم فقہ مہارتے
کامل داشت تذکیر پرتاثیر وے مشہور ومعروف است بالجملہ بینت کلام وسبقت سلام
وزہد وقناعت وحلم وتواضع وتجرید از خصائص وے بودان شہر دوم جمادی الاول سال
ہشتاد ودوم صدی سیزدہم ازین سراے سپنج در رحلت فرمود رضی اللہ عنہ بڑیچ
بباے موحدہ تازی وراے ثقیلہ ہندیہ ہر دو مفتوح ویاے تحتانی ساکن وجیم فارسے
موقوف گروہے از افاغنہ اند کہ ایشان را روہیلہ نیز گویند

شاہ رضا لاہوری قادری شطاری از اکابر علماے وکملاے مشائخ لاہور صاحب
فتوی وارشاد بود فتوحات ظاہر وباطن ہرانچہ بود بپیوستہ در پنجاب بکسی میسر نگشت
بتاریخ دوازدہم جمادی الاول سال ہیزدہم از صد سے دوازدہم رحلت فرمودہ
مرقدش بلاہور ست

شیخ رضا رفیقی کشمیری ابن محمد بن مصطفے رفیقی کنیت وے ابوحمزہ است بسال دوازدہ صد و پنج ہجری متولد شدہ از پدر بزرگوار و اعمام و جد مادرے خود شیخ نعمت اللہ بن اشرف تو پیکروی علوم تحصیل کردہ فقیہ و محدث شاہ و مشہر گشت و بدرس علوم مذکور اشتغال داشت دہر کہ ومہ سبقت سلام مے کرد وارلبس حلیم و رحیم و متواضع بود بماہ شعبان سنین دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری رحلت فرمود

میر رضی الدین از علمائے کشمیر فاضل کامل و متبحر بود بزمان تسلط مرزا حیدر بہ محلہ قطب پورہ بدرس مقرر شدہ باکثر علوم تالیفات جیدہ دارد دختر وے بحبالہ نکاح ملا فیروز در آمد مولوے فقیر محمد لاہوری در حدائق حنفیہ مطبوعہ مطبع نولکشور بصفحہ ۳۷۲ اولاً وفاتش در سن نہصد و پنجاہ و شش ہجری نوشتہ باز ہمان صفحہ در ذیل ترجمہ میر موصوف وفات او در سن نہصد و شصت ہجری تحریر مے فرمایند ندانم کہ صحیح کدام است و وجہ تکرار ترجمہ چیست بجز اینکہ بر مسامحت قلم ناسخ محمول شود

مولوی رضی الدین ولد حسیب الدین قاضی کانپور کہ بزیور رضا و تسلیم آراستہ بود بحکم قضا در سال دوازدہ صد و شصت و دو ہجری در بلدہ کانپور از دولت سرائے فنا بدار البقاء شتافت مولانا محمد سلامت اللہ کشفی ادام اللہ برکاتہ تاریخ وفاتش چنین یافتہ ؎ نہال باغ شرف مولوی رضی الدین ٭ قضا نہفتہ بخاکش چو آفتاب بمیغ ٭ ۱۲۶۲
زپیر عقل چو سال وفات او جستم ٭ ز غصہ گفت بگو ہائے ہائے در یغ ٭ -

میر سید رفیع الدین محدث ساکن آگرہ آبائے کرامش ہمہ علما و صلحا بودہ اند و او نیز دانشمند و محدث بود و بغایت جود و سخاوت و خلق و لطف داشت در معقولات شاگرد مولانا جلال الدین دوانی و در حدیث شاگرد شیخ شمس الدین محمد بن عبد الرحمن السخاوی الحافظ المصری است و اصلش از شیراز بود تولد او ہم در انجا است در زمان سلطان سکندر بودی بدہلی تشریف آورد و سلطان سکندر را در حق او اعتقادی عظیم پیدا شد وی باذن سلطان سکندر در آگرہ اقامت فرمود وفات او در سال نہصد و پنجاہ و چہار ہجری شدہ قبرش ہم در انجا است کہ خانہ او بود رحمۃ اللہ علیہ

مولانا رفیع الدین دہلوی ابن شاہ ولی اللہ دہلوی از اجلہ علماے وقت بود مقدمۃ العلم و رسالہ عروض و کتاب التکمیل و رسالہ دفع الباطل و اسرار المحبۃ و ترجمہ قرآن مجید بزبان اردو و تحت اللفظ از تصانیف وے ہستند گاہی شعر ہم گفتی چنانچہ غزل مولانا عبد الرحیم دہلوی را کہ در بیان ماہیۃ نفس بجواب غزل عربی شیخ الرئیس بود تخمیس نمودہ بسال دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری رحلت فرمود رفع اللہ درجاتہ فی الجنات

مولوی رفیع الدین مرادآبادی ابن فرید الدین علم حدیث بخدمت مولوی خیر الدین سورتی شاگرد شیخ محمد حیات سندی و نیز بخدمت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی حاصل نمودہ و با مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی صحبتہای تحقیق و تدقیق داشت مرید و شیخ محمد غوث لاہوری بود و بحرمین شریفین رفتہ بحج و زیارت مشرف شدہ و کتابے در حالات حرمین شریفین تالیف کرد کتاب قصر الآمال بذکر الحال و المآل و سلو الکئیب بذکر الحبیب و ترجمہ عین العلم و شرح اربعین نووے و کنز الحساب و تذکرۃ المشائخ و کتاب الاذکار و تذکرۃ الملوک و شرح غنیۃ الطالبین و تاریخ افاغنہ مشہور ترین از مصنفات وے اند پانزدہم ذی الحجہ سال دوازدہ صد و ہژدہ ہجری در مرادآباد بمرض استسقا وفات یافت۔

مولوی روح اللہ لاہوری در سال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری متولد شدہ باکتساب علوم پرداخت در صرف و نحو و منطق و معانے و حدیث و تفسیر و اصول نظیر خود نداشت شاگرد رشید مولوی محمد سلیم لاہوری بود حکام عہد یعنے رنجیت سنگہ وغیرہ ادب وے بغایت مے کردند دران زمان کہ سورش سکھان در لاہور بدرجہ غایت رسیدہ بود او ست کہ در لاہور آثار شرع جاری داشت فتواے او نزد علماے عصر مقبول مے شد در مکہ معظمہ رفتہ بلے روز بماہ رمضان شریف قرآن مجید حفظ کرد صاحب تصانیف بود و بوقت مراجعت در معمورہ یمن بسال دوازدہ صد و چہل و چہار ہجری وفات یافتہ

شاہ رؤف احمد مصطفےٰ آبادی نقشبندی مجددی مصطفےٰ آبادی برادر خالہ زاد

شاہ ابوسعید دہلوی فقیہ و محدث و مفسر بود کسب علوم ظاہر از مولانا شاہ عبدالعزیز کردہ خرقہ خلافت خاندان نقشبندیہ از شاہ غلام علی یافتہ در بھوپال مقیم شدہ تفسیر رؤفی بزبان اردو تالیف نمود کہ آغاز آن در دوازدہ صد و سی و نہ و اختتام آن در دوازدہ صد و چہل و ہشت ہجرے بظہور پیوستہ و نیز دار المعارف در بیان ملفوظات مرشد خود و دیوان رافت در اشعار ہندی و فارسی از تصنیفات اوست و در اشعار رافت تخلص مے کرد از بھوپال بعزم زیارت بیت اللہ روانہ شدہ بسوار سے جہاز در سال دوازدہ صد و سہ ہجری انتقال فرمود

حرف زاے معجمہ

مولانا شاہ زاہد بخاری احمد آبادی محدث و فقیہ حنفی المذہب مرید شاہ عالم گجراتی درس علوم مے داد تاریخ ششم شعبان سال ہشت صد و نود و سہ ہجری وفات یافت و بہ احمد آباد گجرات مدفون گشت

ملک زین الدین و صدر الدین ایشان دو برادر اند کہ در علماے کرام معدود نیستند مگر از نجباے روزگار و صلحاے امت و محب العلم و العلما بودند لہٰذا ذکر شان درین مختصر بمقتضاے المرء مع من احب تیمنا و تبرکا کردہ مے آید

ملک زین الدین از وکلاے خان جہان کہ از مقربان اعاظم سلطان سکندر لودی است توفیق بر خیرات و مبرات رفیق حالش بود بعلاقہ صلاح و تقوے و خدمتگاری اکثر مشائخ و علماے وقت را بادو مجتبی و مرجع بود و سے ہموارہ تلاوت قرآن مجید بحالت قیام مے کرد و رحلے ساختہ کہ تا سینہ و سے بلند بود بران قرآن مجید مے نہاد و ایستادہ تلاوت مے کرد و تمام متعلقان او و از خدمتگاران وغیرہ از نصف اخیر شب براے تہجد بر مے خاستند و تا وقت چاشت در منزل او بجز اشارت و نصیحت و زبان بوجہ شغل اوراد وغیرہ کار سے نمی شد گویند کہ وی را شب جمعہ بدرود مطہر رسول اللہ صلعم مقدار چندین برنج قبول مے بخشید بہر یک سہ کرت قل ہو اللہ احد خواندہ مے دمید و در ایام مولد آنحضرت صلعم ہر روز یک ہزار تنکہ زیادہ مے کرد تا دوازدہ ہم

دوازده ہزار تنگہ خرچ مے شد تنکہ بالفتح وکاف عربی بمعنی قرص رائج خواه از زر باشد خواه نقره یا مس واین معرّب تنکہ است

ملک زبیر الدین بخدمت وملازمت برادر کہ درگاه در سلطانے داشت اکتفا کرده روزگار بتجرد مے گذرانید وقریباً تنکہ در حوالی دہلی بودند بملکیت گرفتہ بعلماو صلحا وصوفیان خویش مے گذرانید چون ہر دو برادران الزاگا بروز چہار شنبہ دعاے شہادت خود مے کردند ہمچنان شد کہ ایشان مے خواستند یعنے زین الدین در سنہ نہصد وبست وشش ہجری مسموم وفات یافت وزبیر الدین ہمراه سلطان ابراہیم ابن سلطان سکندر بودے در سن نہصد وسی و دو ہجری شہید شد قبر او جانب غربی حوض شمسی واقع دہلی است

زین العابدین دہلوی عرف شیخ اڈہن دہلوی جد مادری شیخ عبد الحق محدث دانشمند کامل متورع ومتعبد ودر غایت خشوع وانکسار وتادب ووقار بود وہمان وضع وآداب کہ درمیان مردم مے بود درون خانہ نیز بودے وزبانش دائم بذکر اللہ مے رفت وحلیہ در غایت جمال ونورانیت داشت کہ انوار علم وتقوے از جبین وی لائح بود اکثر احوال صائم بودے ودر لقمہ احتیاط تمام داشتی سلطان ابراہیم بن سلطان سکندر بودے وے را بجانب خویش خواند قبول نکردے مرید مولانا سماء الدین وشاگرد مولانا عبد اللہ تلنبی است رحمۃ اللہ علیہم وفات او در سال نہصد وسی وچہار ہجری بظہور پیوست قبرش جانب غربی حوض شمسی در دہلی است

شیخ زین الدین خواسے تخلص وفائی صدر مستقل ظہیر الدین محمد بابر شاه بود مرد دانشمندی موصوف بود وادرا مسجد ایست در آگره ومدرسہ کہ آن طرف آب جون واقع شده صاحب کمالات صوری ومعنوی ودر معما وتاریخ وبدیہہ گوئی وشعر وسائر جزئیات نظم ونثر وانشا بیعدیل زمان خود بود ومے گویند کہ مجلس اول کہ بابر بادشاه را از وے منوده پرسید کہ سن شما چند باشد وے فے البدیہہ گفت کہ قبل ازین بچند سال چہل ساله بودم وحالا چہل ساله ام وبدو سال دیگر چہل سال تمام می شود ازوست

قطعه ہذا ؎ غم گریبان گیر شد سرور گریبان چون کشم * شوق دامنگیر آمد پا بدامان چون کشم *
اے گریبانم ز شوقت تار و دامن چاک چاک * بے تو پا در دامن و سر در گریبان چون
کشم * وے تاریخے نوشته مشتمل بر فتح هندوستان و شرح غرائب آن و داد سخنوری
دران داده وفاتش در حدود چنارگڈھ بسال نهصد و چهل رو داده در مدرسه خود باگره
مدفون گشت

خواجه زین الدین علی چتور کشمیری راینواری از طلباے کشمیر شاگرد شیخ یعقوب
صرفی و ملا شمس الدین پال و مرید شیخ حمزه بود در اواسط عمر بحرمین شریفین رفته و از شیخ ابن حجر مکی
اجازت حدیث یافته بکشمیر واپس آمد و بتدریس علوم صارف الاوقات بود و بعد وفات
بمحله راینواره که مسکن وی است مدفون گشت

مولوی زین الدین کشمیری ابن خواجه عبداللطیف دانشمند کامل ذکی الطبع بود و طبع
موزون داشت اشعار فصیح مے گفت در اکل حلال کمال احتیاط بود بعمر پنجاه و دو سالگی
بسال یازده صد و پنجاه و هیچ هجری وفات یافته بمحله راینواری منمحلات کشمیر قریب خواجه
زین الدین علی جد خود مدفون شد

حرف سین مهمله

مولوی سخاوت علی عمری جونپوری ساکن قصبه منڈیاہون مضافات جونپور کثیر الدرس
والتذکیر که از ذوات جامع صفات ستان مرجع طلبه علوم و فیض عام بود ولادت
ایشان در سن دوازده صد و بیست و شش هجری وقوع یافته از مولوی قدرت علی
ردولوی و مولوی عبدالحی دہلوی و مولوی محمد اسمٰعیل دہلوی و مولوی احمد الله
انامی اکتساب علوم نقلیه و عقلیه فرموده بدرس و افاده طلبه همه تن متوجه بود و مسجد
جامع جونپور که از تعمیرات سلاطین شرقیه است بقبضه اهل تشیع مرکز بدعات شنیعه بود و تخلیص
آن نموده درانجا مدرسه بنا نهاده قائم کرد تا حال جاری است و نماز پنجگانه و جمعه
مے شود و صدہا کسان حافظ قرآن از مدرسه برآمدند براے چندے در باندا بعهد نواب
ذوالفقار بهادر مرحوم بدرس مدرسه آنجا بود و منصور اوراق و دیگر مستفید بحضرت ایشان

شرف یاب شد اول در مچھلی شہر مکان اوستادی مولانا محمد شکور غفر اللہ لہ و دوم در فتح پور
بفرودگاہ مفتی محمد اسد اللہ مرحوم ذات پاکش مہربان بحال طلبہ یافتم و سے رح بزیارت
بیت اللہ الحرام مشرف شدہ بعد ازانجا ششم شوال سال دوازدہ صد و ہفتاد و چہار ہجری
جان بجان آفرین تفویض نمودہ بجنۃ المعلی مدفون گشت القول القویم فی احادیث النبی الکریم
در حدیث و رسالہ اسلم در منطق و رسالہ تقوے در رد بدعات و عقائد نامہ اردو و رسالہ
کلمات کفر و رسالہ اسرار فقر و جواب سوالات تسعہ از مولوے شیخ محمد مچھلی شہری
و رسالہ عرض نیک در مناظرہ شیعہ و رسالہ عرفان در اوقات و رسالہ تعداد لغات
وغیرہا از تصانیف مشہورہ او ہستند بسے علماے نامدار از زیر دامن تربیتش برخاستند
ازانجملہ مولوے سید خواجہ احمد نصیر آبادی و مولوے کرامت علی جونپوری و مولوی رجب علی
جونپوری و مولوے محمد شریف جونپوری و ملا غلام محمد جگدیس پوری اعظم گڈھی و مولوے
شیخ محمد مچھلی شہری و مولوی محمد یعقوب بہاری و مولوی شجاعت حسین و مولوے محمد عمر
غازیپوری و مولوی غلام جیلانی بابجہ پوری غازیپوری و مولوی فیض اللہ مئوے اعظم گڈھی
و مولوی رحیم اللہ ساکن ضلع بستی مشہور اند و حق تعالی چہار فرزند ارجمند عطا فرمودہ یکے
مولوی محمد دوم مولوے حکیم محمد جنید سوم مولوے محمد شبلی چہارم مولوے حافظ ابو الخیر محمد مکی

ذکر این چہار بمحل خود خواہد آمد انشاء اللہ تعالے

مولوی سراج الحق بدایونی ابن مولوی فیض احمد بدایونی اند عالم کامل و فاضل مکمل
ذہن نقاد و طبع وقاد داشتند ولادت شان در سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری
بمنصہ وجود جلوہ ظہور انگند اظہار الحق نام تاریخی او شان است اکثر کتب درسیہ پیش
والد ماجد خود گذرانیدہ و تکمیل تحصیل بخدمت خال خود مولوی نور احمد بدایونی نمودند
و شرف بیعت از مولوے شاہ فضل رسول بدایونی یافتہ بافاضہ و افادہ ہمہ تن متوجہ
ہستند دریں چنین زمان کہ علم در کتابہا و علما در گور اند ذات ستودہ صفاتش را از مغتنمات
زمان شمردہ رسالہ سراج الحکمۃ در فلسفہ و شرح رسائل حسابیات بہاء الدین عاملے
و شرح میزان منطق و حاشیہ بر کتاب متفق شتی و رسائل طبیہ و دیوان عربے

وفارسی از تصانیف شان سطرح انظار علماے وقت اند سلمہ اللہ والبقاہ ورنگاہ اسے مایمناہ

حکیم سراج الدین شاہجہان آبادی از مشاہیر اطباے شاہجہان آباد علماے زمان بود در تصانیف وکتابت شہرتے داشت چراغ دین وانتخاب بحر الکلام وعلم رموزو عقل افزا وحکمت ایمانی وسراج منیر وسراج ہدایت ولب لباب مثنوی مولانا روم ودستور العمل علماے متقدمین وعقلاے سابقین ومجموعہ گل وریاحین وقانون العلاج از تالیف اوست

سراج الدین علی خان اکبرآبادی آرزو تخلص محقق زبان فارسی چراغ ہدایت و تذکرۂ شعرا موسوم بمجمع النفایس وتنبیہ الغافلین متضمن خوردہ گیری شیخ علی حزین گواہ فضل اوست علاوہ فارسی در ریختہ گوئی ہم کمالے داشت بروقت بربادے دہلی حسب الاشارہ نواب سالار جنگ بہ لکھنؤ رفتہ ہمانجا در سال یازدہ صد وشصت ونہ ہجری وفات یافت

مولوی سید سرفراز علی سنبھلی ولد میر محفوظ علی ولد میر محمد صالح کہ سلسلۂ نسبتش بہ سید ناموسی کاظم رضی اللہ عنہ میرسد در سال دوازدہ صد وسی وشش ہجری ولادت یافتہ بخدمت علماے زمان خود اکتساب علوم مروجہ متداولہ نمودہ فراغ حاصل کرد از ابتداے تعلم تا حال اشتغال بہ تعلیم طلبہ دارند وخلیفہ مجاز شاہ غلام رسول کانپوری رحمۃ اللہ علیہ اند سلمہ اللہ والقاہ

شیخ سعد اللہ بنی اسرائیلی لاہوری از شاگردان رشید شیخ اسحاق بن کاکو لاہوریست خودرا بنی اسرائیلی می گفت اطوار مختلف داشت ابتدا متشرع بود بہ یکبار ترک تقید نمودہ مرتکب جمیع نواہی شدہ باسطر بہ تعلق پیدا کردہ بارلیش سفید در بازار مے گذشت سہ دین بیش گرچہ خلق گرفتی زما سبق بہ عشق آمد ونماند نشانے زما سبق بہ مردم خاکپای او را از بس حسن عقیدہ بجای توتیا مے کشیدند وعقیدہ ولایت باو داشتند دوران حالت در عین نخاس درس مے گفت واز اسباب جمعیت ہرچہ داشت در عشق آن نگار در باخت شبے باو شراب مے خورد کہ جمعے از محتسبان باتفاق

طلبہ کہ نسبت تلمذ باو داشتند ہجوم نمودہ بجہت اصلاح حال او از راہ دیوار بخانہ او در آمدہ و آلات ملاہی و مناہی شکستہ خواستند کہ او را تعزیر نمایند ہمان سخن را بزبان آورد کہ بہ خلیفہ ثانی امیر المؤمنین عمر رضہ گفتہ بود کہ اگر یک نا مشروع کردہ ایم شما سہ نا مشروع را ارتکاب نمودہ اید پس شما بتعزیر سزاوار تر ید کہ بہ تجسس بے اذن از راہ دیوار سر زدہ درین خانہ در آمدید آن جماعہ منفعل و خجل شدہ باز گشتند بعد ازان توفیق توبہ نصوح یافتہ و کتاب احیاء العلوم را دستور خود ساختہ پیوستہ بعبادت و ریاضت مے گذرانید و تصانیف بسیار مفید و عالی نوشتہ ازان جملہ شرحے بر جواہر القرآن مصنفہ امام غزالی است جلال الدین محمد اکبر بادشاہ او را بخلوت طلبیدہ پرسید کہ از کدام قومے گفت از جماعہ نویسندہا کہ ایشان را بزبان ہندی کایستھ مے گویند بادشاہ را این بے تکلفی او بسیار خوش آمد صحبتی ممتد بوی داشتند او ہرگز سائلی را محروم نگذاشتہ باجود آنکہ از اسباب تجارت و زراعت فارغ بودہ و مدد معاش از جانب بادشاہ ہم نداشت معلوم ہیچکس نمی شد کہ آن ہمہ صرف و بذل و ایثار از کجا بود و خلائق درین امر حیران بودند بعد ازانکہ بسن ہشتاد سالگی کم و بیش رسیدہ ازین سراے مجازی در گذشت و اصاغر و اکابر بہ تشییع جنازہ او متجاوز از اوقت رفتہ نعش پاک او را بہ تبرک بر سر و دوش مے گرفتند

کہ جای نہادن قدم نبود التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ

شیخ سعد اللہ کندوری فراز لکھنوی ابن شیخ سعاء الدین لکھنوی جامع بود بجمیع علوم نقلی و رسمی و حقیقی سطوت و شوکت ظاہر و باطن داشت و از اغنیاے شاکر بہ بذل ایثار مشہور بود از بسکہ طعام وافر بر فقراء و محتاجان ایثار مے کرد وے را کندورے فراز گفتندے و از زبان فیض ترجمان مخدوم شیخ قیام الدین ملقب بشیخ الاسلام گشت ارادت و خلافت خاندان چشت از والد ماجد خود یافتہ و خرقہ سہروردیہ از سید اجمل جونپوری گرفتہ او را ہشت پسران بودند۔ بدیع الدین۔ فرید الدین۔ شیخ بڈہی۔ شیخ جہانگیر۔ امین الدین۔ سعد الدین۔ فخر الدین۔ رکن الدین۔ صفات و بزرگی وی متجاوز از حد احصا ست برادر زادہ ازان شیخ رحمت اللہ لکھنوی

در تذکرة الاصفیا تحریر کرده این مختصر گنجایش آن ندارد و بالجمله وفاتش بست و سوم ربیع الثانی
سن ہشت صد و بست و نه ہجری واقع شده پائین پدر خود به گلکنده مدفون گشت شیخ
رحمت الله مؤلف تذکرة الاصفیا در کلمه رحمة الله علیه تاریخ فوتش یافته کنده و رسے
بالفتح و دال مهمله مضموم سفره و دستارخوان

شیخ سعد الله بیانوی در علم نظیر خود نداشت سالها مجاور ملاذ طلبه علم و اہل سلوک و
صائم الدہر بود از شیر و گیاه و میوه ہائے بیابانی افطار مے کرد و از حضرت بار ارادت
شیخ محمد غوث به دوش نهاده آخر الامر حیرت بروے غالب آمده سکوت ورزید و در حجره
تنهائی عزلت گزید که فرزندان را ہم بخود راه نمے داد و در سال ہشت صد و ہشتاد و نه ہجری
ازین جہان درگذشت و بخانقاہے که در بیانه تعمیر کرده بود مدفون گشت بیانه بیاء معجمه
بیانه بر وزن پیاله قصبه ایست قریب بهرت پور

حافظ سید سعد الله بلگرامی فاضل جید عدیل عالم عدیم المثل شاگرد ملا عبد الرحیم فاضل
مرادآباد شاگرد ملا عبد الحکیم سیالکوٹی در سال یک ہزار و یک صد و دوازده ہجری وفات یافت

مولانا سعد الله سلونی ابن عبد الشکور سبط شیخ پیر محمد سلونی در صغر سن باندک
زمانے از تحصیل علوم فراغ یافته بر مسند درس و تصنیف جلوه افروز شد و بزیارت حرمین
شریفین فائز گشت و در مکه معظمه تا دوازده سال قیام فرمود اہل حرمین شریفین بوے اعتقادی
راسخ داشتند شیخ عبد الله بصری مکی صاحب ضیاء الساری شرح صحیح بخاری
بطریقه قادریه مرید او گردید مخدوم ہاشم سندهی از ارشد تلامذه اوست مولانا سعد الله
از مکه معظمه معاودت کرده به بندر سورت رخت اقامت انداخت و در ترویج خلائق کوشید
شرح ہدایة الحکمة و رساله کشف الحق و شرح مثنوی مولانا روم و رساله تحفة الرسول
از تالیفاتش یادگار اند بتاریخ بست و ہفتم جمادی الاولی سال یک ہزار و یکصد و شصت و
ہجری به بندر سورت وفات یافته ہمانجا مدفون گشت علیه الرحمة والغفران وے را دو فرزند
عبد العلی و عبد الولی بودند پسر ثانی در کمالات علمی ثانی پدر بود و عزلت تخلص می کرد
مولوی محمد صادق ٹھٹھوی شاگرد اوست

مولوی مفتی سعد الله مرادآبادی ولادت شریف او در سال هزار و دوصد و
نوزده هجری وقوع یافته که تاریخش از لفظ ظهور حق و بیدار بخت بر می آید در اوائل سن صبی
از کتب فارسیه ضروریه فراغت یافت من بعد شوق طالب العلمی در سر افتاد برامپور
رفته شروع در صرف و نحو نمود پس ازان بمقام نجیب آباد شرح جامی وغیره از
مولوی عبد الرحمن قستانی خوانده استعداد تمام بهم رسانیده بدهلی تشریف آورده
بر آخوند شیر محمد ولایتی و مولوی محمد حیات پنجابی و مفتی محمد صدر الدین خان صدر الصدور
اکثر کتب درسیه تحصیل کرده در سال هزار و دوصد و چهل و سه هجری به لکهنؤ وارد شده
از مولوی محمد اشرف لکهنوی و مولوی محمد اسمعیل مرادآبادی و میرزا حسن علی محدث و
مفتی ظهور الله لکهنوی فرنگی محلی رجوع آورده بعد فراغ علمی داد رواج خود داد بعهده
مدرسی مدرسه شاهی و ثانیاً بتالیف بعض مجلدات تاج اللغات ترجمه قاموس ثالثاً
بعهده افتاء کچهری کوتوالی تا مدت بست و نه سال مامور ماند درین ایام
بسفر حج بیت الحرام توفیق یافته از شیخ جمال مکی سند جدید علم حدیث گرفته بلکهنؤ
مراجعت فرموده بالتزام عهده افتا مصروف شد بعد عزل واجد علی شاه حسب الطلب
نواب یوسف علی خان که تلمیذ وی بود برامپور رسیده خدمت قضا و افتا و مرافعه
وغیره بدو تفویض یافت و تا عهد نواب کلب علی خان رئیس رامپور بدستور بعهده
مفوضه مامور بود و آنچ چهاردهم رمضان روز یکشنبه سال هزار و دوصد و نود و چهار هجری
بمقام رامپور داعی اجل را لبیک گفته رحلت فرمود و همانجا مدفون گشت طاب الله
ثراه دو فرزند ارجمند مسمیان لطف الله و بشارت الله عقب خود گذاشت هر دو
برامپور قیام پذیر اند حکیم لطف الله در تاریخش چند اشعار عربی گفته مقطع آن که
شامل ماده تاریخ است اینست ؎ فانا اللطف نغمت تاریخا ۞ لسنی موته وما اختاه
نبوجه الجمیل یا بشری ۞ قیل مثواه طاب طیب ثراه ۞ مولوی محمد یحیی تاریخش چنین گفته
؎ تاریخ وفات گفت یحیی ۞ گنجینه علم و فضل صد آه ۞ مسود اوراق در سنه ۱۲۷۱ھ
بمقام لکهنؤ بجهت طلب علم در انجا وارد بود صاحب ترجمه را دید خشک

مزاج یافت وبا اصاغر کرم توجہی مے نمود از تصانیف زائد از کتب ذیل یادگار ماند مفید الطلاب فی خاصیات الابواب القول الفضل فی ہمزۃ الوصل عقود الاجیاد فی مجہول اختیار وانقاد نوادر الاصول فی شرح الفصول در علم صرف غایۃ البیان فی تحقیق السبحان ۔ رسالہ ترکیب بسم اللہ در نحو خلاصۃ النوادر نوادر البیان فی علم القرآن رسالہ منہ فی وجود الغنہ در قرأت ۔ القول المانوس فی صفات القاموس ۔ نور الصباح فی اغلاط الصراح ترجمہ بعض مجلدات قاموس در علم لغت ترجمہ فقہ اکبر و وصیت نامہ امام ابو حنیفہ و ترجمہ حقیقۃ الاسلام و ہدایۃ النور فیما یتعلق بالاظفار والشعور ۔ زاد السبیل الی دار الخلیل و حواشی مالا بد منہ و رسالہ طہر متخلل در دینیات ۔ حاشیہ بر شرح سلم مولوی حمد اللہ سندیلی و شرح ضابطۃ التہذیب و شرح خطبہ قطبی ۔ در منطق ، رسالہ قوس قزح و رسالہ تناسخ و رسالہ تحقیق علم واجب در حکمت و رسالہ سبع عرض شعیرہ موسومہ مفید البصیرہ در حساب ۔ حاشیہ بر شرح چغمینی در ہیائت ۔ رسالہ تثنیہ واستعارہ در علم بیان رسالہ عروض باقافیہ و میزان الافکار شرح معیار الاشعار و قصیدہ لامیہ فارسیہ وغیرہا

شیخ سعد الدین لکھنوی بن شیخ الاسلام شیخ سعد اللہ کندوری فرزند لکھنوی جامع بود میان علم ظاہر و باطن و مدام بدرس و افادہ علوم دینیہ اشتغال داشت و در مدرسہ وی طلبہ مستعد رجوع مے کردند طبع شریفش مائل بشعر بود و تخلص او سعدی است از نتائج فکر اوست ؎ چو داری سوئے شئے چون قل ہو اللہ ، خطی درکش بگرد ماسوی اللہ ، و لہ ؎ چون دوست موافق است سعدی ، سہل است جفای ہر دو عالم ، ولم گرہ بر عیوب کس نکنی ، خندہ بر عیب دیگران چہ زنے ، بست و نہم جمادی الاول سال ہشت صد و ہشتاد و یک ہجری رحلت بدار البقا فرمودہ اعداد مخدوم قطب الاولیا موافق سال وفاتش اند

شیخ سعد الدین خیر آبادی پدرش قاضی خیر آباد بود شیخ اولاً از حفظ قرآن مجید فراغ نمودہ بحلقہ تلمذ مولانا اعظم لکھنوی در آمد تکمیل تحصیل علادم کردہ مرید شیخ مینا لکھنوی گشت بعد وفات پیر خود بخیر آباد وطن مالوف خود رفتہ بدرس و ارشاد صارف الاوقات ماند

تا آنکہ در سال ہشت صد و ہشتاد و دو ہجری وفات یافت شرح مصباح و شرح کافیہ و شرح جامی و بزدوی و شرح رسالہ مکیہ مسمی بمجمع السلوک کہ بسی از ملفوظات و حالات شیخ بینا دوی درج کردہ از دست قبستریش در خیر آباد دست یزد و تبرک بہ ملا اسعد الدین دہلوی کنیتش ابو الفضائل بود شرح کنز الدقائق و منار از عمدہ تصانیف اوست در سن ہفت صد و نود و یک ہجری بجوار رحمت ایزدی بپیوست طاب ثراہ وجعل الجنۃ مثواہ

مولوی سعد الدین صادق دہلوی ابن مولوی امان اللہ شہید بسال یازدہ صد و بست و ہفت ہجری متولد شدہ و از والد ماجد خود علوم تحصیل کردہ بر مسند افادہ متمکن گشت و در اکثر مباحثات بر معاصرین غالب مے آمد تاریخ بست و سوم ذیحجہ سال یازدہ صد و پنجاہ و یک ہجری وفات یافتہ و قریب مدفن والد خود مدفون گردید مولانا سعید سمرقندی اعلم العلمائے روزگار بودہ اکتساب علوم از ملا احمد جند و ملا محمود سرخ و ملا عصام الدین ابراہیم نمودہ در سال نہصد و شصت و شش ہجری بہ ہندوستان آمدہ بملازمت اکبر بادشاہ ممتاز شدہ کیفیت درویشی و انکسار غالب داشت خوش طبع و فصیح و بلیغ و شفیق بر تلامذہ بود صحبت او بادشاہ را خوش مے آمد در سال نہصد و ہفتاد ہجری بجوار رحمت ایزدی بپیوست

مولوی سلام اللہ محدث رامپوری بن شیخ الاسلام بن حافظ فخر الدین از اولاد امجاد شیخ عبد الحق محدث دہلوی فقیہ و محدث و مفسر بود علوم متداولہ از والد ماجد خود شیخ الاسلام مصنف شرح فارسی صحیح بخاری و رسالہ طرد الاوہام عن اثر الامام الہمام و کشف الغطا عما لزم للموتی علی الاحیا حاصل کرد و سند اجازت حدیث وغیرہ یافت جد امجد او حافظ فخر الدین نیز علامہ عصر بود از تصانیف حافظ مذکور شرح فارسی صحیح مسلم و شرح فارسی عین العلم و شرح حصن حصین یادگار روزگار اند بالجملہ صاحب ترجمہ بعد اکتساب علوم بجو اسلاف خود بر مسند افادت و افاضت متمکن بودہ در نشر علوم سعی کوشید باو جمادی الثانی وقت شام سال دوازدہ صد و بست و نہ و لقوے

دوازدہ صد و سہ ہجری رحلت کرد تصانیفہ المشہورہ کمالین حاشیہ جلالین ۔ محلی شرح موطا کہ آنرا در سن دوازدہ صد و پانزدہ ہجری تصنیف نمود تاریخ آن ہو الفوز الکبیر است ترجمہ فارسی صحیح بخاری ۔ ترجمہ فارسی شمائل ترمذی ۔ رسالہ اصول حدیث بزبان عربی

مولانا محمد سلامت اللہ بدایونی کانپوری ابن شیخ برکت اللہ صدیقی رئیس بدایون عالم العلوم کالشمس بین النجوم فات بابرکاتش مستغنی از توصیف و تعریف است مؤلف اوراق نیز چندی خوشہ چینی خرمن فیض آن بزرگوار نمودہ رسالۃ الاسناد کہ وقت اعطائے سند بہ مخدومی مولوی شاہ محمد عادل ارشد تلامذہ خود جناب موصوف بزبان فارسی تصنیف فرمودہ اند بنابر بیان ترجمہ شریف کافی است ازان رسالہ ترجمہ حالیہ بر سبیل اختصار حوالہ قلم نمودہ می آید و ہو ہذا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

می گوید سلامت اللہ بدایونی مولدا صدیقی نسبا حنفی مذہبا قادری مشربا کہ فقیر تحصیل کتب درسیہ متداولہ از خدمت چند فضلائے عصر نمودہ اولا در حداثت سن از خدمت مولانا ابو المعالی بن مولانا عبد الغنی بدایونی کہ سلسلہ درس ایشان بہ ملا جلال الدین دوانی میرسد استفادہ کردہ در عرض مدت دو سال از میزان صرف تا شرح جامی بر کافیہ و شرح تہذیب یزدی خواندم بعد ازان از خدمت مولوی ولی اللہ رحمۃ اللہ لہ از تلامذہ مولانا باب اللہ جونپوری بودند تحصیل قطبی و میبذی و رشیدیہ مناظرہ بعمل آمد بعد ازین ہنگامیکہ مولوی صاحب بناء ضرورتے مراجعت بوطن خود فرمودند حسب ارشاد ہدایت بنیاد حضرت پیر و مرشد بر حق سید شاہ آل احمد مارہروی قدس سرہ العزیز بخدمت شریف مولانا محمد مجد الدین عرف مولوی مدن صاحب کہ دران زمان از کلکتہ مراجعت فرمودہ عزت افزائے سکنہ بریلی بودند حاضر شدہ تکمیل تحقیق و تدقیق کتب درسیہ متعارفہ از زواہد ثلاثہ و قاضی مبارک و حمد اللہ شرح سلم و مطول تفتازانی و صدرا و شمس بازغہ و شرح عقائد جلالی

با ہدایہ وسعت و حاشیہ ملا کمال الدین و ہدایہ فقہ حنفی و مسلم الثبوت وبیضاوی وغیرہ آن
اتفاق افتاد و جناب مولانا بفرط عنایت در اندک فرصت ہر قدر باکہ از ذخیرہ مبلغ معلومات
بہ تحویل خود بدولت داشتند تفویض این ہیچ کارہ نمودند و حق اینست کہ جل تحقیقات و
تدقیقات کہ معارکہ آرا و مزال اقدام علما و فضلا ہست ازہمین ارشاد جناب ممدوح
در کیسہ استعداد م فراہم شد و اللہ یعطی ما یشاء لمن یشاء و بعد طی مرحلہ تحقیق و تدقیق کتب
درسیہ بر طبق فرمان واجب الاذعان جناب پیر و مرشد بر حق قدس سرہ ذخیرہ اندوز
سعادت تمام از خدمت سراپا موہبت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی انار اللہ برہانہ
گردیدہ در صدد تحقیق و تنقیح و سند کتب احادیث و تفاسیر افتادہ فائدہ ازین مائدہ
عامہ گرفتم چنانچہ صحاح ستہ و کتب تفاسیر را از حضور مولانا ے ممدوح و مولانا
رفیع الدین برادر کوچک ممدوح کہ تبحر تام در جملہ علوم خاصہ علم حدیث و تفسیر داشتند
بمعرض سند رسانیدم تا آنکہ از فیض مجالست و خدمت این ہر دو بزرگ
فہم معانی احادیث و ادراک حقائق و دقائق تفسیر بمذاق طبع حاصل شد آخر کار جناب
مولانا ے ممدوح تفقد کریمانہ بحال این خاکسار فرمودہ بہ اجازت صحاح ستہ و مشکوٰۃ
المصابیح و حصن حصین و کتاب المسلسلات و دیگر کتب احادیث و تفاسیر و رسائل
مصنفہ خود و نیز کتب مؤلفہ والد ماجد خود سرفراز فرمودہ رخصت فرمودند مجملاً
فقیر سند کتب درسیہ تمام و کمال از خدمت مولانا مجد الدین شاہ جہان پوری دارد
و سند کتب احادیث و تفاسیر قراءۃً و سماعۃً و درایۃً و اجازۃً از ذروۃ المحدثین و
اسوۃ المفسرین مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی و برادر ایشان مولانا رفیع الدین دارد و
حضرت ایشان از والد ماجد خود شان مولانا شاہ ولی اللہ محدث دہلوی دارند و
حضرت ایشان حال اسانید متنوعہ خود در کتاب الارشاد الی مہمات الاسناد
بہ تمامتر تفصیل نوشتہ انتہی ملخصاً مولانا صاحب الترجمہ حین حیات خود مسجدے
بمقام کانپور وطن خود در سال یک ہزار و دو صد و شصت و ہفت ہجری تعمیر فرمودند
کہ تاریخ بناے از فقرہاے۔ ان ہذا الا بیت اللہ۔ و یا ہذا المسجد الفردوس۔ و دوا

ہوالغنی الحمید مے برآید چونکہ نفس قدسی آنحضرت مفید عام و مفیض انام بود صدہا علما و فضلاے نامی زیر سایہ دامان تلمذ و درس آن خاتم العلما برخاستہ اند با این ہمہ کتب مصنفہ حضرت معزے الیہ دال بر ذخیرہ علمی شان موجود اند ازانجملہ کتب ذیل ہستند تحفۃ الاحباب و معرکۃ الآراء و برق خاطف در مناظرہ اہل سنت و شیعہ و تحریر الشہادتین شرح سر الشہادتین در بیان شہادت سید الشہدا رضی اللہ عنہ و خدا کی رحمت خرد و کلان در بیان میلاد سرور کائنات علیہ الصلوٰۃ والتحیات و رسالہ شہاب ثاقب در سقوط کواکب و حقائق احمدیہ در علم حقائق و بحر التوحید در بیان شطحیات اولیاء اللہ و اسرار العاشقین در حل اقوال و اشعار عربیہ و فارسیہ بطریق صوفیہ کرام و رسالہ کشفیہ بجواب ایرادات بعض جہلہ کہ بوجہ ناواقفیت از اصطلاحات حافظ شیراز بر چند اشعار حافظیہ وارد نمودہ اند و ترجمہ دو تا رسالہ شیخ محی الدین بن العربی در بیان لطائف موسومہ معائنات صوفیہ و مکاشفات قدسیہ و رسالہ لمعات حالات و رسالہ اشباع الکلام فی اثبات المولد والقیام و رقعات کشفی و شرح مثنوی گل کشتی و رسالہ الوان در بیان جواز و عدم جواز الوان و رسالہ در تحقیق جواز مصافحہ و معانقہ عیدین و رسالہ مجموعہ استفتا کہ اجوبہ ہر یک خود تحریر فرمودہ اند و رسالۃ الاسناد در بیان کیفیت تحصیل علوم مختلفہ متداولہ و استحصال اسناد علوم از اساتذہ۔ مولانا را طبع شعرگوئی ہم بود بنابران تخلص خود کشفی مے کردند و دیوان کشفی کہ مجموعہ اشعار آبدار فارسی است مشتے نمونہ از خروارے بہ میزان فہم باید سنجید چند اشعار از دیوان مذکور بطور انموذج نوشتہ مے شوند ؎ آنانکہ بر خیال تو جان را فدا کنند ÷ بینند اگر ندیدہ جمالت چہا کنند ÷ محو نظارۂ رخ خوب تو دیدہا ست ÷ آئے کہ خاکپاے ترا توتیا کنند ÷ ترسم کہ رفتہ رفتہ فتد طشت من ز بام ÷ یاران اگر کلافۂ عشق تو وا کنند ÷ غیر از جفا ندید دل من ز مہوشان ÷ این ہم حکایتے است کہ خوبان وفا کنند ÷ بیمار عشق بہ نشود از دم مسیح ÷ بیہودگی نگر کہ طبیبان دوا کنند ÷ تنہا نہ من سبکرو گلزار وحدتم ÷ رندان تمام تکیہ بدوش صبا کنند ÷ آئینہ را بدست نگیرند زینہار ÷ خوبان اگر معاینۂ یار ما کنند ÷

زاہد تو حق شناس نی راہ خود بگیر خاصان حق ہمیشہ بمن اقتدا کنند و تر دامنم چنانکہ ملائکت آسمان نام مرا وظیفہ بجاے دعا کنند حرف حزین بگفتہ حافظ نمے رسد کشفی تو کیستی کہ ترا مرحبا کنند بالجملہ ہر کملے را زوالی است و کل نفس ذائقۃ الموت مسکن دل ہر صاحب خیالے آہا ثم آہا کہ آن آفتاب فلک تحقیق و تدقیق واقع سوم رجب یوم شنبہ سال یک ہزار و دو صد و ہشتاد و یک ہجری نیرافق عدم پنہان شدہ در کانپور پیش مسجد خودش بزمین سپردند طاب اللہ ثراہ وجعل الجنت مثواہ قطعہ تاریخ وفات آن مرجع العلوم بر سنگ بالین مزارش چنین کندہ اند ع مظہر کشف و کرامات جناب کشفی ہادی راہ خدا کاشف راز عرفان شدہ برخاستہ شاطر چو ازین گلشن دہر رفت و چشم زدن جانب باغ رضوان سال تاریخ قلمبند خود ہم ارشد یوم ہفتہ سوم از ماہ رجب شد و جهان

حاجی سلطان تھانیسری بزیارت مکہ معظمہ و مدینہ طیبہ مشرف شدہ و علوم نقلیہ را خوب ورزیدہ و مدتے مدید در خدمت اکبر بادشاہ بودہ حسب الحکم بادشاہ موصوف چہار سال بترجمہ کتاب مہابھارت موسوم برزم نامہ بطریق انفراد و استقلال اشتغال داشتہ بناے کہ از نقیب خان شروع شدہ بود او باتمام رسید ہنگام ترجمہ نویسی مہابھارت یکے از وے پرسید کہ این چیست کہ مے نویسید گفت کہ حرف دہ ہزار رسالہ را بزبان حال موافق مے سازم

قاضی سماء الدین الملقب بقتلغ خان وزیر سلطان حسین شرقی کہ اعلم العلما وقت بود در سال ہشت صد و ہشتاد و چہار ہجری بدست سلطان بہلول لودے اسیر شدہ بزندان رفت و از حبس مولتان رہائی یافت

مولانا سماء الدین دہلوی جامع بود میان علوم رسمی و حقیقی و تقوے و ورع از دنیا زیادہ بر احتیاج اختیار نکردہ و پیش مولانا سماء الدین شاگردی سید شریف جرجانی تلمذ کردہ و از ملتان بسبب تعصبے کہ واقع ہمانجا در تمادی تیمور و بیابہ گذراشیدہ بدہلی آمدہ توطن کرد مرید شیخ کبیر است و نسبۃ ہم کبیر داشتند و در آخر عمر حاسہ بصرش رفتہ بود حق سبحانہ تعالی بسبب واسطہ عذار بھماربشا بالے روکرد

بر لمعات شیخ فخرالدین عراقی حواشی نوشتہ کہ بجل معانی آن کافی ووافی است ورسالہ مفتاح الاسرار ہم از تصانیف اوست تاریخ ہفتدہم جمادی الاول سن ہشصد ویک ھ وفات یافتہ قبراو در دہلی بالاے حوض شمسی است رحمہ اللہ و مولانا تراب علی لکھنوی از اولاد امجاد شان ہستند

مولوی سناءالدین احمد بدایونی ابن مولانا محمد شفیع بن مولانا عبدالحمید ابن مولانا محمد سعید ابن مولانا محمد شریف ابن مولانا محمد شفیع بدایونی ولادت وے درسال دوازدہ صد و نود و دہ ہجری بظہور پیوستہ چنانچہ ظہور حق نام تاریخی ویست اکثرے از علوم درسیہ بخدمت مولانا فضل امام خیرآبادی وعلم حدیث وتفسیر بخدمت مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی تحصیل نمودہ فوائد معتددہ در نحو وحاشیہ قاموس در لغت ودیگر مسودات عربیہ از تالیفاتش یادگار اند وے رحمۃ اللہ علیہ بیعت بخدمت عم خود مولانا عبدالمجید عین الحق داشت بماہ محرم سال دوازدہ صد وہفتاد وہشت ہجری رحلت فرمودہ

سید احمد گیسو دراز کالپوی جامع علوم ظاہر وباطن مرید پدر خود سید محمد کالپوی بود گیسو دراز کردنش بمتابعت سید محمد گیسو دراز بود کہ در دکن آسودہ اند کتاب جوامع الکلم بعبارت عربی در شرح اسماے حسنیٰ ومشاہدات بزبان فارسے در حقائق ومعارف از تصنیفات اوست در سال یک ہزار وپنجاہ وہشت رحلت فرماے عالم بقا شد قدس اللہ سرہ

سید احمد مجاہد راے بریلوی گو بظاہر بجرگہ علماے ظاہر معدود نبود مگر باطن او بنور علم الٰہی معمور بودہ وے از خاندان سادات تکیہ راے بریلی است کہ دران خاندان عالی پیش ازین بسیاری از اولیاء اللہ گذشتہ اند چہ شاہ علیم اللہ کہ وفاتش در سال ہزار ودو وشش ہجری وشاہ محمد عدل عرف شاہ لال متوفی سن یازدہ صد ونود ودو ہجری سید احمد قدس سرہ مرید وخلیفہ مولانا شاہ عبدالعزیز مرحوم بود در سال دوازدہ صد وسی وہفت ہجری بزیارت بیت اللہ مشرف شدہ بسال دوازدہ

صد و سی و ہشت ہجری مراجعت نمودہ بمسکن خود رسیدہ ہفتم جمادی الثانی سال دوازدہ صد و چہل و یک ہجری روز دوشنبہ وقت عصر از تکیہ رای بریلی بعزم جہاد فے سبیل اللہ ہجرت فرمودہ بتاریخ بست و چہارم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری متصل بالاکوٹ واقع ملک پنجاب شربت شہادت چشید۔ شکر اللہ سعیہ

سید محمد دہلوی بن سید مبارک بن سید محمد بن سید محمود کرمانی جامع کتاب سیر الاولیا کہ دران احوال مشایخ چشتیہ جمع نمودہ وے بصغر سن بشرف بیعت شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ مشرف شدہ و بعد از و بخدمت خلفاے او بودہ از شیخ نصیر الدین محمود کہ اجل خلفاے شیخ موصوف بود تربیت یافتہ رحمۃ اللہ علیہ

سید محمد گیسو دراز ساکن گلبرگہ ابن یوسف الحسنی الدہلوی خلیفہ راستین شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی جامع بود میان سیادت و علم و ولایت و شانے رفیع در تتبع شیخ و کلام عالی نواشت در اوائل حال بدہلی تشریف داشت بعد رحلت فرمودن پیر خود بدیار دکن رفت و قبولی عظیم یافت و ہمانجا رحلت فرمود او را گیسو دراز ازان گویند کہ روزے او با چندے دیگر از مریدان پالکی شیخ نصیر الدین محمود بر داشتہ بودند وقت برداشتن گیسوے او بسبب درازی در پایہ پالکی بند شدہ و او بسبب رعایت ادب و استغراق بہ بر آوردن گیسو مقید نہ شد و ہم بران وضعے کہ واقع شد مسافت بعیدہ قطع کرد چون شیخ برین معنی اطلاع یافت خوشحال شدہ این بیت انشا فرمود ے

ہر کو مرید سید گیسو دراز شد ٭ واللہ خلاف نیست کہ او عشق باز شد ٭ بعض مریدانش کہ محمد نام داشت ملفوظاتش موسوم بجوامع الکلم جمع کردہ و از تصنیفات خاص وے کتاب اسماء است کہ حقائق و معارف بزبان رمز و ایما و الفاظ و اشارات بیان فرمودہ

مفتی سید محمد لاہوری بن مفتی غلام محمد لاہوری صاحب علم و عمل بود کتاب خلاصۃ المدارج و نقہ محمدی و مخزن الفرایض از تالیفات اوست بارادہ زیارت حرمین شریفین قدم براہ سفر نہادہ کہ ناگاہ متصل ٹھٹھہ کوٹ سفر آخرتش پیش آمد و داخل دار البقا گردید

سید محمد قنوجی از فرقہ سادات رسول دار و استاد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ ماہر علوم ریاضیہ و ادبیہ بود حاشیہ مطول از تصانیف اوست

مولوی سید محمد برہانپوری ابن شاہ فضل اللہ نایب رسول اللہ دانشمند بزرگ و عارف سترگ بعد وفات پدر سجادہ آرای افادہ علوم در برہانپور شد از تصانیفش کتاب تحفۃ المرسلہ مشہور و معروف است

سید محمد مکی الدہلوی ابن سید جعفر المکی متبحر دانشمند خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی در توحید و تفرید مقام عالی داشت کتاب بحر المعانی و دقائق المعانی و حقائق المعانی و رسالہ اسرار درج در رسالۂ پنج نکات و بحر الانساب در بیان نسب اہل بیت از تصانیف اوست بعہد سلطان بہلول لودی در سن ہشت صد و نود و یک ہجری رحلت فرمود

میر سید محمد امروہی عالم باعمل صاحب صلاح و تقوی و ورع بود از سید جلال تلمیذ سید رفیع الدین در بدایون تحصیل علوم کرده بعد از تحصیل کمالات بدرس و افاده مشغول شد در اواخر در سلک ملازمان درگاه بادشاہی بمرتبہ اختصاص رسیده بمنصب میر عدلی عز امتیاز یافت و درین منصب جلیل اللہ در طریق عدالت و انصاف و صدق و امانت سلوک داشتی تا زمانیکہ او بدربار اکبری بود ہیچ مبتدعی و ملحدی را قدرت رخنہ انداختن در دین اسلام نبود بعد از و نام میر عدلی بر سائر مردم مجازی و عاریتی گشت در سن نہصد و ہشتاد و چہار ہجری بحکومت بھکر فائز شده ہمانجا در سن نہصد و ہشتاد و شش ہجری بجوار رحمت حق پیوست

سید محمد بلگرامی ابن سید عبد الجلیل الحسینی الواسطی بلگرامی در علم ادب کمالی داشت شاگرد سید طفیل محمد اترولوی بود و استفاده فنون عربیہ و فروع ادبیہ از والد خود کرده کتاب البحر الاشرف من المستطرف منتخب کتاب مستطرف از مؤلفات اوست کہ در سال یک ہزار و یک صد و پنجاه و پنج ہجری انتخاب کرده ہشتم شعبان شب شنبہ سال یک ہزار و یک صد و ہشتاد و پنج ہجری وفات یافتہ در بلگرام مدفون شد طاب اللہ ضریحہ

شیخ سیف الدین سرہندی ابن شیخ محمد معصوم ابن شیخ احمد مجدد قدس سرہم جامع علوم عقلیہ ونقلیہ بود اکتساب علوم از والد ماجد خود کردہ وہم در طریقت مرید وے وبہ لقب محی السنہ مشہور بود وبار باب دنیا تعلق نداشت بجرد نشستن نام اللہ تعالی حالتی بروی طاری مے شد در سال ہزار ونود وہشت ہجری وفات یافتہ قدس سرہ

حرف الشین المعجمہ

شاہ احمد شرعی ساکن چندیری دانشمندی متبحر ودرویشی کامل کبیر السن جامع جمیع علوم عقلیہ ونقلیہ ورسمیہ وحقیقیہ بود در دیار چندیری ملک مالوہ توطن داشت وی در جواب ابیات صاحب کشاف کہ در طعن اہل سنت وجماعت دارد اشعار ہمان وزن وقافیہ گفتہ ہست **اشعار صاحب کشاف** وجماعۃ سموا ہواہم سنۃ جماعۃ حمر لعمری موکفہ ؛ قد شبہوہ بخلقہ تخوفوا ؛ شنع الوری فتستروا بالبلکفہ ؛ **جواب شاہ احمد شرعی** عجبا لقوم ظالمین تلقبوا ؛ بالعدل مافیہم لعمری معرفہ ؛ قد جاءہم من حیث لا یدرونہ ؛ تعطیل ذات اللہ مع نفی الصفہ ؛ وفات او در سن نہصد وبست وہشت ہجری بوقوع پیوستہ شیخ عبد الغنی سنبتی کہ دانشمند متشرع ومتعبد بود شاگرد اوست۔

شیخ شاہ محمد فاروقی از اکابر علمای جونپوری بورع وتقوی موصوف وہموارہ بافادہ ودرس علوم مصروف بود ملا محمود جونپوری نبیرہ اوست شیخ موصوف در سال ہزار و سی ودو ہجری وفات یافتہ روح اللہ روحہ

شرف الدین احمد منیری ابن یحیی المنیری وی از مشاہیر مشائخ ہندوستان است چہ احتیاج کہ کسی ذکر مناقب وی کند او را تصانیف عالیہ ہست از جملہ تصانیف او مکتوبات مشہور ولطیف ترین تصانیف اوست بسیارے از آداب طریقت واسرار حقیقت دران اندراج یافتہ وبر آداب المریدین نیز شرحے دارد ووے مرید خواجہ نجیب الدین فردوسی است قبر شیخ شرف الدین در بہار ست یزار ویتبرک وی رحمۃ اللہ علیہ سال ہفتصد وہشتاد ودو ہجری وفات یافتہ

مفتی شرف الدین رامپوری ماہر علوم فلسفہ ومنطق مشہور ہست وامام

ملا احمد ولایتی بود در سال دوازدہ صد و پنجاہ و شش ہجری ہنگامیکہ از کلکتہ برام پور میرفت
و واثنای راہ بہ فتح پور ہنسوہ بنا بر فاتحہ خوانی قبر مولوی محمد سعید داماد خودش کہ بدرگاہ سید شاہ
راجی قدس سرہ مدفون اند بمسکن برادر کلانم حکیم احسان علی خان فرود آوردہ دران وقت
راقم ہیچمدان صغیر السن بود لاکن ہنوز حلیہ او بصفحہ خیالم مرتسم ہست کہ وے میانہ قد سیاہ
رنگ سفید ریش نحیف الجثہ ضعیف القوی بود از تصانیف او سراج المیزان در منطق
و شرح سلم تا لا یجد ولا یتصور و بعض فتاوای فقیہہ مشہور اند

حکیم شریف خان دہلوی طبیب مشہور و معروف است تحا لہ نافعہ و تالیف شریفی
در علاج الامراض و دستور الفصد و حاشیہ نفیسی و حاشیہ شرح اسباب و غیرہ از تصانیف اوست
وفاتش در سال دوازدہ صد و سی و یک ہجری واقع شدہ شاعری تاریخ فوتش این چنین یافت

ع دریغا ازین دار فانی گذشت ٭ حکیم و طبیب و لطیف و ظریف ٭ خرد گفت
سال وفاتش ہمین ٭ صد افسوس مرزا محمد شریف

مولانا شعیب دہلوی پدرش ملا منہاج در صغر سن از لاہور بقصد تحصیل علم در دہلی آمد
و در تحصیل علوم ریاضات شاقہ کشید بعدہ در عہد دولت سلطان بہلول لودی مفتی شہر شد
و ہمین جا سکونت ورزید مولانا شعیب عالم و عامل در صورت و سیرت ملک تمثال بود
در وعظ و تذکیر بے نظیر زمان خود وقتیکہ وعظ گفتی و قرآن خواندی ہیچ کس را مجال
عبور از ان راہ نبودے اگرچہ خود بارگران بر سر داشتی ایستادہ شدے و استماع نمودی
داورا در وعظ بحسب اختلاف مقامات وعد و وعید حالات عارض شدے
جمیع اکابر و علمائے شہر دہلی در پاے وعظ او حاضر شدندی و اکثر از موالی و آہاے شہر
در ابتدا شاگرد او بودند بسال نہصد و سی و شش ہجری وفات یافتہ قبرش در دہلی
بر بالاے حوض شمسی ہست نور اللہ مرقدہ

قاضی شمس الدین شیبانی دانشمند متبحر بود از دہلی در زمان تغلق شاہ بنارنول رفت
و در ہدایت حال کہ ہنوز سنت نکاح در دست او نیامدہ بود بقصد زیارت خانہ کعبہ برآمد
و چون بگجرات رسید در مسجدے در آمد واعظی معتزلے مذہب بر منبر برآمد و تقریر مذہب

اعتزال کہ درمادہ خلق افعال عباد ہست کرد گفت این دست نست اگر بکشایم من بکشایم و اگر
بربندم من بربندم ہیچ کس را از حاضران قوت مجادلہ او نبود قاضی شمس الدین گفت اگر قدرت
بدست تست چرا دست بر پشت بربندے حاکم گجرات را این دخل وے خوش آمد
جاریہ کہ از دار الحرب آوردہ بودند پیش کش او کرد و از وے اولاد شد حق سبحانہ در اولاد
او برکت داد و علم بخشید رحمۃ اللہ علیہم اجمعین یکے از اولاد او بنام تاج الافاضل بود از
وے پنج پسر شدند ہمہ دانشمند و متقی یکے از پسران او قاضی مجد بود پدر شیخ احمد مجد کہ
ذکر او در حرف الف گذشت داور اہفت پسر ہمہ عالم و عامل بودند

مولانا شمس الدین یحیی اودہی ز اقدم تلامذہ مولانا فرید الدین شافعی است کہ شیخ
الاسلام اودہ بود از اودہ بنا بر تحصیل علم بدہلی قدوم آوردہ و بخدمت مولانا ظہیر الدین بھکری
تلمذ نمودہ از مشاہیر علماے شہر دہلی گشت بیشتر مردم شہر در تلمذ بوے انتساب مے کردند و
بآن نسبت مفتخر و مبتہج بودند گویند او را شرحے است بر مشارق الانوار ودان نقل کردہ کہ تا ساتو
نبی قطب وے روزے با مولانا صدر الدین تا وے بخدمت شیخ نظام الدین اولیا
قدس سرہٗ آمد شیخ پرسید در شہرے با شما چیزے تعلّم مے کنید گفت آرے بخدمت مولانا
ظہیر الدین بھکری اصول بزدوی می خوانیم شیخ ایشان را از بعضی مواضع کہ با شکال مشہور بود
پرسید گفت کہ سبق ما تا ہمین جا رسیدہ است این حرف بر ما نیز مشکل ماندہ است شیخ آنرا
حل کرد ایشان را اعتقاد در حق شیخ راسخ شد بعد از درستے مولانا شمس الدین یحیی مرید شد
و بمرتبۂ کمال رسید و از اعاظم خلفاے شیخ گشت و میان یاران اعلی شیخ معظم و مکرم و صاحب
صدر شد و از تکلفات و مراعات رسم و عادات مبرا و از تعلق ترجیح معمرا بود و کمتر کسے را مرید
گرفتی شیخ نصیر الدین محمود کہ از تلامذہ اوست در مدح وے گفتہ شعر سألت العلم من
احیاک حقاً فقال العلم شمس الدین یحیی چون زمانیکہ سلطان محمد تغلق شاہ دہلی تیغ تہور سیاست
بر خلائق خصوصاً بطائفہ مشائخ آختہ بود مولانا شمس الدین یحیی را طلبیدہ گفت مثل تو دانشمندی
اینجا چکند بکشمیر برو و در بتخانہاے آن دیار بنشین و خلق خدا را باسلام دعوت کن مولانا از پیش
سلطان براے تہیہ اسباب سفر برآمد و گفت کہ من شیخ را بخواب دیدہ ام کہ مرا می طلبید مرد

چہ می گویند من بخدمت خواجہ خود میروم ایشان مرا کجامی فرستند فردائے آن روز بر سینہ او دنبلی برآمد وبیمار افتاد این خبر بسلطان رسید حکم کرد کہ او را بدرگاہ ما بیارند مبادا کہ بہانہ میکردہ باشد درہمین اثناء بسال ہفتصد وچہل وہفت ہجری ازین عالم رحلت فرمود قبر او در یاران چبوترہ در دہلی است رحمۃ اللہ علیہ

مولوی حافظ محمد شوکت علی صدیقی سندیلی ابن چودھری سند علی بن چودھری

منصب علی تاریخ نوزدہم محرم الحرام یوم الخمیس سال دوازدہ صد وسی وچہار ہجری ولادت یافتند جد نشان چودھری منصب علی بخوشی نبیرۂ اولین خود ہزار ہا روپیہ صرف فرمود ہرگاہ عمر شریفش قریب بسہ سال رسید دنبلے زیر کمر برآمد کہ از صدمہ آن اعصاب پا تشنج شدہ ہر دو پا لاغر وکوتاہ گشتند ومانع رفتار شدند با وجود تداوے اطباے عصر از ان آفت تخلصے دست نداد بعمر چہار سال وچہار ماہ وچہار روز کہ معمول شرفای مسلمانان ہندوستان است رسم تسمیہ خوانی بظہور پیوست حفظ قرآن مجید از سید فتح اللہ سندیلی وحافظ محمد ابراہیم خیرآبادی نمودہ بچہار سال فراغت یافتہ در خدمت مولوے سید فقیہ اللہ سندیلی وملا اسرار قل بخاری قدری مستفید شدند بعدہ والد ماجد نشان یعنی چودھری سند علی مولوی تراب علی ابن شیخ شجاعت علی لکھنوی را کہ دانشمند متبحر بودند بمشاہرہ پنجاہ روپیہ نقد باضافہ خوراک وپوشاک وصرفہ چند طلبہ بنا بر تعلیم صاحب ترجمہ ملازم کردند کہ در مدت قلیلہ از کتب درسیہ بخدمت مولوے معزے الیہ فراغ حاصل کردند لیکن والد ماجد نشان چودھری سند علی قبل از فراغ داعی اجل را اجابت لبیک گفتہ رہگرای عالم بقا شدند اعمام شان چودھری حشمت علی وچودھری عظمت علی کہ موجود بودند تقریب فراغ بکشادہ پیشانی تمام بصرف پانزدہ ہزار روپیہ بانجام رسانیدند جزاہم اللہ خیرا درین تقریب بسیاری از علما وصلحا وطلبہ وحفاظ واطبا وحجاج ومشائخ مدعو بودند صاحب ترجمہ بعد نماز جمعہ وعظ آیہ کریمہ وعلم آدم الاسماء الآیۃ گفتند بعدہ سورۂ فاتحہ وحدیث انما الاعمال بالنیات خواندند وعلماے موجودین از دست خاص دستار فضیلت بفرق مبارکش بستند ومولوے تراب علی را یک ہزار روپیہ نقد ودوشالہ ورومال وغیرہ اعمام صاحب ترجمہ

تذکر کردند علی ہذا القیاس دیگر علما را حسب حال بذل نمودند مشار الیہ بدرس و تربیت طلبہ علوم مصروف اند و از مولوی سید حسین احمد ملیح آبادی و شاہ خادم صفی صفی پوری و سید شاہ نوازش احمد صفی پوری و شاہ محمد علی صفی پوری بیعت و خلافت سلاسل قادریہ و چشتیہ و سہروردیہ حاصل نمودہ و صدہا مردم مریدانش ہستند مؤلف ہیچمدان را در تالیف این تذکرہ از حضرتش امداد ے کامل رسید کہ ادا ے شکرش بہ ہزار زبان ہم نمی تواند کرد سلمہ اللہ و ابقاہ داو صلہ الے ماتمناہ تصانیفہ المشہورہ حاشیہ شرح جامی الاستقصار فی الاستفسار، علم الیقین فی مسائل الاربعین ثمرات الانظار فیما مضی من الآثار غایۃ الادراک فی مسائل السواک انوار الہدے فی تحقیق الصلوۃ الوسطی۔ کشف المستور عن وجہ السحور کتب زیر تالیف ختمہا اللہ بالخیر رسالہ در باب طہارت مصلے۔ رسالہ انشراح الصدر بلیلۃ القدر رسالہ بجواب بطلان خلافت خلفاے ثلثہ۔ افاضۃ المنافع بمسائل اختلاف المطالع در تحقیق رویت ہلال۔ عقد اللولو المسحور فی تکملۃ کشف المستور۔ افہام السائل بجواب مایۃ مسائل۔ انشاء خرد افزا۔ تاریخ سندیلہ

قاضی شہاب الدین دولت آبادی ابن شمس الدین بن عمر الزاولی در دولت آباد متولد شدہ از قاضی عبد المقتدر دہلوی و مولانا خواجگی تلمیذ مولانا معین الدین عمرانی اکتساب علوم کردہ ہرگاہ لشکر امیر تیمور متوجہ دہلی شد قبل رسیدنش بدہلی قاضی شہاب الدین ہمراہ استاد خود مولانا خواجگی از دہلی بطرف کالپی شتافت مولانا خواجگی بکالپی رخت اقامت انداخت و قاضی بجونپور رفت سلطان ابراہیم شرقی قدوم قاضی مغتنم شمردہ باعزاز و تعظیم تمام پیش آمدش و اورا ملک العلما ملقب کرد قاضی و سادہ افادہ و درس بجونپور مزین فرمود و بتصنیف کتب مصروف گردید ازانجملہ بحر مواج تفسیر قرآن مجید بزبان فارسی و حاشیہ کافیہ و کتاب ارشاد در نحو کہ دران تمثیل ہر مسئلہ در ضمن عبارت ادا کردہ فقیر کتاب مذکور بہ کتب خانہ مولانا مفتی علی کبیر مچھلی شہری دیدہ بود و بدائع البیان در فن بلاغت و شرح بزدوی در اصول فقہ و شرح قصیدہ بانت سعاد و رسالہ در تقسیم علوم بعبارت فارسی و مناقب السادات و فتاوای ابراہیم شاہی وغیرہ

از تصانیف وی مشهور اند تاریخ بست و پنجم رجب سال هشتصد و چهل و نه هجری رحلت فرمود بجونپور جانب جنوب مسجد سلطان ابراهیم که بنام مسجد اٹاله شهرت دارد مدفون شد مؤلف اوراق در سال شصت و یکم صدی سیزدهم هجری وقتیکه از مچهلی شهر بغازی پور میرفت مرقدش را زیارت کرده نور الله مرقده صاحب تاریخ فرشته نوشته که اصل او از غزنین است در دولت آباد دکن نشو و نما یافته سلطان ابراهیم شرقی در تعظیم و توقیر او بسیار می کوشید و بروزهاے متبرک در مجلس سلطان ابراهیم بر کرسی نقره مے نشست گویند وقتے قاضی را مرضے طارے شد سلطان بعیادت او رفته بعد از تفتیش احوال و اظهار لوازم مهربانی قدحے پر از آب کرده گرد سر مولانا گردانیده بنوشید و گفت یا رب هر بلائے که در راه او باشد نصیب من گردان و او را شفا بخش از اینجا عقیده آن صاحب تخت و تاج نسبت علماے شریعت محمدی صلی الله علیه و آله و سلم معلوم میتوان کرد که تا چه غایت بود ۔

شهاب الدین معمائی در فن معما گوئی مهارت کامل داشت همراه بابر شاه بهند آمده در سلک امراے مقرب او انتظام داشت رساله در تعیین و توضیح علم معما از تصنیفات اوست بسال نهصد و چهل و دو هجری بعهد همایون شاه فوت شده شهاب الثاقب تاریخ فوت اوست

ملا اشرف کشمیری از احفاد بابا عثمان گنائی و علماے نامدار کشمیر محدث و فقیه جامع علوم عقلی و نقلی بود و ملا فیروز مفتی برادرزاده اوست پیش علماے شهر خود کتب درسیه گذرانیده بحرمین شریفین رفته و از ابن حجر مکی اجازت حدیث یافت باز بکشمیر آمده بافاده طلبه علوم مے پرداخت که اجلش در رسید بمحله قلاش پوره مدفون گشت ۔

حکیم شبیر علی احمد آبادی بن حکیم محی الدین صدیقی والد ماجد این مسود اوراق اولاً کتب درسیه طبیه بحضرت والد خود تحصیل فرمود بعد از آن بمقام لکھنو پیش حکیم امام بخش مرحوم تلمیذ حکیم محمد اسحاق خان دہلوی مشق و مطب نموده فن طبابت با حذاقت رسانید و بسرکار نواب آصف الدوله بهادر بعهدهاے معزز مثل تحصیلدارے و تو[illegible]

ملازمت کردہ بعمر شیخوخت خانہ نشین شدہ بہ معالجہ مرضائے می پرداخت وازکسی خواہان مزد نمے شد واوقات شبا روزی بتلاوت قرآن مجید ودرود دلائل الخیرات وصلوٰۃ پنجگانہ صرف مے نمود وے غفراللہ لہ بعد فراغ نماز چاشت واشراق بر سریکہ نشستگاہ او بود نشست بپرسش احوال مرضائیکہ موجود بودند مے پرداخت وہر یکے را علاج مناسب تجویز میفرمود حتی الامکان نسخہ قلیل الاجزا وکثیر المنفعت تجویز مے کرد وبخانہ کسے نمے رفت واز اہل برادری ومردم مفلوک الحال چیزے نمے گرفت انچہ از اغنیاے بیرونی بدو مے رسید ہمہ بداوات غربا صرف مے نمودی راطریق معالجہ عجیبے بود کہ تعلق بدید وشنید ندارد روزی طفلی را پیش وے آوردند کہ بدرد گوش بیہوش بود وے گفت کہ چیزے در گوشش مے کاود والد مرحوم فرمود کہ مے حقہ بیارید چون نے آوردند او را ازکار یدکہ در قلمدانش بود بچو قلم تراشیده در گوش ماؤف طفل نہاد وبطرف دیگر فتیلہ سوزان نہاد بسے برنیامد کہ طفل متبسم گردید ہرگاہ نے را برون کردند بچہ ہزار پاکہ آنرا کنکھجورہ گویند برآمد مردمان ششدر شدند زنے خمیازہ کردہ ہر دو دست بالاے سر برد ہمچنان دستہاش کشیدہ ماندند بہیچ تدبیر فرود نمے آمدند والد مرحوم فرمود کسے کہ بااین زن رشتہ مضحکہ داشتہ باشد دفعۃً دست خود زیر ناف زن برد ہمچنین کردند زن ماؤف ہر دو دست دفعۃً فرود آورد با وائل ماہ شعبان المعظم سال دوازدہ صد وپنجاہ وشش ہجری حضرت قبلہ گاہے بعارضہ تپ واسہال کبدی بتلا شدند حکیم مردان علی وحکیم احسان علی، مؤلف طب احسانی اخلاف حضرت شان کہ از مؤلف ہمچنان کلان تر ودران وقت موجود بودند ہر یکے طبیب حاذق بود بمداواے کوشیدند لاکن ع قضاے نبشتہ نماید سترون تدبیرے کارگر نشد بتاریخ چہاردہم رمضان المبارک سال مذکور وقت نماز عشا کلمۂ طیبہ گویان بعمر ہفتاد وپنج سالگی جان بحق تسلیم فرمودہ بمقابر آبائے واقع احمد آباد مدفون شدند ہفت پسر یعنے حکیم مردان علی وحکیم علی رضا وحکیم احسان علی ومولوی حکیم امان علی وحافظ قربان علی وحکیم فرمان علی ونبندہ رحمان علی مؤلف وپنج دختر اعقاب خود گذاشتند وجملہ اولاد پسری ودختری از کور واناث خرد وکلان شصت کس وقت وفات آن جناب زندہ وموجود

بودند یک روز قبل از وفات ہمہ رابپیش خود طلبیدہ یگان یگان راپرسش فرمودہ رخصت نمودند مؤلف اوراق دران وقت از سال یازدہم ماہی چند تجاوز کردہ بود شعرای وقت تاریخ وفات آن سرور کہ لوک ریز خامہ فرمودند ثبت ذیل اند از ان جملہ از شیخ نیاز محی الدین سلونی شیر علی بفن طبابت بہ ملک ہند ؛ بود ہست بی مبالغہ بابو علی سہیم ؛ رحلت بخلد کرد ز دار الشفای دہر ؛ در خانہ باغ خلد بہ رضوان بود ندیم ؛ تاریخ آن بدیہہ طبع صحیح ریخت ؛ افسوس بے علاج طبابت شدہ سقیم از مولوی کفایت علی کافی مراد آبادی جو شیر علی نے کیا انتقال ؛ تو کافی مناسب ہی بہر ثواب ؛ یہی سال تاریخ لکھ دیجیے ؛ بہ لوح لحد خادم بو تراب از صنعت مراد آبادی حکیم شیر علی ثانی فلاطون تھے ؛ یہ چاہا آپنے اب سیر کیجے جنت کی یہی ہے سال وفات ان کا صنعت از سر آہ ؛ ہزار حیف مسیح زمان نے رحلت کی ؛ از شاعری لکھنوی چو رفت از جہان شیخ عالی النسب ؛ کہ راز خفی بود بر وی جلی ؛ خرد از سر جہد تاریخ گفت ؛ بود باسگے حشر شیر علی ؛

حرف الصاد المہملۃ

ملا صادق حلوائی سمرقندی علامۂ زمان رتبہ او ازین عالی تر ہست کہ در شمار شعرا در آوردہ شود ملای خوش فہم و خوش بیان پر مادہ بود بعد از تردد بسیار بہندوستان آمدہ و کشان کشان توفیق رفیق او شدہ بزیارت بیت اللہ و اماکن شریفہ آن دیار برد و در سن نہصد و ہفتاد و ہشت ہجری مراجعت نمودہ قصد وطن مالوف کرد در اثنای راہ مرزا محمد حکیم وی را بکامل تکلیف توقف فرمودہ سبق شروع کردہ در شعر گوئی سلیقہ خوب و فطرتی عالی داشت صاحب دیوان است از نتیجہ طبع اوست کہ دل گم شدہ نی دیدم کس نشان از وی ؛ در خندہ است لعل تو دارم گمان از وی ؛ ولہ ضمیر دوست چو آئینہ در مقابل ماست ؛ در و معاینہ پیدا ست انچہ در دل ماست ؛ ولہ در دعشقت کز تو پنہان در دل و جان داشتم ؛ شد عیان از چہرہ ام ہر چند پنہان داشتم ؛

سید صبغۃ اللہ بروجی نامش سید مجد الدین بن سید روح اللہ حسینی شاگرد

شیخ وجیہ الدین گجراتی و خلیفہ او بود زمانے حسب اشارہ پیر خود بدرس و ارشاد مشغول ماند و گروہی عظیم از خلائق بحلقہ تلمذ و ارادت او در آمد زان بعد بحرمین شریفین رفتہ شرف زیارت حاصل کردہ بوطن خود باز آمد و در سال نہصد و نود و نہ ہجری بمالوہ قدوم آوردہ و از انجا باحمد نگر آمدہ تا سالے باہمائے برہان الملک مرزبان مالوہ مقیم بودہ بارادۂ حرمین شریفین رہگرائے بیجاپور گشت سلطان ابراہیم بیجاپوری بخدمات لائقہ پیش آمدہ سامان سفر مہیا کرد و بر جہاز خاص سوار کردہ سمت حرمین روانہ نمود سید موصوف مع توابع و خدام بحرمین رسیدہ بعد شرف پابی زیارت در جبل احد قریب مدینۂ منورہ رخت اقامت انداخت و جواہر خمسہ محمد غوث گوالیاری را معرب نمود کتاب الوحدۃ و رسالہ ارادۃ الدقائق فے شرح مرأۃ الحقائق و مالابد للمرید از مصنفات اوست احمد شناوی و حسن قراتی و حبیب اللہ و عبد العظیم از تلامذہ وے اند در سال ہزار و پانزدہ ہجری بمدینۂ طیبہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ رحلت فرمود رضی اللہ عنہ بروچ بفتح بای موحدہ و سکون رائے مہملہ و فتح واو و جیم بروزن جعفر شہریست بصوبۂ گجرات

صدر جہان پہانوی ساکن پہانی کہ دہی است از توابع قنوج سیدی فاضل خوش طبع بود و کسب کمالات در خدمت شیخ عبد النبی صدر الصدور گنگوہی کردہ بسعی شیخ موصوف چندین سال مفتی ممالک محروسہ بود زان بعد ہمراہ حکیم ہمام بالچیگری نزد حاکم توران زمین رفتہ و باز آمدہ بصدارت سرفراز شد

قاضی صدر الدین جالندہری ثم اللاہوری در عہد اکبر بادشاہ قاضی بندر بروچ ملک گجرات دانشمند متبحر از تلامذہ مخدوم الملک عبد اللہ سلطان پوری اوست بود در تحقیقات از دقائق بودہ اعتقاد باہل تصوف و طبع خوش داشت با این ہمہ بسادہ لوحے خود آن چنان مغلوب حسن ظن بود کہ اگر کسے را بشیوہ تجرید یافتی گو آنکس مبتدع بودی بملازمتش رفتی و دست بسعہ الیسادی روزے یکے از مبتدعان عیار باو گفت کہ خضر علیہ السلام دایم ہمراہ من مے باشد قاضی در پایش افتادہ گفت کہ مرا بنما در عیار گفت الحال مرا فکر کدخدائی دختر دامنگیر ہست و آن موقوف بہ ہفت صد تنگہ است

بعد از فراغ خاطر ازین کار ترا بخضر ملاقی سازم قاضی فی الحال ہفت صد تنگہ باو داد بعد از دو روز آنکس پیش قاضی آمده گفت بیا کہ خضر را بتو نمایم قاضی را بدریا برد عیار طویل القامة و قاضی کوتاه قد بود در آبی کہ تا مجلق بود رفتہ ایستاد و گفت کہ بیا این جا خضر ہست قاضی گفت من شنا وری نمی دانم چگونہ بیایم مرد گفت ترا بجای خضر دلالت کردم اگر تو نتوانی آمد گناه من چیست

صدر الدین حکیم دہلوی عمده ترین اطباے وقت وی را در صناعت طب مہارت تامہ بود از اجلہ خلفاے شیخ نصیر الدین محمود است در طفولیت منظور نظر شیخ نظام الدین اولیا نیز شده قصۂ پیدائش وی بدعاے سلطان المشائخ و ربودن پریان وی را بنابر معالجہ بیمار در اخبار الاخیار مذکور ہست از تصانیف وے صحائف است بس فصیح و متین مشتمل بر معارف و حقائق رحمۃ اللہ علیہ

مفتی صدر الدین دہلوی اصلش از کشمیر است وی در دہلی متولد شده اکتساب علوم نقلیہ بخدمت مولانا شاه عبد العزیز و مولانا عبد القادر و مولانا محمد اسحاق نموده و علوم عقلیہ از مولوی فضل امام خیر آبادی اخذ کرده فائق الاقران شد. از سرکار انگلیشیہ بعہدۂ صدر الصدوری دارالقضاے دہلی سر بلندی داشت با مروت و احسان بود اکثر طلبہ مدرسہ دار البقا را کہ زیر جامع مسجد دہلی بود طعام و لباس میداد بسال دوازده صد و ہفتاد و سہ ہجری کہ زمان غدر بود باتہام فتواے جہاد منصب و جائداد منقولہ و غیر منقولہ از دست رفت و تا چند ماه نظر بند بود بعد تحقیقات رہا شده جائداد غیر منقولہ باز یافت جائداد منقولہ کہ در معرض البیع من یزید در آمده واپس نشد زان بعد ہم بدرس مے پرداخت طبع موزون داشت اشعار عربی و فارسی و اردو می گفت و آزرده تخلص وی بود و بسیارے مردم از بلاد و امصار بعیده آمده ازو مستفید می شدند بوجہ کثرت درس و افتا بتصانیف کم توجہی داشت رسالہ منتہی المقال فی شرح حدیث لا تشد الرحال و در المنضود فی حکم امرأة المفقود و اجوبہ کثیره استفتاہا ازو یادگار اند تا دو سال بمرض فالج مبتلا بوده بعمر ہشتاد و یک سالگی بروز پنجشنبہ بست و چہارم ربیع الاول سال دوازده صد و ہشتاد و پنج ہجری وفات فرمود و مولوی ظہور علی المخاطب بہ شمس الشعرا تاریخ وفاتش

چنین یافتہ سہ چہ مولاناے صدرالدین کہ در عصر؛ امام اعظم آخر زمان بود؛ زہے صدر الصدور نیک محضر؛ بعدل وداد چون نوشیروان بود؛ بروز پنجشنبہ کرد رحلت؛ کہ این عالم نہ جاے جاودان بود؛ ربیع الاول و بست و چہارم؛ وداع او سوے دار الجنان بود؛ ظہور انسوس آن اوستاد ذی قدر؛ پدروارم ہمیشہ مہربان بود؛ چراغش ہست تاریخ ولادت کنون گفتم چراغ دو جہان بود؛ ۱۱۸۵ھ

مفتی صدرالدین لکھنوی از اولاد شیخ محمد عرف شیخ قاضی پسر اکبر شیخ اعظم ثانی بود عالم مسن و بزرگ طبع شعر گوئی داشت در زمانیکہ ارادت خان فوجدار لکھنو بہ بیت اقامت خود محلہ ارادت نگر آباد کردہ عمارت عالی ترتیب داد صاحب ترجمہ در مدح خان مذکور و تعریف عمارت قصائد و غزلیات نوشتہ از آن جملہ اینست سہ ہمہ آفاق چون جسم و جہان راجان ارادت خان؛ صفات عالیاتش گوہر است و کان ارادت خان؛ شود آباد ہر جاے کہ افتد یک نگاہ او؛ خراب آباد گیتی را سر و سامان ارادت خان؛ **ولہ ایضاً** ہر سوختہ کان بہ ارادت نگر آید؛ گرچوب یک خشک است کہ با برگ و بر آید جای است مصفا کہ اگر دیدۂ یعقوب؛ اندر نظر آرد غم یوسف بسر آید؛ وفاتش در سال ہزار و ہفتاد و پنج ہجری واقع شدہ پسرش محمد صادق تاریخ وفاتش و تاریخ بنای مقبرہ کہ در سن یازدہ صد و نہ تعمیر شدہ این چنین یافتہ سہ شدہ تاریخ وصال وے و تاریخ بنا؛ گر بود خانہ جنت زپی دوست خدا؛ ۱۱۷۵ھ ۱۱۰۹ھ

مولوی سید صدیق حسن خان بہادر ابن مولوی سید آل حسن قنوجی کنیت شان ابو الطیب است بسال دوازدہ صد و چہل و ہشت ہجری بقنوج متولد شدہ علوم درسیہ مروجہ بخدمت مفتی صدرالدین خان دہلوی و علوم تفسیر و حدیث وغیرہ از علماے یمن و ہند مثل قاضی حسین بن محسن انصاری و شیخ عبدالحق بن فضل اللہ ہندے و شیخ محمد یعقوب دہلوی بھاجیر برادر مولوے محمد اسحاق دہلوی اکتساب فرمود از ہر یکے اجازت عامہ تامہ یافتہ بمطالعہ کتب متنوعہ علوم متعددہ پرداخت تا اینکہ مطیہ سفرش بریاست بھوپال کہ از ممالک مالوہ است ر حل اقامت انداخت و دران بلدہ ترقیات

روز افزون استقبالش کرد بوزارت و نیابت چہ گفتہ آید بزوجیت رئیسہ بھوپال در سال دوازدہ صد و ہشتاد و ہشت ہجری رسیدہ بخطاب نوابی و خانی کامیاب گردید و لشان مجیدی درجۂ ثانیہ از سلطان عبدالحمید خان عثمانی یافتہ دو فرزند ارجمند از بطن زوجۂ دیگر دارد یکے میر نور الحسن خان طیب دوم میر علی حسن خان طاہر ہر دو صاحب علم و ثروت مثل پدر اند کتب مؤلفہ صاحب ترجمہ بزبان ہندی و فارسی و عربی کہ در مطابع بھوپال و مصر و قسطنطنیہ وغیرہ مطبوع شدند اسمائے آنہا بذیل مذکور اند ابجد العلوم۔ اتحاف النبلاء۔ الاحتواء۔ الادراک۔ الاذاعہ۔ سی چہل حدیث۔ افادۃ الشیوخ۔ اکسیر فی اصول التفسیر۔ اکلیل الکرامہ فی تبیان مقاصد الامامۃ۔ الانتقاد الرجیح فی شرح الاعتقاد الصحیح۔ بدور الاہلہ۔ بغیۃ الرائد فی شرح العقائد۔ البلغۃ الی اصول اللغۃ۔ بلوغ السؤل من اقضیۃ الرسول۔ تمیمۃ الصبی۔ ثمار التنکیت فی شرح ابیات التثبیت۔ الجنۃ فی الاسوۃ الحسنۃ بالسنۃ۔ حجج الکرامہ فی آثار القیامہ۔ الحرز المکنون من لفظ المعصوم المامون۔ حصول المامول من علم الاصول۔ الحطہ بذکر الصحاح الستہ۔ حل الاسئلۃ المشکلہ۔ حقیقۃ الاکوان۔ دلیل الطالب الی ارجح المطالب۔ ذخر المحتی من آداب المفتی۔ رحلۃ الصدیق الی البیت العتیق۔ الروضۃ الندیہ فی شرح الدرۃ البہیہ۔ ریاض الجنۃ فی تراجم اہل السنۃ۔ السحاب المرکوم۔ سلسلۃ العسجد فی ذکر مشائخ السند۔ شمع انجمن۔ صافیہ شرح شافیہ۔ ضالۃ الناشد۔ ظفر اللاضی بما یجب فی القضاء علی القاضی۔ العبرۃ مما جاء فی الغزو والشہادۃ والہجرۃ۔ العلم الخفاق من علم الاشتقاق۔ عون الباری بحل ادلۃ البخاری۔ غصن البان۔ غنیۃ القاری۔ فتح البیان فی مقاصد القرآن۔ فتح المغیث بفقہ الحدیث۔ الفرع النامی من الاصل السامی۔ قصد السبیل۔ قضاء الارب۔ قطف الثمر۔ کشف الالتباس۔ رد شیعہ۔ لف القماط۔ لقطۃ العجلان۔ مثیر ساکن الغرام۔ مراتع الغزلان۔ مسک الختام شرح بلوغ المرام۔ منہج الوصول۔ الموعظۃ الحسنہ۔ نشوۃ السکران۔ نیل المرام من تفسیر آیات الاحکام۔ الوشی المرقوم۔ ہدایۃ السائل الی ادلۃ المسائل۔ یقظۃ اولی الاعتبار۔ جمادی الثانی شب پنجشنبہ سال سیزدہ صد و ہفت ہجری

وفات یافتہ بخاک بھوپال مدفون گشت

صفی بن نصیر اسم شریفش صفی الدین بن نصیر الدین بن نظام الدین است سلسلہ نسبش بچند واسطہ بامام ابو حنیفہ کوفی سے پیوندد و امام ہمام رحمۃ اللہ علیہ از اولاد نوشیروان عادل شاہ عجم بود بالجملہ شیخ نظام الدین جد صاحب ترجمہ با پسر خود نصیر الدین از مرز بوم غزنین با تنے چند در حادثہ ہلاکو خان بعہد دولت علاء الدین خلجی رو بہندوستان نہادہ مدتے در دہلی قیام ورزید و در قرأت مذکور قاضی شہاب الدین بن شمس الدین دولت آبادی ہم از آن دیار وارد دہلی گشت و بزمرۂ تلامذہ قاضی عبد المقتدر مباہی گردید چون حادثہ مغل در دہلی رو نمودہ بعہد سلطان ابراہیم شرقی قاضی شہاب الدین و شیخ نظام الدین جد صاحب ترجمہ از دہلی بجونپور قدوم آوردند قاضی دختر سے داشت او را بشیخ نصیر الدین بن نظام الدین صنکوح فرمودا و سہ پسر بوجود آمدند صفی الدین فخر الدین رضی الدین و ہر یکے بخدمت قاضی شہاب الدین جد مادری خود باکتساب علوم متداولہ و دانشمند متبحر شدند شیخ صفی الدین بعد فراغ بدرس علوم متعارفہ پرداخت و بسیاری کتب عربیہ و فارسیہ از شروح و متون تصنیف فرمودہ از آن جملہ دستور المبتدی و حل الترکیب کافیہ و غایۃ التحقیق شرح کافیہ مشہور اند شیخ صفی الدین بدتے بدرس و تدریس گذرانیدہ بالآخر تلاش شیخ وارد ودلی گشت ہم دران زمان سید اشرف جہانگیر کہ مرقدش در کچھوچھہ است دران بلدہ رونق افروز بود چون شیخ صفی الدین بخدمتش رسید سید اشرف قدس سرہ بمجرد دیدنش برخاست و قریب خود نشانید و ہمان ساعت وے را بسلسلہ چشتیہ نظامیہ مرید گرفتہ خرقہ خلافت عطا فرمود برادر خوردش شیخ رضی الدین دران ہنگام بردولی بعہدہ قضا داشت شیخ صفی الدین ہم در انجا رخت اقامت انداخت پسرش شیخ ابو المکارم اسمعیل است کہ رسالہ دستور المبتدی بجہت تعلیم او تالیف فرمودہ و نیز شیخ ابو المکارم را خرقہ خلافت خاندان چشتیہ نظامیہ پوشانیدہ بتاریخ سیزدہم ذیقعدہ سال ہشتصد و نوزدہ ہجری بریاض رضوان خرامید

صولانا صفی الدین مسر ہندی مشہور بصفی القدر بن عبد القادر بن محمد عیسیٰ بن

سیف الدین بن محمد معصوم الملقب بعروۃ الوثقی بن مولانا شیخ احمد مجدد الف ثانی سرہندی دانشمند متبحر و محدث معتبر جامع علوم ظاہر و باطن تارک الدنیا زاہد طالب المولی بود نواب نصیر اللہ خان مرزبان رامپور ہر چند جہت بخشی گری فوج خود ملتجی شد وے قبول نہ فرمودہ دوام بمطالعۂ کتب حدیث و تفسیر داورا اشتغال داشت بروز پنجشنبہ بست و پنجم شعبان سال دوازدہ صد و بست و شش ہجری بدار البقا شتافت

حرف الضاد المعجمہ

خواجہ ضیاء الدین برنی مؤلف تاریخ فیروز شاہی کہ بسال پنجاہ و ہشتم صدی ہشتم ہجری اتمام یافتہ درآن کتاب تواریخ ہشت نفر شاہان کہ در مدت نود و پنج سال سلطنت کردہ اند از غیاث الدین بلبن تا فیروز شاہ ذکر نمودہ وے مرید شیخ نظام الدین اولیا است مجمع لطائف و ظرائف بود و از ہر گونہ کلمات و حکایات یاد داشت و در آخر دا منبع لطائف مجمع و فن ندیمے کرواشت مجالست سلطان محمد تغلق متمکن و مستقل گشت و بعد از و در دولت فیروز شاہ بیکبارگی کنایت کردہ گوشہ گرفت کتاب حسرت نامہ در تصوف ہم از تصانیف اوست و بعد وفات در جوار روضہ شیخ نظام الدین اولیا مدفون گشت رحمۃ اللہ علیہ می گویند زمان شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ سہ کس بنام ضیاء الدین بودند یکے قاضی ضیاء الدین سنامی کہ منکر شیخ بود دوم خواجہ ضیاء الدین برنی صاحب ترجمہ کہ معتقد و مرید شیخ علیہ الرحمہ بود سوم خواجہ ضیاء الدین نخشبی کہ نہ منکر بود و نہ معتقد

خواجہ ضیاء الدین نخشبی بدایونی مرید شیخ فرید کہ نبیرہ و خلیفہ شیخ حمید الدین ناگوری ہست او را تصنیفات بسیار ہست از انجملہ سلک السلوک عشرہ مبشرہ کلیات و جزئیات طوطی نامہ وغیرہ کتاب سلک السلوک در شیرین بیانی و رنگین زبانی مشہور ہست و مشتمل بر حکایات لطیفہ کہ از شیخ تواحد ابدے رحمۃ اللہ در سال ہفتصد و پنجاہ و یک ہجری وفات یافت نور اللہ مرقدہ

قاضی ضیاء الدین سنامی دانشمند متبحر بود با شیخ [illegible]

شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ بود و بر پاپہ شریعت بغایت قدم راسخ داشت و دائم بر شیخ
از جہت سماع احتساب کردی و شیخ با وے جز معذرت و اتقیا و پیش نہ آمدی و در تعظیم صاحب
ترجمہ علیہ الرحمۃ دقیقہ نا مرعی نگذاشتی او را کتابی است مسمی بہ نصاب الاحتساب حاوی
بر دقائق و آداب احتساب و انواع بدعت و احکام سنت گویند کہ شیخ نظام الدین اولیا
در مرض موت قاضی ضیاء الدین بعیادت وے رفت قاضی دستار خود را بپائے انداز
شیخ انداخت شیخ دستار چہ برچید و بر چشم نہاد و شیخ تاکہ پیش وے بہ نشست
قاضی چشم با وے دو چار نکرد و چون برخاست و بیرون آمد آواز فوتش برخاست شیخ
می گریست و تاسف میکرد کہ یک ذات حامی شریعت بود حیف کہ آن نیز نماند رحمۃ اللہ علیہما
در تذکیر ضیاء الدین سنامی زائد از سہ ہزار مردم حاضر می شدند نقل است کہ وقتی شوارب
شیخ شرف الدین ابو علی قلندر پانی پتی بغایت دراز شدہ بود کسے را مجال آن نبود کہ بوے
امر بقص آنہا کند مولانا ضیاء الدین سنامی کہ عہدش شریعت در بر داشت مقراض برگرفت
و محاسن شریفش در دست گرفتہ قص شوارب کرد گویند کہ بعد ازان شیخ ابو علی قلندر
ہمیشہ محاسن خود را بوسیدی و گفتی کہ این در راہ شریعت قبضیہ گرفتہ شدہ است قدس سرہما
حافظ ضیاء اللہ بلگرامی از سادات واسطی بلگرام و فضلاے عالی مقام ہست حافظ
و قاری قرآن مجید و عالم کامل بود ہموارہ بدرس طلبہ اشتغال داشت در شعر و نظم عربی و فارسے
بلند پایہ بود نشائش بعد فوت او بدو دفتر ترتیب یافتہ و میر عبد الجلیل بلگرامی بران
دیباچہ نوشتہ وے بسال ہزار و یک صد و نہ ہجری از دار دنیا بآخرت رحلت نمود

حرف الطاء المہملۃ

سید طفیل محمد اترولوی ابن سید شکر اللہ الحسینی اترولوی البلگرامی دانشمند متبحر
جامع علوم ظاہر و باطن طبع موزون داشت بتاریخ ہفتم ذیقعدہ سال یکہزار و ہفتاد و سہ ہجری
در قصبہ اترولی متولد شدہ و بعمر ہفت سال بمعیت عم خود سید احسن اللہ بشاہجہان آباد رفت
و در انجا اکتساب علوم آغاز کرد و سبق اول میزان الصرف از سید حسن عرف رسول نما کہ از
مشاہیر عرفاے دہلی بود خواند و از ابتدا تا شرح جامی از عم خود سید احسن ا

قرائت کردہ بعمر یازدہ سالگی بمجرد سہ بلگرام آمدہ دیگر کتب درسیہ از سید مربی بلگرامی و سید
سعد اللہ بلگرامی و قاضی علیم اللہ گنجندوی و مولانا قطب الدین شمس آبادی استفادہ نمودہ
و بعد فراغ علمی در بلگرام رخت اقامت انداختہ عمر خود در خدمت علوم شریف صرف نمود
و گروہی کثیر افاضل از و کامیاب شدند تاریخ بست و چہارم ذیحجہ سال یکہزار و یکصد و پنجاہ و
یک ہجری وفات یافتہ در باغ محمود نگر واقع بلگرام مدفون گردید اشرق اللہ ضریحہ ۔ آترولی
بضم ہمزہ و سکون تاء فوقانیہ و فتح راء مہملہ و سکون واو و کسر لام و سکون تحتانیہ
قصبہ ایست از توابع اکبرآباد

شیخ طیب رفیقی ابن احمد بن مصطفی ابن معین الدین رفیقی کنیت او ابو المصطفی در
یازدہ صد و نود و یک ہجری ولادت یافتہ فقیہ و محدث بود بعد خواندن قرآن مجید
علوم متعارفہ ظاہر و باطن از پدر بزرگوار و عم و نیز عم خود اخذ نمودہ و دست ارادت بدست
پدر دادہ بصحبت اولیا و مشائخ عظام مستفیض گشتہ و از میاں عبدالجید تعلیم طریقہ
قادریہ و کبرویہ و شطاریہ یافتہ و جمعے غفیر از علما و فضلا بخدمتش مستفید شدند و در آخر
عمر خود بمسجد معتکف شدہ بقیام لیل و صیام نہار سے پرداخت و بعلم حدیث و فقہ و
سلوک و معرفت کتب متعددہ تصنیف کردہ حامی مذہب حنفی بود بروز دو شنبہ
ماہ شوال سال دوازدہ صد و شصت و شش ہجری وفات یافتہ

حرف الظاء المعجمہ

مولوی ظہور الحق فرنگی محلی ابن مولوی ازہار الحق تحصیل علوم مرسومہ متعارفہ نمودہ
قرآن مجید حفظ کردہ اشتغال بقرأت آن و تفسیر بیضی و مطالعہ کتب حدیث میداشت
و توجہ بہ معقولات ہرگز نمے کرد و برائے رفع عسرت سفر کلکتہ و مدراس و حیدرآباد
اختیار کرد لاکن زیادت از نصیب نیافت النصیب یصیب الغرض
تمام عمر بہ تنگے بسر برد

مولوی ظہور اللہ فرنگی محلی ابن مولوی محمد ولی بن مفتی غلام مصطفی او در سن ہزار و
یک صد و ہفتاد و چہار ہجری ولادت یافتہ از والد ماجد خود و عم بزرگوار ملا محمد حسن

اکتساب علوم کردہ در عہد یمین الملک سعادت علی خان نواب لکھنؤ بہ عہدۂ افتا ماہی گشت پس بوجوہی چند کہ خداوند تعالی داند از عہدۂ افتا معزول شدہ برفاقت حکیم مہدیعلیخان نائب نواب موصوف رسیدہ بسفارش وے بست روپیہ ماہوار از سرکار نواب مے یافت بعد وفات سعادت علی خان پسرش غازی الدین حیدر ثانیاً او را بر عہدہ مذکور منصوب کرد تعلیقات حاشیہ زاہد بر شرح تہذیب منطق و حاشیہ بر وعظہ شمسیہ بازغہ از تصانیف اوست و بدرس اشتغال داشت در عصر خود نامی برآوردہ قومے بخدمت او تحصیل علوم کردہ و جمعی از فیضش و کامیاب گشتہ

حرف العین المہملۃ

ملا عالم کابلی عارف تخلص ملائی شیرین ادائی خوش طبع معذور حرکاتی بود زمان بحث و غیر آن سخنہا مے گفت کہ از خندہ ہلاک بالیستی شد از بیاض خود تقریرے در بحث شرح مقاصد نوشتم و اشعاری کردہ کہ این عبارت از کتاب قصد است کہ از جملہ مصنفات کاتب است و ہمچنین تجدید در مقابل شرح تجرید دیگ و دو حاشیہ بر مطول نوشتہ و گفتہ کہ این تقریر نقل از کتاب اطول است کہ در برابر مطول و الطول است و تا لیفے در شرح حال مشائخ ہند بنام فواتح الولایہ نوشتہ ہمالصل الجرس سولالۃ العقل بحر الجود و عوالم الآثار ہم از تالیف اوست بسال ہشصد و نود و دو ہجری وفات یافت

مولوی عالم علی مرادآبادی ابن سید کفایت علی ابن سید فتح علی ساکن قصبہ نگینہ ضلع بجنور وارد مرادآباد عالم و حافظ و طبیب و قاری بود در خدمت اساتذہ ذیل تلمذ یافتہ مولوی فرید الدین سہارنپوری ملا غفران رامپوری حافظ شیراتی رامپوری مولوی محمد رامپوری مفتی شرف الدین رامپوری مولانا مملوک علی نانوتوی مولانا محمد اسحاق دہلوی حکیم نصر اللہ خان تلمیذ حکیم شریف خان دہلوی حکیم غلام حیدر خان دہلوی مولوی نوازش علی نگینوی مولوی تہور علی نگینوی رسالہ فضائل صیام و رسالہ فضائل رسول مقبول صلعم و رسالہ قراءت صلوٰۃ جمعہ و رسالہ تعدد جمعہ و شرح ضابطہ شرح تہذیب یزدی از تصانیف مشہورہ وی اند تاریخ بستم

رمضان المبارک روز پنجشنبہ مابین عصر و مغرب سال دوازدہ صد و نود و پنج ہجری بعمر شصت
و ہفت سالگی رحلت فرمود بباغ جنان باد مسکن ٭ مادۂ تاریخ فوتش یافتہ اند

حافظ عبد اللہ اعظم گڈھی ساکن قصبہ مو ضلع اعظم گڈھ مؤلف رسالہ تسہیل الفرائض
وغیرہ کہ باوصاف حسبی آراستہ و بفضائل کسبی پیراستہ است اکثر کتب درسیہ از فاضل
صدوق مولوی محمد فاروق عباسی چریا کوٹی خواندہ و بعض کتب حدیث از مولوی نذیر حسین
محدث نزیل دہلی سماعت نمودہ و مدتے بمدرسہ چشمۂ رحمت غازی پور بتدریس بسر بردہ
و صدہا طلبہ علوم را افادہ داد مگر بوجہ عصبیت مسلک قشریان حدیث از پایۂ خویش
انحطاط پذیرفتہ سلمہ اللہ تعالیٰ

شیخ عبد اللہ تلنبی ابن شیخ الہداد عثمانی تلنبی وے تاج العلما سراج الفضلا و یگانۂ عصر
در معقول و منقول و یکتاے دہر در فروع و اصول بود مدتے بوطن خود قصبہ تلنبہ مضاف
ملتان بدرس و افادہ طلاب اشتغال داشت ہنگام خرابی ملتان بعہد سلطان سکندر
لودھی بدہلی آمدہ رخت اقامت انداخت و علم معقول را دران دیار رواج داد
قبل ازان بغیر از شرح شمسیہ و شرح صحائف از علم منطق و کلام در ہند شایع نبود
مے گویند زیادہ از چہل عالم تحریر و نحریر از پاے دامن شیخ عبد اللہ مثل میان لادن و
جمال خان دہلوی و میان شیخ بودے و میران سید جلال بدایونی وغیرہ برخاستہ
اند چون سلطان سکندر بوقت درس پیش شیخ عبد اللہ مے آمد بتقریب آنکہ مبادا خلل در
سبق طلبہ افتد پنہان در گوشۂ مجلس آہستہ مے نشست و بعد از فراغ درس سلام علیک
گفتہ بایکدیگر صحبت مے داشتند بدیع المیزان شرح میزان منطق از تصانیف اوست
وفات وے در سال بست و دوم صدی دہم بود و از لکل لہم الدرجات العلی تاریخ
رحلتش یافتہ اند

آخوند عبد اللہ کشمیری ابن خواجہ محمد فاضل توبیگر دوی شاگرد ملا محمد محسن و امان اللہ
شیخ الاسلام از فحول علماے کشمیر و مرید و خلیفہ قاضے شاہ بود سیر و سیاحت پشاور و
لاہور کردہ بمنصب افتاے کشمیر سر بلندی یافت بالآخر تارک شدہ بعبادت الٰہی

مشتغل گشت با با محمد عثمان و با با عبد اللہ و ملا عبد المؤمن و میر محی الدین قادرے و قاضی محمد حسین و ملا نور الدین و قوام الدین محمد مفتی علمائے کشمیر از تلامذہ وے اند و در منتصف شوال سال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری وفات یافت

شیخ عبد اللہ مدنی او و شیخ رحمت اللہ مدنی سندی دو عزیز بودند از فقہائے صوفیہ از مدینہ مطہرہ بدین دیار تشریف آوردہ افادۂ علم حدیث نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمودہ طلبۂ این دیار ایشان را شیخین مے گفتند خواجہ عبد الشہید عبد الالٰہی رح مے فرمودند کہ این شیخین یاد از ان شیخین مے دہند کہ ابوبکر صدیق و عمر فاروق باشند رضی اللہ عنہما ہر کدام آیتے در علم و عمل و تقوی و ورع بودند نظیر ایشان از ان مقامات شریفہ بدین دیار کس نیامدہ ایشان از یاران خاص و خلفائے شیخ علی متقی بودند بعضے حکام کہ از جانب سلطان روم بمکہ معظمہ مے آمدند و بہ شیخ اعتقاد و بندگی بسیار داشتند شیخ از برای اکثر اصحاب و خدام و فقرائے خود وظیفہ از ایشان مے گرفتند الا ایشان را و بندگی شیخ عبد الوہاب را زیرا کہ وجوہ این مال خالے از شبہہ نبود والد شیخ رحمۃ اللہ علیہ قاضی عبد اللہ از ولایت سند در بعضے حوادث روزگار بقصد زیارت سید کائنات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و توطن در ان مقامات با برکات با جمعے کثیر از فرزندان و اہل و عیال برآمدہ چندگاہ در احمد آباد اقامت نمودہ با شیخ علی متقی صحبت داشت و بعد از وصول بمقامات شریفہ در مدینہ منورہ توطن فرمودہ در اندک مدت در گذشت و این شیخ عبد اللہ یار و مصاحب قاضی عبد اللہ بود و نشو و نمائے ایشان در مدینہ منورہ بود و سالہا دران مقامات شریفہ بدرس و عبادت گذرانیدہ بجہت بعضے حوادث و بواعث در حدود سن سبع و سبعین و تسعمائۃ درین دیار آمدند بعد از عود چندگاہ در احمد آباد کہ حکم وطن اصلی ایشان داشت اقامت نمودند و در آخر ہر دو بزرگ بتفاوت چند سال در عین مرض کہ قوت حس و حرکت مفقود بود از احمد آباد برآمدہ عزیمت آن مقامات شریفہ نمودہ برآمدند و تا وصول بمکہ معظمہ فرصت یافتہ عنقریب بدار بقا رحلت فرمودند رحمۃ اللہ علیہما

سید عبد اللہ لاہوری ابن سید عبد الخالق بھاکری از سادات عظام ومشائخ کرام سلسلۂ قادریہ جامع علوم عقلیہ ونقلیہ بود تمام عمر شریف خود در تعلیم و تدریس فقہ وحدیث و تفسیر بسر بردہ وسائلی را از در فیض مظہر خود رد نکردہ در سال نہصد وچہل وسہ ہجری رحلت فرمودہ بلاہور در جوار مزار سید جان محمد مدفون گشت

ملا عبد اللہ سلطان پوری از قوم انصار آباے او در سلطان پور سکونت اختیار کردہ بودند از فحول علماے زمان ویگانہ دوران بود خصوصاً در علم فقہ وتعلیلات گوی سبقت ربودہ در عربیت واصول وفقہ وتاریخ وسائر نقلیات تصانیف لائقہ ورائقہ دارد از آن جملہ کتاب عصمۃ الانبیاء وشرح شمائل النبی صلعم مشہوراند از ہمایون بادشاہ بمخدوم الملک وشیخ الاسلام مخاطب شدہ در ترویج شریعت غراہمیشہ سعی بلیغ می نمود سنی متعصب بود تا اینکہ دفتر ثالث روضۃ الاحباب را میگفت کہ از میر جمال الدین محدث است درین باب مولوی عبد القادر بدایونی با او مکالمہ کردہ کہ تفصیلش در منتخب التواریخ مذکور است ملا موصوف در عہد اکبر شاہ آن چنان متمول شد کہ بعد فوتش سہ کرور از خزانہ او برآمدہ وے بعہدہ وکالت دیوان خانہ عالی سرفراز بود در سال نہصد ونود ہجری بوقت الفراف از مکہ معظمہ در احمد آباد گجرات رحلت کرد سلطان پور از مضافات لاہور است

مولوی عبد اللہ سندیلی ابن سید زین العابدین مخدوم زادہ قصبہ سندیلہ شاگرد مولوے محمد اللہ سندیلی ومرید شاہ عبد الباسط امیٹھوی بود واجازت خاندان چشت از شاہ قدرت اللہ محمد والی صفی پوری حاصل نمودہ در علوم ظاہری وباطنی مہارت کامل داشت بروز پنجشنبہ بعد نماز عصر و بروز جمعہ وقت نماز جمعہ حالت مجذوبانہ بروی طاری مے شد سوے این دو روز در بقیہ ایام سالکانہ بسر می برد مزارش در مقابر باغ امرہرہ قصبہ سندیلہ است

عبد اللہ شطاری ابن شیخ بہلول سندیلی دانشمند متصوف صاحب تصانیف انیق بود کتاب سراج السالکین وانیس المسافرین واسرار الدعوات وکنز الاسرار واشکال الشطاریہ وشرح رسالہ غوثیہ وغیرہ از تصانیف او ست واقع بست وسوم جمادی الاول سن ہزار ودہ ہجری در بلدہ آگرہ رحلت فرمود رضی اللہ عنہ

شیخ عبد اللہ بدایونی از نواحی سامانہ کہ مسکن آبا و اجداد وے بود بجانب دہلی سفر اختیار
کردہ بقرائت قرآن و طلب علم مشغول شد بالآخر جمعی از علمای نامدار و مشائخ کبار مدد یافتہ
از فحول دانشمندان عہد گشت دست ارادت بشیخ عبد الباقی چشتی بدایونی روح اللہ روحہ دادہ
و نیز بخدمت شیخ صفی قدس سرہ پیوستہ بہ تکمیل رسیدہ و نعمت علم ظاہر از اکثر مقتدایان وقت
خویش یافت خصوصاً از شیخ لادن دہلوی و سید جلال بدایونی و بعد وفات سید جلال
قائم مقام او شدہ سالہا در بدایون بدرس افادہ فرمود و خیلے از دانشمندان نامی از دامن او برخاستند
و بروش سلف اشیای ضروری و ما یحتاج از بازار بخانہ خود بردا شتہ مے آورد و در اثنای
راہ جماعہ طلبہ را سبق نیز مے فرمود ہر چند طلبہ منع تصدیع مے نمودند و می گفتند کہ این خدمت
مایان بجا آریم قبول نمی داشت و با وجود اجازت از بزرگواران مقید بشیخی و مریدی نبود بلکہ
احتراز تمام از ان وادی داشت ملا عبد القادر بدایونی شرح صحائف در علوم کلام و تحقیق در علم
اصول فقہ بخدمت وے استفادہ نمودہ وے در منتخب التواریخ مے نویسد کہ مسترشدان
اشکالات دقیق می آوردند ہرگز ندیدم کہ او را در افادہ و افاضہ و حل آن با بحاث شریفہ و نکات
غامضہ احتیاج بمطالعہ کتب افتادہ باشد انگار جمیع نظریات پیش او بدیہی بودند بالجملہ تا سن
نود سالگی زندہ بود تاریخ وفاتش جاے بنظر مؤلف نرسید

مولوی حافظ عبد اللہ بلگرامی حنفی مذہب قادری مشرب ابن سید آل احمد واسطی
بلگرامی بتاریخ بست و یکم جمادی الاول سال دوازدہ صد و چہل و ہشت ہجری بقصبہ بلگرام ولادت
یافت سلسلہ نسبتش بحضرت زید بن زین العابدین بن سیدنا حسین بن سیدنا علی کرم اللہ
وجہہ مے پیوندد و بعضے بزرگانش از مدینہ منورہ بشہر واسط آمدہ رخت اقامت انداختند
و از اولاد امجادش سید محمد صغری در سال ششصد و چہاردہ ہجری بقصبہ بلگرام کہ سابق ایشان
نامش سرے نگر بود آمدہ متوطن گشت و از وے چند قبائل متفرع و منشعب شدند از انجملہ شیخ بہنا
یعنی اولاد برادرانش یگانہ اند بہمان قبیلہ شیخ بہنا صاحب ترجمہ منسوب است بالجملہ مولوی
عبد اللہ بعمر دوازدہ سالگی بعد ختم قرآن مجید و کتبہا مروجہ فارسی از وطن خود ہمراہی والد ماجد نزد
خال خود سید فرزند حسین عرف گہورے میان بکانپور آمدہ بتحصیل کتب عربیہ مصروف شدہ

درضمن آن از حفظ قرآن مجید فراغت یافت کتب صرف ونحو ومختصرات منطق بخدمت بعض تلامذہ جناب مولانا محمد سلامت اللہ بدایونی کانپوری خواندہ بعدہ از قطبی تا شرح سلم حمد اللہ خاص بخدمت معزے الیہ اکتساب نمودہ وبقیہ کتب منطق وفلسفہ وقصائد عربیہ بخدمت مولانا فضل حق خیر آبادی بمقام رامپور ولکھنؤ استفادہ کرد زان بعد دیگر کتب درسیہ فقہ وحدیث وتفسیر وغیرہ بریاست الور از مولوی نور الحسن کاندہلی کہ در معقولات تلمیذ مولانا فضل حق خیر آبادی ودر حدیث شاگرد مولانا محمد اسحاق دہلوی بودند باتمام رسانیدہ بکانپور معاودت نمودہ باز بخدمت مولانا محمد سلامت اللہ مرحوم بیضاوی شریف خواندہ بماہ شوال سال دوازدہ صد وہفتاد وشش ہجری سند فراغ حاصل فرمود ونیز از سید احمد دحلان مفتی شافعیہ ومدرس مسجد بیت اللہ الحرام سند فقہ وحدیث وتفسیر یافتہ وبخدمت حافظ عبد العزیز دہلوی خلیفہ سید شاہ آل احمد مارہروی عرف اچھے میان صاحب بسلسلۂ قادریہ شرف بیعت شدہ وسند خلافت یافتہ بمنصب مدرسی مدرسہ عربیہ بنارس، در سرکار انگریزی عز امتیاز داشت تصانیف را لقب یادگار گذاشتہ بتاریخ یکم رمضان روز یکشنبہ سال سیزدہ صد وپنج ہجری از دار فانی بعالم جاودانے رحلت فرمود شاعری تاریخ نوتش چنین یافتہ قطعہ نکو سیرتے چو عبد اللہ حافظ، بسوی ملک لقا ناگاہ رفتہ، بسال رحلتش ہاتف ندا داد، بجنت پاک عبد اللہ رفتہ۔ تصانیفہ رسالہ عین الافادہ فی کشف الاضافہ دربیان اضافت، عجالہ ہادیہ درحرمت شطرنج وگنجیفہ وغیرہ، حاشیہ ہدایہ فقہ از کتاب البیوع تا کتاب الشفعہ، تحفہ علیہ حاشیہ ہدیہ سعیدیہ در علم حکمت طبعی، فیض فارسی در قواعد فارسی، تشریح النحو عربی در قواعد نحو بزبان اُردو کہ درصلہ آن از سرکار انگریزی دوصد روپیہ عطا شدہ فیض الصرف قواعد صرف عربی بزبان اُردو، دفتر عصمت تذکرہ زنان شاعرات، تشریح الانشاء، شاہد نظم شرح گلدستۂ دانش، حل غوامض شرح اشعار اُردو علاوہ آن رسائل بر فرقہ وہابیہ وقصاید ومکاتیب عربے وقطعات تواریخ عربے وفارسے از ایشان یادگار ماندہ۔

مولوی عبد الاعلی فرنگی محلی خلف اکبر ملا عبد العلی بحر العلوم بن ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی تحصیل کتب درسیہ بخدمت پدر بزرگوار خود نمودہ چندے

اشتغال بتدریس داشت در مدراس بیمار شد کہ یاس از حیات او رو داد از والد خود رخصت وطن خواست ہر چند والد ماجد شان مانع شد کہ درین بیماری مسافت بعیدہ چگونہ طی خواہد گشت از ارادہ خود باز نیامد رخصت شدہ روانۂ لکھنؤ گردید و در اثنای راہ در سال دوازدہ صد و ہفت ہجری وفات یافت شاعری تاریخ وفاتش چنین گفتہ ؎ زین جہان رفت چو عبدالاعلیٰ یافت در خلد مقام اعلیٰ ٭ بست و ششم زمہ شعبان بود ٭ رحلت از عالم اجسام نمود ٭ گفت تاریخ وفاتش رضوان ٭ کرد آرامگہ خود بجنان ٭

مولوی عبدالاعلیٰ بنارسی ابن حاجی شاہ کریم اللہ الصدیقی النقشبندی از نواح غازیپور نزدانیہ آمدہ در بنارس سکونت پذیر شد صاحب ترجمہ علیہ الرحمہ بسال دوازدہ صد و چہار ہجری ولادت یافتہ علوم ظاہریہ متعارفہ از والد ماجد خود و نیز علماے عصر تحصیل فرمودہ فائق الاقران گشت و علم باطن از والد خود شاہ کریم اللہ تعلیم و تلقین یافتہ بدرس و افادہ طلبہ شاغل قانع و صاحب ورع و تقوی بود کتاب ہدایۃ الطلبین و تہذیب المنطق منظوم فارسی وغیرہ از تصانیف وی یادگار اند بمقام بنارس در مدرسہ موسومہ جی نرائن کالج بعہدہ مدرس اول عربی ممتاز بود ازان مستعفی شدہ بعبادت الٰہی اوقات شریفش صرف می نمود کہ در سال دوازدہ صد و ہفتاد و چہار ہجری بعمر ہفتاد سالگی ازین جہان فانی بعالم جاودانی شتافتہ در فاطمان باغ شاہزادگان بنارس مدفون گردید روح اللہ روحہ الاسنی

سید عبدالاول دیپلپوری ابن علاء الحسینی آباؤ او از زید پور بودہ اند کہ قصبہ ایست از مضافات جونپور بعا نان بولایت دکن رفتہ و ولادتش ہمدران جا شد و ہمانجا تحصیل علوم نمود ارادت بہ بعضی از اولاد سید محمد گیسو دراز داشت جامع جمیع علوم عقلی و نقلی و رسمی و حقیقی بود و در اکثر علوم تصنیفات دارد فیض الباری شرح صحیح بخاری رسالہ فرائض منظوم رسالہ فارسی در تحقیق نفس منتخب کتاب سفر السعادۃ از تصانیف وے مشہور اند و علاوہ آن بر اکثر کتب حواشی و شروح و تعلیقات دارد در آخر عمر بطلب خانخانان محمد بیرم خان بدہلی آمدہ در سال نہصد و شصت و ہشت ہجری برحمت حق پیوست

خواجہ عبدالباقی باقی باللہ دہلوی النقشبندی امام وقت و مقتدای زمانہ جامع کمالات

ظاہر و باطن زاہد و متقی متصف بجمیع اخلاق حمیدہ و مخزن سجایای پسندیدہ بود در اوائل از کابل بسمرقند
قدوم آوردہ و بعد تحصیل علوم فقہ و حدیث و تفسیر وغیرہ دست ارادت بخواجہ محمد امکنکی خلیفہ خواجہ
درویش محمد دادہ مرید وی شد و بعد تکمیل کمالات باطن خرقۂ خلافت یافتہ رونق افروز دہلی گشت
و بدرس و تلقین خلائق بسر میبرد وی رحمۃ اللہ علیہ نہایت کم گو و کم خور و کم خواب بود و بعد نماز
عشا تا نماز تہجد روزانہ دو مرتبہ قرآن شریف ختم نمودی از اجلۂ خلفائے وی مولانا شیخ احمد
سرہندی مجدد الف ثانی است بست و پنجم جمادی الاخری سال یکہزار و دوازدہ ہجری بدہلی رحلت
فرمودہ متصل قدم رسول بہ محلہ کنجشک گیران مدفون شد

مولوی عبد الباسط ابن مولوی رستم علی قنوجی در حدیث و تفسیر و اصول و فروع
ید طولی داشت تفسیر ذو الفقار خانی مے نوشت کہ قبل از اتمام تفسیر عمرش در سال دوازدہ صد و
بست و سہ ہجری تمام شدہ بجوار رحمت حق پیوست غفر اللہ لہ رسالہ عجیب البیان فی
علوم القرآن ہم از تصنیفات اوست

مولوی عبد الباسط فرنگی محلی ابن مولوی عبد الرزاق بن مولوی جمال الدین احمد کتب
درسیہ بخدمت والد خود خواندہ فارغ التحصیل گشتہ حفظ قرآن مجید نمود جوان صالح و عابد بود و سلسلہ
بیعت بمولوی عبد الوالی داشت بسرکار نواب نظام حیدرآباد بمشاہرہ چہار صد روپیہ ملازم شدہ
بتاریخ بست و دوم محرم سال دوازدہ صد و نود و پنج ہجری در عین شباب بہ گلگشت
رضوان خرامید رحمہ اللہ تعالی

مولوی عبد الجامع فرنگی محلی ابن مولوی محمد نافع بن مولانا عبد العلی بحر العلوم تحصیل
کتب درسیہ نمودہ لیکن بسبب بے معاشی صعوبت دنیاوی بظہور رسیدہ بہ حیدرآباد دکن رفتہ
درانجا بتاریخ بست و سوم شوال دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری وفات یافتہ بہ پہلوے
قبر مولوی محمد غضنفر مدفون شد

مولوی شیخ عبد الجلیل [illegible] ابن [illegible] سال
دوازدہ صد و ہفتاد و سہ ہجری متولد شدہ از آغاز [illegible] قرآن مجید [illegible]
والد ماجد خود کرد [illegible] بخدمت [illegible] حافظ [illegible] علی [illegible] مولوی [illegible] سید محمد [illegible]

دوکوہی و مولوی محمد کمال عظیم آبادی و مولوی حکیم عبد الحمید عظیم آبادی و مولوی مقیم الدین ساکن کوٹ مٹھن متعلقہ دیرہ اسمٰعیل خان و حکیم عبد العلی لکھنوی تکمیل علوم درسیہ نمودہ فی الحال مدرس مدرسہ شوکت الاسلام سندیلہ اند از ایام تحصیل تا ایں وقت اشتغال بتدریس طلبہ دارند رسالہ ہدایۃ الکبری لانتقال الدوار من ورجۃ الی الاخری و رسالہ البرق الخاطف فی علوم النفس و المعارف و رسالہ الشہاب الثاقب علی منکری رویۃ اللہ الواجب از تالیف وے است سلمہ اللہ تعالیٰ۔ دوکوہی نسبت بہ دوکوہ و آں قصبہ ایست از مضافات جالندھر شوکۃ الاسلام مدرسہ ایست کہ آنرا مولوی حافظ محمد شوکت علی رئیس سندیلہ در سندیلہ بنا فرمودہ و در کثیر یا مداد اساتذہ و طلبہ صرف مے فرماید جزاہ اللہ خیرا

سید عبد الجلیل بلگرامی ابن سید احمد حسینی واسطی ولادتش بتاریخ سیزدہم شوال سن یکہزار و ہفتاد و یک ہجری در بلگرام وقوع یافتہ اخذ علوم عقلی و نقلی از مولانا غلام نقشبند لکھنوی کردہ فائق الامثال والاقران گردید و سند حدیث از سید مبارک محدث بلگرامی شاگرد شیخ نور الحق حاصل نمودہ در تفسیر و حدیث و تاریخ و لغت و ادب و شعر گوئی مہارتی بزبان عربی و فارسی و ترکی و ہندی طلاقتی وافر داشت و بہر زبانی تصنیفی شیق و تالیفی انیق از و یادگار ماند از عہد اورنگ زیب تا زمان فرخ سیر از شاہان دہلی بعہدہ بخشیگری و سوانح نگاری بالغ از تمام بسر بردہ ہرگاہ درسن یازدہ صد و یازدہ ہجری اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ قلعہ ستارہ فتح نمود میر عبد الجلیل در یک شب یازدہ قطعہ تواریخ آن فتح نظم نمودہ رسالہ موسومہ گلزار فتح شاہ ہند و طوی نامہ فرهنگی اشاہ عالمگیر ترتیب دادہ بحضور شاہ گذرانیدہ مورد الطاف خسروانہ شد و طرفہ اینکہ از ہر دو نام رسالہ مذکور تاریخ فتح قلعہ ستارہ برمے آید و قطعہ تاریخ از آن رسالہ کہ بطرز استنباط گفتہ است بنا بر نزہت ناظرین حوالہ قلم می شوند قطعہ تاریخ عربی لما توجہ سلطان الانام الی رب السموات فی تائید اسلام ؛ اقر ابہامہ فی اصل خنصرہ ؛ بوعد یا قادر اقتاع الکمام ؛ فصار حین افتتاح الاسم منفتحا ؛ حصنا لمن عبدوا الحجار اصنام ؛ نظرت سفی الفات وہی اربعۃ ؛ من فوقہا بامہ من غیر ابہام ؛ وجدتہن لعام الفتح حیثیۃ ؛ رقمتہا علی سنۃ من ہذا ابہام ؛ اللہ تبارک فیہ بضار رقد ترجمت ؛ للناظرین فیا الحجر الساعی ؛ ہذا البدیع من التاریخ الشائع ؛ عبد الجلیل

بتائیدات الہام «ایضاً لقارسی» چو شد ابہام زیر عنصر آمدہ بود اسم اعظم در شمارہ قلاع
کفر شد مفتوح فی الحال نتیجۂ او عدد شد پارہ پارہ زانگلستان شد بر بقا ابہام برابر چار الف کردم
شمارہ بعینہ بود شکل سال ہجری سپے تاریخ تسخیر شمارہ چنین تاریخ گفتن از خرد عبث است شد امیر عبد الجلیل
این آشکارہ سید جلیل القدر مذکور الصدر شب شنبہ تاریخ بیست و سوم ربیع الآخر سال یازدہ
صد و سی و هشت ہجری در بلدہ شاہجہان آباد رحلت فرمودہ بمقام بلگرام بوطن خود مدفون گردید
نور اللہ مضجعہ سید غلام علی آزاد حسان الہند در آیۂ کریمہ للذین احسنوا الحسنی و زیادۃ تاریخ فوتش یافتہ

مولوی عبد الحق رامپوری خلف ملا محمد عمران رامپوری شاگرد والد خود بود در سال دوازدہ
صد و نود و دو ہجری بجانب دکن رحلت کرد

شیخ عبد الحق دہلوی ابن سیف الدین بن سعد اللہ الترک الدہلوی بخاری کنیت او
ابو المجد بود یکی از اجدادش از بخارا آمدہ بدہلی سکونت پذیر شد وی رحمۃ اللہ علیہ بماہ محرم سال
نہصد و پنجاہ و هشت ہجری ولادت یافتہ تاریخ ولادت او شیخ اولیا است و از بدو شعور کمر ہمت
بطاعت حق و طلب علم بستہ قریب بلوغ اکثر علوم دینیہ فرا گرفت و بعمر بیست و دو سالگی از تحصیل
و کمالات فراغ حاصل نمودہ قرآن شریف حفظ کرد بالجملہ فقیہ و محدث بقیۃ السلف و حجۃ الخلف
جامع علوم ظاہر و باطن بود علم حدیث بہ محروسہ ہندوستان از وی شیوع یافتہ و برا قبولیت خداداد
حاصل بود کہ فردے از افراد دانش پژوہان داد لب بہ انکارش لب نکشادہ وی در عنفوان شباب
بحرمین شریفین متوجہ شدہ و مدتے دران دیار بہ ادراک با علما و مشائخ وقت خصوصاً شیخ عبد الوہاب
متقی خلیفہ و جانشین شیخ علی متقی صحبتہا داشتہ تکمیل فن حدیث را بدرجۂ علیا رسانید و با برکات فراوان
مراجعت بوطن مالوف فرمودہ بنشر علوم و افادہ خلائق مشتغل گشت مے گویند کہ تصنیفاتش
خورد و کلان از صد متجاوز اند کہ فی زماننا باعث فخر علما و دستور العمل اوشایان ہستند چون طبع
موزون داشت در شعر تخلص حقی میکرد اشعارش بشمار ابیات تقریباً به پنج لک میرسد مرید سید
موسی قادری بسلسلۂ قادریہ بود در اوائل با شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی خلافی داشت مگر بعمر
آخر از خیال خود باز آمدہ تصفیہ پرداخت وفاتش در سال یکہزار و پنجاہ و دو ہجری در دہلی
بظہور آمدہ مرقدش بجوار قطب صاحب برکنار حوض شمسی بحصۂ ہزار و تبرک است تاریخ فوت او

در فخر العلما یافته اند تصانیفش الشهیره لمعات شرح عربی مشکوٰة ۞ اشعة اللمعات شرح فارسی مشکوٰة ۞ شرح سفر السعادت ۞ شرح فتوح الغیب ۞ مدارج النبوة ۞ شرح اسماء الرجال بخاری ۞ اخبار الاخیار ۞ جذب القلوب ۞ زبدة الآثار ۞ جامع البرکات ۞ مرج البحرین ۞ زاد المتقین ۞ فتح المنان فی مناقب النعمان ۞ ما ثبت بالسنة ۞ حلیه سید المرسلین ۞ جمل رساله

مولوی عبد الحق بنارسی ابن مولوی فضل الله باشنده قصبه نوتنی معاف لکهنؤ متوطن بنارس که نسب وی بحضرت عثمان ابن عفان می پیوندد در سال دوازده صد و شش هجری ولادت یافته چنانچه از لفظ فضل رسول تاریخ ولادت بر می آید چون از ایام صبی شوق حدیث خوانی در دل حق منزل او رنجیده بودند بنابران رخت سفر بر داشته کمر همت به تجسس و تحقیق آن علم شریعت بسته بدهلی رفت و پیش مولانا عبد القادر و مولوی محمد اسمعیل شهید دهلوی هم سبق گشت زان بعد بشهر صنعا ملک یمن رسیده از قاضی محمد بن علی بن الشوکانی سند قرآن و حدیث که نامش آن اتحاف الاکابر فی اسناد الدفاتر ست حاصل کرد و مشار الیه امثال و اقران گردید گویند که وی هفت حج بیت الله کرده یکی از آن همراهی سید احمد رای بریلوی و مولوی محمد اسمعیل دهلوی بود در حج آخر بمقام بمبئی سال دوازده صد و هشتاد و شش هجری بعمر هشتاد سالگی رحلت فرموده و در جده بخیر مدفون شد که از لفظ تفضل رسول تاریخ فوت وی بر می آید و کنیت فضل الله پونه مرد بیشاوری تارک تقلید بود از تصانیف او الدر الفرید فی المنع عن التقلید مشهور ست و سواد الطریق تصنیف مولانا تراب علی صاحب لکهنوی از نام مولوی عبد القادر ساکن دهلی در رد تحقیق الدر الفرید ست مولوی جلال الدین احمد بنارسی مدرس اول گورنمنٹ کالج بنارس و مولوی حمید الدین احمد مدرس کالج مذکور از تلامذه وی اند

مولوی عبد الحق خیرآبادی شاگرد پدر خود مولوی فضل حق خیرآبادی بعلوم عقلیه سرآمد امثال خود بدربار رئیس رامپور معزز بسر می برد از تصانیف شان حاشیه غلام یحیی و تسهیل الکافیه و شرح هدایة الحکمة و حاشیه قالبیه شرح میر زاهد امور عامه مطبوع و شایع اند سلّمه الله و ابقاه

ملا عبد الحکیم سیالکوتی علامه زمان سرآمد اقران خود شاگرد رشید مولانا کمال الدین کشمیری و خواجه تاش حضرت علامه ربانی شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی قدس سره بود و بحضرت مجدد عقیدت راسخ داشت و حضرت مجدد او را آفتاب پنجاب میگفت در عهد جهانگیر ابن اکبر شاه در سیالکوت ساکن بود

بدرس علوم افاده میداد هرگاه شاهجهان ابن جهانگیر سریر آرای سلطنت گردید وصیت دے
بر قدر دانی علما و فضلا اقطار عالم را گرفت ملا موصوف باستانهٔ سلطنت علیا رسیده بیافتن انعام
واکرام مباهات حاصل کرد شاه جهان ملا را دو مرتبه در ترازو با نقره سنجیده بدو بخشید که هر مرتبه
شش هزار روپیه بوزنش بر آمد و علاوه آن چند دیهات مرفوع القلم او را اعطا فرمود ملا تمام عمر
خود بدرس و تصانیف بسر برده مشهور است که یک لک روپیه ماهواری از سلطان وقت بیافت
تا اینکه بتاریخ شانزدهم ربیع الاول سال هزار و شصت و هفت هجری جان بحق تسلیم کرده در سیالکوت
مدفون شد منجمله تصانیف او کتب ذیل مشهور اند: حاشیه تفسیر بیضاوی: تکمله حاشیه عبد الغفور
بر فوائد ضیائیه: ترجمه فارسی غنیة الطالبین: حواشی مقدمات اربعه تلویح: حاشیه مطول:
حاشیه شرح مواقف: حاشیه شرح عقائد تفتازانی: حاشیه شرح عقائد دوانی: حاشیه بر حاشیه خیالی
حاشیه شرح شمسیه: حاشیه شرح مطالع: الدرة الثمینه فی اثبات الواجب تعالی: حواشی بر هوامش
شرح حکمة العین: حواشی بر هوامش هدایة الحکمة میبذی: حواشی بر هوامش مراح الارواح
مولوی عبد الحلیم لکھنوی ابن مولوی عبد الرب بن بحر العلوم مولانا عبد العلی بن ملا نظام الدین بن ملا
قطب الدین سهالوی تحصیل کتب درسیه مختصرات و متوسطات از والد خود مولوی عبد الرب و مولو
دایم و مطولات از مولوی نور الحق مرحوم نموده شب و روز بدرس مصروف بود صلاح و تقوی
شعار و دثار خود گردانیده شب بیداری و یاد الهی می گذرانید و همگی همت خود بخدمت طلبه علوم
مصروف داشت و در تا ندهی بمسافران بعید الوطن مشار الیه بود الحق که ذات ستوده صفاتش
جامع ظاهر و باطن بود و بیعت از شاه نجابت الله کرسوی داشت محرر سطور در سال دوازده
صد و شصت و چهار هجری به لکهنؤ بهره یاب صحبتش شده بغایت خلیق و مسافر نواز یافت بست
چهارم صفر روز پنجشنبه سال دوازده صد و هشتاد و هشت هجری جان بحق تسلیم نموده فقره ان موت
الاعلم موت العالم ماده تاریخ وفاتش یافته اند و عقب خود گذاشته یکی مولوی عبد الحلیم دوم
مولوی محمد نعیم هر دو عالم و بر جاده آبای مستقیم اند: شرح کافی بزبان فارسی: تفسیر بسم الله بز
فارسی: ترجمه فارسیه دقائق الحقائق: حاشیه شرح سلم مولوی حمد الله: شرح دائر الوصول الی
علم الاصول: شرح جامدین آخرین هدایه: شرح جهل کاف در فارسی: شرح رساله نظامیه

در بیان دعوی رسول مقبول صلعم ٭ مجرد در علم صرف ٭ زبدۃ النحو ٭ حاشیہ تفسیر بیضاوی ٭ شرح
رسائل الارکان ٭ حاشیہ بر حاشیہ زاہدیہ بر شرح تہذیب ملا جلال الدین دوانی ٭ حاشیہ بر حاشیہ
کمالیہ شرح عقائد جلالی ٭ جدول الصرف فارسی ٭ جدول النحو فارسی از تصانیف وی یادگار
اند قدس اللہ روحہ الاقدس

مولوی عبد الحلیم فرنگی محلی ابن مولوی امین اللہ بن مولوی محمد اکبر بن مفتی احمد ابو الرحم بن
مفتی محمد یعقوب بن ملا عبد العزیز بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی سے بیازدہم
شعبان سال دوازدہ صد وسی ونہ بمقام لکھنؤ متولد شد وبہ ہژدہ سالگی از حفظ قرآن مجید فراغت یافتہ
بہ تحصیل علوم درسیہ کمر ہمت بست وبخدمت والد ماجد خود و مولوی محمد امین اللہ ومفتی ظہور اللہ
ومفتی محمد اصغر ومولوی نعمت اللہ ومفتی محمد یوسف علماے فرنگی محلی بعمر شانزدہ سالگی از اکتساب
علوم درسیہ متداولہ خاندان قطبیہ شہیدیہ فراغ حاصل کردہ دانشمند متبحر جامع علوم عقلی ونقلی
حاوی فنون فرعی واصلی گشتہ وسادہ آرای درس وافادہ گردید وبسال دوازدہ صد وشصت
ہجری بشہر باندا مضاف بوندیل کھنڈ رفتہ بہ نیس آنجا نواب ذوالفقار بہادر کہ قدردان علما وفضلا
بود باعزاز واکرامش پیش آمدہ وی را مدرس مدرسہ خود گردانید ومدتی بدان کار مامور ماندہ بوطن خود
لکھنؤ واپس آمدہ یکسال در وطن مالوف متوقف شدہ بشہر جونپور قدوم آوردہ حاجی امام بخش
مرحوم کہ یکے از روساء ودولت آن شہر بود یکسال بقدردانی پیش آمدہ بمدرسہ امامیہ حنفیہ کہ خود
بانی آن مدرسہ بود وی را مدرس مقرر کرد کہ عالمی از علم وے دران بقعہ بہرہ اندوز گشت وتا نہ
سال بدان منصب معزز بودہ بسال دوازدہ صد وہفتاد وشش ہجری بوطن مراجعت کردہ
دست بیعت بدست مولوی عبد الوالی قادری فرنگی محلی دادہ ودر سن ہفتاد وہفتم ہجرے
بعد صدی دوازدہم بحیدرآباد دکن تشریف بردہ سید تراب علی خان سالار جنگ مدار المہام آن
مرزبوم کہ متصف باوصاف حمیدہ کالشمس بین النجوم بود وی را مدرس مدرسہ نظامیہ مقرر ساخت
درین سفر بمقام دیوان کہ بشاہراہ دکن واقع است آن چراغ دودمان قطبیہ غربت کدہ جامع الاوراق را
فروغ اعزاز بخشیدہ بود دران وقت مولوی عبد الحی خلف الصدق شان صغیر السن قطبی می خواند و
بسال ہفتاد ونہم بعد صدی دوازدہم ہجری از حیدرآباد بحصول رخصت عازم زیارت حرمین

شریفین زادہما اللہ تشریفاً و تعظیماً شدہ بخدمت علما و مشائخ آن دیار پر انوار فائز گشتہ مستفید گردید از انجملہ
بمکہ معظمہ از مولانا محمد جمال حنفی و از مولانا احمد بن زین دحلان شافعی اجازت و سند علم حدیث
و دیگر علوم معقول و منقول حاصل کردہ در سن دوازدہ صد و ہشتاد ہجری بزیارت طیبہ علی
صاحبہا الصلوٰۃ والتحیہ شرف اندوز شدہ از مولانا علے مدنی شیخ الدلائل سند دلائل الخیرات
و از مولانا محمد بن محمد ان العرب الشافعی مدرس مسجد نبوی سند حدیث و تفسیر وغیرہ و از مولانا عبد الغنی
ابن مولانا ابو سعید مجددی دہلوی نزیل مدینہ منورہ اجازت حدیث و تفسیر و فقہ وغیرہ و
از مولوے عبد الرشید بن مولانا احمد سعید مجددے دہلوے اجازت قصیدہ بردہ و
حزب البحر یافتہ مالا مال از فیوض و برکات حجاز در سن دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری بہ حیدر آباد
رونق مراجعت بخشیدہ با نصرام حکومت عدالت نظامیہ مشغول گشت پس از ان بماہ جمادی الثانی
سال ہشتاد و سوم بعد صدی دوازدہم از ہجرت باستحصال رخصت بوطن مالوف تشریف آوردہ از
سنت نکاح خلف خود مولوی عبد الحی مرحوم فراغت یافتہ در سال ہشتاد و چہارم بماہ جمادی الثانی
از لکھنؤ رخصت سفر حیدر آباد کہ در حقیقت سفر آخرتش توان گفت بربست و بماہ شعبان
سال مذکور دران بلدہ رسیدہ بکار متعلقہ خود مصروف بود کہ ناگاہ عارضہ سل ودق بماہ صفر المظفر
سن ہشتاد و پنجم بعد صدی دوازدہم بجثہ لطیفش عارض شدہ بتاریخ بست و نہم شعبان المعظم
روز دوشنبہ سال مذکور طائر روح پر فتوح آواز قفص عنصری پرواز نمودہ بشاخسار جنان نشیمن
گرفت و حسب وصیت در پائین قبر شاہ یوسف قادری کہ از کبار اولیاے دکن اند مدفون گشت
شعراے وقت قطعات عدیدہ متضمن تاریخ رحلتش بسلک نظم کشیدند از انجملہ مولوی عبد الرحمن
صاحب گنج انجنین گفتہ ؎ العالم والعارف باللہ تعالیٰ * قد قرالی اللہ مجدہ وثنارہ * المیت بعالم المتوفی
بیقین * قد شرفہ اللہ بقصر لقارہ * و دیگری این مصرعہ گفتہ ؎ واقف راہ خدا مولوی عبد الحلیم در
لفظ غفرہ نیز تاریخ نوتش یافتہ اند تصانیفہ الرفیعہ التحقیقات المرضیہ حل حاشیہ میر زاہد رسالہ
القول الاسلم حاشیہ شرح سلم ملاحسن کشف المکتوم فی حاشیہ بحر العلوم۔ القول المحیط فیما یتعلق
بالجعل المؤلف والبسیط حل المعاقد فی شرح العقائد التعلیق الفاضل فی مسئلۃ الطفر المتخلل
معین الغائصین فی رد المغالطین الایضاحات لبحث المختلطات کشف الاشتباہ فی شرح

السلم الحمد للہ۔ البیان العجیب فی شرح ضابطۃ التہذیب۔ کاشف الظلمہ فی اقسام الحکمہ۔ العرفان
در منطق۔ نظم الدرر فی سلک شق القمر۔ التحلیہ شرح التسویہ مؤلفہ شیخ محب اللہ آلہ آبادی۔
نور الایمان فی آثار حبیب الرحمن۔ برکات الحرمین۔ ایقاد المصابیح فی صلوۃ التراویح۔ الامداد فی
تحقیق الدعا۔ غایۃ الکلام فی بیان الحلال والحرام۔ خیر الکلام فی مسائل الصیام۔ القول الحسن
فیما یتعلق بالنوافل والسنن۔ عمدۃ التحریر فی مسائل اللون واللباس والحریر۔ قمر الاقمار حاشیہ نور الانوار
حاشیہ نفیسی شرح موجز۔ الاقوال الاربعہ۔ و دیگر کتب مثل حاشیہ ہدایہ و حاشیہ بدیع المیزان و حاشیہ
حاشیہ قدیمہ ناتمام ماندند کہ اجلش در رسید عطر اللہ روحہ

مولوی عبد الحمید خان رامپوری ابن ملا غفران رامپوری از برادر خود ملا محمد عمران
و نیز مولوی ارشاد حسین رامپوری اکتساب علوم نمودہ بدرس و افادہ طلبہ اشتغال ورزید بسال
دوازدہ صد و نود و ہشت ہجری در قصبہ سندیلہ جہت لقای مولوی حافظ شوکت علی رئیس
سندیلہ قدوم آوردہ بود سلمہ اللہ تعالی

مولوی عبد الحمید بدایونی ابن مولوی محمد سعید بدایونی بسال یازدہ صد و پنجاہ و دو ہجری
ولادت یافتہ از مولوی محمد لبیب برادر کلان خود تحصیل علوم متداولہ نمودہ شرف بیعت از
حضرت شاہ سید آل احمد قادری مارہروی قدس سرہ حاصل ساختہ کامل و مکمل شدہ بسال
دوازدہ صد و سی و پنج ہجری رحلت فرمود روح اللہ روحہ

مولوی عبد الحی دہلوی شاگرد و داماد مولانا شاہ عبد العزیز قدس سرہ العزیز از جملہ
معاونان غازی سید احمد مجاہد بریلوی بود در فقہ حنفی دستگاہی کامل داشت رسالہ نکاح ایامی
و فتاوای متفرق از تالیف اوست بتاریخ ہشتم شعبان روز یکشنبہ سال دوازدہ صد و چہل و
سہ ہجری بعارضہ بواسیر رحلت فرمود

مولوی عبد الحی فرنگی محلی ابن مولوی عبد الحلیم ابن مولوی محمد امین از اولاد امجاد ملا
قطب الدین سہالوی بود کنیت او ابو الحسنات است بمقام باندا در عشرہ اخیرہ ذیقعدہ سال
شصت و چہارم از صدی سیزدہم ہجری ولادت یافتہ از عمر پنج سالگی بحفظ قرآن مجید مشغول شدہ
بدہ سالگی از آن فارغ گشتہ در جامع مسجد جونپور اولا امامت تراویح کردہ در یازدہ سالگی بخدمت

والد خود تحصیل علوم متعارفه آغاز نموده بهفده سالگی فارغ شده بافادهٔ طلبه بجنب استاد
خود می‌پرداخت وکتب علم ریاضی از مولوی نعمت الله فرنگی محلی خال والد خود که از مهرهٔ آن علم بود
تحصیل کرده همراه والد ماجد خود هنگامیکه حیدرآباد میرفت مؤلف اوراق بمقام ریوان از دیدارش
مسرور شده وی دران حال کم صغیر السن بود لکن ذکاوت طبع وجودت حافظه از جبینش می درخشید
وی رحمة الله علیه دو مرتبه بزیارت حرمین شریفین زادهما الله شرفاً وتعظیماً مشرف ومباهی
گشته اولاً بسال دوازده صد وهفتاد ونه هجری بمعیت والد خود وثانیاً در سال دوازده صد و
نود ودو هجری واز سید احمد دحلان شیخ الشافعیه بمکهٔ معظمه اجازت تمامی ما حصل له من الشیوخ
وهمچنین از والد خود یافته عالم از تعلیم وتدریسش فیضیاب گشت وبسی افاضل نامدار از سایه
دامن فیضانش برخاستند بالجمله صاحب ترجمه علیه الرحمة کثیر الدرس والتصنیف بدان مرتبه بود که
صیت افاضه واشاعت علومش در حیات وی اکناف عالم را فرا گرفت قریب به چهل [illegible] رسیده
بست ونهم ربیع الاول سال چهارم صدی چهاردهم هجرت یوم دوشنبه وقت شب بعارضهٔ صرع
بمقام لکهنو این جهان بی بود را بدرود فرموده همانجا مدفون گردید جز دختری عقبی نگذاشت آن صبیه
دو صبیه [illegible] نظام حیدرآبادی یا پدر سید محمد لعلی شرقی تخلص تاریخ فوتش چنین گفته است
بابی مولانا محمد عبد الحی شد ودر خطه ازمیان ما برفت آستانش سجده گاه خلق بود قبلهٔ هندوستان
برفت گفت شرقی مصرع سال فوت وای استاد زمان ما برفت ایضاً از مولوی
محمد سعید عظیم آبادی حسرت تخلص ۱۳۰۴ که در رحلت جناب عبد الحی فاضل لکهنوی فطین ذکی
گفت سال وفات او حسرت شد مرکز محل زعلم تهی تصانیفه [illegible] عمدة الرعایه حاشیه
شرح وقایه مجموعهٔ خطب [illegible] التراویح الفلک المشحون فی الانتفاع بالمرهون نزهة الفکر فی سبحة الذکر
تحفة الطلبه فی تحقیق مسح الرقبه الرفع والتکمیل فی الجرح والتعدیل القول الجازم فی
سقوط الحد بنکاح المحارم نفع المفتی والسائل بجمع متفرقات المسائل الفلک الدوار فی رؤیة
الهلال بالنهار القول المنشور فی هلال خیر الشهور الافصاح عن شهادة المرأة فی الارضاع
تحفة النبلاء فی جماعة النساء الکلام الجلیل فیما یتعلق بالمندیل الاجوبة الفاضلة للاسئلة
العشرة الکاملة [illegible] خیر الخبر فی اذان خیر البشر [illegible]

الفکر فی الجہر بالذکر ٭ النافع الکبیر لمن یطالع الجامع الصغیر ٭ رفع الستر عن کیفیۃ ادخال المیت وتوجیہہ الی القبلۃ فی القبر ٭ طرب الاماثل فی تراجم الافاضل ٭ ترویح الجنان تشریح حکم شرب الدخان ردع الاخوان عن محدثات آخر جمعہ رمضان ٭ آکام النفائس فی اداء الاذکار فی لسان الفارس زجر الناس علی انکار اثر ابن عباس ٭ الانصاف فی حکم الاعتکاف ٭ امام الکلام فیما یتعلق بالقرأۃ خلف الامام ٭ غیث الغمام ٭ الآثار المرفوعہ فی الاخبار الموضوعہ ٭ دافع الوسواس فی اثر ابن عباس رسالہ احکام غیبت اردو ٭ فواید البہیہ فی تراجم الحنفیہ ٭ امتحان الطلبہ فی الصیغ المشکلۃ ٭ التبیان فی شرح المیزان ٭ چہار گل در صرف ۔ خیر الکلام فی تصحیح کلام الملوک ملوک الکلام ازالۃ الجمد فی اعراب الحمد للہ اکمل الحمد در نحو ٭ ہدایۃ الوریٰ الی لواء الہدیٰ تعلیق حاشیہ غلام یحییٰ بر حاشیہ زاہدیہ قطبیہ ٭ مصباح الدجیٰ فی لواء الہدیٰ ٭ نور الہدیٰ تکملۃ لواء الہدیٰ ٭ علم الہدیٰ ٭ حل المغلق فی تحقیق المجہول المطلق ٭ الکلام المتین فی تحریر البراہین ٭ یسر العسیر فی مبحث المثناۃ بالتکریر ٭ الافادۃ الخطیرۃ فی بحث نسبتہ سبع عرض شعیرۃ ٭ التعلیق العجیب لحل حاشیۃ الجلال علی التہذیب ٭ تکملۃ حاشیۃ والد خود بر نفیسی ٭ الہدیۃ المختاریۃ شرح الرسالۃ العضدیہ در مناظرہ ٭ القول الاشرف فی الفتح عن المصحف ٭ زجر ارباب الریان عن شرب الدخان ٭ احکام القنطرہ فی احکام البسملۃ ٭ غایۃ المقال فیما یتعلق بالنعال در علم فقہ ٭ حسرۃ العالم بوفات مرجع العالم در ترجمہ والد خود ٭ افادۃ الخیر فی الاستیاک بسواک الغیر ٭ مقدمۃ الہدایہ ٭ مذیلہ الہدایہ ٭ التحقیق العجیب فی التثویب ٭ تحفۃ الاخبار فی احیاء سنۃ سید الابرار ٭ الحجۃ علی ان الاکثار فی التعبد لیس ببدعۃ ٭ الکلام المبرور فی رد القول المنصور ہدایۃ المعتدین فی فتح المقتدین ٭ وغیر ان از تعلیقات متفرقہ بر کتب متعددہ وسیزدہ کتب دیگر اند کہ صاحب ترجمہ در رسالہ نافع کبیر اسامی آنہا تحریر فرمودہ **اسماء گرامی تلامذہ** مولوی عبد الحی فرنگی محلی کہ بعد تکمیل و فراغ بحصول سند ممتاز شدند مولوی عبد العزیز ساکن بھیرہ ضلع اعظم گڈھ مولوی بدیع الزمان لکھنوی مولوی وحید الزمان لکھنوی مولوی محمد عبد الاحد الہ آبادی مولوی سید مرتضےٰ شیعی ساکن نوتارایرہ ضلع غازی پور مولوی عبد الباری ساکن نگرنہسہ مولوی محمد حسین الہ آبادی مولوی علی حیدر خان ساکن خالص پور پرگنہ ملیح آباد مولوی ساکن عبد الکریم پنجابی مولوی بشارت کریم

مولوی عبد الغفور سکنہ رمضان پور مولوی عبد الغنی بہاری مولوی فدا حسین ساکن محی الدین نگر مضاف بہار مولوی ابو الحسن مرحوم ترہتی مولوی عین القضاۃ حیدر آبادی مولوی عبد العزیز فرنگی محلی مولوی نظام الدین فرنگی محلی مولوی عبد الرحمن ساکن صاحب گنج مولوی حافظ محمد شعیب ولایتی مولوی اکبر خان مرحوم ولایتی مولوی محمد اسحاق ساکن اسیٹھے مولوی سلیمان ساکن پھلواری ضلع عظیم آباد مولوی عبد القادر ولایتی مولوی سید امین نصیر آبادی مولوی محمد ہارون نصیر آبادی مولوی ظہور الاسلام فتحپوری مولوی لطف الرحمن عظیم آبادی مولوی نظاہر الحق عظیم آبادی مولوی محمد ابراہیم الہ آبادی مولوی محمد تقی اعظم گڑھی مولوی محمد نذیر لکھنوی مولوی شیر محمد ولایتی مولوی آزاد خان مرحوم مولوی عبد الغنی بہاری مولوی محمد یسین آروی مولوی قادر بخش سہسرامی مولوی محمد حسین نصیر آبادی عرف صاحب میان مولوی سید محمد رسان کابلی مولوی عبد اللہ ساکن چاند پارہ ضلع اعظم گڈھ مولوی ابو الفضل محمد حفیظ اللہ ساکن بندی ضلع اعظم گڈھ مولوی محمد عثمان ساکن چیارہ ضلع اعظم گڈھ مولوی انعام اللہ فرنگی محلی مولوی عبد الماجد بھاگل پوری مولوی قاسم یار ساکن کڑا ضلع الہ آباد مولوی سید اعجاز حسین ساکن سونی پت مولوی محمد عثمان ساکن کہنڈا ضلع اعظم گڈھ کذا فی کنز البرکات مصنفہ مولوی محمد حفیظ اللہ سابق الذکر سلمہ اللہ کہ سند علمی درسال اخیر صدی سیزدہم از مولوی عبد الحی مرحوم یافتہ اند۔

مولوی عبد الرب فرنگی محلی پسر خرد مولانا عبد العلی بحر العلوم از خرد سالے ہمراہ والد خود در شاہجہان پور و رام پور و بہار و مدراس ماند و مولانا کوشش بلیغ در تعلیم و تدریس او نمود و کتب درسیہ تمام و کمال باو تعلیم ساخت و شب و روز متکفل امور او می بود بالجملہ مولانا او را باموال خطیر بغرض کتخدائش بوطن فرستاد وے بہ لکھنؤ آمدہ از نکاح خود فارغ گردید و زر کثیر کہ از مدراس آوردہ بود ہمہ بفضولے و مسرفے وی برباد رفت کہ افلاسش رو نمود بعد وفات مولانا بحر العلوم وے و برادر زادہ اش عبد الواجد بمدراس رفتند چنانچہ تفصیل آن بذیل ترجمہ مولوی عبد الواجد خواہد آمد آخرکار ترک تدریس و درس کردہ بیافتن دو صد روپیہ از سرکار نواب مدراس و یک صد و ہفتاد و پنج روپیہ از سرکار انگریز معاوضہ جاگیر راضی شدہ تدریس بمولوی عبد الواجد سپردہ بہ لکھنؤ آمد و تا حیات خود علوفہ مذکورہ بتوسط رزیڈنٹ لکھنؤ سے می یافت

کذا فی الاغصان الاربعہ

مولوی عبد الرب دہلوی جامع معقول و منقول ماہر فروع و اصول کامل فنون علم و ادب حاوی اسرار لغت عرب کہ وعظ پر تاثیرش شہرۂ آفاق بود مسجد جامع بمقام سہارن پور بصرف زر کثیر تعمیر فرمودہ بماہ محرم سال پنجم صدی چہاردہم ہجری بمقام دہلی رحلت فرمود طاب اللہ ثراہ بیدل سہسرامی تاریخ وفاتش چنین گفتہ قطعہ تاریخ جناب مولوی عبد رب آنکہ وقت وعظ دلہا می شد شکارش ٭ درین ماہ محرم جان بحق شد ٭ زہے رحمت کہ بادا بر مزارش ٭ رقم زد سال رحلت کلک بیدل ٭ درود ایزدی بادا نثارش

مولوی عبد الرزاق فرنگی محلی ابن مولوی جمال الدین احمد بن مولوی علاء الدین فرنگی محلی بسال دوازدہ صد و سی و ہفت ہجری متولد شدہ چون ہشت سالہ گشت پدرش مولوی جمال الدین بحیدرآباد رفت وے بمقتضای فطرت بتحصیل علوم اشتغال نمود در اوائل از مولوی نور کریم دریابادی کتب مختصرہ خواندہ بقیہ کتب بخدمت مفتی محمد اصغر و مفتی محمد یوسف فرنگی محلی تکمیل فرمود و کتب درسیہ حدیث و تفسیر بخدمت مولوی حسین احمد ملیح آبادی گذرانیدہ و تمامی کتب حدیث از مرزا حسن علی محدث لکھنوی قرأت نمود ازان بعد جملہ کتب حدیث از حضرت ملا محمد حسین بدستے قرأت نمود کہ مولوی حسین احمد و مرزا حسن علی مع دیگر محدثین سماعتش می فرمودند و کتب عقائد و سلوک و تصوف از مولوی عبد الوالی مرشد خود استفاضہ نمودہ ازان بعد قرآن مجید در یکسال حفظ نمودہ بسال دوازدہ صد و پنجاہ و چہار ہجری فراغ کلی حاصل کرد و اجازت بیعت سلسلہ قادریہ و چشتیہ از مولوی عبد الوالی و نیز پدر خود یافتہ بعد وفات مرشد خود سلسلہ درس و تدریس منقطع فرمودہ اشتغال بیاد حق شعار و دثار خود ساخت در سن سیزدہ صد و ہشت ہجری در اواخر ماہ صفر انتقال فرمودہ در باغ مولوی انوار صاحب مدفون شدند

مولوی سید عبد الرحمن لکھنوی عالم متصوف بیعت و خلافت سلسلہ چشتیہ داشت بدر مسجد ٹنڈائن واقع بلدہ لکھنؤ مقیم بود ہمدرانجا بتاریخ ششم ذیقعدہ سن دوازدہ صد و پنجاہ و نہم ہجری وفات یافتہ در صحن مسجد مذکور مدفون گردید روح اللہ روحہ و نور ضریحہ عالم و خادم سادات و قانع و متوکل و عزلت نشین بودند رسالہ کلمۃ الحق و رسالہ کاسرۃ الاصنام در توحید از تصانیف ہست

مشان ہست و مولع و حریص سرود و غنا بسیار بودند

مولوی عبد الرحمن ساکن قصبہ بھدوہی ضلع مرزاپور عالم متقی واعظ تارک الوطن کہ در مسجد نارگھاٹ واقع شہر مرزاپور متوکلانہ بسر می برد در سال دوازدہ صد و ہشتاد و پنج ہجری رحلت نمود

مولانا عبد الرحیم دہلوی عمری النسب حنفی المذہب نقشبندی مشرب جامع فنون عقلی و نقلی حاوی علوم اصلی و فرعی محدث بود از اخلاف امجادش مولانا شاہ ولی اللہ دہلوی و مولانا شاہ اہل اللہ دہلوی ہستند ع این خانہ تمام آفتاب است ۝ دوازدہم صفر در سال یکہزار و یکصد و سی و یک ہجری وقت چاشت رحلت فرمود

مولوی عبد الرحیم صفی پوری ابن عبد الکریم صفی پوری دانشمند متبحر در علوم ادبیہ حظی وافر داشت از تصانیف او شرح قصیدہ سبعہ معلقہ و غایۃ البنیان فی علم اللسان در بیان قواعد صرفیہ و المسالک البھیہ فی القواعد النحویہ و ضرورۃ الادیب فی المؤنث السماعی و منتہی الارب فی کلام العرب ترجمہ قاموس در چہار جلد مشہور اند تاریخ وفاتش معلوم نشد

مولانا عبد الرشید جونپوری ابن شیخ مصطفی ابن عبد الحمید لقب و شمس الحق بود و شمسی تخلص میکرد شاگرد شیخ فضل اللہ جونپوری و مرید پدر خود شیخ مصطفی مرید شیخ محمد مرید نظام الدین امیٹھوی قدس اللہ اسرارہم از اولیای کبار و علمای کرام بود در اوائل حال بتدریس و افادہ علوم شغل داشتی و ازان بعد ترک کردہ بمطالعہ کتب حقائق اکتفا کرد و از اختلاط امرا و اغنیا احترازی داشت شاہجہان بادشاہ اوصاف حمیدہ او شنیدہ مشتاق ملاقاتش گشت فرمان بدست وکیلی بطلب او فرستاد مولانا قبول نکرد و از گوشۂ عزلت پایے خود بیرون ننہاد تصانیف مفیدہ دارد منجملہ آن رشیدیہ در مناظرہ و زاد السالکین و شرح اسرار الخلوۃ و رسالہ محکوم مربوط و حاشیہ شرح مختصر عضدی و حاشیہ فارسی بر کافیہ ابن حاجب و مقصود الطالبین و مناہ و معاد و دیوان شعر فارسی مشہور اند و حادثہ وفاتش ہمچنین مشہور است کہ بعد فراغ سنت فجر چون در فرض آغاز کردہ وقت گفتن تحریمہ طائر روحش باشیان جنت بنال یکہزار و ہشتاد و سہ ہجری پرواز نمود ادخلہ اللہ بحبوحۃ الجنان

مولوی محمد عبد السبحان ابن شیخ محمد محسن ساکن احمدآباد تارہ فاضل علام حاجی بیت اللہ الحرام طبیب حاذق حامل قرآن از بدو سن بشعور بصلاح و تقوی آراستہ بلکہ مؤلف اوراق میداند

کہ از بلوغ تا وقت اخیر صلوۃ فریضہ از وی فوت نشدہ باشد او جملہ علوم ظاہریہ و باطنیہ و خلافت ارشاد از مولوی فخر الدین احمد الہ آبادی حاصل نمود تمام عمر شریف بہ ہدایت و ارشاد و تدریس علوم مثل او ستاد خود بسر بردہ مولوی عبد الحمید خلف مولوی حیدر حسین جونپوری و مولوی محمد عبد الکافی برادر زادہ صاحب ترجمہ از شاگردان اوشان صاحب استعداد و لیاقت موجود اند منجملہ کتب مصنفہ شان رسالہ اسرار الصلوۃ قصہ منظومہ حضرت اسمعیل ع۔ قصہ منظومہ حضرت سلیمان ع۔ التہدید فی وجوب التقلید۔ دلائل قاطعہ در تحقیق فرقہ ناجیہ خیر المقالہ فی ازالۃ الجہالہ۔ مطبوع شدہ شائع اند آخر کار بعمر شصت و سہ سالگی تاریخ بست و یکم محرم الحرام یوم جمعہ سال یکہزار و سہ صد و سہ ہجری بمقام الہ آباد از دار فانی بعالم جاودانی رخت زندگی بربست و در گاب باغچی کہ مقبرہ اہالیان دائرہ شاہ اجمل مرحوم ہست مدفون شد غفر اللہ لہ

ملا عبد السلام لاہوری شاگرد میر فتح اللہ شیرازی فقیہ و مفسر بود از شاگردان وی ملا عبد السلام ساکن قصبہ دیوہ مضاف لکھنؤ مشہور ہست بر تفسیر بیضاوی حواشی برجستہ دارد بسال یکہزار و سی و ہفت ہجری وفات یافتہ

قاضی عبد السلام بدایونی ابن عطاء الحق محدث و مفسر بود تفسیر زاد الآخرۃ منظوم بزبان اُردو قریب دو لکھ شعر بسال دوازدہ صد و چہل و چہار ہجری تصنیف کردہ از زاد الآخرۃ سال تالیفش برمی آید در سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری ازین جہان فانی بعالم جاودانے شتافت نور اللہ مرقدہ

مولوی عبد السلام ساکن ہسوہ ابن سید شاہ ابو القاسم نقشبندی ساکن قصبہ ہسوہ کہ متصل فتح پور ہست در سال دوازدہ صد و سی و چہار ہجری ولادت یافتہ نام تاریخی او سید ریاض الحسن مردی متقی بود کہ از بدو سن شعور ورع و تقوی را و تار خود کردہ بعد حفظ قرآن ابتدا اکثر کتب درسیہ از عم خود مولوی سراج الدین احمد خواندہ بعدہ از مولوی معین الدین کڑوی و مولوی محمد معین لکھنوی وغیرہ تکمیل نمودہ و سند صحاح ستہ از مولانا شاہ عبد الغنی دہلوی گذ در سال دوازدہ صد و شصت و یک ہجری فراغ علمی حاصل نمود و بخدمت شاہ احمد سعید مجددی بیعت و خلافت سلسلہ نقشبندیہ یافتہ و در سن دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری مشرف

بحج اکبر وزیارت روضه منوره شد همدر انجا از شیخ احمد دحلان مکی شافعی تکمیل حدیث نمود با فاده وافاضه
خلایق می پرداخت بعارضهٔ دنبل در ماه شوال سال دوازده صد ونود وسه هجری رحلت فرموده
شیخ محمد علی طلیق تخلص ساکن قصبه لکهنو در فقره نور الله تربته تاریخ وفاتش یافته

ملا عبد الشکور تیلو کشمیری از علمای نامدار صاحب ورع وتقوی بود پیش خواجه حیدر چرخی
وغیره علمای وقت تلمذ نموده بتدریس منقولات اشتغال داشت اورنگ زیب عالمگیر بادشاه
زر کثیر که جهت قوت علمای کشمیر فرستاده بود ازان چیزی قبول نکرده بسال سیزدهم از صده
دوازدهم هجری رحلت فرمود ملا محمد اشرف شاگرد واستادزادهٔ او قصیده عربی در مرثیه او گفت
ودران قصیده مادهٔ تاریخ وفاتش چنین یافته ع لا مات بوفاته عاداً

قاضی عبد الصمد چڑیاکوٹی ابن قاضی ابو الحسن بن ملا محمد ماه بن قاضی منصور عباسی طبعی عالی
وذهنی صافی داشت بعد تحصیل علوم از پدر دانش آموز برای حصول سند قضا که منصب موروثی
او بود بحکم پدر بزرگوار بدهلی شتافته ودر انجا بجمیع علما در فضل وکمال امتیاز یافته تا آنکه ارکان شاهی
وی را در فقه واصول ودیگر علوم منقول ومعقول یگانه دیدند وبحکم محمد شاه فرمانروای شاهجهان آباد
بمنصب قضای پرگنه چڑیاکوٹ ودیگر مقامات پسندیدند مگر او رحمة الله علیه قضای پرگنه خود که آبای
کرامش از عهد قدیم بران مامور بودند قبول فرمود ودیگر مقامات را به مستحقان قدیم ارزانی نمود واز دهلی
بچڑیاکوٹ مراجعت کرد ودر خوبی فصل خصومات وحسن تعلیم فنون درسیه گنج نیکنامی بدست آورد
یگانهٔ آفاق حافظ محمد اسحاق از تلامذهٔ اوست صاحب ترجمه علیه الرحمه در سال هفتاد ویکم از صدی
دوازدهم هجرت درگذشت قاضی منصف ماده تاریخ وفاتش یافته اند رحمة الله علیه وعلی اسلافه

شیخ عبد العزیز دهلوی ابن حسن بن طاهر جونپوری از مشاهیر مشایخ چشتیه واز اکابر علمای
صوفیه صافیه رضوان الله علیهم مظهر معرفت ومحبت وبعلوم شریعت وطریقت وحقیقت عالم بود
وبسماع وتواجد وظیفه داشت مرید پدر خود شیخ حسن بود همواره معتکف بودی ودر تحاجت روای
خلائق کوشش بلیغ نمودی ودر علوم ظاهره هم کامل مکمل بود وتفسیر عرائس وعوارف وفصوص الحکم
وشرحش بتلامذه درس گفتی وصاحب تصانیف مشهوره است از انجمله رساله عینیه است که در مقابله
رساله غیریه شیخ امان پانی پتی نوشته وبسیاری از مسائل غامضه وحدت وجود موافق کشف

ارباب شود درانجا مذکور شده ملا عبد القادر بدایونی مؤلف منتخب التواریخ نیز از وبعض کتب و رسائل تصوف استماع واستفاده نموده وی رحمۃ اللہ علیہ در جونپور بسال ہشت صد ونود و ہجری متولد شده بعمر یک ونیم سالگی ہمراه والد خود بدہلی تشریف آورده تاریخ ششم جمادی الاخری سن نهصد وہفتاد وپنج ہجری شمبا ند وحش باوج بقا پرواز نمود قطب طریقت نماند ماده تاریخ فوتش یافته اند چون مشار الیہ در تصانیف ومکاتیب خود را ذره ناچیز عبد العزیز می نوشت اذره ناچیز ہم تاریخ رحلتش یافته مے شود

مولانا عبد العزیز دہلوی ابن مولانا شاه ولی اللہ محدث دہلوی در سال یازده صد وپنجاه ونہ ہجری ولادت یافته وبہ **غلام حلیم** اسم تاریخی موسوم گشت وبعمر یازده سالگی بخدمت والد ماجد خود از تحصیل علوم عقلیہ ونقلیہ وتکمیل کمالات خفیہ وجلیہ فارغ شده بعد پدر بزرگوار متکی اریکہ درس وارشاد گردید بالجملہ وی جامع علوم بلکہ آیتی از آیات الہی بود ہرانچہ در توصیفش خامہ وزبان بطراز دشتی است از شرداری واندکی است از بسیاری رسالہ سر الشہادتین وبستان محدثین وتحفہ اثنا عشریہ وعجالہ نافعہ وفتح العزیز تفسیر سورۂ بقره ودو پاره اخیر قرآن مجید از تصانیف شہیره وی نہفتم شوال سال دوازده صد وسی ونہ ہجری ازین جہان بے بنیان بعالم جاودان رحلت فرمود شاعرے تاریخ فوتش چنین گفتہ ع بے سرو پا گشتہ اند از دست بیداد اجل

دین لطف وکرم فضل وہنر علم وعمل

ملا عبد العلی بحر العلوم لکھنوی ابن ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی در اواخر عمر پدر بوجود آمده بعمر ہفده سالگی از جملہ کتب درسیہ وعلوم متعارفہ بخدمت پدر بزرگوار فراغ حاصل نموده بعده پدرش ہمان سال رحلت فرمود بعد وفات پدر بمطالعہ کتب معقول ومنقول مشغول گشت ومطالب غامضہ بخدمت ملا کمال الدین کہ تلمیذ خاص پدرش بود پیش می کرد در اوائل حال صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ را سانحہ عظیم بوطنش لکھنو پیش آمده کہ بران سبب روانہ شاہجہان پور گشت حافظ الملک حافظ رحمت خان رئیس آن شہر قدومش را مغتنمات شمرده باعزاز واکرام تمام پیش آمده وجہ معقول برای معاش وے مقرر ساخت تا حیات حافظ الملک ہمدرانجا مقیم بوده بتدریس طلبہ اشتغال داشت بعد کشتہ شدن حافظ الملک مرحوم نواب

فیض اللہ خان رئیس رامپور ملای موصوف را برامپور بردو درانجا نیز بہ تعلیم و تدریس مشغول بود لیکن بوجہ قلت کفاف مولانا برخاستہ خاطر می بود کہ درین اثنا منشی صدرالدین بہاری وے را برای تدریس مدرسہ خود کہ در بہار بنا نہادہ بود خرچ معتد بہ فرستادہ طلبید چنانچہ ملا عبد العلی از رامپور جانب بہار روانہ شدہ در اثنای راہ از برای بریلی ملا ازبار الحق را کہ درانجا مقیم بود ہمراہ خود بہ بہار برد منشی صدرالدین باعزاز و اکرام پیش آمدہ چہار صد روپیہ ماہوار برای ذات خاص مولانا ویک صد روپیہ ماہوار برای ملا ازبار الحق علاوہ مصارف طلبہ مقرر کردہ داد مدتے درانجا رونق افروز مسادۂ تدریس ماند بعد چندی مفتریان دشمنت در میان وے و منشی صدرالدین رنجشی پیدا کردند از انجاہم برخاستہ خاطر گردید این خبر بہ نواب والاجاہ محمد علی خان رئیس کرناٹک وغیرہ رسید خطی لطلب مولانا مع خرچ بخدمتش فرستاد کہ مولانا روانہ مدراس شد چون آنجا رسید نواب موصوف مع عزیزان و امیران استقبالش نمودہ باعزاز تمام بہ تجمل تمام بردو مدرسہ کلان بنا نمودہ مولانا دران مدرسہ بتدریس طلبہ مشغول گشت و از سرکار نواب موصوف بحر العلوم خطاب یافت بعد وفات نواب محمد علی خان پسرش عمدۃ الامراء بعد او عظیم الدولہ نبیرۂ محمد علی خان بر مسند ریاست نشستند و عمر مولانا بہ ہشتاد و سہ سالگی رسیدہ بعوارض جسمانی مبتلا گشتہ دوازدہم رجب سال دوازدہ صد وسی و پنج ہجری رحلت فرمودہ در مدراس مدفون گشت بجایش مولوی علاء الدین کہ شاگرد و داماد ش بود مقرر گردید **تصانیفہ الشہیرۃ** ارکان اربعہ در اصول فقہ و حاشیہ بر میر زاہد رسالہ و حاشیہ بر حاشیہ زاہدیہ بر شرح تہذیب جلالیہ و حواشی ثلاثہ بر حاشیہ زاہدیہ امور عامہ جدیدہ و قدیمہ و شرح سلم مع حاشیہ منہیہ و عجالہ نافعہ مع منہیہ و فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت و تکملہ بر شرح ملا نظام الدین بر تحریر ابن ہمام و تنویر الابصار شرح فارسی منار و حاشیہ بر شرح صدرای شیرازی و شرح مثنوی مولانا روم و شرح فقہ اکبر و ہدایۃ الصرف و رسالہ در احوال قیامت و رسالہ توحید وغیرہ

مولوی عبد العلی فرنگی محلی بابو تراب شہرت داشت پسر چہارم مولوی عبد الجامع بن مولوی محمد نافع ابن مولوی عبد العلی بحر العلوم است بعد حفظ قرآن مجید جملہ کتب درسیہ تحصیل کردہ فاتحہ فراغ خواند صاحب استعداد و مرید مولوی عبد الوالی فرنگی محلی بود درس مے داد و ما

عین شباب بعارضہ سل ودق بتلا شدہ بتاریخ دوم جمادی الاول سال دوازدہ صد ونود ودو ہجری لاولد بہ لکھنؤ وفات یافت رحمہ اللہ

مولوی حافظ عبدالعلی نگرامی درسال دوازدہ صد وسی ودو ہجری بہ قصبہ نگرام از مضافات لکھنؤ متولد شدہ در اوائل کتب مروجہ درسیہ از خال خود مولوی حافظ علیم اللہ نگرامی تحصیل کردہ پس ازان بہ لکھنؤ رفتہ از چند علماے وقت مستفید شدہ فاتحہ فراغ علی پیش مولوی انور علی لکھنوی خواند واجازت جملہ علوم ظاہرہ از حافظ علیم اللہ سابق الذکر عن مرزا حسن علی محدث لکھنوی عن مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی یافت مرید قاضی سید عبدالکریم بریلوی بود واز شاہ گلزار کشتوی خلیفہ قاضی ممدوح تلقین شاجازت جملہ خاندانہای طریقت حاصل کردہ اسامی کتب مؤلفہ صاحب ترجمہ اینست تفسیر آیات الاحکام رد المبتدعین تحقیق الامور فی الفاتحہ والنذور التحریر فی المزامیر السکین المسلول علی من انکر کون مسح الرقبۃ من سنۃ الرسول۔ تحقیق سنے المولد والقیام۔ نور الایمان فی تائید مذہب النعمان۔ الیواقیت اللطیفہ فی تائید مذہب ابی حنیفہ رسالہ درباب حفاظ شیعہ۔ ہدایۃ الانام الی خرقۃ المشائخ العظام۔ رسالہ تقریر حق۔ رسالہ مولد شریف مسودہ اوراق درسن دوازدہ صد وشصت وچہار ہجری بمقام لکھنؤ بہ خدمت صاحب ترجمہ مشرف شد بجدی خلیق ومنکسر النفس یافت خدا ایش بیامرزد واقع شب بست وہشتم ماہ شوال سال ہزار ودوصد ونود وشش ہجری رحلت فرمود وبہ نگرام مدفون گشت انا للہ وانا الیہ راجعون نگرام بنون مفتوح وکاف فارسی ساکن وراء مہملہ مفتوحہ والف ومیم موقوف۔

مولوی عبدالعلی خان رام پوری ابن ملا محمد عمران بن ملا محمد غفران رام پوری شرف تلمذ بخدمت جد امجد خود یافتہ حافظ وقاری بود درسن دوازدہ صد ونود وہفت ہجری رحلت فرمود

مولوی عبدالعلی قنوجی ابن مولوی علی اصغر قنوجی شاگرد برادر خود مولوی رستم علی قنوجی عالم علوم عقلیہ ونقلیہ بود حاشیہ شرح منار در اصول فقہ از تصانیف اوست بموضع بندگی متصل کورا جہان آباد ضلع فتح پور ہسوہ رحلت فرمود سال فوتش معلوم نہ شد

مولوی عبدالعلی اسلام آبادی ابن منت علی از شرفای اہل اسلام آباد چاٹگام ست بروز پنجشنبہ در شہور دوازدہ صد وشصت ودو ہجری ولادت یافتہ کتب درسیہ فارسیہ پیش اساتذۂ وقت گذرانیدہ لیعم

چہاردہ سالگی میزان الصرف آغاز کردہ بمدت نہ ماہ از درس مجموعہ صرف و نحو فارغ شدہ بکلکتہ شتافت و بمدرسہ سرکار انگریزی معمور شدہ طرح اکتساب علوم انداخت و بہر سالی از جماعتی بجماعتی ترقی می شد و اساتذہ ہر جماعت بر و شفقتہا ارزانی داشتند تا بر جمیع مماثلان خود گوی سبقت می ربود و بیافتن انعام مباہی می گشت و در اثنای تحصیل علوم متداولہ اہل اسلام بزبان انگریزی ہم مہارت معتدبہ پیدا کرد و بعد ازان در مدرسہ بمنصب مدرس زبان فارسی مقرر شد الحال عربی پروفیسر مدرسہ ہوگلی است سلمہ اللہ تعالی کتاب صحیفۃ الاعمال در مرآۃ الاحوال مصنفہ او مشتی است از خروارے و سطری است از طومارے

اسلام آباد نام چاٹگام مضاف ممالک بنگال است

ملا عبدالغفور لاہوری لقب او رضی الدین از عمدہ ترین تلامذہ مولانا عبدالرحمن جامی قدس سرہ السامی بود حاشیہ فوائد ضیائیہ بمتانت تمام نوشتہ کہ تکملہ آن ملا عبدالحکیم سیالکوٹی نمودہ است در سن نہصد و دوازدہ ہجری جان بجان آفرین سپرد طاب اللہ ثراہ ـ

شیخ عبدالغفور اعظم پوری از علماے مشاہیر وقت مرید شاہ عبدالقدوس چشتی صاحب کمالات صوری و معنوی بود و در متابعت حضرت ختمی پناہ صلعم توفیق رفیق داشت اکثر اوقات درس علوم دینیہ فرمودی بحسن صورت و خوبی سیرت سر آمد اہل زمان بود مرید گرفتی خلائق را وعظ و نصیحت فرمودی در تصوف رسائل متعددہ نوشتہ چون عمرش بدایرہ ابنار الثمانین عتقار اللہ قدم نہاد بسال نہصد و ہشتاد و پنج ہجری بدار البقار حلت فرمودہ باعظم پور مدفون گشت اعظم اللہ شانہا اعظم پور قصبہ ایست از توابع سنبھل

شیخ عبدالغنی بدایونی از علماے صوفیہ قدس اللہ اسرارہم در ترک دنیا ادہم وقت و در تجرید شبلی روزگار بود بادائل کہ طلب علم در بدایون میکرد حال برو غالب می آمد احیانا یکپاس کم و بیش در عین سبق خوانی از شنیدن نغمہ بے شعور می ماند بالجملہ بنا بر بعضی علائق کہ سر راہ طالبان اگاہ میگیرد

ـــہ در راہ خدا کہ رہزنا نند ۞ آن راہ زنان ہمین زنانند ۞ در طلب کفاف بدہلی رفت و بملازمت تاتار خان حاکم آنجا کہ در لباس اہل جاہ از اہل اللہ بود رسید و ارادت بشیخ عبدالعزیز دہلوی آورد و تحصیل تمام کتب متعارفہ و متداولہ در خدمتش نمود و سالہا درس گفت بیکبارہ جذبہ عنایت ازلی گریبان گیر او شد و از ہمہ اشتغال بر آمدہ چندگاہ در خانقاہ شیخ خود در سلک درویشان

مرتاض انتظام یافتہ بہ مجاہدت وریاضت اشتغال گزیدہ بعداز تحصیل کمال بیرون از آبادانے
بجانب قدمگاہ حضرت رسالت پناہ صلعم در مسجدی کہ مشہور بمسجد خان جہان است سکونت ورزیدہ
پیوستہ باعتکاف مے گذرانید و باآنکہ عیال بسیار داشت راہ سلوک را بقدم توکل می سپرد چون در سن
یکہزار وسہ ہجری خانخانان بخدمتش رسیدہ التماس نصیحتی نمود فرمود کہ اتباع سنت محمد صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم لازم گیر

مولوی عبدالغنی دہلوی ابن ابوسعید العمری بماہ شعبان سال دوازدہ صد وسی و پنج
ہجری در دہلی متولد شدہ اولاً حفظ قرآن مجید نمود بعد از والد خود مولوی شاہ ابوسعید و مولوی
مخصوص اللہ ابن مولانا رفیع الدین دہلوی و مولوی محمد اسحاق دختر زادہ مولانا عبدالعزیز و شیخ
محمد عابد سندی و شیخ ابوزاہد اسمعیل رومی اخذ علوم کردہ بدرس حدیث مشغول گشت مرید و خلیفہ
والد خود بود و ذیلے بر سنن ابن ماجہ تالیف نمودہ نامش انجاح الحاجۃ ہست علاوہ آن دیگر مولفات
دارد بعد بغاوت و تسلط انگریزان بدہلی بمکہ معظمہ رفتہ وازانجا بمدینہ منورہ رخت اقامت انداخت
ہمدران بقعہ متبرکہ بماہ محرم سال دوازدہ صد و نود و شش ہجری رحلت فرمود قطعہ تاریخ وفات
شاہ عبدالغنی بوحید زمان ٭ نادش علم و عارف باللہ ٭ سال نقلش شنیدم از ہاتف ٭ بہترین محدثین آہ آہ ٭

مولوی سید عبدالفتاح گلشن آبادی ابن سید عبداللہ حسینی از سادات نقویہ ساکن
گلشن آباد عرف ناسک عالم باعمل فاضل اجل بخدمات موالی وقت مثل سید میان سورتی و مولوی
شاہ عالم ساکن بردوہ و مولوی بشارت اللہ کابلی و ملا عبدالقیوم کابلی و مفتی عبدالقادر تھانوی
خلیل الرحمن ساکن مصطفےٰ آباد عرف رامپور و مولوی و مولوی فضل رسول بدایونی و مولوی محمد اکبر
کشمیری و معلم ابراہیم باعکاظ تحصیل علوم متعارفہ و متداولہ نمودہ در سن دوازدہ صد و شصت
وچہار ہجری بعد امتحان سند افتا یافتہ در سال دوازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری بہ منصب افتای
عدالت ضلع خاندیس ممتاز گشت و در سال دوازدہ صد و ہشتاد و چہار ہجری بمدرسہ
الفنسٹن واقع بندر بمبئی مدرس عربی و فارسی شدہ اکنون از سرکار انگلشیہ پنشن یافتہ بوطن
مالوف خود مقیم اند و نیز از سرکار سابق الذکر بہ خطاب جسٹس آف پیس و خان بہادر معزز
و مباہی است مدام بتدریس و موعظت و تالیف کتب مفیدہ اوقات عزیزش بسر مے برد

سلمہا اللہ تعالی مولوی سید نظام الدین و شیخ قطب الدین و قاضی سید بچو میان خانصاحب از تلامذہ وی
دیاد و فرزند ارجمند ہستند مولوی سید امام الدین احمد و سید سراج الدین محمد رقاہما اللہ مدارج العلوم
تصانیفہ الانیقہ۔ تحفہ محمدیہ فی رد وہابیہ۔ تائید الحق۔ جامع الفتاوی در چہار جلد۔ خزینۃ العلوم در دو
جلد۔ فارسی آموز دو حصہ۔ تشریح الحروف فارسی۔ خزینہ دانش۔ کلید دانش فارسی۔ کلید دانش ہندی
اشرف القوانین۔ مصادر الافعال۔ مجامع الاسما۔ تعلیم اللسان۔ تحفۃ المقال۔ اشرف الانشا
جغرافیہ عالم۔ باقیات الصالحات۔ دیوان اشرف الاشعار۔ رحمۃ للعالمین۔ تاریخ روم
تاریخ اولیا وغیرہ

مولوی شاہ عبد القادر بدایونی ابن مولوی شاہ معین الحق فضل رسول بدایونی ولادت
شان در ہفتدہم رجب سال دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری علی صاحبہا الصلوۃ والسلام وقوع
یافتہ مظہر حق نام تاریخی ولیست اللہم اجعلہ کاسمہ الشریف اکثر کتب در سبق پیش مولوی نور احمد بدایونی
و بعض کتب ہچو شروح سلم العلوم و شرح اشارات و محاکمات وغیرہ بخدمت مولانا فضل حق خیرآبادی
گذرانیدہ مشار الیہ بین الاقران گشت و بشرف بیعت و خلافت از والد خود سعادت اندوز گردید
و ہمراہی والد خود ہنگام زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ تشریفاً بخدمت شیخ الفقہا والمحدثین مولانا
شیخ جمال عمر مکی اخذ حدیث فرمودہ با فادۂ علوم دینی و تالیف کتب دینیہ مے پردازند
رسالہ احسن الکلام فی تحقیق عقائد الاسلام بزبان عربی و رسالہ سیف الاسلام المسلول علی المناع
بعمل المولد والقیام بزبان فارسی و رسالہ حقیقۃ الشفاعۃ علی اہل السنۃ والجماعۃ و شفاء السایل
بتحقیق المسایل مشتمل بر جواب دو صد سوال در فقہ و عقاید و دیوان عربی در نعت شریف نبوی
صلعم کہ در اثنای راہ سفر مدینہ طیبہ مشتمل بر ذکر آثار خیر الامصار مسنوح خاطر عاطر شدہ از تصانیف
شان مرغوب اہل العلم اند ماسوای مذکور الصدر دیگر کتب و رسائل زیر تالیف اند اللہم تممہا بالخیر
الغرض ذات جامع البرکات حضرت سابق الصفات از مغتنمات اوان شمرحا اللہم ووسّع فی معالیہ
و بارک فی ایامہ ولیالیہ خصوصاً امداد یکہ در تالیف این کتاب بہ ہیچمدان از آنجناب رسید ادای شکرش
آن بقول شخصی ؎ اگر ہر موی تن گردد زبانم ؛ ادای شکر او کی می توانم ؛ ناگزیر بدین فقرہ دعائیہ
ختم کلام می نمایم عمر اللہ الوقت بحیاتہ و وافقنا علیہ بحوال ہدایاتہ

شیخ عبدالقادر پٹنی ثم المکی بن شیخ ابوبکر مفتی مکہ معظمہ از احفاد شیخ محمد طاہر پٹنی فصیح و بلیغ دانشمند جید و فقیہ مستند بود اکتساب علوم از شیخ عبداللہ انصاری مکی شافعی کردہ از تصانیف شریفہ او فتاوی در چہار جلد و مجموعۃ المنشآت مشہور ہست در یازدہ صد و ہشتاد و سہ ہجری رحلت فرمودہ

شاہ عبدالقادر اورنگ آبادی تخلص بہ مہربان معروف بہ فخری اصلش از سادات نقویہ نیشاپور ہست بعض اسلافش از آنجا بہ قصبہ کنتور مضاف لکھنؤ آمدند والد ماجدش شرف الدین خان بہ اورنگ آباد وارد شدہ قاضی بلدہ روضہ گردید و در انجا صاحب ترجمہ در سال یازدہ صد و چہل و سہ ہجری متولد شدہ حفظ قرآن مجید و اکتساب علوم عقلیہ و نقلیہ کردہ بتدریس می پرداخت و خرقہ قادریہ در بر داشت در شاعری شاگرد غلام علی آزاد بلگرامی بود تمام عمر شریفش در ہدایت و ارشاد بسر کرد در اواخر صدی دوازدہم بمدراس رفت نواب والاجاہ رئیس آن دیار بہ بزرگی و حسن عقیدہ بوی پیش آمدہ ہمانجا در سال دوازدہ صد و چہار ہجری وفات یافتہ در خانقاہ واقع قصبہ میلاپور مضاف مدراس مدفون گردید

مولوی عبدالقادر لکھنوی ابن شیخ سلطان از اولاد مولانا قطب الدین محدث ابن مولانا خضر محدث مردے بود بزرگ بغایت متقی از دنیا زیادہ بر قدر احتیاج اختیار نکردی و از محاصل جزوے مددمعاش کہ قریب موضع کسمنڈی پرگنہ ملیح آباد بود صرف احتیاج خود و فقرا می ساخت چون در اصل فطرتش نشاء تقوی و ورع غالب بود مردانہ قدم در ساحت کسب علوم گذاشت و جا بجا خصوصًا بہ بلدہ لاہور تحصیل و تکمیل علوم نمودہ بکرم و تجمل شدہ بابرکت و کرامت بوطن مالوف لکھنؤ معاودت فرمودی در زمان خود بفضل و علم مشار الیہ اقران بودہ عادت معہودہ داشت کہ بعد نماز عشا تا کہ مردم بیدار می بودند می خسپید چون مردم می خفتند او برخاستی و تا بامداد بنماز و اشغال باطن مشغول بودے بعد نماز چاشت بتعلیم و افادہ طلبہ می پرداخت تا چہل سال بر مسند درس و افادہ جا داشت شیخ پیر محمد لکھنوی و اکثر علمائے شہر و جوار از تلامذۂ ویند صاحب ترجمہ چہار خلف الصدق خود گذاشتہ رحلت فرمود و سال رحلتش دریافت نشدہ غالبًا در اواسط صدی یازدہم بودہ باشد مرقدش در لکھنؤ بجوار دغانہ ولیست برد اللہ مضجعہ

مولوی عبدالقادر سلہٹی ابن مولوی ابوالنصر محمد ادریس صدر الصدور بن مولوی ابوسعید

محمد محمود ندیم نواب مرشدآباد الملقب بعاقبت محمود بن مولوی محمد کلیم خلیفه مرزا مظهر جانجانان قدس سره
ابن محمد رفیع بن محمد صالح بن عبدالکریم فاروقی مدنی ثم الهروی ثم النهدی البنجابی السلهٹی کنیتش
ابومحمد است علوم متعارفه بخدمت مولوی رمضان الله اکتساب کرده وی تلمیذ مولوی فضل الرحمن
قاضی القضات شاگرد مولوی غلام سبحان قاضی القضاة بنگال و وی شاگرد مولوی معظم الدین تلمیذ مولانا عبدالعلی
بحرالعلوم بود صاحب ترجمه شام و بیگاه خود بدرس علوم و تصانیف بسر می برد چنانکه کتب مصنفه او که بنظر راقم الحروف
گذشتند رساله ردالمعقول در رد فرقه وهابیه و الفوائد القادریه فی شرح العقائد النسفیه الجوامع القادریه
درعقائد اهل سنت و الدر الازهر فی شرح الفقه الاکبر مشهور اند سلمه الله تعالی

شیخ عبدالقادر احمدآبادی بن عبدالله العیدروس یمنی حضرموتی هندی کنیتش ابوبکر لقبش
محی الدین بود بروز پنجشنبه بستم ربیع الاول سال نهصد و هفتاد و هشت هجری در احمدآباد گجرات
متولد شده بخدمت علمای وقت اکتساب علوم نموده دانشمند متبحر گشت و علوم عجیبه و فنون غریبه
بتصانیف و تالیف شائع کرد که ازو یادگار ماند و بسال هزار و سی و هشت هجری در احمدآباد رحلت
فرمود **تصانیفش** الفتوحات القدسیه فی الخرقة العیدروسیه الحدائق النضرة فی سیرة النبی و اصحاب
العشرة المنتخب المصطفی فی مولد المصطفی الدر الثمین فی بیان المهم من الدین اتحاف الحضرة العزیزه
بعیون السیرة الوجیزه المنهاج الی معرفة المعراج الانموذج اللطیف فی اهل بدر الشریف
اسباب النجاة و النجاح فی اذکار المساء و الصباح الحواشی الرشیقه علی العروة الوثیقه المنح الباریه
بختم البخاری تعریف الاحیا بفضائل الانبیا عقد اللآل بفضائل الآل بغیة المستفید شرح تحفة المرید
النفحة العنبریه فی شرح تبیین العذبیه غایة القرب فی شرح نهایة الطلب اتحاف اخوان الصفا بشرح
تحفة الظرفا صدق الوفا بحق الاخا النور السافر فی اخبار القرن العاشر و غیرها و غیرها ۔

مولانا عبدالقادر دهلوی ابن مولانا شاه ولی الله محدث دهلوی در تفسیر و حدیث و فقه
شانی بلند داشت موضح القرآن ترجمه قرآن مجید بزبان اردو بکمال فصاحت تحریر فرمود که بماهران
محاوره اردو مخفی نیست نهم رجب سال دوازده صد و چهل و دو هجری رحلت فرمود

مولوی عبدالقادر سندیلی ابن مولوی شاه جمیل الدین بن مولوی اظهر علی ابن مولوی اصغر علی
بن مولوی حمدالله سندیلی نوزدهم محرم سال دوازده صد و سی و چهار هجری یوم پنجشنبه در قصبه سندیله

متولد شده از حافظ مولوی شوکت علی سندیلی و مولوی سید فقیه الله سندیلی و مولوی عبد الحلیم فرنگی محلی و مولوی تراب علی لکھنوی اکتساب علوم متعارفه نموده فراغ علمی حاصل ساخت و مرید والد خود بود بمقامات ناگود و جهانسی وغیره بذریعه نوکری تعلیم قیام داشت بسیاری از طلبه از و مستفید شدند. واقع نوزدهم ذیحجه سن دوازده صد و هفتاد و دو هجری وفات یافته قریب مزار والد خود پیش دروازه مدفون گشت

ملا عبد القادر بدایونی ابن ملوک شاه از اکابر بلده بدایون شاگرد شیخ مبارک ناگوری بفضل و کمال متصف بود بعهد زمان اکبر شاه منسلک شده در محفل خلوت بار داشت اکثر با نتخاب و ترجمه کتب هندیه مامور می شد کتاب راماین لفارسی ترجمه کرده و تاریخ کشمیر منتخب نموده در تاریخ گوئی مهارتی وافر داشت کتاب منتخب التواریخ که آنرا تاریخ بدایونی نیز میگویند بر حق گوئی و فضل و کمال او دلیلی است واضح کتاب مذکور بتاریخ بست و سوم جمادی الثانی سال یکهزار و چهار هجری اتمام پذیرفته تاریخ اتمامش صاحب ترجمه چنین یافته **قطعه** شکر لله که باتمام رسید * منتخب از کرم ربانی * سال تاریخ ز دل جستم و گفت * انتخابی که ندارد ثانی * مراد از ثانی دو حرف اند یکی نون که ثانی حرف اول است دوم یای مثناة تحتانی که ثانی حرف آخر است چون اعداد دو حرف مذکور که شصت اند از لفظ انتخابی خارج شوند سال اتمام کتاب بر می آید ترجمه سنگاسن بتیسی موسوم بنامه خرد افزا که از آن تاریخ ترجمه بر آید نیز از صناعت اوست

شیخ عبد القدوس گنگوهی صاحب علم و عمل از اکابر علمای صوفیه صافیه مرید شیخ محمد بن شیخ عارف بن شیخ احمد عبد الحق ردولوی بود و اعتقاد کامل بروحانیت شیخ احمد عبد الحق ردولوی داشت کتاب انوار العیون قریب بهفت فن از تصانیف اوست در سال نهصد و چهل و پنج هجرے رحلت فرمود رضی الله عنه

مولوی عبد القدوس فرنگی محلی پسر اکبر مفتی محمد یعقوب بن ملا عبد العزیز حافظ قرآن بود و کتب معقول از پدر خود و کتب منقول از ملا محمد حسن تحصیل کرده جامع معقول و منقول شد و به تعلیم و تدریس مے پرداخت و از وفات پسر خود عبد السلام که استعداد خوب و خط مرغوب داشت رنجها کشیده وفات یافت

ملا عبد الکریم کاکوروی ابن حافظ شهاب الدین ابن شیخ بهکهاری کاکوروی امجد بیزدہ سالگی

ازکتب درسیہ فراغ یافتہ بطور سیاحت بدہلی رسید و بمزار فائض الانوار خواجہ قطب الدین اوشی چندی مراقب بودہ بحلقہ خواجہ باقی باللہ قدس سرہٗ نیز نشستہ بکاکوری تشریف آوردہ عمر گرانمایہ بہدایت وارشاد خلائق واذکار باطنی بسر برد تا کہ برحمت حق پیوست سال وفاتش بدریافت نرسید

حاجی عبدالکریم لاہوری عالم باعمل و فاضل بی بدل مرید شیخ نظام الدین بلخی بود شرح فصوص الحکم فارسی و اسرار عجیبہ در بیان ذکر و شغل چشتیہ از تصانیف اوست در سال یکہزار و چہل و پنج ہجری ازین جہان رحلت کرد علیہ الرحمۃ والغفران

ملا عبدالکریم پشاوری ابن ملا درویزہ پشاوری باخوند کریم داد شہرت داشت علوم ظاہر و باطن از والد ماجد خود اخذ کردہ محقق افغانستان گشت فاضل صوفی مشرب بود و از میر سید علی غواص خرقہ خلافت یافتہ وی صاحب شریعت و طریقت بود کتاب مخزن الاسلام از تصانیف اوست از خوارق او منقول است کہ وی ہر شب یک جزو کاغذ سفید بحجرہ خود می برد و بغیر روشنی چراغ وغیرہ تحریر فرمودہ علی الصبح بیاران خود میداد تا آنکہ کتاب مذکور باختتام رسید در سال ہزار و ہفتاد و دو ہجری وفات یافتہ بعلاقہ یوسف زئے مدفون گشت

قاضی سید عبدالکریم رای بریلوی ابن سید محمد مقیم رئیس قدیم رای بریلی کہ جد بادریش قاضی محمد آصف صوفی نگرامی بود بحلیہ علم و عمل آراستہ و بصلاح و تقوی پیراستہ او لاخاندان نقشبندیہ با مولوی سید عبدالکریم چوراسی خلیفہ شاہ لال رای بریلوی بیعت نمود و باشتغال و اذکار نقشبندیہ مستفیض شدہ بخدمت مولانا سید عبدالرحمن نزیل لکھنؤ حاضر شدہ اجازت و خلافت دیگر سلاسل چشتیہ و قادریہ و سہروردیہ و اویسیہ و قلندریہ حاصل کرد فیض تام برداشت و رسائل متعددہ تالیف فرمودہ کہ تفصیل آن در ذیل مذکور ست وسیلۃ النجاۃ فی احکام الاموات۔ الکلام المتین فی کشف اسرار الحق والیقین رسالہ در بیان مراتب ولایت و خاتم آن۔ رسالہ در محاکمہ بحث وجود مطلق و وجود عام۔ رسالہ در فرق میان بروز و تناسخ بتاریخ بست و دوم رجب سال یکہزار و دو صد و چہل و ہشت ہجری در رای بریلی وفات یافتہ مدفون گشت نور اللہ مرقدہٗ

شیخ عبدالکریم سہارنپوری انصاری سہارنپوری مردی صاحب وجد و حال بود در جمیع علوم و فنون مہارتی کامل داشت بتاریخ چہاردہم محرم سال ہزار و بست و چہار ہجری فوت شد عزیزی

شمع ارشاد حق تاریخ فوتش یافتہ مؤلف حین تالیف کتاب آنرا منظوم ساختہ وہو ہذا شیخ عبدالکریم
انصاری ؎ بود از خطہ سہارنپور ؎ از محرم چو چاردہ بگذشت ؎ رخت بربست سوی رب غفور ؎
شمع ارشاد حق بگفت کسی ؎ سال نقل و رحال آن مبرور ؎

ملا عبداللطیف سلطانپوری از علمای اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ بود در معقولات
و منقولات مہارت تمام داشت سال یکہزار و سی و شش ہجری وفات یافت ع آفتاب علم را
آمد کسوف ؎ مادہ تاریخ فوتش یافتہ اند۔

میر عبداللطیف قزوینی از سادات حسنی سیفی است در علوم عقلی و نقلی بہرہ تمام داشت
و آبائی جد سلسلہ ایشان تاریخی آمدہ چونکہ سادات سیفی ہمہ سنی متعصب بودہ اند لہذا شاہ طہماسپ
فرمانروای ایران ضیاع و عقار ایشان را کشیدہ گرفت میر موصوف از ولایت عراق در سال
نہصد و شصت و نہ ہجری متوجہ ہند شدہ سعادت خدمت اکبر شاہ دریافتہ بادشاہ پیش ایشان
سبقی چند از دیوان حافظ و غیر آن خواندہ اند و قع پنجم رجب سن نہصد و ہشتاد و یک ہجری در موضع
جد بیز فتح پور سیکری بدار الخلد انتقال نمودہ بالای قلعہ اجمیر در جوار میر سید حسین خنگ سوار مدفون گشت
قاسم ارسلان فخر الناس تاریخ فوتش یافتہ

مولوی عبدالمجید بدایونی ابن مولوی عبدالحمید ابن مولوی محمد سعید ابن مولوی محمد شریف
ابن مولوی محمد شفیع بدایونی بتاریخ بست و نہم رمضان سال یازدہ صد و ہفتاد و ہفت ہجری
متولد شدہ ظہور اللہ نام تاریخی وی یافتند از صغر سن بخدمت مولانا محمد علی بدایونی تربیت یافتہ
برکمال ورع و تقوی و تعلم علم دین مجبول بود و اکثر کتب متداولہ مروجہ بخدمتش تحصیل نمودہ بعد وفاتش
بقیہ کتب درسیہ بخدمت مولانا ذوالفقار علی ساکن قصبہ دیوہ مضاف لکھنؤ کہ تلمیذ مولانا نظام الدین
ابن ملا قطب الدین سہالوی بودند تکمیل فرمود و بعد فراغ علمی در وادی طلب مرشد کامل پای
استقامت نہاد و بہر جا تلاش شیخ کامل میرفت چونکہ اتباع شرع شریف در بسیاری از مشائخ وقت
نمی یافت تنفری ازین طائفہ بخاطرش جا گرفت اما از انجا کہ طالع بیدار داشت بخواب دید کہ در مجلس
حضرت ہادی المضلین سید المرسلین صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم جناب محبوب سبحانی غوث صمدانی شیخ عبدالقادر
جیلانی و مخدوم الانام کان نمک و گنج شکر شیخ فرید الدین و دیگر اولیاء اللہ قدس اللہ تعالی اسرارہم

حاضر اند پس باشارہ حضرت رسالت پناہی صلعم جناب غوث الاعظم دست صاحب ترجمہ بدست سید شاہ آل احمد مارہروی دادند چون وی رحمۃ اللہ علیہ بیدار شد راہ مارہرہ گرفتہ بخدمت پیر دستگیر خود رسیدہ کمال ورع و تقوی و اتباع شرع را بہم یافتہ شرف بیعت حاصل نمود و بخلافت ممتاز گشت و از حضور پیر بلقب عین الحق مباہی شد زان بعد بعمر ہشتاد سالگی بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفا بہرہ اندوز گردید کتاب مواہب المنان شرح جواہر الرحمان کہ عبارت از ملفوظات غوثیہ ہست و رسالہ رد بر روافض بزبان فارسی و رسالہ رد وہابیہ در ہندی و دیگر رسائل از تصانیف شان اند و منجملہ تلامذہ ارشدوی شاہ آل رسول مارہروی و مولوی افتخار الدین ہستند صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بتاریخ ہفتدہم محرم الحرام سال دوازدہ صد و شصت و سہ ہجری رحلت فرمودہ علمای دیار و شعرای امصار قطعات تاریخ فوتش برشتہ نظم کشیدند ازان جملہ مفتی سعد اللہ مرادآبادی آشفتہ تخلص چنین یافتند ؎ جناب مقدس شہ کاملین ٭ امام ہدی قبلۂ اہل دین ٭ بعلم و عمل یادگار سلف ٭ ز فیضش منور دل عارفان ٭ سر اولیا شاہ عبد المجید ٭ خدا یش دہد جنت حور عین ٭ بماہ محرم شب ہفتدہم ٭ بسوی جنان شد عزیمت گزین ٭ رقم کردہ آشفتہ تاریخ آن ٭ کہ گردید واصل بخلد برین -

قاضی عبد المقتدر دہلوی ابن قاضی رکن الدین الشریحی الکندی الدہلوے خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود اودہی دانشمند فیاض درویش کامل و استاد قاضی شہاب الدین ہست بغایت فصیح و بلیغ بود قصائد و غزلیات دارد قصیدۂ او کہ در معارضہ لامیۃ العجم بمدح آنحضرت صلعم گفتہ دلالت دارد بر کمال فصاحت او داود ایم درس می گفت و بافادۂ علم مشغول بود کہ طریقہ شیخ نصیر الدین محمود و اکثر خلفای ایشان ہمین بود و صیت او بطالبان اشتغال علم در حفظ شریعت بود گفتی فکر در یک مسئلہ شرعی فضل دارد بر ہزار رکعتی کہ مشوب بہ عجب و ریا کنند گویند کہ روزی او ان طالب علمی پیش شیخ نصیر الدین محمود میرفت و بحث میکرد شیخ او را بجنہای او دانیکو دوست داشتی و او را تحریص کردی بر تحصیل علم تا انجام کار مرید شیخ شد و نعمت باطن را با فضیلت ظاہر مقرون گردانید یکے از معتقدان ایشان کتابے نوشتہ ہست مسمی بر مناقب الصدیقین در ان می نویسد کہ روزے قاضی شہاب الدین زری یافتہ بود با مادر خود گفت این زر را در جای گور کنم این بگفت و در مجلس قاضی عبد المقتدر رفت دستے بحجرہ آنکہ نظر بر قاضی شہاب الدین افگند گفت شما کہ در گور کردن

زر بید با علم کجا بر دا زبید قاضی شہاب الدین بر گفتار خود متنبہ شد قاضی عبد المقتدر می گفت پیش من طالب علمی می آید کہ پوست او علم و مغز او علم و استخوان او علم است و ازین طالب علم قاضی شہاب الدین را می خواست بتاریخ بست و ششم محرم سال ہفتصد و نود و یک ہجری بعمر ہشتاد و ہشت سال وفات یافتہ قبرش بمقام خواجہ قطب الدین بختیار اوشی جانب جنوب حوض شمسی است نور اللہ مرقدہ

شیخ عبد النبی صدر الصدور گنگوہی بن شیخ احمد بن عبد القدوس گنگوہی چند مرتبہ بحرمین شریفین رفتہ علم حدیث را خواند و بعد ازان کہ باز گشتہ آمد از روش آبا و اجداد کرام خود سماع و غنا را منکر بود و بروش محدثین سلوک می نمود و بتقوی و طہارت و نزاہت و عبادت ظاہرے اشتغال داشت پدرش در اباحت سماع رسالہ نوشتہ او نیز در انکار سماع رسالہ ساختہ لاجرم باعث ایذا و تکلیف بسیار شد و این باعث شہرت او گشت اکبر بادشاہ دران زمان صدری میخواست کہ بصفت علم و دیانت موصوف باشد بتوسط بعض وسائل اورا در سال نہصد و یک صدر الصدور مقرر ساخت او بر عہدۂ خود کوس استقلال زد و وازدال وجاہ و اعتبار زائد از آنچہ گفتہ شود نصیب او گردید کہ در زمان ہیچ بادشاہی اینچنین صدری نگذشتہ و بادشاہ را چندگاہ نسبت او آنچنان اعتقاد پیدا شدہ بود کہ کفش پیش پای او می نہاد آخر بوجہ مخالفت مخدوم الملک ملا عبد اللہ سلطانپوری و دیگر علما آن قضیہ منعکس شد و مزاج سلطانی بسبب بعضی حوادث ازوی منحرف گشتہ در سال نہصد و ہشتاد و شش از منصب صدارت معزول شدہ آخر بعد خرابی بسیار او را و ملا عبد اللہ سلطانپوری را کہ باہم مخالف بودند بصورت رفیق یکدیگر ساختہ بمکہ معظمہ فرستادند تاہم میان ہر دو رفع کدورت صورت نہ بست آخر بی صبری کردہ از مکہ معظمہ ہر دو بدیار ہند رجوع نمودند مولانا ملا عبد اللہ در دیار گجرات بسال نہصد و نود و یک ہجری وفات یافتہ و شیخ عبد النبی بدرگاہ بادشاہ آمد مدتے در بندی خانہ محبوس ماند ہم دران حبس بسال نہصد و نود و دو ہجری رحلت کرد رسالہ بعبارت عربی در رد طعن امام قفال مروزی شافعی کہ بر امام ابو حنیفہ کردہ بود از تصانیف اوست

عبد الغنی شطاری نامش عماد الدین محمد عارف العثمانی الصوفی الشطاری نسبۃً و خرقۃً الحنفی مذہباً پسر دی شرع و مرید شیخ عبد اللہ صوفی شطاری اکبر آبادی از علمای عظام صوفیہ کرام بود تصانیف رائقہ از وی یادگار ماندہ از انجملہ فواتح الانوار شرح لوائح الاسرار ملا جامی و روائح شرح لوائح مختصر فواتح مذکور

ذریعۃ النجاۃ شرح المشکوٰۃ۔ شرح الفصوص۔ شرح ترجمہ فصوص۔ شوارق اللمعات فی شرح اللمعات
شرح خلاصۃ العشق۔ شرح جام جہان نما۔ شرح لطیفۃ الغیبہ۔ شرح نخبۃ الفکر۔ شرح آداب حنفی۔ شرح
معمای میر حسین۔ شرح جواہر خمسہ۔ شرح کلید مخازن۔ شرح تحفہ حل الودود۔ فیض الخبیر شرح حاشیہ
سید شریف بر عضدی۔ رسالہ در تعریف فقر۔ رسالہ کشف الجواہر۔ رسالہ در اسم ذات۔ رسالہ
در شرح حدیث خیر الاسماء عبد اللہ و عبد الرحمن۔ رسالہ کنوز الاسرار فی اشعار الشطار۔ جوامع الکلم فی الصوفی
مقامات العارفین۔ فتوحات المغیبہ۔ حدائق الانشاء۔ رسالہ ناسخ و منسوخ مسمی بہ دستور المفسرین
بحر الکرم شرح عین العلم۔ حاشیہ شرح جامی از مبحث حال تا مجرورات۔ سواطع الالہام شرح تہذیب
الکلام۔ شرح حدیث الصلوٰۃ معراج المومنین۔ شرح حدیث کنت کنزا مخفیا۔ دستور السعادۃ فی
بیان الولایۃ۔ فیض القدوس منتخب نقد النصوص۔ مطالع الانوار الخفی شرح اجوبۃ الولی جواہر الاسرار
شرح الفصوص الفارابی۔ فیض الملک المبین شرح حق الیقین۔ حاشیہ بر نقد النصوص۔
لوامع الانوار فی مناقب السادات الاطہار۔ رسالہ سماع۔ رسالہ در جواب اسولہ فاضل لاہوری
شرح جواب شیخ ابن سینا کہ بر مکتوب ابوالخیر مولانا ابو سعید نوشتہ۔ مواہب الٰہی شرح اصول ابراہیم شاہی
شرح ارشاد النحو قاضی شہاب الدین۔ روح الارواح شرح حکمۃ اشراقیہ۔ رسالہ ایمان فرعون۔ رسالہ
خلوات الوجود۔ رسالہ ناسخ التناسخ۔ شرح حضرات خمس وغیرہا سال وفاتش دریافتہ نشدہ در خاتمہ
فواتح الانوار کہ بتاریخ ہشتم ذی الحجہ یوم جمعہ سال ہزار و بست ہجری تصنیف نمودہ می نویسد قد وقع
الفراغ یوم الجمعۃ ثامن ثانی عشر من عشرین من حادی عشر من الہجرۃ تجاہ مرقد الشیخ الوالد الواقع ببلدۃ
آگرہ صانہا اللہ من جمیع ما یکرہ و تاریخ اتمامہ افضال حق انتہی بلفظہ ازین عبارت زمانہ حیات صاحب
ترجمہ چنانکہ مذکور شد دریافت می شود واللہ اعلم بالصواب

ملا عبد النبی احمد نگری ابن قاضی عبد الرسول العثمانی الاحمد نگری گجراتی علامہ زمان یگانہ
دوران شاگرد و مرید شاہ وجیہ الدین علوی احمد آبادی بود بسیاری از تصانیف او بر صفحۂ روزگار یاد
از مرتبہ علمی وی می دہند از انجملہ کتاب جامع الغموض منبع الفیوض شرح مبسوط کافیہ نحو بعبارت
فارسی است کہ در سال یازدہ صد و چہل و چہار ہجری بمقام احمد نگر مضاف ممالک گجرات دکن تالیف
نمودہ و نیز حاشیہ بر شرح تہذیب یزدی نوشتہ شکر اللہ سعیہ

شیخ عبدالواحد بلگرامی شاہدی تخلص صاحب فضائل و کمالات و ریاضت و عبادات بود و اخلاق
مرضیه و صفات رضیه داشت نام پدرش ابراهیم بن قطب بود وطن اصلی وی بلگرام است مگر بعض اجدادش
بقصبه باڑی قیام میورزیدند او به بلگرام آمده رخت اقامت انداخت نسبت ارادتش به سید حسین سکندره میرسد مصنفات
در حقائق و معارف دارد از آن جمله حقائق هندی و حل شبهات و شرح کافیه تا بحث غیر منصرف که آنرا بطور
معانی تصوف کشیده و شرح نزهة الارواح و سبع سنابل در تصوف اند اکبر شاه وی را بتعظیم تمام طلبیده زمینی در سیورغال
مرحمت فرمود مؤلف نفائس المآثر وی را از اکابر قنوج شمرده همانا که بلگرام سرکار قنوج بود از منظوماتش مناظره
انبه و خربزه باهل مذاق شیرینی و چاشنی میدهد عمرش از صد متجاوز شده وفاتش بشب جمعه سوم رمضان سال
یکهزار و هفده هجری در بلگرام وقوع یافته همانجا مدفون گردید عزیزی تاریخ فوتش چنین یافته ع چو رفت
واحد صوری و معنوی گفتم ۞ هزار و هفده شب جمعه ماه صوم سوم ۞ مصرعه ثانی تاریخ صوری و معنوی است
بیانش آنکه بست عدد که بحساب جمل در مصرعه ثانی زاید میشود آنرا بلطافت تخرجه کرده یعنی واحد
صوری که عددش نوزده است و واحد معنوی که یکی است مجموعه آن بست شد آنرا خارج کرده یکهزار
و هفده که سال وفاتش بود باقی ماند

میر عبدالواحد بلگرامی واحد ذوقی تخلص داشت شعر بزبان هندی و فارسی می گفت کتاب
شکرستان خیال مشتمل بر نظم و نثر در وصف حلویات بدستور دیوان مرتب کرده دوم محرم یازده صد
و سی و چهار هجری روز جمعه در معرکه زمینداران لاهور بقتل رسید

مولوی عبدالواحد فرنگی محلی پسر کلان مولوی عبدالاعلی بن مولانا عبدالعلی بحر العلوم اولاً
بخدمت ملا ازهار الحق فرنگی محلی تحصیل علوم کرده بقیه کتب درسیه پیش جد خود و پدر راس گذرانیده فراغ
حاصل نموده باراده حصول منصب قضا و افتا به کلکته رفته با ہارنگٹن حاکم عدالت بنگال ملاقی شد
مگر حصول مرام صورت نه بست بعد فتح دهلی مفتی ضلع رهتک بمشاهره دوصد و پنجاه روپیه بسفارش
حاکم مذکور مقرر گردید و از انجا تبدیل شده بپانی پت رفت و بعد چندی رحلت کرد

مولوی عبدالواجد خیرآبادی شاگرد و همشیره زاده مولوی محمد اعلم سندیلی بود از تلامذه وے
مولوی فضل امام خیرآبادی صدر الصدور دهلی بس نامور شد و رحمة الله علیهما مولوی دائم العلم مرحوم
خیرآبادی شارح قصیده برده از احفاد امجادش هم سبق مؤلف اوراق بدقت طبع و حدت ذهن

منشا الیہ اقتران بود غفراللہ لہ۔

مولوی عبدالواجد فرنگی محلی پسر خرد مولوی عبدالاعلی ابن مولانا عبدالعلی بحرالعلوم در صغر سن بخدمت جد خود بمدراس رفتہ مختصرات از عم خود مولوی عبدالرب و متوسطات از دیگران و مطولات بخدمت جد خود مولانا عبدالعلی تحصیل نمودہ بہ لکھنؤ آمد وی و عم خورد ش مولوی عبدالرب در لکھنؤ بودند کہ مولانا عبدالعلی بحرالعلوم بمدراس رحلت فرمود خبر وفاتش یافتہ مولوی عبدالواجد و عمش مولوی عبدالرب بمدراس رفتند و مستدعی جای مولانا مرحوم شدند چون مولوی علاءالدین پیش ازین بجایش مقرر شدہ بود عزل وی رئیس وقت مناسب ندانست بدین وجہ مدرسہ خاص کہ ملک مولانا مرحوم بود بہ مولوی عبدالرب پسر مولانا مرحوم داد و مولوی علاءالدین را بجای دیگر دادہ مشاہرہ مولانا مرحوم نصف بمولوی عبدالرب و نصف بہ مولوی علاءالدین مقرر ساخت مولوی عبدالرب برادرزادہ خود یعنی مولوی عبدالواجد را قائم مقام خود کردہ کنارہ کش گشت ازان وقت مولوی عبدالواجد مدرس مدرسہ مولانا مرحوم نیابتہً گردید و لاولد درگذشت

حاجی عبدالولی طرخانی کشمیری دانشمند کامل محدث بود از وطن خود طرخان واقع ترکستان بحرمین شریفین رفتہ و باداء مناسک حج مشرف شدہ در مدرسہ دارالشفا از شیخ ابوالحسن سندی اجازت حدیث و تفسیر حاصل کردہ بکشمیر قدوم آورد و تتمہ الحواشی ملا کو سج تحفۃً بخدمت شیخ الاسلام مولانا قوام الدین محمد گذرانیدہ اجازت کتب حدیث و تفسیر وی دادہ مدتی بمکان او مقیم ماند آخر الامر از دست ظلمہ بسال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری شربت شہادت چشید

مولوی عبدالوالی فرنگی محلی ابن محمد ابوالکرم ابن مفتی محمد یعقوب بعد تکمیل تحصیل علوم بیعت از جد مادری خود ملا ابوالحق نمودہ خلیفہ برحق و مجاز مطلق از و گشت و جملہ عمر عزیزش بیاد الٰہی و عبادات و ریاضات بسر برد و شب بست و دوم شعبان سال دوازدہ صد و ہفتاد و نہ ہجری بعمر نود سالگی بجوار رحمت الٰہی پیوست مولوی عبدالباسط در کنت کنزاً مخفیاً تاریخ وفاتش یافتہ

مولوی عبدالوحید فرنگی محلی ابن مولوی عبدالواحد پسر کلان مولوی عبدالاعلی بن مولوی عبدالعلی بحرالعلوم کتب درسیہ بخدمت مولوی قدرت علی و مولوی سراج الحق و مولوی ولی اللہ و عم خود مولوی عبدالواجد ساکنہ فرنگی محل تحصیل کردہ بتاریخ پنجم شعبان سال دوازدہ صد و نہ ہجری لاولد وفات یافت

حاجی سید عبدالوہاب بخاری از اولاد سید جلال بخاری بزرگ است که جد سید جلال الدین مخدوم جہانیان بود سید جلال مذکور را دو پسر بودند یکے سید احمد دیگر سید محمود مخدوم جہانیان پسر سید محمود است و حاجی عبدالوہاب از اولاد سید احمد است وی رحمۃ اللہ علیہ بزرگ بود موصوف بعلم و عمل و حال و محبت در اوایل حال کہ ہنوز در ملتان توطن داشت روزی در خدمت پیر و اوستاد خود سید صدر الدین بخاری نشستہ بود از وی شنید کہ میگفت دو نعمت در عالم بالفعل موجود اند کہ فوق جمیع نعمتہا است ولیکن مردم قدر آن دو نعمت نمی شناسند و بدان پی نمی برند و از تحصیل آن غافل اند یکے آنکہ وجود مبارک سید نا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بصفت حیات در مدینہ موجود است و مردم این سعادت را نمی یابند و دیگر قرآن مجید کہ کلام پروردگار است و وی سبحانہ تعالیٰ بیواسطہ بدان تکلم و خلق ازان غافلند سید عبدالوہاب بمجرد شنیدن این کلام از پیش پیر برخاست و رخصت زیارت مدینہ درخواست و براہ خشکی بزیارت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بشتافت و این سعادت را دریافتہ باز بوطن اصلی عود نمود بعد ازان بتقریب بعضی سوانح روزگار در عہد دولت سلطان سکندر لودی بدہلی آمد سلطان سکندر را بوی اعتقاد عظیم پیدا شد و انچہ از شرائط تعظیم و تبجیل بود رعایت نمود بار دیگر ہم از دہلی قصد زیارت حرمین شریفین کرد و مکررا باین سعادت عظمی رسید و بہ بشارتہا حضرت خاتم الرسل صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اشارت یافتہ باز بدہلی عود فرمود و وے را تفسیریست کہ اکثر قرآن مجید بلکہ تمام آنرا ارجاع بنعت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ذکر او کردہ و بسیاری از دقائق عشق و اسرار محبت دران درج کردہ است غالبا وقوع آن در غلبہ حال و استغراق وقت بودہ باشد سخنی چند از وی شیخ المحدثین دہلوی در اخبار الاخیار انتخابا درج فرمودہ و آغاز تصنیف تفسیر مذکور شہر ربیع الثانی سال نہصد و یازدہ ہجری و اتمام آن بروز دوشنبہ تاریخ ہفتدہم ماہ شوال سال مذکور بظہور پیوستہ وی رحمۃ اللہ علیہ در سال نہصد و سی و دو ہجری وفات یافتہ کہ عدد عبارت شیخ حاجی موافق آنست و مقبرہ وے در جوار مقبرہ شاہ عبداللہ در دہلی است و او را با شاہ عبداللہ بحالت حیات نسبت محبت و نیاز چندان بود کہ انچہ میگویند کہ فنا فی الشیخ می باشد این چنین خواہد بود

میر عبدالوہاب ستورہ آبادی ابن میر ہاشم عالم عامل و فقیہ کامل متورع و متقی بود تمام عمر شریف بذکر قال اللہ و قال الرسول بسر کردہ بعمر ہشتاد سالگی و در سن یازدہ صد و پنجاہ و دو ہجری رحلت فرمود

شیخ عبدالوہاب قنوجی المخاطب بنواب منعم خان بہادر ساکن محلہ راجگیر محلات بلدہ قنوج فاضل جلیل و عالم نبیل در علوم متعارفہ ید طولی داشت تصانیف مفیدہ بعلوم درسیہ دارد از انجملہ مفتاح الصرف و بحر المذاہب در علم کلام و کتاب الصدرہ در عقائد نشان می دہند

سید عبدالوہاب ساکن لوہری ابن سید عبدالمجید گویند دیر اعلم و ہبی بود بمطالعہ کتب و تدریس علم اشتغال داشت در سال ہشصد و شصت و پنج ہجری فات یافتہ در ساورہ مدفون گشت

شیخ عبدالوہاب متقی ابن شیخ ولی اللہ مندوی برہانپوری در صغر سن والدین شان درگذشتند ازہمان زمان قائد توفیق الٰہی رفیق حال ایشان شدہ در طلب حق براہ فقر و تجرید و مسافرت و سیر عالم کشید غالب سیر ایشان در نواحی گجرات و اکناف ولایت دکن و سیلان و سرندیپ بود و زیادہ از سہ روز در ہیچ مقام اقامت نمی کرد مگر در بعضی بلاد کہ بجہت تحصیل علم و تقریب صحبت مشائخ و صلحا بمقدار استیفائے غرض و انقراض حاجت اختیار اقامت ضرورت می افتاد در عنفوان شباب بتاریخ جمادی الاولے سن نہصد و شصت و سہ ہجری بمکہ معظمہ آمد شیخ علی متقی باستماع خبر آمدنش بسابقہ تعارف کہ بوالد ماجد شان داشتند بیش ایشان آمدہ مہربانیہا کردند و استدعای صحبت نمودند وی رحمۃ اللہ علیہ بمقتضای استغنای ذاتی او لا گفتند انشاء اللہ بینیم تا نصیب چیست در آخر بمشاہدہ فضل و کمال شیخ اختیار صحبت نمودند و بکتابت تالیفات شیخ و تصحیح و مقابلہ آنہا مشغول شدند و تا دوازدہ سال مصاحبت شیخ در فقہ و حدیث و غیرہ علوم شرعیہ مہارت کامل حاصل کردہ از کاملین اولیاء اللہ شدند و بعد وفات شیخ تا سی و شش سال بمکہ معظمہ نشر علوم ظاہر و باطن میکرد در ایام اقامت حجی فوت نشد شیخ عبدالحق دہلوی بمکہ معظمہ از ایشان سند صحاح ستہ حاصل کردہ مرید شان شد وی رحمۃ اللہ علیہ بسال ہزار و یک ہجری ازین دار فانی بعالم جاودانی شتافت مندو و سابقًا دار الخلافہ سلاطین مالوہ بود اکنون زیر حکومت ریاست دہار ست و بماندو گدہ شہرت دارد

شیخ عزیز اللہ تلنبی صاحب ارشاد و ہدایت دانشمند متبحر در عہد سلطان سکندر لودی از ملتان در سنبھل آمدہ رخت اقامت انداخت طبعی فیاض و استحضاری غریب داشت کہ متعلم متفطن ہر طور کتابی مشکل منتہیان را کہ می خواند بی مطالعہ درس می گفت و میگویند بارہا بامتحان پیش آمدہ کہ اسولہ لا مدفع را آوردہ اند و شیخ آنرا در وقت افادہ مشاغل ساختہ میان حاتم سنبھلی از ارشد تلامذہ او بود

از تصانیف رائقہ مشہورہ اند از انجملہ رسالہ عینیہ است کہ بمقابلہ رسالہ غیریہ شیخ امان اللہ پانی پتی
نوشتہ در سن نہصد و ہفتاد و پنج ہجری رخت ہستی ازینجہان بعالم جاودان برد انا للہ وانا الیہ راجعون
تلنبہ بضم تای مثناۃ فوقانی و فتح لام و سکون نون و فتح بای موحدہ بآخر ہای ہوز شہری است قریب ملتان
مولوی عسکر علی سندیلی خلف اکبر مولوی حمد اللہ سندیلی از والد ماجد خود تحصیل علوم نمودہ فراغ
حاصل کرد و بتوسل وی باریاب بارگاہ شاہ دہلی شد و از دربار شاہی بخطاب خیر اللہ خان مباہی گردید
و چند مواضع بجاگیر یافتہ بنا بہ تعمیر مدرسہ مامور شد و تعمیر مدرسہ مذکور حسب الحکم شاہی باہتمام نواب
ابو المنصور خان صوبہ دار اودہ در سن یازدہ صد و چہل و شش ہجری باتمام رسیدہ بمدرسہ منصوریہ
شہرت یافتہ و تاریخ تعمیرش در لفظ خیر المدارس بمناسبت خیر اللہ خان یافتہ اند بعد ازان در مدرسہ بدرس
و افادہ طلبہ مشغول بود کہ باواخر صدی دوازدہم ازین جہان فانی بعالم جاودانی رخت ہستی
بربست علیہ الرحمۃ والغفران

ملا عصمت اللہ سہارنپوری از مشاہیر علمای ہندوستان است اگرچہ بظاہر بینائی نداشت اما در
باطن چشم بصیرتش روشن بود و تمام عمر خود در خدمت تعلیم و تدریس بسر کردہ تصانیف رائقہ دارد و از انجملہ
شرح خلاصۃ الحساب و حاشیہ فوائد ضیائیہ یعنی شرح ملا جامی است در سن ہزار و سی و نہ ہجری
برحمت حق پیوست

مولوی عصمت اللہ لکھنوی خلف اکبر مولوی عبد القادر دفرید شیخ پیر محمد سلونے وی
حافظ قرآن و عالم علوم غریبہ بود و در علم و عمل از برادران خود فوقیت داشت لباس سپاہیانہ را
نشانہ حال خود ساختہ بصورت اغنیا در صحبت بادشاہ وقت مستور بود دوم رجب سال یکہزار
و یکصد و سیزدہ ہجری شب شنبہ براہ دکن در موضع برہندہ وفات یافتہ و ہفتم شوال سن مذکور
بروز جمعہ در موضع بہنرا اود متصل بلدہ لکھنو مدفون کردندش خلد اللہ مدانہ تنہیج تاریخ رحلت وست
مولانا علاء الدین نیلی از علمای اودہ بود در شیخی پاکیزہ و صفای تمام داشت پیش مولانا فرید الدین
شافعی کہ شیخ الاسلام اودہ بود تفسیر کشاف می خواند و مولانا شمس الدین یحیی اودہی و دیگر علمای اودہ
سامع بود در زی علما داشت اما باوصاف تصوف موصوف بود وی اگرچہ از سلطان المشائخ
نظام الدین اولیا مجاز مطلق بود اما یکی مرید ہم نگرفت و را انجہ دست بیر خود عنایت محبت بود

قبرش در دہلی نزدیک چبوترہ یاران است رحمۃ اللہ علیہ

ملا علاء الدین لاہوری پسر شیخ منصور لاہوری از دانشمندان مشہور و مدرس است مدتے در صحبت خانخانان معزز و مکرم بود چون بملازمت محمد اکبر شاہ رسید نیز خیلی اعتبار یافت و ہر چند تکلیف سپاہگری نمودند قبول نکردہ بدرس و افادہ مشغول ماند و ہر چہ از جاگیر حاصل می شد ہمہ صرف طلبہ می کرد و حاشیہ مشہورہ بر شرح عقاید از تصنیفات معتبرۂ اوست بزیارت حج مشرف شدہ ہمانجا داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ جان بجان آفرین سپرد

ملا علاء الدین فرنگی محلی برادر عینی ملا نور الحق ابن ملا احمد انوار الحق بن ملا احمد عبد الحق تحصیل علم چندے بخدمت ملا محمد مبین فرنگی محلی نمودہ نزد پسر عم خود ملا احمد ابرار الحق در بانس بریلی افادہ برداشتہ ہنگامیکہ ملا عبد العلی بحر العلوم در بہار بمدرسہ منشی صدر الدین مدرس بود بہمراہی عم خود ملا ابرار الحق در آنجا رفتہ فاتحہ فراغ خواندہ بوطن مراجعت نمود و از والد خود بیعت حاصل کردہ باشتغال باطن می کوشید و اندکی درس و تدریس نیز می کرد چون مولانا عبد العلی بحر العلوم بمدراس رفت وی ہم در انجا بخدمتش پیوستہ و تا حیات مولانا در حضرش تکمیل علوم می نمود بعد وفات مولانا بوجہ دادہ بسرکار نواب مدراس مدرس مقرر گشت و بخطاب ملک العلماء ممتاز گردید از تصانیف او شرح فصول اکبری است دہم شوال سال دوازدہ صد و چہل و دو ہجری در مدراس وفات یافتہ آنجا مدفون گشت

مولانا علاء الدین لاری صاحب حاشیہ بر عقاید نسفی از پیش خانزمان باگرہ آمدہ اشتغال بدرس علوم نمود و مدرسہ از خس ساختہ و مدرسہ خس تاریخ آن یافتند و در سال نہصد و شصت و نہ ہجری بحج رفتہ و ہمدران سفر رخت سفر آخرت بربست رحمۃ اللہ علیہ

مولوی علی اصغر قنوجی ابن مولوی عبد الصمد از اکابر علمای قنوج در سال ہزار و پنجاہ و یک ہجری متولد شدہ از ملا محمد قنوجی و ملا عصمۃ اللہ سہارنپوری مختصرات و متوسطات و مطولات خواندہ فاتحہ فراغ بخدمت ملا محمد زمان کاکوروی خواند جامع علوم عقلیہ و نقلیہ و ادراحیم تصوف و سلوک مرید و خلیفہ شاہ پیر محمد لکھنوی بود تا شصت سال عمر شریف خود در تدریس طلبہ گذرانیدہ جم غفیر از علماء و فضلا زیر دامن تربیتش بمرتبہ فضیلت رسیدند تصانیف ذیل از و یادگار ماند اللطائف العلیہ فی المعارف الالٰہیۃ منصرۃ المنفرج در سلوک القصیدۃ الالہیۃ فی النفحۃ الحمدیۃ شرح قصیدہ

تذکرۃ النفایس العلیہ فی کشف اسرار المیمیہ تفسیر ثواقب التنزیل کہ در اختصار و ایجاز ہم پلہ جلالین است و در علوم ادبیہ و مسائل شرعیہ بر کشاف و بیضاوی تفوق میخواہد شرح فصوص الحکم وے بسال یازدہ صد و چہل ہجری رحلت فرمود غلام علی آزاد بلگرامی تاریخ وفاتش بنظم آوردہ ؎ مولوی زمان علی اصغر

از وفاتش کمال شد معدوم ٭ سال تاریخ او نوشت خرد شد نہان آفتاب صبح علوم

قاضی علی اکبر چریا کوٹی ابن قاضی عطار رسول ابن قاضی غلام مخدوم عباسی در سال بست و نہم صدی سیزدہم متولد شدہ ہر چند سلسلہ تحصیل وی از استاد باتمام نرسیدہ و سرمایۂ اکتسابش از فوائد ضیائیہ تجاوز نگردیدہ مگر از انجا کہ جودت ذہن و قوت حافظہ اش آیتے بود از آیات الٰہی و موجی بود از بحر فیض نامتناہی بذکر بعض حالاتش می پردازم و آیہ کریمہ ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء ورد زبان میسازم والد ماجدش قاضی عطار رسول گو صاحب علم و استعداد بود و در فرائض و فقہ مہارتے معتد بہ داشت مگر چونکہ از حکومت انگلشیہ گاہی بہ منصب منصفی و گاہی بعہدۂ تحصیل مامور بودہ در تعلیم صاحب ترجمہ علیہ الرحمہ نظر توجہ نمی گماشت وی بشوق جبلی خود کہ از مبدء فیاض بدلش ودیعت بود کتاب گلستان از استاد باتمام رسانید آنگاہ استعدادے و قوتے فراہم آورد کہ بدان جملہ کتب متداولہ فارسی را بے مدد استاد حل میکرد بعد ازان بتحصیل صرف و نحو عربی پرداخت و از مقامات مختلفہ مختصرات ابتدائی را حاصل کردہ بنا بر قوت مطالعہ را استوار ساخت از ہمسالانش منقول است کہ او را ہنگام تحصیل بہ بذل جہد مشغول ندیدیم مگر جواب ہر سوال از وے بے تامل می شنیدیم کتاب کافیہ محشی بدستش او فتاد شبہا بمطالعہ آن سیری کرد تا آنکہ کتاب مذکور را بزور حواشی باتمام رسانید سپس آن فوائد ضیائیہ از مولوی احمد علی چریا کوٹی کہ رابطۂ مصاہرت نیز داشت قریب چہل سبق ازان کتاب آموخت و مابقی را بمطالعہ خود باخر رسانید ہمچنین از جاہای عدیدہ نبذی از منطق و کلام خواندہ باین قلت تحصیل استعداد سخن فہمی را بمرتبہ رسانید کہ مسائل دقیقہ فلسفہ و کلام از شرح مواقف و صدرا وغیرہ می گرفت و از رائے نادرہ رائے خود داد تحقیقات انیقہ میداد و گرہ از معضلات فن می کشاد ہر بحثے کہ می گرفت گاہے از دست نمی داد و ہر کتابیکہ یکبار از ابتدا تا انتہا مطالعہ کردے در ہیچ باب بعد ازان حاجت بمراجعتش نمی افتاد منقول است کہ روزی صاحب ترجمہ با استاد و مولائے مشہور مولانا محمد شکور مغفور مچھلی شہرے در بحث جوہر فرد بمناظرہ در آمد مولائے ممدوح

با بطال ترکیب اجسام از امثال این اجزاء گفتگو بکشاد و وی از جانب متکلمان سلف سنگ منع در مناقضه در راه می نهاد بالجمله تا هفته درین باب مکالمه فیمابین جاری ماند گفتگوی طرفین به طوالت کشید در انجام کار مولای ممدوح لب به تحسین وی کشاد و داد جوهر شناسی داد که در مسئله مختلف فیها که بجانب منع آن تسلیم دلیلی نبود تقریر به اجای رسانید که متاخرین متکلمین از ان اغماض کرده اند۔ قاضی مشار الیه صاحب ثروت و مال و هم مطرح انظار عزو وقار حکام انگلشیه بود بایام غدر هندوستان بصله خیر سگالی از سرکار انگریزی وظیفه و انعام و منشور برات اخذ اسلحه بدست آورده باینهمه همیشه تحصیل کمال را می پسندید و حصول جاه و منال را بدیدهٔ اعتدا و طلب نمی دید و بفرزندان خود مولوی عنایت رسول و مولوی محمد فاروق که هر یکان مرأت کمال پدر اند تا کید تحصیل علم و هنر می فرمود و گاهی بتحریص اکتساب سیم و زر نمی نمود به تصانیف و تالیف رغبتی نداشت دو رساله از مصنفاتش موجود اند یکے در رد بعض مزعومات اہل فرنگ یعنی مسئله جذب و انجذاب دوم در رد بعض اعتراضات شیعه وی رح بسال هشتاد و سوم از صدی سیزدهم برحلت فرمود ادخله الله فی اعلی علیین

مولوی علی احمد دختر زاده حافظ شاه ابو اسحاق سجاده نشین آستانه بهیره ضلع اعظم گڈھ در ورع و زهد چون جد خود یگانه روزگار هست ولادت باسعادت وی در سال دوازده صد و بست و نه هجری بظهور پیوسته اکثر کتب درسیه از فاضل ادیب مولوی محمد سلیم مچهلی شهری مرحوم آموخته و سندی از ان از مولوی احمد علی عباسی چریاکوٹی رحمة الله علیه گرفته فاضلے ذوی الحفظ و الادراک از ثقات آن دیار است مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی سلمه الله در مراسله مدانه زیب رقم فرموده که راقم سطور بیش از سی سال بخدمت سراپا برکتش نظرف سعادت می بند د تا یندم کلامیکه دال بر ذم کسی باشد از زبانش نشنید و مجلسش را گاهی خالی از ذکر الٰهی ندید تا این زمان به صلاح حال و محمودیت السنه رجال

وبه التزام و مداومت محاسن اعمال مقرون است ادام الله برکاته

مولوی علی بخش خان بدایونی از عمائد علما و روسای بلدهٔ بدایون است تلمذ بخدمت مولوی فیض احمد بدایونی و شرف بیعت بخدمت مولوی شاه عبد الحمید عین الحق بدایونی داشت با وجود تعلق منصب صدر الصدوری که از سرکار انگریزی بدان مباهی بود در تعلیم طلبه و تالیف کتب دینیه مشغول می ماند رساله شهاب ثاقب و رساله تائید الاسلام در رد فرقه نیچریه و رساله در رد مذهب شیعه

از تالیفات وی مطبوع شدہ شائع و مطبوع طبع حق پسندان اند بقیہ توالیف مفیدہ اش ہنوز زیر طبع نرسیدہ اند
در سال سیزدہ صد و سہ ہجری رحلت فرمودہ بعالم جاودانی شتافت علیہ الرحمۃ والرضوان ۔

مولوی علی عباس چریاکوٹی ابن شیخ امام علی ابن شیخ غلام حسین ابن شیخ سعد اللہ برادرزادہ
مولوی احمد علی عباسی است و از جانب مادر با فاضل باب اللہ جونپوری می پیوندد از افاضل دہر و
اذکیای عصر بود کتاب میبذی از مولوی ابوالحسن منطقی گرفتہ و بقیہ کتب درسیہ از عم کرم ممدوح اصدر
آموختہ قوت حافظہ اش بنہایت عتیق بود و ذہن و فطنتش بمرتبہ اعلی انیق بالجملہ این فاضل جلیل المنازل
ہم ذکا و جودت داشت و ہم فطانت عدیم الجرم در عہد تحصیل بمناظرہ و جدل مدام بحریفی می جید و در
میزان بحث کسی با و برابری سنجیدہ ہر کتابی کہ میخواند با استاد مجادلات فرس مناظرت میراند تا آنکہ تحصیلش
بترتیب نظامی چون بحواشی زاہدیہ متعلقہ رسالہ قطبیہ رسید استعدادش بمطالعہ کتاب و تنقید مضامین
ہر باب تام و کامل گردید پس دست از تحصیل باز کشید و بمطالعہ کتب قدما و ہم متاخرین ہمیشہ گرد روز و شب
می کشید و شبش بروز میرسید در چند سال بجودت حافظہ و حسن فطانت بر مسائل اکثر کتب درسیہ و غیر
درسیہ حاوی گشتہ و از کتب مشہورہ کمتر بود کہ از نگاہش نگذشتہ اکثر کتب درسیہ را بلا مراجعت بحواشی
طالبان را محققانہ می آموخت ہرگاہ بر مسائل درس نظامیہ واقف گردید عنان عزیمت بسوی تکمیل
ادب و حفظ لغات عرب گردانید تا آنکہ برادای مضامین ہم نظم و ہم نثر خطی وافی بدست آورد و اکثر
مسائل منطقیہ و نحویہ را منظوم کرد بحث و جدل بر طبیعتش غالب بود و ہر سخنی کہ بر زبان آوردی ہر چند
دران بر سر خطا بودی مگر خصم را بزور جدال ساکت کردی روزی در مثال جئت زید الفظ جئت را فعل
متعدی و زید را مفعول بہ فرمودہ یکے از اذکیای محصلین دران باب با وراہ مخالفت پیمودہ و
دیگر معاصران ہم بالمحصل مذکور موافقت کردند تا آنکہ سلسلہ جدل درازی کشید و لبید اختتام جہت
زبان نوبت بتکمیل کلک و بیان رسید پس مولوی ممدوح دران باب رسالہ ترتیب ساخت آنگاہ
کسے از محصلان بہ تحریر جوابش پرداخت و مولوی ممدوح در قضیہ شرطیہ کہ انقسامش بتقسیم
غیر حاصر متصلہ و منفصلہ مشہور ہست قسمی جدید پدید آورد و نامش شرطیہ عباسیہ کرد و مثال قام
زید ثم قعد عمرو فرمودہ بالجملہ فاضل ممدوح بقوت لقادۂ خود مسائل ہر علم را بمیزان نظرے سنجید و
در تحقیق نفس الامر حکیمانہ می کوشید چنانچہ نقض و احکام او در مسائل متداولہ بسیار اند این مختصر

ذکر آثار بر تتابدوار فنون متداوله در فن تواریخ و سیر کامل بود و بفن ادب و انشا و نظم و نثر بطور عرب
هم مهارتی معتد به داشت و از علوم دیگر هم بے بهره نبود در اوائل حال برسم سیاحت به حیدرآباد دکن
رفته و بمدح امرای دولت قصائد غرا انشا کرده لکن حظی بر نداشت و طرفی نه بست از انجا واپس آمده
قصیده مشتمل بر هجو آن مرز و بوم بقلم آورده و این شعر از همان قصیده است ؎ من حیدرآباد اهلها
ولا اتقم فیها فواد اولی المکارم یصدع؛ بعد ازان بریاست بهوپال شتافته و در انجا بالتفات نواب سکندر بیگم
والیه ریاست جائزه ها برداشته و سالی چند در انجا اقامت داشت سببے بر بنیاد که بمخالفت بعضی
ارکان آن دولت بوطن باز آمد و روزگارے چند در وطن به بیکاری بسر برد از انجا که شهره
کمالش آفتاب وار بر جهانی تافته والی حیدرآباد بمشاورت ارباب دولت او را بعزت و جلالت
تمام بخوانده و بمنصب و پایگاه بلندش نشانده روزی چند بعمل منصبی خود مقیم بوده بعد ازان ترک
عمل کرده بر دو صد ماهانه وظیفه بلا شرط خدمت قناعت نموده تا آنکه در سن دوم صدی چهاردهم هجری
بوطن رسیده باواخر ذی حجه سال مذکور رحلت فرموده ولادتش بگمان غالب سال سی ام صدی
سیزدهم است از اشعار اوست ؎ لکان ندی فی الزمان [illegible]
قصیده در مدح شمس الامرا گوید ؎ ولم یکن شمس السماء سمیه؛ ما تهتدی لخنفوانه؛ دیگر از اشعار اوست
؎ ثغور کم الحواجب المحیا؛ سمار بالالات ثریا؛ انتهی تقریر مؤلف الرساله [illegible]
هجری بزمره طلبه علوم وارد بیت السرور رامپور بوده در ان هنگام بفرودگاه مولوی محمد ظهور مچهلی شهری
صدر الصدور شهر مذکور خدمت صاحب ترجمه که بپاس لقبیه مولوی ابوالحسن منطقی سفیها تشریف
آورده بود دریافت در حقیقت همان اوصاف در وے موجود بودند مگر با وجود این همه قابلیت بلاغت
حدت طبع وقاد و جودت قریحه نقاد بقبولیت نه پیوسته و از مقبولیت اقران خود ساقط افتاده و من قائم
الاستعداد آن وقت حاشیه عبد الغفور بر شرح جامی و شرح تهذیب یزدی پیش مولانا مولوی ابوالحسن
مزبور میگذارد هم پدران زمان کتاب نبراس الفطانه مصنفه صاحب ترجمه بنظر گذشته الحق که داد
قابلیت داده عامله الله بلطفه احسنه

مفتی علی کبیر مچهلی شهری شاگرد سید تفضل حسین خان کشمیری است در منصب افتاء [illegible]
ولد رساله در سرکار انگریزی سرفراز بوده هم از انجا بمنصب [illegible]

جامع الاوراق ہرگاہ در سن دوازدہ صد و شصت ہجری بجہر کہ تلامذہ مولانا محمد شکور مرحوم و مغفور
مچھلی شہری کہ ہمشیرہ زادہ وی بودند بمچھلی شہر رسید وی را دید کہ ضعیف نحیف شدہ محض استخوانی و پوستی
داشت و قد شریفش بکثرت پشتی ہیچو جسم را کج گشتہ غالباً بنود سالگی دران زمان رسیدہ باشد گاہی ما طلبہ
کہ بخدمتش میرفتیم بتمامی اخلاق حمیدہ دیر سخن احوال پیش می آمد کتابیکہ می طلبیدیم ہمون ہیئت کہ داشت
برخاستہ از الماری برآوردہ می داد و میگفت کہ کتابم میدہیم لاکن باین شرط کہ اطلب ورق صندوق قشن سرای
قاضی علی محمد بیجاپوری از اکابر علمای عہد سلطان ابراہیم عادل شاہ محدث و مفسر و فقیہ بود بہ لقب
استاد الاولیا شہرت داشت از گجرات بہ بیجاپور آمدہ دران بلدہ افتتاح مدرسہ نمود کہ اکثر از طلبہ علوم
از و مستفیض شدند منجملہ تلامذۂ وے شاہ برہان و شیخ ابوتراب مدراسی و سید محمد مدراسی و
قاضی ابراہیم زبیری مشہور اند و در عہد سلطان سابق الذکر منصب قضای بیجاپور امتیازے داشت
چہارم ماہ ذیحجہ سن ہزار و ہفتاد ہجری رحلت فرمود و در بیجاپور مدفون گشت
ملا علی محدث سمرقندی برادر ملا صادق حلوای علم حدیث در عرب تحصیل کردہ بغایت متقی
و پرہیزگار بود ہندوستان آمدہ در سال نہصد و ہشتاد و یک ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست
ملا عالم کابلی این تاریخ یافت **قطعہ** دریغا کہ ناگاہ ملا علی رابود از میان و مشہور حوادث وے پی
سال تاریخ او سال ہر کرہ بگو مرد ملا علی محدث ؂
شیخ علی متقی برہان پوری ابن حسام الدین بن عبد الملک بن قاضی خان المتقی لقباً
القادری الشاذلی المدینی الچشتی مشرباً الجونپوری وطناً البرہانپوری مولداً المکی منزلاً در سال ہشت
صد و ہشتاد و پنج ہجری در برہانپور دکن متولد شدہ حالات بابرکات شان شیخ عبد الحق محدث
دہلوی در اخبار الاخیار بتفصیل تمام تحریر فرمودہ ملخص آن اینست کہ وی رحمۃ اللہ علیہ را و ہفت
ہشت سالگی پدرش بخدمت شاہ باجن برہانپوری مرید ساختہ خود بسفر آخرت خرامید و بعد
وفات پدر چندی بصحبت امرا و سلاطین وقت بسر بردہ در عین شباب بہ مقتضای جاذبہ ازلی
بخدمت شیخ عبد الحکیم بن شاہ باجن رسیدہ خرقہ خلافت سلسلہ چشتیہ پوشید و از برہانپور بملتان
مطیہ سفر کشا یندہ بخدمت شیخ حسام الدین متقی ملتانی رسیدہ تفسیر بیضاوی و عین العلم را بخدمت
ایشان مطالعہ نمود و سلوک طریقہ ورع و تقوی را بامداد برکات صحبتش پیش گرفتہ ہمراہ زاد تقوے و

راحلهٔ ورع توفیق عزیمت حرمین شریفین یافت بخدمت شیخ ابوالحسن بکری شرف تلمذ حاصل نموده دیگر علمای عصر آن دیار را دریافت و مستفید گشت و از شیخ محمد بن محمد بن محمد السخاوی خرقهٔ خلافت قادریه و شاذلیه در بر کشیده بمکهٔ معظمه رخت اقامت انداخت و عالمی را بانوار طاعات و مجاهدات و بآثار افاضات و افادات علوم دینی و فنون یقینی منور و مستفید ساخت و بجمع و تصنیف کتب و رسائل علم حدیث و تصوف پرداخت از انجمله جامع صغیر و جمع الجوامع شیخ جلال الدین سیوطی را که مرتب بر حروف هجا بود مبوب بابواب فقهیه فرمود و بار دیگر از آن منتخبی گرفته به نهایت مهذب و منقح آورد و رسالهٔ تبیین الطرق و مجموعهٔ حکم کبیر در تصوف از تصانیف ویست و مجموع تصانیفش از صغیر و کبیر عربی و فارسی از صد متجاوز اند تاریخ دوم جمادی الاولی سال نهصد و هفتاد و پنج هجری بمکهٔ معظمه رحلت فرمود علیه رحمة ربه الودود و در لفظ قضی نحبه تاریخ فوتش یافته اند

ملا علی مهائمی ابن شیخ احمد از قوم نوائت بروزن ثوابت از کبار صوفیان صاحب عرفان مقرر توحید وجودی بود مصنفات مشهوره و معتبره دارد از انجمله تفسیر رحمانی که آنرا تفسیر مهائمی نیز گویند و زوارف شرح عوارف المعارف و شرح فصوص الحکم و شرح فصوص مصنفهٔ شیخ صدرالدین قونوی و ادلة التوحید و رساله در بیان وجوه اعراب قوله تعالی الم ذلک الکتاب لا ریب فیه هدی للمتقین که دوازده کرور و هشتاد و سه لکها و چهل و چهار هزار و پانصد و بیست و چهار وجه بیان نموده صورت لکش در هندسه اینست ۱۲۸۳۴۴۵۲۴ بماه جمادی الاولی سال هشت صد و سی و پنج هجری وفات یافت به مهائم مدفون شد قدس سره مهائم بروزن غنائم بندریست از بنادر کوکن که نام ملکی است در دکن بر کنار سمندر. نوائت بروزن ثوابت قومیست در بلاد دکن می گویند که هرگاه حجاج بن یوسف الثقفی پنجاه هزار اولیا و علما وغیره بکشت گروهی از قریش مدینهٔ طیبه جلای وطن شده بساحل بحر هند رسیده سکونت ورزیدند از اولاد آنها فرقهٔ نوائت است.

سید علیم الله جالندهری جامع علوم ظاهر و باطن مرید شاه ابوالمعالی و خلیفهٔ سید بهیکه بود انهار الاسرار و نزهة السالکین و شرح اخلاق ناصری و زبدة الروایات و نثر الجواهر ترجمهٔ فارسی نظم الدرر و المرجان عربی مؤلفهٔ مرزا جان برکی محدث از تصانیف مشهورهٔ ویست در سال یکهزار و دو صد و دو هجری وفات یافت

مولوی حافظ علیم الله نگرامی صاحب علم و فضل و تقوی از تلامذه مولانا شاه عبدالرحمن نزیل لکهنؤ بود چون همتش همواره بمشغولی اشتغال داشت بنابران بجز ترجمه رساله مرشد خود مسماة بجهد المقل تالیفی نکرده در سال هزار و دو صد و پنجاه و پنج هجری از دار فنا بعالم بقا شتافت روح الله روحه

مولوی علیم الله قنوجی ابن مولوی فصیح الدین قنوجی در فضائل نمونه سلف صلحا و در عربیت یادگار عرب عربا تلمیذ مولوی عبدالباسط قنوجی بود از تصانیف لطیفه اوست کتاب دار الفضائل فی شرح الشمائل و چند رسائل در منطق و کتاب مبین الهدی شرح قطر الندی که بسال دوازده صد و پانزده هجری تالیف نمود سال رحلتش معلوم نیست

امیر کبیر سید علی همدانی ابن سید شهاب الدین دوازدهم رجب روز دوشنبه سال هفتصد و چهارده هجری متولد شده مخزن علوم ظاهر و باطن مظهر تجلیات ربانی و مرید علاء الدوله سمنانی بود اکثر ممالک دنیا را سیر کرده بخدمت هزار و چهارصد اولیاء الله رسیده مستفید گشت در سن هفتصد و هشتاد و یک هجری از همدان با هفتصد کس سادات در رفاقت بخطه کشمیر تشریف آورده بمحله علاء الدین پوره که در آنجا خانقاه ولیست رخت اقامت انداخت در لفظ مقدم شریف او تاریخ قدومش یافته اند قطب الدین شاه والی کشمیر بکمال ارادت بوی پیوسته وی رحمة الله علیه بغایت سرگرمی اشاعت اسلام بخطه کشمیر فرموده بعمر هفتاد و سه سالگی بمیدان کبیر که نام مقامی است بتاریخ ششم ذیحجه سال هفتصد و هشتاد و شش هجری وفات فرموده نعش او در ختلان مدفون کردند چون که وقت انقطاع روح بسم الله الرحمن الرحیم از زبان مبارکش بر آمده بود همین کلام آخر تاریخ فوتش یافته اند رحمة الله علیه و علی اسلافه **تصانیف** مجمع الاحادیث شرح اسمای حسنی ذخیرة الملوک شرح فصوص الحکم مرآة التائبین شرح قصیده خمریه فارضیه آداب المریدین اوراد فتحیه و غیره اند

شیخ علی کشمیری رفیقی بن یحیی بن معین الدین بروز سه شنبه چهارم رمضان سال یازده صد و پنجاه و دو هجری ولادت یافته از پدر بزرگوار و برادر کلان خود شیخ اسلم اخذ علوم کرده فقیه و محدث گشت و هر سه پسران خود یعنی عبدالاحد و بهاء الدین و شیخ سنا و برادران عم زاد خود یعنی ابو الطیب احمد و عبدالله و اخی عبدالرسول را تعلیم علوم نمود عامل و عارف زاهد و متورع بود بتاریخ دهم محرم الحرام سال دوازده صد و چهارده رحلت فرمود

شیخ علائی مہدوی بیانوی بن شیخ حسن از مشائخ کبار بنگاله بود و برادر خوردش شیخ
نصر الله که از فحول علما بود از بنگاله بزیارت مکه معظمه رسیده و از انجا بهند آمده در خطه بیانه رحل اقامت
انداختند جار نصر الله والفتح تاریخ قدوم ایشان یافتند شیخ حسن بارشاد و هدایت و شیخ نصر الله
بفتوی و درس قیام داشت شیخ علاے کلان ارشد اولاد شیخ حسن و از عهد صبا اثر نجابت و صلاح
بر لوح پیشانی او عیان بود در ملازمت پدر خود کسب علوم ظاهری و باطنی و تهذیب اخلاق نموده در
اندک زمانی کتب متداوله را مطالعه کرده بتدریس و افاده مشغول شد بعد وفات پدر ترک تدریس
گفته بر جاده طاعت و نهج ریاضت و سجادهٔ مشیخت استقرار گرفته طالبان راه را تلقین و ارشاد میفرمود
لیکن هنوز بقیه اثر آثار نفس اماره داشت و می خواست که بوے شیخی دیگر دران شهر شرکت مکانی
نداشته باشد آخر طریق آبا و اجداد خود ترک داده بخدمت عبد الله نیازی مرید خلیفه سید محمد
جونپوری موجد طریق مهدویه آمده روش وی آموخت و جمعی کثیر بادی شدند و در راه سلوک بقدم
توکل سپردند و با این همه اسلحه و آلات حرب برای دفع مخالفان همیشه با خود مے داشتند و هرجا
در شهر و بازار نامشروعی و منهی که میدیدند جبرا و قهرا گرفته احتساب میکردند و خوف حاکم نداشتند و حکام
موافق امداد وی میکردند هرگاه سلیم شاه پسر شیر شاه سور بر سریر سلطنت هند جلوس نمود آوازه
شیخ علاے بسمع او رسید میر سید رفیع الدین محدث و میان ابو الفتح تهانیسری و دیگر علماے
آگره را احضار فرموده باغوای مخدوم الملک ملا عبد الله سلطانپوری شیخ علائی را از بیانه طلب داشت
او با جمعی از اصحاب مخصوص که همه یکتا پوش و مسلح بودند بدرگاه آمده برسمے که در مجلس ملوک
می یافتند مقید نا شده بوجه مسنون بر همه اهل مجلس سلام کرد سلیم شاه جواب بکره گفته بر مقربان او وضع
شیخ بسیار گران آمد و مخدوم الملک پیش ازین خاطر نشان سلیم ساخته بود که این مبتدع دعوے
مهدویت میکند و سر خروج دارد واجب القتل است آخر و بسفارش عیسی خان نجات ازان
یافته سلیم شاه حکم باخراج شیخ علاے نموده بهندیه رفته که بسرحد دکن است و اعظم همایون شروانی
حاکم آنجا او را چندی پیش خود داشت در انجا هم خلائق بدو گرویدند مخبران این خبر بسلیم شاه
رسانیدند تا که بار دیگر بطلب وی حکم صادر فرمود چون وی حاضر آمد سلیم شاه بوی گفت که توازعقیده خود
توبه کن شیخ سخن شاه گوش نکرد سلیم بسزای تازیانه حکم فرمود شیخ که از پیشتر ناتوان بود در تازیانه

سوم جان بجان آفرین سپرد و نعش او به پای فیل بسته در اردوی معلی گردانیدند و حکم کردند که بیرون نکنند این واقعه بسال پنجاه و هفتم صدی دهم روداد آردوے معلی بازاریکه پیش دروازه شاهی باشد

معتمد الملوک سید علویخان حکیم دهلوی اصل نامش محمد هاشم بن حکیم محمد هادی تقلند بن سید مظفر الدین علوی از اولاد محمد بن حنفیه است ولادت او بماه رمضان سن هزار و هشتاد هجری در دار العلم شیراز شد و در سن یازده صد و یازده هجری بهند آمده در پای قلعه ستاره بملازمت عالمگیر بادشاه به خلعت و منصب سرفراز گردیده بخدمت شاهزاده محمد اعظم تعین گردید و در عهد شاه عالم بهادر شاه بخطاب علویخان و اضافه منصب و جاگیر امتیاز یافت و محمد شاه بادشاه را معالجات خوب کرده بادشاه موصوف ویرا به نقره سنجیده به منصب شش هزاری و نقدی سه هزار روپیه ماهوار و بخطاب معتمد الملوک سرفراز فرمود نادر شاه باعزاز تمام همراه خود برد و از انجا به حج بیت الله رفته در سن یازده صد و پنجاه و شش هجری به شاهجهان آباد واپس آمد از تصنیفات او کتابی است جامع الجوامع در علم طب کاسم بامسمی است بتاریخ بست و پنجم رجب سن یازده صد و شصت هجری در شاهجهان آباد بمرض استسقا فوت شده ویرا حسب وصیتش در حوالی درگاه حضرت نظام الدین اولیاء دفن کردند

ملا عماد الدین عثمانی البلکنی عالم متبحر و بانت جبلی و فرط ذکاوت طبعی داشت شاگرد رشید ملا عبد العلی بحر العلوم بود هرگاه ملا موصوف بحرمین شریفین رفت ملا عماد الدین بقیه شرح چغمینی پیش ملا محمد حسن خوانده از تصانیف او عقیده وثیقه در بیان چند مباحث معقولیه عسیره و عشره کامل در بحث علم مع منهیات آن و رساله مقوله عشره در شرح ابیات محقق طوسی متضمن بیان مقولات عشره برسرمایه علمی او گواه اند لبکنی بفتح لام و سکون بای موحده و کاف عربی مفتوح و نون نام دیهی است در ضلع بانس بریلی ملک روهیل کهنڈ

مولانا عماد الدین غوری از اکابر مشائخ دیار نارنول و از اولاد مولانا عماد است که در عهد محمد تغلق بود آبا و اجداد وی از عرب بغور آمدند و از انجا بعض از بزرگانش همراه سلطان شهاب الدین غوری بهندوستان رسید میگویند که وی در عنفوان شباب در کسب علم نکوشیده بود و بسیار روز بازو داشت در هنگامها با پهلوانان کشتی گرفتی بدنی پهلوانی مشهور را که از وی قوی تر بود بزمین آورده بود مست و مغرور بخانه می آمد یکی از علمای عصر او با این حالت دیده تاسف خورد و او را بدین حال

طعنہ زد جمیتی وغیرتی بحال او راہ یافت دانان وضع کہ داشت پشیمان شد وخواست کہ تحصیل علم کند اما چون درخردی اینکار نکردہ بود سعی وی درین باب بے فائدہ نمود ناچار ملازمت روضہ شیخ محمد ترک نارلوے اختیار کرد وشب وروز درانجا باطہارت افتادہ بودے نوافل خواندی وذکر د تلاوت قرآن کردے جز از طہارت یدر نیاوری داز روحانیت شیخ برای حصول علم استمداد کردی دوازدہ سال ہمبرین منوال گذرانید تا شبی براے طہارت بدر می آمد شخصی پیدا شد وداو را از عقب درگرفت وگفت بخواہ ہرچہ خواہی وے طالب طریقہ اجداد خود بود علم وتقوے درخواست آن مرد گفت برو کتاب بخانہ بزرگان خود پیش گیر وبردم درس بگو حق سبحانہ تعالے ابواب علوم دینیہ بروی فتح کرد وے رحمۃ اللہ علیہ مردے بزرگ بود کمال اتباع داشت کہ ہیچ سنتی از سنن سید المرسلین صلعم ترک نمی کرد وفقر وفقرا بسیار دوست میداشت رحمۃ اللہ علیہ

شیخ عماد الدین رفیقی کشمیری بن عبد الرسول بن اسلم بن یحیی رفیقی کشمیری در دوازدہ صد وچہل وسہ ہجری ولادت یافتہ علوم متعارفہ از اساتذہ وقت حاصل کرد صحیح بخاری پیش شیخ احمد واعظ گذرانیدہ مرید شیخ احمد تاریلی بود وبعزم زیارت بیت اللہ سفر اختیار کردہ واکثر بلاد را سیاحت نمودہ بحج بیت اللہ مشرف گشت شیخ نظام الدین وشیخ حمزہ بنی اعمام او ازو مستفید شدند بروز جمعہ وقت عصر ہشتم رمضان سال سیزدہ صد ہجری جان بجان آفرین سپرد۔

عمر غزنوی بن اسحاق بن احمد ہندی غزنوی کنیت او ابوحفص ولقب سراج الدین بود علم فقہ را از امام زاہد وجیہ الدین دہلوی وشمس الدین خطیب دہلوی وملک العلما سراج الدین ثقفی دہلوی ورکن الدین بدایونی اخذ نمود ودہ تلامذہ ابو القاسم تنوخی شاگرد حمید الدین ضریر حاصل کردہ وبمصر رفتہ قاضی القضاۃ شد بسیاری از تصانیف عمدہ ومعتبرہ یادگار دید از انجملہ تو شیخ شرح ہدایہ وزبدۃ الاحکام فی اختلاف ائمۃ الاعلام وشامل در فقہ وشرح بدیع الاصول وشرح مغنی وغرۃ المنیفہ فی ترجیح مذہب ابی حنیفہ وشرح زیادات وشرح جامع صغیر وشرح جامع کبیر ناتمام وشرح تائیہ ابن الفارض وکتاب الخلاف وکتاب التصوف وشرح منار وشرح المختار ولوائح الانوار ولطائف الاسرار وعدۃ الناسک فی المناسک وشرح عقیدۃ الطحاوی واللوامع فی شرح جمع الجوامع مشہور اند بقول کفوے در سال ہفتصد وشصت ودو ہجری وبقول سیوطی وصاحب

کشف الظنون در سال ہفتصد و ہفتاد و سہ ہجری وفات یافتہ واللہ اعلم بالصواب۔

عنایت اللہ قادری لاہوری قصوری ثم اللاہوری الشطاری کنیت وی ابوالمعارف جامع علوم ظاہر و باطن بود غایۃ الحواشی حاشیہ شرح وقایہ در دو جلد متضمن فروع کثیرہ و ملتقط الحقائق شرح کنز الدقائق کہ دران مسئولیت اشارۃ سبابہ بآن ترجیح دادہ از تصانیف او یادگار ماند وفاتش بسال یازدہ صد و چہل و یک ہجری بظہور آمدہ

ملا عنایت اللہ سال کشمیری از علمای کشمیر فقیہ و محدث و متقی و متورع بود اکتساب علوم از مولوی ابوالفتح و ملا عبد الرشید زرگر و فرزندان خواجہ حیدر چرخی کردہ باندک زمانی فائق الاقران شد سی و شش مرتبہ مذاکرہ صحیح بخاری از اول تا آخر نمود و مثنوی مولانا روم بکمال ذوق و شوق میخواند و از مشائخ وقت خرقہ خلافت یافتہ و تمام عمر گرامی بتدریس و تذکیر بسر برد طبع موزون داشت اشعار صوفیانہ میگفت بعمر شصت و ہشت سالگی آخر ماہ شعبان سال یازدہ صد و سی و پنج ہجری رحلت فرمود

مولوی عنایت رسول چریاکوٹی از علمای فحول ماہر معقول و منقول واقف اسرار نقوش و عقول نافذ انظار فروع و اصول ابن قاضی علی اکبر ابن قاضی عطاء رسول است بسال چہل و چہارم از صدی سیزدہم ہجرت در مرز بوم یوسف آباد چریاکوٹ بعائلہ بنی عباس متولد شدہ در صغر سن رسائل ابتدائی از صرف و نحو بخدمت والد بزرگوار خود و دیگر اکابر گذرانید چون بکافیہ ابن حاجب رسید بذیل تعلیم مولوی احمد علی چریاکوٹی متمسک گردیدہ بحکم صلہ رحم بہر دو کرم تمام بہ تعلیمش میکوشید و در سفر و حضر با پور حکیمن مولوی نجم الدین لساکب در رفاقت وی کشید با جملہ چون از تکمیل تحصیل ہندسہ و حساب و مناظرہ و ہیئات و دیگر علوم ریاضیہ و حکمیہ فراغتی بدست آورد رو بجانب احادیث نبی علیہ السلام کردہ بخدمت مولوی حیدر علی مرحوم پیوست محمد آباد ٹونک پیوستہ و در انجا از تحقیق مسائل نقلیہ و ہم عقلیہ طرفی بدست و بوطن باز آمدہ زکی چند بوطن مالوف مقیم شدہ بشوق آموختن زبان عبری بہ کلکتہ رفتہ و در انجا سالے چند پابند اقامت گشتہ از احبار یہود زبان عبری را بہیج الوجوہ آموخت و از آیات توراۃ و زبور و غیرہ زبر دلیل بشارات و بشیرین گویہا نسبت حضرت سید المرسلین بپایہ اثبات رسانید و بسال ہفتاد و یکم از صدی سیزدہم ہجرت از ان دیار مراجعت بوطن فرمود و از قدیم بہ خور دسے بچاشنی ذوق و سود و بہ تعلیم مستفیدین از طلبہ

علوم میکوشید وکثرت وهجوم طلبه گاهی نه پسندید با این همه از زهد و استغنا آوازهٔ کمالش بگوش سید احمد خان
نجم الدوله رسید که دی بهمه تن به دیدارش کوشید و دست بدامن استفاده او آویخت و موصوف الترجمه
جرعه افاده خود بجام طلبش ریخت و راز پوشیده کتب قدیمه در کیسهٔ خیالش نهاد نجم الدوله عفی الله عنه داد
گوهرشناسی داد. مولوی مرحوم از چند سال به تهذیب و تسهیل علوم متعارفه بدل متوجه است نخستین
علم صرف را به تهذیب لطیفه و تحقیق وتدقیق درسی جزو مرتب نمود که معضلاتش بناخن فکرت کشود بعد
ازان به تحریر تنقیح هندسه و حساب و مساحت پرداخت و جمله اشکال و مسائل فنون مذکوره بدلائل
سابقه و افکار لاحقه مرتب ساخت و اعمال حسابیه و هندسیه و مسائل مناظر و انعکاس را باسلوب
خوب و طریق مرغوب از پردهٔ السنه غیر بزبان مروجه هندوستان بعرصهٔ ظهور برآورد و این کتاب را
بخدمت والی حیدرآباد فرستاد که همه فنون بچشم قبول دیدند و بمرتبه نهایت پسندیدند سلمه الله تعالی

ملا عیاض رامپوری تلمیذ مفتی شرف الدین رامپوری مردے بحاث بود که از هر کسی بحث
و مناظره میکرد او را کتابے است موسوم دستور المنتهی در صرف که بمقابله دستور المبتدی تالیف کرده
بجاے سوال وجواب لفظ قلت فقلت دران اختیار کرده

شاه عیسی جند الله برهانپوری از اکابر علمای و اعاظم عرفای برهان پور بود انوار الاسرار تفسیر
قرآن مجید بزبان عرب در چهار مجلد از تصانیف شهیره اوست برد الله مضجعه

حرف الغین المعجمه

مولوی غلام الله لاهوری فاضل اجل و عالم اکمل از علمای لاهور بود فیض علمی از ذات
بابرکاتش شرقا وغربا رسیده مفتی غلام سرور لاهوری مصنف گنج تاریخ وغیره از تلامذه اوست
احمد دین و حمید دین دو عقب گذاشته در سال دوازده صد و هفتاد و دو هجری درگذشت

مولوی غلام حسنین قنوجی ابن مولوی حسین علی بن مولوی رستم علی قنوجی در سال دوازده صد
و بست و یک هجری متولد شده غلام حلیم نام تاریخی است شاگرد مولوی محمد سعادت خان
فرخ آبادی و مولوی ولی الله فرخ آبادی بود در سال دوازده صد و پنجاه و پنج هجری از حج بیت الله
الحرام مشرف شده بمدینه منوره از شیخ محمد عابد سندهی اجازت کتب صحاح و سنن یافت
بمطالعه کتب تصوف اکثر اوقات خودش صرف نموده حاشیه کتاب المنازل الاثنا عشر مولفه

مولوی رستم علی جدش از تالیفات اوست در اواخر عمر مرتبه دوم که سفر بیت الله اختیار کرده بعد فراغ
حج هنگام مراجعت در بندر بمبئی سفر آخرت اختیار نموده داعی اجل را لبیک اجابت گفت در ابجد
العلوم مطبوعه در سال وفاتش حرف هندسه دوازده نوشته از صفر هم صفر راست نه از هم بکدام سال وفات یافت

مفتی غلام حضرت لکهنوی علامه زمان فقیه دوران مفتی عدالت بلده لکهنو بود بسال دوازده
صد و سی و چهار هجری وفات یافته شاعری تاریخ وفاتش بنظم گفته و هو هذا ــــ مرد مفتی غلام حضرت
افسوس که بود بشهر لکهنو حاکم شرع × سال تاریخ رحلت آن مرحوم × فرمود که بود او حاکم شرع۔

مولوی غلام رسول لاهوری از عمده ترین افاضل لاهور شاگرد و پسر مولوی غلام فرید
لاهوری بود علمای پنجاب به تلمذ وی فخر میکردند بسال دوازده صد و پنجاه وفات یافت۔

مولوی غلام رسول پنجابی از علمای پنجاب در فقه و حدیث و تفسیر فاضل کامل اکثر اوقات
وعظ میگفت مرید شیخ محمد نصیر مجددی بود بسیاری از تصانیف او بزبان پنجابی اند در سال
دوازده صد و نود و یک هجری درگذشت

حسان الهند سید غلام علی آزاد بلگرامی ابن سید نوح حسینی نسباً واسطی اصلاً و حنفی
مذهباً و چشتی مشرباً و بلگرامی مولداً و منشاءً تاریخ بست و پنجم صفر روز یکشنبه سال یکهزار و یکصد و شانزده
هجری در بلگرام متولد شده کتب درسیه از اول تا آخر از سید طفیل محمد اترولوی خوانده و لغت و سیر نبویه صلعم
و سند احادیث شریفه و اشعار عربیه و فارسیه از جد مادری خود سید عبد الجلیل بلگرامی گرفته و عروض و
قوافی و دیگر فنون ادبیه از خال خود سید محمد بن سید عبد الجلیل استفاده نمود و مرید سید لطف الله
بلگرامی بود بزیارت حرمین شریفین فائز گشته و صحیح بخاری از شیخ محمد حیات سندهی در مدینه منوره قراءت
کرد و اجازت صحاح سته از وگرفت و بهندوستان واپس آمده بمصاحبت نواب نظام الدوله
ناصر جنگ ابن نواب نظام الملک آصف جاه حیدر آبادی رسید منجمله تصانیف عربیه
او ضوء الدراری شرح صحیح بخاری تا کتاب الزکوة و تسلیة الفؤاد در قصائد خود و تراجم علماء و دو دیوان
عربی که در هر دو دیوان سه هزار اشعار اند و هفت صد اشعار عربی که در کتاب سبحة المرجان بطور
مثال درج کرده و سبحة المرجان فی آثار هندوستان و از تصانیف فارسیه او ید بیضاء و سرو آزاد
خزانه عامره و در تذکره شعراء و روضة الاولیاء تذکره بعض اولیاء و مآثر الکرام تاریخ بلگرام در ذکر اولیاء

وفضلا و شعرای بلگرام و سند السادات فی حسن خاتمۃ السادات و دیوان فارسی و مظہر البرکات و سبعہ سیارہ وغیرہ از و یادگار ماند در سال یکہزار و دوصد ہجری ازین جہان رحلت نمود نور اللہ ضریحہ

حافظ غلام علی چریاکوٹی ابن شیخ نجابت اللہ عباسی از اسماعیل مولوی محمد احسن عباسی است در اوائل حال یکے از سخنوران عساکر بود روزی یکے از بزرگانش فرمود ای کاش در خاندان ما کسی بودی کہ بجای فن تیغ و تبر سرمایہ علم و ہنر بدست آوردی و بجای وشتہ و سپر کسب احادیث و خبر کردی بسماع این کلام بعض غیرتش در حرکت آمد تا آنکہ ردای رہنوردی بر زانکہ دل بستہ و بطلب گوہر علم بر تعلمہ تجمل نشستہ از یار و دیار بریدہ آستانہ فیض کاشانہ مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی پیوستہ و در انجا تادیر باز قیام ورزیدہ از علم درسیہ فراغتی بدست آوردہ بوطن رسید و تعلیم برادران قوم کوشید طرز تعلیم مفید و پسندیدہ داشت و در صرف و نحو رسائل نغز و دلکش دارد صاحب مروت و اخلاق کریمہ بود در سال چہل و ہشتم صدی سیزدہم جہان ثانی را وداع نمود

مولانا غلام علی دہلوی از سادات علوی و مریدان مرزا مظہر جانجانان عارف بود کامل جامع علوم ظاہر و باطن ولادتش در سن یازدہ صد و پنجاہ و شش ہجری بوقوع آمدہ چنانچہ شاعری تاریخ میلاد شریفش چنین یافتہ ؎ چو نجم چرخ ہدی حضرت غلام علی ؛ شدہ ظہور فگن در جہان جہان بشگفت ؛ سن ولادت شریفش چہ جست رافت دل ؛ بہ سپہر ہدایت شدہ طالع بگفت ؛ و بتاریخ بست و دوم صفر سن دوازدہ صد و چہل ہجری ازین جہان فانی رحلت فرمودہ در پہلوی مرشد خود مدفون گشت از عبارت نور اللہ مضجعہ سال وفاتش بر می آید مسود اوراق کہ تاریخ رحلتش تخرجہ منظوم ساختہ اینست ؎ چو ماہ چرخ ہدی حضرت غلام علی ؛ برخ کشید ز ابر عدم نقاب و نہفت ؛ گزیدہ پیر خرد لب بحسرت وافسوس ؛ بہ سید ہدایت نہفت سال بگفت

قاضی غلام غوث گوپاموی فاضل فضل و فقیہ اکمل از احفاد قاضی مبارک شارح سلم بود بخدمت ارتضا علی خان انتساب اعلام نمودہ مدام بدرس و تدریس مشغول بودی چندی در صوبہ ملک مدراس بر وسادہ قضای آنجا رونق بخش بودہ و چند فتاوی از تصانیف وی مشہور اند در سال دوازدہ صد و سی و دو ہجری بحیدرآباد رخصت ہستی البدوی عدم بربستہ و ہم در انجا مدفون گشتہ

مولوی غلام فرید لاہوری سہروردی عالم اجل فاضل اکمل جامع کمالات ظاہر و باطن

عابد زاہد ذاکر شاغل بود تمام عمر بتدریس و تعلیم طلبۂ علوم بسر برده واز دنیا و اہل آن سروکارے نداشت تجرید و تفرید بر طبع گرامیش غالب بود بسال دوازدہ صد و شانزدہ ہجری جان بجان آفرین سپرد

شاہ غلام قطب الدین الٰہ آبادی مصیبت تخلص ابن شاہ محمد فاخر زائر ابن شیخ

خوب اللہ الٰہ آبادی مرید و خلیفہ پدر خود بود تولد او بغرہ محرم سال یکہزار و یکصد و سی و ہشت ہجری است تاریخ ولادتش از نیک بخت ازلی باداحی برآمد تکمیل علوم ظاہر بخدمت مولوی برکت اللہ الٰہ آبادی کرد در ایام حداثت سن ہنگامیکہ والد ماجدش بمکہ معظمہ رفت مسند آرای خلافت شد از تصانیف او دیوان فارسی کہ نہایت مرابط و منضبط است و مثنوی ثانی و قافیہ در جواب ثانی و حلیہ و بستان الحقیقۃ یادگار علم وی اند در آخر عمر خود جہت حج بیت اللہ رفتہ بتاریخ سلخ ذیقعدہ سال یکہزار و یکصد و ہشتاد و ہفت ہجری در بلد الحرام وفات یافتہ و در قبۂ ام المومنین خدیجہ کبری جانب راست مدفون گشت تاریخ فوتش منشی جوگل کشور شاگردش بہ تعمیہ گفتہ و ہو ہذا ؎ ذات پاک غلام قطب الدین رخت بربست زین جہان افسوس ٭ دل سوزان من سوال نمود ٭ سال این غم ز نوحہ خوان افسوس

با دل آہ سوختہ گفتم ٭ قطب الدین رفت زین جہان افسوس
١١٨٧

مفتی غلام محمد لاہوری

از اولاد امجاد شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی و پدر مفتی غلام سرور لاہوری جامع علوم و فنون بود مدام بکار تدریس و طبابت سرگرم می ماند و قوت حلال از کتابت قرآن مجید حاصل میکرد در سال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری وفات یافت

مولوی غلام محمد خان ساکن کوٹ

ولد رحمت خان عرف خان محمد از گروہ کہوکران ساکن کوٹ بخدمت بابرکت مولانا محمد سلامت اللہ کشفی کانپوری رسیدہ اکتساب علوم متعارفہ کرده ورع و تقوی شعار و دثار خود ساختہ و تنہا نشینی مطبوع طبع شریفش بود بعد فراغ علمی اعزہ و اکابر موضع مذکور مستدعی قدومش بدان قریہ شدند وی گفت تا وقتیکہ ہمقوم ما ترک سودخواری و احتجاب زنان از نامحرمان اختیار نخواہند کرد بدان موضع قدم نخواہم نہاد ہرگاہ مردم ہمقوم او ہر دو شرط را بقبول کردند وی بوطن آمده تا حیات خود ہمہ را پابندی شریعت غرا ہدایت نمود و مسجدی دران موضع تعمیر کرده آخرکار بحکم کل نفس ذائقۃ الموت در چہاردہم ربیع الاول روز یکشنبه سال اول صدی چہاردہم ہجرت رحلت فرمود و بمسکن خود مدفون گشت علیہ الرحمۃ والغفران

کهوکهر بکاف تازی مضموم مخلوط بهاء و واو ساکن و فتح کاف تازی مخلوط بهاء و رای مهمله ساکنه گروهی است
از اهل اسلام که لقب خانی دارند و اصل شان از پنجاب است چنانکه از تاریخ فرشته وغیره مستنبط میشود و انیان خود را
شیخ میدانند و لفظ خان بر خود خطاباً می انگارند و همه سنی مذهب اند کوٹ بضم کاف تازی و واو ساکن مجهول
و تای هندی دیهی است در دوابه گنگ و جمن متصل جانب چپ دریای جمن اکنون بضلع فتحپور مسوه تعلق دارد

قاضی غلام مخدوم چریاکوٹی ابن قاضی عبدالصمد عباسی بفطانت و ذکا چون پدر مشهور بود و
بکرم و سماحت بالسنه مردم مذکور بعد تکمیل علوم متداوله شوق تعلم زبان سنسکرت در دلش پدید آمد
تا آنکه در تحصیل زبان مذکور حظی وافی بر گرفت و بمقام بنارس که معدن مهرهٔ زبان مرقوم است
میان ماهران این فن امتیازی کافی یافت طبعی سخن سنج داشت بزبان فارسی دیوانی ترتیب داد
چون زمان وداع دنیا نزدیکش رسید همه را بجز بیمه در آتش سوزان نهاد اشعارش که بر صفحهٔ السنه مردم
ملفوظ بودند اندکی از آنجمله اینست ~ بباغ دهر نه گل ماند و نی سمن باقیست ٭ ز عندلیب بری
چند در چمن باقیست ٭ دلم بسوخت تنم سوخت و استخوان هم سوخت ٭ تمام سوختم و ذوق سوختن باقیست
ز فیض خان بکرم خوشتم نیم محتاج ٭ درون سینه دلی حسرت وطن باقیست ٭ صدیقی الصدوق مولوی
محمد فاروق چریاکوٹی که سلسله نسبتش بدو واسطه بصاحب ترجمه میرسد غزلی بجواب غزل مذکور
انشا فرموده برای ترتیب ناظرین سخنور زبان قلم سپرده می آید **غزل** نه آن پیاله نه آن می نه آن
چمن باقیست ٭ مگر ز عهد قدیم قصهٔ کهن باقیست ٭ چنان گداخته ام من که غیر یاد تو نیست ٭ ز من هر آنچه
در آغوش پیرهن باقیست ٭ بهر چه داد خداوند شادم ولیکن ٭ درون دل هوس طائف و یمن باقیست ٭
خجل ز منت دشنام تو شدم ای جان ٭ که بر زبان تو زین حیله یاد من باقیست الغرض موصوف
الترجمه بجای پدر بزرگوارش بعهده قضا مامور بوده بسال پنجم از صدی سیزدهم هجرت بعمر پنجاه سالگی
جهان فانی را پدرود فرمود غفر الله تعالی

مولوی غلام محی الدین بگوی ابن حافظ نور حیات بن حافظ محمد شفا بن حافظ نور محمد بگوی
عالم اجل فاضل اکمل فقیه و محدث جامع کمالات صوری و معنوی بود بروز دوشنبه ماه محرم سال
دوازده صد و سه هجری متولد شده قرآن شریف از حافظ احسن نظراً قرائت کرده بعده بماه
مبارک رمضان یک پاره روزانه حفظ کرده بشب در تراویح میخواند تا اینکه در یکماه حافظ

قرآن گشت و بتحصیل علوم متوجہ شد چونکہ ذہن و ذکای کامل داشت بملک پنجاب کسی ویرا تعلیم دادن نتوانست بالآخر او مع برادر خرد مولوی احمد الدین کہ ہشت سالہ بود بدہلی قدوم آوردہ از علمائے دہلی علوم معقول و منقول خواندہ علم حدیث بخدمت مولوی محمد اسحاق تحصیل نمودہ سند آن از مولانا شاہ عبد العزیز یافتہ ہرگاہ فارغ التحصیل گشت بلاہور رسیدہ در لال مسجد تا سی سال بتدریس طلبہ علوم اشتغال داشت پس بوجہ بیماری استر جا بسکن خود موضع بگا متعلقہ بھیرا مضاف لاہور آمدہ تا چاردہ سال بیمار ماند وہم درانحالت باب تدریس و تعلیم مفتوح داشت و بشب دوشنبہ ماہ شوال سال دوازدہ صد و ہفتاد و سہ ہجری وفات یافتہ در موضع بگا مدفون شد و دو فرزند خلف الصدق عقب خود گذاشت یکی حاجی مولوی غلام محمد کہ امام جامع مسجد لاہور است دوم مولوی عبد العزیز کہ امام جامع مسجد بھیرا است سلمہما اللہ تعالی

حافظ سید غلام پیر سندیلی ابن سید قلندر بخش بن مولوی عبد اللہ ابن سید زین العابدین مخدوم زادہ سندیلہ بخدمت مولوی حیدر علی سندیلی و مولوی ظہور اللہ لکھنوی و مولوی عبد الواجد خیرآبادی تحصیل علوم کردہ اکثر بنواح کلکتہ تا چندے بسر می برد باز بسندیلہ مراجعت نمودہ بدرس طلبہ پرداخت سوم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری وفات یافتہ بمقابر امرہرہ واقع قصبہ سندیلہ مدفون گشت

مولوی غلام نجف حقانی سندیلی ولد احمد شاہ ولد حافظ عنایت اللہ حقانی از شیوخ قصبہ سندیلہ دانشمند کثیر الدرس و حامل قرآن سریع التلاوۃ بود اکثر ماہ رمضان المبارک بیک شب ختم نمودی در سال دوازدہ صد و پانزدہ ہجری رحلت نمود

شیخ غلام نقشبند لکھنوی ابن شیخ عطاء اللہ یگانہ روزگار جامع شریعت و طریقت بود وی رحمۃ اللہ علیہ تلمیذ میر محمد شفیع دہلوی شاگرد شیخ عطاء اللہ مذکور است و شیخ عطاء اللہ شاگرد شیخ پیر محمد لکھنوی بود لاکن شیخ غلام نقشبند فاتحہ فراغ بر دست شیخ پیر محمد لکھنوی کہ استاد پدرش بود خواندہ و تمام عمر گرامی خود بافادہ و تدریس طلبہ علوم بسر بردہ جمعی کثیر از افاضل بمدارسیابۂ تربیتش بمراتب خود رسیدند و سلسلہ تعلیم اکثر علمای ہندوستان بدوی پیوندد شاہ عالم ابن اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ غفرہ کمالش استماع کردہ اورا بحضور طلبید و باعزاز و اکرام تمام پیش آمد شیخ مجملا تلمذ

استاد او سید عبدالجلیل بلگرامی است که ذکرش گذشت تفسیر ربع قرآن مجید مع حاشیه آن و نیز تفسیر
چند سور قرآنی و فرقان الانوار و رساله لامعه عرشیه در وحدت وجود و شرح قصیده خزرجیه وغیره
از تصانیف معتبره وستنده و بیند واقع سلخ رجب سال یکهزار و یکصد و بست و شش هجری
این جهان بی بود را پدرود فرموده به لکهنؤ مدفون گشت نور الله مرقده

مولوی غلام یحیی بهاری سقط راس او موضع اکبر متصل قصبه نگرنهسه از توابع بهار است
که از بهار بفاصله هشت کروه مابین پٹنه و بهار واقع شده دانشمند متبحر و سرآمد علمای روزگار بوده
در ذہانت و منطق دانی گوی سبقت به اماثل و اقران خود ربوده از تصانیف او حاشیه بر میرزا هد
رساله متداول علمای زمان است در سال یازده صد و بست و هشت هجری وفات یافته در بهار
بیرون احاطه درگاه مخدوم شرف الدین قدس سره مدفون گشت رحمة الله علیه – اکبر بکسر اول
و فتح کاف عربی و سکون بای تحتانی معروف و رای هندی در آخر – نگرنهسه بفتح نون وکاف فارسی
و سکون را و نون مضموم و های ساکنه و سین مفتوحه در آخر های مختفی

میر غیاث الدین قزوینی ابن میر عبد اللطیف قزوینی از عمده ترین افاضل عهد جلال الدین محمد
اکبر پادشاه بود در علم سیر و تواریخ و اسماء الرجال و سائر محاضرات آیتی بود از آیات پروردگار و
برکتی بود از برکات روزگار در قوت حافظه ثانی لوح محفوظ باید شمرد در خدمت بادشاه
بخواندن علم تاریخ و سائر کتب نظم و نثر شبانه روز اشتغال داشت بخطاب نقیب خان ممتاز بود

حرف الفاء

ملا فتح الله اودهی در اوائل حال از علمای نامور دهلی بود سالها در مسجد جامع دهلی که پایین
منار شمسی است بر مسند درس و افاده جا داشت در آخر مرید و خلیفه شیخ صدر الدین حکیم شد
و بسلوک این طریق مشغول گشت گویند که وی ریاضات بسیار کشید و لیکن نفحات از مشام جانش
نرسید شکایت این حال پیش پیر خود برد فرمود که ترک درس کن و کتب از ملک خود بدر کن او
همچنان کرد مگر کتابی چند که بسمت نفاست و لطافت موسوم بود نزد خود نگاه داشت هنوز
فتح باب معرفت در توقف بود تا بقیه کتب را نیز از خود جدا کرد او را دیدند که بر لب آبی نشسته
اجزای آن را می شست و آب از چشم او میرفت تا لوح ضمیرش از نقش ماسوی الله پاک شد د

بدل آن علم باطن نسبت یافت شیخ قاسم اودھی دہلوی از مریدان اوست رسالۂ دارد مسمے باٰداب السالکین رحمۃ اللہ علیہما

میر فتح اللہ شیرازی شیعی مذہب از سادات شیراز اعلم العلمای زمان بود جمیع علوم عقلی ونقلی وحکمت وہیئت وہندسہ ونجوم ورمل وحساب وطلسمات ونیرنجات وجر اثقال نیکو میدانست ولیاقت رصد بندی داشت ودر علوم عربیت وحدیث وتفسیر وکلام نیز نسبت اوساوی است شاگرد غیاث الحکما ودو تصانیف خوب دارد میر موصوف اگرچہ در مجالس بغایت خلیق ومتواضع نیک نفس بود لیکن آن ساعت کہ بدرس اشتغال داشتی بشاگردان غیراز فحش والفاظ رکیکہ دیگر بزبانش نرفتی ازین جہت کم مردم بدرس او میرفتند وشاگردے رشید ہم ازو برنخاستہ چند سال در دکن پیش عادل خان حاکم آنجا بود وچون درسن نہصد ونود ہجرے بملازمت اکبر شاہی آمد بعضد الملک مخاطب گردیدہ بملک کشمیر در نہصد ونود وہفت ہجری وفات یافتہ بمقام تخت سلیمان مدفون شد

از مصنوعات او آسیائی بود کہ خود حرکت میکرد وآرد سائیدہ می شد وآئینۂ کہ از دور ونزدیک اشکال غریبہ در وے مرئی میگشت وبندوقیکہ بیک گردش دوازدہ آوازے داد

بابا فتح محمد برہانپوری عالم علوم عقلیہ ونقلیہ محدث وعارف باللہ مدام در برہانپور درس دادی علم فقہ وحدیث وتفسیر از والد ماجد خود مولانا عین العرفا شاہ محمد عیسیٰ جند اللہ برہانپوری اکتساب نمودہ جد او شیخ محمد قاسم سندہی بہ لقب رئیس المحدثین شہرت داشت مرقدش بمکۂ معظمہ است

مولوی فخر الدین زرادی بزرگی بود جامع علوم وتقوی ودر امر دین صلابتی تمام دستخطے وافر داشت در اوائل حال پیش مولانا فخر الدین ہانسوی در شہر دہلی تعلیم میکرد وبخوش طبعے ودقت سخن وفصاحت عبارت از ممتازان اہل شہر بود عاقبت مرید وخلیفہ سلطان المشائخ حضرت نظام الدین اولیا قدس سرہ شدہ از میان متعلمان برآمدہ در سلک درویشان منسلک گشت وبیشتر احوال در سفر بودی ودر صحاری وبیابانہا عبادت خدا کردی وصوم دائم داشتی وزمانیکہ در عہد محمد تغلق شاہ بادشاہ دہلی مردم دہلی را بدیوگیر فرستادند او نیز رفت از انجا بزیارت خانہ کعبہ رفت واز انجا بہ بغداد رفتہ علم حدیث بحث کرد وہنگام بازگشت مرکب

غرق آب شد و مولانا بدرجۂ شہادت رسید در صرف کتابی از وی مشہور است رحمۃ اللہ علیہ
مولوی **فخر الدین احمد الہ آبادی** از اولاد امجاد شاہ رفیع الزمان مرحوم الہ آبادی کہ یک دائرہ
منجملہ دوائر دوازدہ گانہ الہ آباد بنام نامی شان بمحلہ یحیی پور مشہور است رکنی بود از شرفای شہر الہ آباد
بشہر لکھنو در خدمت علمای عصر یعنی مفتی محمد یوسف و مولوی نعمت اللہ و مفتی محمد صغیر و مولوی حسین احمد
محدث لکھنوی فرنگی محلی و آخون شیر محمد ولایتی تحصیل علوم متعارفہ متداولہ نمودہ بعد فراغ علمی مراجعت
بہ الہ آباد وطن خود فرمودہ وسادہ آرای مسند ارشاد حسب خاندان خود گردیدہ و بحج بیت اللہ الحرام
شرف اندوز شد علاوہ آن افادۂ درس بطلبہ و افاضۂ معالجہ بمرضی نیز میفرمود بوجہ حذاقت و شہرت معالجہ
ملقب بحکیم بادشاہ شد اکثرے از خلفای طریقت و تلامذۂ علوم بہ برکت فیض شان نامی و گرامی شدند
مثل مولوی مسیح الدین احمد خلف و خلیفہ موصوف الذکر و مولوی محمد عبد السبحان ساکن احمد آباد نارہ
و برادر زادۂ شان مولوی حافظ عبد الکافی وغیرہم منجملہ تصانیف ممدوح الذکر رسالہ تفرقۃ البدعۃ
والسنہ و کف الالسنۃ عن تکفیر الفرقۃ الرفضہ و رسالۂ بشیر و نذیر و رسالۂ مولد شریف و رسالہ مناسک الحج
و رسالہ ازالۃ الشکوک دالاوہام بجواب تقویۃ الایمان و فاتحہ فی جواز الفاتحہ مشہور اند بالجملہ بمصداق
آیۂ کریمہ کل من علیہا فان بعمر ہفتاد و دو سالگی بتاریخ بست و سوم ربیع الثانی یوم جمعہ سال یکہزار و
سہ صد و سہ ہجری از دار فنا بدار بقا رحلت فرمودہ بمحلہ یحیی پور منجملات شہر الہ آباد مدفون شد علیہ الرحمۃ والغفران
فرید واحد العین از شاگردان سید شاہ میر سامانہ بود و اوراچنان نشان میدہند کہ با آنکہ تحصیل
چندان نکردہ بود اما ہر مسئلۂ مشکل و بحث دقیق و غامض را نہ ہر کتاب مستفتیانہ کہ از وی پرسیدند
در لحظہ قلم و دوات گرفتہ در سلک تحریر کشیدہ حل میساخت اما قوت تقریر بلکہ قرأت آنچہ خود می نوشت نداشت
مولوی **فرید الدین احمد** بن سید محمد راجی بن مولوی سید یاد علی مشہدی کہ ذی ذہن و ذکای
جبلی دارد با دل کلی در خدمت مولانا محمد سلامت اللہ کشفی کانپوری و دیگر علمای وقت اکتساب علوم
متداولہ نمودہ متوجہ بہ تعلم قوانین انگریزی شد و در قانون دانی و معاملات فہمی مشار الیہا ماثل و اقران
و مورد عنایات حکام والاشان گشت چندی بوکالت ہائی کوٹ زمان بعد بعہدۂ سب جج امتیاز
داشت الحق اگر بعد تحصیل علوم بخدمت علمی کمر بستی کم از ملا حسن سہالوی و ملا عاملیگی نبودے
در ینحالت ہم متاع و عقار کہ وی دارد دیگر ہمچشمان را کم دادہ اند با اینہمہ اغرہ و اقربا پروری

اشعار خاص وست بتقریب جوبلی ملکہ انگلستان وقیصر ہند ونیز بخطاب خان بہادر امتیاز یافتہ
سلمہ اللہ تعالے

مولوی فضل امام خیرآبادی شیخ فاروقی شاگرد رشید مولوی سید عبدالواجد خیرآبادی بمنصب صدرالصدوری شاہجہان آباد از سرکار انگریزی عزت و امتیاز داشت بر میرزاہد رسالہ و میرزاہد ملا جلال حواشی متینہ نوشتہ و در علوم عقلیہ گوی سبقت ربودہ آمدنامہ کہ در ان قواعد فارسی بیان کردہ ونیز ترجمہ چند علمای جوار لکھنو تحریر فرمودہ بس مفید مبتدیان ست پنجم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و چہل وسہ ہجری داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ بفردوس برین شتافت

مولوی فضل اللہ سندیلی ابن سید شاہ غلام علاء الدین مخدوم زادہ سندیلہ در اوائل از مولوی زین العابدین سندیلی تحصیل علوم کردہ تکمیل آن در قصبہ گوپامؤ بخدمت علمای عصر آنجا نمودہ مرید و سجادہ نشین والد خود بود بہدایت و ارشاد طالبین میپرداخت باواخر صدی دوازدہم وفات یافتہ بمقبرہ کریم باغ اندرون روضہ پدر خود واقع قصبہ سندیلہ مدفون گشت

مولوی فقیہ اللہ سندیلی ابن سید صلح اللہ بن سید غلام علاء الدین مخدوم زادہ سندیلہ در سال دوازدہ صد و سہ ہجری متولد شدہ بخدمت مولوی احمد بخش سندیلی و مولوی ہادی ساکن دیوا و مولوی غلام حسین بنگالی و مولوی اسلم بلگرامی و مولوی نورالحق لکھنوی و مولوی محمد حیدر فرنگی محلی لکھنوی و مولوی سراج الحق فرنگی محلی لکھنوی و مفتی محمد اصغر فرنگی محلی و مولوی محمد جعفر ساکن کسمنڈی اکتساب علوم نمودہ وبیعت ارادت از والد خود حاصل کردہ ہموارہ درس میداد و وعظ میفرمود بتاریخ بست و دوم صفر سال دوازدہ صد و پنجاہ و نہ ہجری وفات کرد بصحن مسجد مخدوم صاحب واقع قصبہ سندیلہ مدفون گردید

شاہ فضل اللہ برہانپوری بہ لقب نائب رسول اللہ شہرت داشت اصلش از جونپور است دبرہانپور وطن اقامت اوست کہ در انجا متوطن شدہ مدرسہ بنیاد نہاد و مدام بدرس فقہ و تفسیر و حدیث و تصوف مشغول می بود مصارف مدرسہ و طلبہ بادشاہ وقت خود میداد وفات وی درسن ہزار و پنج ہجری در برہانپور وقوع یافتہ ہمدر انجا مدفون گشت

مولانا فضل الرحمن اوصاف حمیدہ و خصائص پسندیدہ شان بحدی اند کہ قلم مقطوع اللسان

شمہ ازان بر صفحۂ قرطاس بی اساس برنگارد و انسان ضعیف البنیان راچہ یارا کہ عشر عشیر آن بمعرض بیان آرد سـه لایدرک الواصف المطری خصائصہ و ان یک سابقاً فی کل ما وصفاہ بالجملہ نام والد ماجد شان اہل اللہ بن محمد فیاض متوطن قدیم قصبۂ ملانوان ضلع اونام ممالک اودہ از اولاد امجاد مخدوم شیخ محمد ملانوان مصباح العاشقین است حضرت شان بذات خود قصبۂ مراد آباد ضلع اونام را کہ از ملانوان سہ کروہی فاصلہ دارد بقدوم سکونت رونق بخشیدہ اند و بعض اولاد شان ہنوز بقصبۂ ملانوان مقیم اند حضرت موصوف الالقاب در سال دوازدہ صد وہشت ہجری ولادت یافتند چنانچہ فضل رحمن بدون الف ولام تعریف و الف بعد میم نام تاریخی و شان است بدین حساب عمر شریف تا سال سیزدہ صد وپنج ہجری کہ زمانۂ تالیف مجموعۂ ہذا است نود وہفت سال می شود اللہم متع المسلمین بطول بقائہ تحصیل علوم درسیہ رسمیہ بخدمت اساتذۂ وقت کہ مشہور ترین آنہا مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی و مرزا حسن علی کبیر محدث لکھنوی و مولوی محمد اسحاق دہلوی اند فرمودند ورع و تقوی و اتباع فقہ و حدیث شعار و دثار او شان است ارادت بیعت و اجازت خلافت از حضرت شاہ محمد آفاق دہلوی و نیز از حضرت شاہ غلام علی دہلوی قدس اللہ سرہما دارند چون از بدو سن شعور طبع گرامی باشغل باطن مجبول شدہ اتفاق تدریس و تصنیف نیفتاد و در اوائل حال گاہی بہ تذکیر و موعظت می پرداختند الحال بوجہ ضعف جسمی کہ لازمۂ این عمر است آنہم نمی شود مگر تاہم فی زماننا مرجع خلائق اند صغیر و کبیر و توانگر و فقیر مشہور و غیر مشہور از نزدیک و دور سے آیند و بشرف بیعت بہرہ یاب سے شوند دام اللہ فیضہ علی رؤس المسترشدین مؤلف اوراق بماہ ذیحجہ سال سیزدہ صد ہجری از وطن مالوف بارادۂ استلام سدۂ منیفہ تا بکانپور رفتہ در انجا بدریافت آمد کہ تا او نام تا مرادآباد آب باران سر بطغیانی دارد کہ عبور بسواری عرابہ و پالکی وغیرہ دشوار است ناچار بربان حال شعر مشہور آوردہ بریوان و اپس آمدم سعـ تہی دستان قسمت راچہ سود از رہبر کامل کہ خضر از آب حیوان تشنہ می آرد سکندر را

مولوی فضل رسول بدایونی ابن مولوی شاہ عبد المجید قدس سرہما بماہ صفر سن دوازدہ صد و سیزدہ ہجری متولد شدہ نام تاریخی وی ظہور محمد است تکمیل و تحصیل کتب درسیہ متدارفہ بخدمت مولوی نور الحق فرنگی محلی خلف مولوی انوار الحق شاگرد ملک العلما بحر العلوم رحمۃ اللہ تعالی

نمودہ بہ قصبۂ ردولی پیشگاہ مزار پرانوار مخدوم شاہ عبد الحق قدس سرہ واکابر علمای وقت مثل
مولوی عبد الواسع و مولوی عبد الواجد خیرآبادی و مولوی نور اللہ فرنگی محلی وغیرہم رسم دستار بندی
ادا فرمودند زان بعد علم طب از حکیم سید ببر علی خان موہانی و علم حدیث و تفسیر از شیخ المکہ عبد اللہ
سراج و شیخ المدینہ شیخ عابد مدنی و علم تصوف از والد ماجد خودش حاصل نمودہ و نیز بیعت و
خلافت در سلسلۂ قادریہ چشتیہ از والد خود یافتہ چند بار بحرمین شریفین رفتہ از حج و زیارت
مشرف گشت یکبار از دہلی احرام بستہ پیادہ تا بمبئی رسیدہ و از انجا بسواری جہاز بجدہ فرود آمد
و از جدہ بمدینہ پیادہ رفتہ ہمچنین بہ کمال جذب و ارادت بہ بغداد خیر البلاد رفتہ سجادہ نشین و سادۂ
غوثیہ حضرت سید علی ہم از خود اجازت خاص بوی عطا فرمودہ بالجملہ ہموارہ بہدایت و تعلیم خلائق
و تدریس می پرداخت و در بیخ کنی وہابیہ کوشش بلیغ می نمود بسیاری از علمای و فضلای عالی بسایۂ
تربیتش نشو و نما یافتند از انجملہ مولوی فیض احمد بدایونی و مولوی سخاوت علی جونپوری و مفتی اسد اللہ
الہ آبادی و مولوی شاہ احمد سعید رامپوری و مولوی عنایت رسول چریا کوٹی ہستند سوم
جمادی الثانی سال دوازدہ صد و ہشتاد و نہ ہجری روز پنجشنبہ بعد نماز ظہر بعمر ہفتاد و ہفت سالگی
جہان فانی را پدرود فرمودہ در بدایون مدفون گشت برادر اللہ صحبہ مولوی عبد السلام مرادآبادی
تاریخ وفاتش در فقرۂ انا فضل الرسول یافتہ تصانیفہ المشہورۃ بوارق محمدیہ ۔ تصحیح المسائل
معتقد منتقد سیف الجبار ۔ فوز المومنین تلخیص الحق ۔ احقاق الحق شرح فصوص الحکم ۔ رسالۂ طریقت
حاشیہ میر زاہد ۔ حاشیہ ملا جلال ۔ طب الغریب ۔ رسائل دیگر بمسائل شتی

مولوی فضل حق خیرآبادی عمری حنفی ماتریدی چشتی در سال دوازدہ صد و دوازدہ ہجری
ولادت یافتہ شاگرد پدر خود مولوی فضل امام است حدیث از مولانا عبد القادر دہلوی اخذ کردہ و
قرآن مجید در چہار ماہ یاد گرفتہ و فراغ علمی بعمر سیزدہ سالگی حاصل نمود مرید شاہ دھومن دہلوی
بود در علوم منطق و حکمت و فلسفہ و ادب و کلام و اصول و شعر فائق الاقران و استحضار
فوق البیان داشت نظمش زائد بر چہار ہزار اشعار خواہد بود از بلاد بعیدہ طلبۂ علوم آمدہ ازو
مستفید می شدند بسال دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری مولف ہیچمدان بمقام لکھنو بخدمتش
رسیدہ دید کہ در عین جمعہ کشفی و شطرنجبازی تلمیذی را سبق افق المبین میداد و مطالب کتاب ملا

بمستعلم باحسن بیانی دل نشین می نمود تالیفات رائقه داشت انگریزان او را بزمانهٔ فساد هند قید کرده بجزیرهٔ رنگون فرستادند همدرانجا بتاریخ دوازدهم صفر سال دوازده صد و هفتاد و هشت هجری وفات یافته **تصانیفه** الجنس الغالی فی شرح الجواهر العالی حاشیه شرح سلم قاضی مبارک حاشیه افق المبین حاشیه تلخیص الشفا - الهدیة السعیدیة در حکمت طبعی - رسالهٔ تحقیق العلم والمعلوم - الروض المجود فی تحقیق حقیقة الوجود - رسالهٔ تحقیق الاجسام - رسالهٔ تحقیق کلی طبعی و تشکیک در ماهیات و تاریخ غدر هندوستان خلف رشیدوی مولوی عبدالحق کہ آئینہ کمال بود بریاست رامپور تعلق دارد

شیخ فضیل کالپوی پسر کلان شیخ جلال واصل کالپوی در وادی عربیت دستگاهی غریب داشت اشعار و قصائد عربیه بفصاحت تامه از وست این مطلع قصیده و لیست که در جواب معین الدین الطغرائی گفته ؎ یا جمیل الوجه وجهی عن قدیم الحال حال ؛ راح روحی بالنوی والدمع کالسلسال سال ؛ و مطلع قصیده طغرائی اینست ؎ یا خلی البال قد بلبلت بالبلبال بال ؛ بالنوی زلزلت قلبی فهو بالزلزال زال ؛ و شیخ فضیل موصوف توقیع نثر و نظم عربی که بر تفسیر شیخ فیضی نوشته دلالت بر کمال او دارد

مولوی فقیر محمد جہلمی بن حافظ محمد سفارش بموضع چتن که از شهر جهلم بفاصله دو میل جانب غرب است بروز پنجشنبه در دوازده صد و شصت هجری متولد شده تحصیل علوم عربی در سے بخدمت میان قطب الدین ساکن تالیان و والد و میان غلام محمد ساکن موضع بناده و مولوی نور احمد ساکن موضع کهائی کوٹلی و غیره علمای عهد تحصیل کرده رفته رفته بسلک تلامذه مفتی صدر الدین خان صدر الصدور دهلی منسلک گشته باندک زمانی فارغ التحصیل گشت و بوطن مالوف واپس آمد در رد مذهب نصاری کوشش بلیغ دارد الحال مالک و مربی مطبع سراج المطابع واقع جهلم است ترجمه تصدیق المسیح و حاشیه صیانة الانسان عن وسوسة الشیطان و حدائق الحنفیه در تذکرۂ علمای حنفی و زبدة الاقاویل فی ترجیح القرآن علی الاناجیل و رساله آفتاب محمدی از تصانیف وی سلمه الله تعالی

مولوی فیض احمد بدایونی ابن حافظ غلام احمد بن مولوی شمس الدین ابن مولانا محمد علی بدایونی ولادت وی در حدود دوازده صد و بیست و سه هجری رو داد - جمله علوم عقلی و نقلی بخدمت خال خود مولوی شاه فضل رسول بدایونی بکمال تحقیق و تدقیق تحصیل نموده مرید مولانا شاه

عبدالمجید جد مادری خود بود تشریح کمالات علمیه و حالات قدسیه وی درین مختصر گنجائش ندارد و منجمله
تالیف او حاشیه صدرا و حواشی فصوص فارابی و دواوین ثلثه عربی و فارسی دارد و در مناقب
حضرت غوث الاعظم قدس سره بودند که اکثر از انها در فتنه عامه هند ضائع شدند وی رحمة الله علیه
درحدود سال دوازده صد و هفتاد و چهار هجری رحلت فرمود

ملا فیروز کشمیری معروف به بچاگنائی والد بابا نونی گنائی بعنفوان شباب از زیارت
حرمین شریفین مشرف شده واپس بهندوستان آمده در بدایون باکتساب علوم کوشش نمود
لکن بے سود بود آخر برهنمونی طالع بخضر علیه السلام دوچار گشت از و استدعای علم کرده وی اورا
تعلیم علوم نمود صاحب ترجمه به فقه و حدیث و تفسیر وغیره فائق اقران گشته بعهده افتای کشمیر عز
امتیاز یافت و مرید میر حمزه کشمیری شد و در عهد حسین شاه والی کشمیر بسال نهصد و هفتاد و سه هجری
بعمر هفتاد سالگی از دست اهل تشیع کشته شد شیخ یعقوب صیرفی در تاریخ فوت او فرموده
از پے تاریخ در دین وحید گفت شمع زهر دین ملا شهید از فرزندانش ملا عبدالوهاب دانشمندی
صاحب تالیف بود بر حاشیه قوشچی شرح مواقف و شرح تجرید حواشی او نوشته

حرف القاف

قاضی خان ظفرآبادی نامش یوسف نا دیوم ظفرآباد مرید و خلیفه شیخ حسن ابن طاهر جونپوری
جامع علوم ظاهر و باطن و بصفت قناعت موصوف بود نصیرالدین محمد همایون شاه هرچند از وی
التماس قبول نذری کرد وی قبول نکرد و گفت ؎ از خدا خواهم دار غیر نخواهم بخدا که نخیم بنده
غیر و نه خدای دگر است چون فرمان معافی پیش شیخ عبدالله که اکبر اولاد او بود بردند وے
نیز قبول نکرد و گفت پسر باید که بمتابعت پدر رود وفات قاضی خان پانزدهم صفر سال
نهصد و هفتاد بود و مرقدش در ظفرآباد در سواد جونپور است

قاضی قاضن بهکری ابن قاضی ابو سعید بن قاضی زین الدین بهکری سرآمد علمای وقت
بانواع فضائل حفظ قرآن و علم قرأت نکو آراسته بود در فقه و تفسیر و حدیث و تصوف و عربیت
انشا مهارتی کافی داشت و در ادای سلوک بسے ریاضات کشیده و بزیارت حرمین شریفین
رسیده سیر و سفر بسیار کرده بالآخر در سلک مریدان سید محمد جونپوری مدعی مهدویت منسلک گردید

لهذا علمای وقت بر وطعن داشتند از میرزا شاه حسن حاکم سند قضای بهکر یافته بجای موروثی نشست در کبر سن از و استعفا جسته به برادرش قاضی نصر الله سپرد و دی بسال نهصد و پنجاه و هشت هجری در گذشت بهکهر به بای موحده مفتوح مخلوط بها و کاف عربی مشدد مفتوح مخلوط بهای هوز و رای مهمله نام شهریست از مضافات سند

ملا قاسم کاهی تخلص از علم تفسیر و هیأت و کلام تصوف و بهره تمام بود و هم در موسیقی تصنیف دارد اگرچه صحبت مشائخ متقدمین و زمانه مولانا جامی قدس سره السامی و غیر ایشان دریافته اما تمام عمر بالحاد و زندقه صرف کرده مع ذلک صفت وارستگی و آزادگی و بذل و ایثار بدرجه اتم داشت دیوان اشعار او مشهور است و گل فشان نام مثنوی در جواب بوستان سعدی قافیه بقافیه گفته مطلع شنیست ـ جهان آفرین را بجان آفرین ؛ بجان آفرین صد جهان آفرین ؛ از عهد همایون شاه تا عهد اکبر شاه زنده بود تاریخ فوتش بدریافت ترسید

سید قطب الدین محمد بن الحسنی الکروی ابن سید رشید الدین احمد بن الغزنوی که سلسلهٔ نسب پدری وی بحضرت امام حسن بن امیر المومنین علی رضی الله عنهما می پیوندد عالم متبحر و فقیه نحریر صاحب ولایت و مجاهد فی سبیل الله بود در پانصد و هشتاد و یک هجری متولد شده بعهد سلطان قطب الدین التمش از غزنی بدهلی قدوم آورده و از انجا بموضع کره بالضم کاف عربی و رای مهمله مشدده مفتوحه در اطراف که قریب قصبه هسوه بمسافت نیم فرسنگ واقع است و به کره سادات شهرت دارد رخت اقامت انداخت پس از آن به نیت غزو و جهاد بخطه کرا بفتح کاف عربی و رای هندی و الف که مقابیست بر لب گنگ محاذی مانک پور رونق افروز شده با راجه جی چند غزا فرموده غالب آمد و بعمر نود و شش سالگی بمقام کرا سوم رمضان سال ششصد و هفتاد و هفت هجری رحلت فرموده سه پسر عقب خود گذاشت سید نظام الدین سید قوام الدین مقیم دهلی سید تاج الدین قاضی بدایون اولاد امجاد سید موصوف الرحمة در قصبات کرا و نصیر آباد و رزولی و کوندهن پتی فاجهوا و رسول پور و کرولی و منعم آباد در راجپوره گوالیار و کرتی و جهیز او دهلی و بدایون و هسوه و غیره سکونت دارند بسادات قطبیه مشهور اند ـ

ملا قطب الدین شهید سهالوی از شیوخ انصاری است که نسبش بسیدنا ایوب انصاری رضی الله عنه صاحب رسول الله صلی الله علیه وسلم می پیوندد یکی از بزرگان نشان از مدینه طیبه بهرات آمده

متوطن شد و از اولاد امجادش خواجہ عبد اللہ انصاری مشہور و معروف در ہرات مدفون است از
احفاد خواجہ موصوف شیخ علاء الدین انصاری بہند آمدہ بجوار دہلی سکونت ورزیدہ وفات یافت
از احفاد علاء الدین صدر الدین ذکریا ملا نظام الدین بقصبہ سہالی مضافات اودھ رخت اقامت انداخت
وی بہ پشت ہشتم از ملا قطب الدین شہید بود ملای صاحب ترجمہ امام الاساتذہ و مقدام الجہابذہ معدن
علوم عقلیہ مخزن فنون نقلیہ بود اخذ علوم از ملا دانیال جوراسی شاگرد ملا عبد السلام ساکن دیوہ و
از قاضی گھاسی شاگرد شیخ محب اللہ الہ آبادی کردہ عمر عزیزش بشغل درس بسر برد گوئی ریاست
علمی بجوار لکھنؤ برد ختم شد و سلسلہ تلمذ اکثر علمای ہند بدو منتہی می شود۔ در قصبہ سہالی دو فریق از شیوخ
یکے عثمانی دوم انصاری مقیم و قائض بودند و ہر دو فریق بوجہ مشارکت زمینداری قصبہ سہالی باہم نزاع
موروثی داشتند در سال یازدہ صد و سہ ہجری شیوخ عثمانی وقت شب بخانہ ملا قطب الدین انصاری
ہجوم کردہ اورا از جان کشتند و مکانش سوختند مسودہ حاشیہ شرح عقائد دوانی مصنفہ وی ہمان
ہنگامہ تلف شد و کتاب تلویحات از تصانیف اوست ذاو چہار فرزند ارجمند عقب خود گذاشت
کہ اولاد آن ہر چہار تا تحریر کتاب ہذا در فرنگی محل واقع لکھنؤ و ضلاع بنارس و مرزاپور موجود اند ابقاہم اللہ
ابلے باشاء اولاد ہر یکے از فرزندانش صاحب علم و عمل بودہ اند بقول شخصی ع اینخانہ تمام
آفتاب است ٭ در تمامی ہندوستان اینچنین خاندان کہ دران علم موروثی ابا عن جد باشد یافتہ نمی شود
بجز خاندان ملای شہید برخی از احفاد امجادش کہ بوفور علم و کثرت درس و تصانیف خود شہرۂ آفاق
بودند ذکر شان درین اوراق ثبت کردہ شدہ **سہالی** بکسر سین مہملہ و ہای ہوز و الف و لام بکسورہ
و یای تحتانی معروف قصبہ ایست از توابع لکھنؤ **چوراس** بفتح الجیم الفارسی و سکون الواو و رای
مہملہ مفتوحہ و الف و سین مہملہ قصبہ ایست از قصبات ملک اودھ **دیوہ** بکسر دال مہملہ و
سکون یای تحتانی و فتح واو و ہای ہوز در آخر قصبہ ایست از قصبات ملک اودھ **فرنگی محل**
اکنون محلہ ایست از محلات شہر لکھنؤ دار الامارۃ صوبہ اودھ سابق قطعہ زمین بود کہ دران تاجری
از فرنگستان سکونت داشت ازین وجہ آن قطعہ زمین بفرنگے محل شہرت گرفت بعد مرور ایام
بوجہ نماندن اعقاب تاجر فرنگے زمین مذکورہ در نزول شاہی در آمد بعد قتل ملاے شہید
اولاد شان جہت قیام خود جاے مذکور معاف یافتند و در انجا ہنوز اولاد شریفش قیام پذیر اند

و آن موقع به فرنگی محل شهرت دارد

مولوی قطب الدین شمس آبادی اصلش از سادات اٹھی است از انجا بشمس آباد آمده اقامت ورزید اعلم علمای زمان بود اولاً از علمای زمانه خود اکتساب علوم کرده بعده بزمرۂ تلامذه ملا قطب الدین سهالوی داخل شده فراغ علمی حاصل کرد و تمام عمر بشمس آباد بر مسند افاده و درس متمکن بوده بعمر هفتاد ساله در سال یکهزار و یکصد و بست و یک هجری درگذشت نور الله مرقده . اٹھی بفتح همزه و کسر میم و یای تحتانی ساکن مجهول و تای هندی مخلوط بهای هوز و یای تحتانی معروف قصبه است از قصبات لکهنؤ و شمس آباد قصبه از نواح قنوج

نواب قطب الدین خان بهادر محدث دهلوی در دوازده صد و نوزده هجری ولادت یافته فقیه و محدث و مفسر قامع شرک و بدعت بود علوم دینیه خصوصاً حدیث و اصولش از مولوی محمد اسحاق دهلوی حاصل نمود و نیز از فیض علمای حرمین شریفین مشرف گشته در دوازده صد و هفتاد و نه هجری بمکه معظمه وفات یافته **تصانیفه** مظاهر حق ترجمه اردو و شرح اردو مشکوة . جامع التفاسیر . ظفر جلیل ترجمه اردو حصن حصین . مظهر جمیل . مجمع الخیر . جامع الحسنات . خلاصه جامع صغیر . هادی الناظرین . فقه سلطان . معدن الجواهر . وظیفه مسنونه . تحفة الزوجین . احکام الضحی . فلاح دارین . تنویر الحق . توقیر الحق . تحفة العرب والعجم . احکام العیدین . رساله مناسک . خلاصة النصائح . گلزار جنت . تنبیه النساء . حقیقة الایمان . مراد المعاد . تذکرة الصیام . تذکرة الربا وغیر ذلک .

مولوی قطب الهدی ساکن رای بریلی بن سید محمد واضح بن سید محمد صابر بن سید آیة الله بن سید شاه علم الله قدس الله اسرارهم از اکابر علمای وقت متشرع و متدین بود کتب درسیه از افاضل لکهنؤ خوانده و حدیث و تفسیر و جز آن از دینیات بخدمت مولانا شاه عبد العزیز دهلوی و برادران ایشان و از شاه عبد القادر مصنف موضح القرآن قرات و سند کرده دستگاهی عالی در ین علوم حاصل فرمود و اخذ معارف و لطائف بخدمت شاه غلام علی دهلوی نموده بعد از تکمیل تحصیل معاودت بوطن مالوف گوشه عزلت اختیار کرده در تدریس دینیات و تربیت طالبان مولی تعالی می پرداخت و وفاتش در چهل ساله گی بتاریخ نوزدهم ربیع الآخر سن دوازده صد و بست و شش هجری واقع شده از تصانیف وی رحمه الله غیر از رساله موسومه بجانب الشرقی فی اثبات کفر

فرعون الغرق یافتہ نہ شد

سید قمر الدین حسین اورنگ آبادی بن سید منیب اللہ بن سید عنایت اللہ اصل او از سادات نجند ہست در سال یکہزار و یکصد و بست و سہ ہجری متولد شدہ علوم عقلیہ و نقلیہ از علمای نامدار آن دیار حاصل کردہ بحفظ قرآن مجید توفیق یافت و خرقۂ نقشبندیہ از پدر خود پوشید عالم باعمل و فاضل اجل بود تاریخ بستم جمادی الاولی سال یکہزار و یکصد و ہفتاد و چہار ہجری بارادۂ زیارت حرمین شریفین از اورنگ آباد مع دو فرزندان خود میر نور الہدی و میر نور العلی روانہ شدہ اول بمدینہ طیبہ از جدہ متوجہ شدہ ہفدہم ذیقعدہ سال مذکور بمدینہ سکنہ داخل گردید بزیارت نبوی صلعم شرف یاب گشت و تاریخ چہارم ذیحجہ سن مذکور بمکہ معظمہ رسیدہ مناسک حج ادا کردہ بوطن خود اورنگ آباد واپس آمدہ کتاب مظہر النور در بحث وجود از تصانیف اوست کہ در سال یکہزار و یکصد و شصت و چہار ہجری تصنیف کردہ تاریخ دوم ربیع الاول یکہزار و یکصد و نود و سہ ہجری رحلت فرمودہ در اورنگ آباد مدفون گردید غلام علی آزاد تاریخ وفاتش در لفظ موت العلماء ثلمۃ یافتہ

سید قوام الدین دہلوی ابن اوسط سید قطب الدین محمد بن الحسنی عالم عامل و فاضل متدین و کامل بود بدختر سلطان التمش کدخدا شد و بدہلی اقامت ورزید ولادتش بسال ششصد و بست و ہفت ہجری بظہور پیوستہ و بعمر ہشتاد و سہ سالگی در سال ہفتصد و دہ ہجری رحلت فرمود

از تلامذہ او سید رکن الدین بن سید نظام الدین بن سید قطب الدین محمد بن الحسنی بود

مفتی قوام الدین محمد کشمیری بن مولوی سعد الدین صادق ابن مولوی عز الدین بن امان اللہ شہید بن مولوی خیر الدین چہارم شعبان سال دوازدہ صد و پنجاہ و دو ہجری ولادت یافتہ محدث و فقیہ جامع کمالات ظاہر و باطن بود بعد ختم قرآن مجید بخدمت شیخ رحمہ اللہ و ملا مقیم السنۃ گویکر و بصغر سنی کسب علوم و فنون کردہ محسود اقران گشت و اجازت حدیث از میر قاری تلمیذ شیخ القراء و حاجی عبد الولی طرخانی تلمیذ شیخ ابو الحسن سندہی مدنی و حاجی نعمت اللہ نوشہری و بابا محمد محسن بلچری تلمیذ مولوی امان اللہ شہید یافتہ بخانقاہ سید محمد امین اویسی ہنگامہ درس و تدریس گرم ساخت و رفتہ رفتہ بقضای کشمیر و شیخ الاسلامی آنجا رسیدہ و بصحبت شاہ زین العابدین قادری و میان زکریا لاہوری و شیخ الاسلام احمد اکبری و خواجہ عبد الرحیم بیگمان مذہما

مستفید و مستفیض شده کتاب صحائف سلطانی که مشتمل بر بیان شصت علوم از تصانیف اوست نهم ماه ذیقعده سن دوازده صد و نوزده این جهان را پدرود نمود۔

حرف الکاف

مولوی کرامت الله چریاکوٹی ابن احمد ملیح عباسی از ماهران علوم و نام آوران آن مرز و بوم بود بعضغر سن بعد از مرگ پدر وطن را وداع نمود و بطلب علوم بجونپور ورود فرمود و آنجا بخدمت ملا محمد عسکری شیعی نبذی از کتب درسیه باتمام رسانید بعد از ان بپیش ملا احمد الله سندیلی رسیده از کسب علوم و معارف بهر تلید و طارف فارغ گردید و خواست تا برسم دستار بندی پرداز و غلغله شهرت خود باطراف ملک و چار سوی گیتی اندازد گویند مجلسی آراسته شد و قریب سی صد از علمائے امصار و طلبه هر دیار گرد آمدند و هر کسی از ان انبوه مسئله از مسایل علوم مختلفه همی پرسید آن فاضل عالی پایگاه بجواب هر یکی از ان تحسین بیکران و آفرین بی پایان می شنید بعد تحصیل علوم بطلب دنیا کوشید و از بعض امراء لکھنؤ بوجه کفاف نیسے که حاصلش دو هزار روپیه بود موظف گشت و تمام عمر بجاه و جلالت تمام و مرجعیت خواص و عوام بسر برده در سال پنجاه و یک از صدی سیزدهم هجرت بصد سالگی جهان فانی را پدرود فرمود

مولوی کرامت علی جونپوری صدیقی متشرع و متورع واعظ کثیر التصانیف والدرس مرید سید احمد بریلوی در هدایت و ارشاد خلائق بغایت می کوشید خصوصاً مردم ممالک ڈھاکه و بنگاله ازو مستفیض و مستفید شدند و دران دیار طریق اسلام از یمن و برکت او شیوع یافته بتاریخ سوم ربیع الآخر روز جمعه وقت صبح صادق سن یکهزار و دو صد و نود هجری وفات فرموده بمقام رنگپور مدفون گشت شکر الله سعیه مولوی حافظ احمد فرزند ارجمند آن هدایت مآب و مولوی محمد محسن برادر زاده شان یادگار وے اند سلمهما الله تعالی **تصانیفهم المفیده** مفتاح الجنة زینة المصلی۔ دعوات مسنونه قرة العیون۔ تزکیة النسوان۔ زاد التقوی۔ راحت روح۔ نور علی نور۔ فیض عام۔ تزکیة العقاید۔ مراد المریدین۔ قوة الایمان۔ نسیم الحرمین۔ احقاق الحق۔ تنویر القلوب۔ حق الیقین۔ قول الحق۔ مرآة الحق۔ رفیق السالکین۔ عکازة المومنین بطرد المعاندین۔ براهین قطعیه فی مولد خیر البریه۔ کرامة الحرمین فی ازالة شبهة الفریقین۔ ملخص القول الامین۔ اطمینان القلوب۔ هدایة الرافضین۔

برہان الاخوان مخارج الحروف۔ زینۃ القاری۔ شرح ہندی جزری۔ شرح شاطبی ترجمہ مشکوۃ جلد اول۔ ترجمہ شمائل ترمذی۔ مفتاح باب صبیان۔ کوکب دری۔ نور الہدی۔ حجب قاطعہ۔ مکاشفات رحمت۔ دافع الوسواس۔ مصباح الظلام۔ رسالہ بیعت۔ قامع المبتدعین۔ استقامت۔ رد البدعۃ۔ قوت روح۔ سبیل الرشاد۔ القول الثابت۔ رسالہ محمودیہ وغیرہ

مولوی کریم اللہ محدث دہلوی پدرش از ہنود بود بدست مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی خلعت اسلام پوشیده وی بعد تحصیل علوم ظاہر از شاہ غلام علی دہلوی خرقہ خلافت یافتہ اکثری از اہل دہلی بفن تعزیت شاگردش بودند یک مرتبہ بحج مشرف شده بوطن آلیف آمده بود بر دابسی خود تاسفها کرده باز بزیارت حرمین شریفین شتافت ودر اثنای راه بسال دوازده صد و پنجاه و ہشت ہجری وفات یافتہ مورد آیہ کریمہ ومن یخرج من بیتہ مہاجرا الی اللہ الآیہ گشت نور اللہ روحہ

مولوی کریم اللہ دہلوی ابن مولوی لطف اللہ فاروقی بخدمت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی و مولانا رشید الدین خان دہلوی و مولوی محمد کاظم دہلوی اکتساب علوم رسمی نموده دست ارادت بدست سید آل احمد مارہروی عرف اچھے میاں داده نقد خلافت بدست آورده کثیر الدرس والتصانیف بود چہارم شوال سال نود و یکم صدی سیزدہم ہجرت بعمر نود سالگی از دار فنا ہجرت فرمود

مولوی کریم الزمان سندیلی ابن خواجہ نہال الدین از خواجہ زادگان قصبہ سندیلہ کہ نسب وی بحضرت عبید اللہ احرار علیہ الرحمہ می پیوندد بماه صفر سال دوازده صد و سی ہجری ولادت یافتہ بخدمت علمای عصر مثل مولوی تراب علی لکھنوی و مولوی سعد اللہ مراد آبادی تحصیل نموده بدرس افاده طلبہ علوم بسر می برد بتاریخ بست و نہم ربیع الثانی سال دوازده صد و ہفت ہجری بمرض فالج وفات یافتہ

مولوی کلیم اللہ جہان آبادی دانشمندی متبحر مرید شیخ یحیی مدنی بود کتب معتبره در علوم مختلفہ و علم حقائق تصنیف کرده سواء السبیل و کشکول و مرقع از تصنیفات بدیعہ اوست در سن ہزار و یکصد و چہل ہجری جان بجان آفرین سپرد نور اللہ مرقده

ملا کمال الدین سہالوی از اجل تلامذه مولانا نظام الدین ابن ملا قطب الدین الشہید السہالوی بست جامع معقول و منقول حاوی فروع و اصول افضل ترین اذکیای عصر بود تصانیف ایشان بسیار دارد از انجملہ عروة الوثقی و شرح کبریت احمر و حاشیہ کمالیہ بر شرح عقاید جلالیہ مبسوط و مشہور اند و تعلیقات

حاشیہ زاہدیہ کہ بر شرح تہذیب جلالی است نوشتہ وفات وی سیزدہم محرم الحرام سال ہشتاد و نہم صدی دوازدہم ہجرت وقوع یافتہ فقرہ بردالنور وجہہ مشتمل مادہ تاریخ رحلتش یافتہ اند انعمہ اللہ بکمالہ۔

کمال الدین علامہ دہلوی خواہر زادۂ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی و خلیفہ او بود سلسلہ نسبتش بہ سیدنا حسن بن علی رضی اللہ عنہما می پیوندد و چونکہ وی بحدیث و تفسیر و فقہ و اصول یگانہ روزگار بود وی را علامہ می گفتند باحمد آباد گجرات قدوم آوردہ و مدتی بہ ہدایت و افادۂ خلائق بردہ بسال ہفت صد و پنجاہ و شش ہجری وفات یافتہ در دہلی مدفون گشت۔ نور اللہ مرقدہ

مولانا کمال الدین زاہد دہلوی دانشمند متبحر بکمال ورع و تقوی و دیانت موصوف بود شیخ نظام الدین اولیا مشارق الانوار کتاب حدیث را پیش او سند کردہ و او پیش مولانا برہان الدین بلخی و او پیش مصنف کتاب سلطان غیاث الدین بلبن آرزو کردہ کہ مولانا کمال الدین زاہد را امام خود فرماید مولانا انکار فرمود رحمۃ اللہ علیہ

ملا کمال الدین لاہوری برادر مولانا جمال الدین جامع علم و عمل و زہد و تقوی بود مدتی مدید در لاہور و سیالکوٹ بر مسند تدریس و تلقین متمکن بودہ بافادہ و افاضہ خلائق می نمود شیخ احمد مجدد الف ثانی و ملا عبد الحکیم سیالکوٹی از ارشد تلامذہ وی بسال ہزار و ہفتدہ ہجری در بلدۂ لاہور وفات یافتہ لکن فی زماننا قبرش مفقود است تاریخ فوتش چنین است مصرعہ محقق حق قطب تاج اولیا ملا کمال

حرف اللام

مولوی لال محمد ساکن ہسوہ از سادات قطبیہ قصبہ ہسوہ ضلع فتحپور عالم متبحر جامع علوم عقلیہ و نقلیہ کثیر التصانیف بود بر اکثر کتب شروح و حواشی نوشتہ کتابی در نسب نامہ سادات عرب و عجم تحریر کردہ و تمام عمر بقصبہ ہسوہ بافادۂ علوم عقلی و نقلی بسر بردہ لاولد وفات یافت ملفوظات قطبیہ از تالیفات وی است نسب پدری وی بہ سید قطب الدین محمد الحسنی کہ ذکرش بحرف قاف زیب تحریر یافتہ بدین نہج می پیوندد سید لال محمد بن فیض اللہ بن سید ملوک ابن سید علی بن سید جان بن سید طاہر بن سید رکن الدین بن سید قطب الدین بن سید اخوند بن سید محمد ابن سید قوام الدین بن سید صدر الدین بن رکن الدین بن سید نظام الدین بن سید قطب الدین محمد المدنی الحسنی الملقی الغزنوی الدہلوی الکڑوی۔

شاہ لطف اللہ انبالوی مرید شاہ بھکہ چشتی لاہوری صاحب علم وعمل بود ثمرۃ الفواد در ذکر کرامات وخرق عادات مرشد خود تالیف کردہ در سال یکہزار ویکصد وہشتاد وشش ہجرے وفات یافت نور اللہ مضجعہ

حرف المیم

قاضی مبارک گوپاموی مرید وشاگرد شیخ نظام الدین امیٹھوی قدس سرہ بود کسب علوم وتہذیب اخلاق در خدمت شیخ موصوف نمودہ علمی بروجہ اتم ددیانتی وامانتی بمنصب قضا داشت وتا آخر عمر معزز ومحترم ومکرم زیست وہمچنان بجانب آخرت رحلت گزید از ارشد تلامذۂ او میان مخدوم بدایونی میان ابو الفتح خراسانی است کہ اکثر شیخ در سیہ را درس میفرمود ودیگر سید محی الدین است کہ ہمین نسبت داشت کذا فی منتخب التواریخ لملا عبد القادر البدایونی

شیخ مبارک ناگوری از فحول علمای روزگار بود در مبادی احوال پیش خطیب ابو الفضل کازرونی ومولانا عماد طارمی در گجرات کسب علوم نمودہ پیوستہ بدرس علوم دینیہ اشتغال داشت وفن شعر ومعما وغیرہ سائر فضائل خصوصاً علم تصوف راغب ورزیدہ وشاطبی را یادگرفتہ درس می گفت وقرآن مجید را بقرآت عشرہ حفظ کردہ در آخر عمر تفسیر قرآن مجید بچہار مجلد موسوم بہ منبع العلوم نوشتہ وجز آن نیز مؤلف شریفہ دارد قریب پنجاہ سال در آگرہ بافادہ وافاضہ طلبہ علوم گذرانیدہ فرزندانش شیخ ابو الفضل علامی وملک الشعرا شیخ ابو الفیض فیضی فیاضی وشیخ ابو الخیر وغیرہ فخر زمانہ بودند ہفتدہم ذیقعدہ سال ہزار ویک ہجری در لاہور برحمت حق پیوست

سید مبارک بلگرامی حسینی واسطی شاگرد شیخ نور الحق فرزند وتلمیذ شیخ المحدثین شیخ عبد الحق محدث دہلوی بود عمر عزیزش در افادۂ علوم دینی خاصتہ فن حدیث ودرس طلبہ صرف نمودہ بسال یازدہ صد ویازدہ ہجری طائر روحش از قفس عنصری پریدہ بشاخسار روضۂ رضوان نشیمن گرفت رضی اللہ عنہ

قاضی مبارک گوپاموی شارح سلم العلوم ابن شیخ محمد دائم او ہم فاروقی کہ بر منطقیت او شرح سلم گواہ عدیل است معاصر مولوی حمد اللہ سندیلی ومولوی قاضی احمد علی سندیلی بود وبہر دو قاضی مناظرہ مباحثہ علمی بظہور آمدہ بسال یازدہ صد وشصت ودو ہجری رحلت فرمودہ کذا فی بحر زخار قاضی بخاتمہ شرح خود عبارتی نوشتہ است بجنسہ منقول می شود وقد تم الشرح بالفضل من اللہ تعالی ذی تبارک من عبیدہ

محمد مبارک فی سنۃ الف و مایۃ واربعین وثلث من الہجرۃ النبویۃ فی سابع شہر ربیع الاول یوم الخمس فی بلدۃ شاہجہان آباد والحمد للہ رب العالمین حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیہ والصلوٰۃ علی نبینا محمد خیر البریۃ وعلی آلہ وازواجہ واصحابہ المومنین والمومنات برحمتک یا ارحم الراحمین

مولانا شیخ محب اللہ آلہ آبادی دانشمند متبحر از مشاہیر علمای صوفیہ در علوم ظاہر و باطن سرخیل امثال و اقران خود بود وطن اصلی او قصبہ صدیپور توابع خیرآباد منضافات اودھ ہست نسبتش بحضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ بوساطت شیخ فرید شکر گنج می پیوند و دست ارادت بشیخ ابوسعید گنگوہی دادہ خرقۂ خلافت حاصل فرمود تحقیقات و تدقیقاتش در علم تصوف بمرتبۂ اجتہاد رسیدہ بلکہ می سزد کہ شیخ محی الدین عربی را شیخ اکبر و ویرا شیخ کبیر گویند او را تصانیف عمدہ در حقائق و توحید بسیار اند کہ آن را خزینہ دقائق و گنجینۂ حقائق اسرار الٰہی توان شمرد از جملہ تصانیف او کہ مشہور اند بذیل مذکور می شوند شرح فصوص عربی، شرح فصوص فارسی، رسالہ ہفت احکام۔ غایۃ الغایات۔ مغالیط عامہ۔ سر الخواص۔ عبادۃ الخواص۔ طرق الخواص۔ عبادۃ اخص الخواص۔ مناظر اخص الخواص۔ رسالہ تسویہ رسالہ سہ رکنی۔ رسالۂ وجود مطلق۔ نہم رجب سال ہزار و پنجاہ و ہشت ہجری قریب غروب آفتاب آن آفتاب عالمتاب در پردۂ عدم متواری گشت مزار شریفش در آلہ آباد زیارت گاہ ارباب بصیرت است و اولاد امجادش بدائرہ شاہ حجۃ اللہ قدس سرہٗ رونق افروز اند از انجملہ مولائی و مرشدی مولانا حافظ حکیم حاج الحرمین الشریفین مولوی محمد حسین سلمہ اللہ رب المشرقین چراغ این دودمان عالی ہستند ارشد تلامذہ و خلفای شیخ محب اللہ قدس سرہٗ قاضی گھاسی آلہ آبادی و میر سید کبیر قنوجی و میر سید محمدی فیاضی امروہی بودند رحمۃ اللہ علیہم وعلی اسلافہم واخلافہ

قاضی محب اللہ بہاری ابن عبد الشکور بموضع کڑا متعلقہ محب علی پور مضاف بہار در قبیلہ ملک متولد شد بحری بود از بحار علوم و بدری بود بین النجوم در اوائل کتب درسیہ از علمای عصر خواندہ آخر بزمرۂ تلامذۂ ملا قطب الدین شمس آبادی منسلک شدہ فراغ حاصل کرد بعدہ بدکن رفتہ بملازمت عالمگیر بادشاہ بعہدہای قضای لکھنؤ و حیدرآباد از یکی بعد دیگری مباہی گشت بعدہ بتعلیم نبیرہ بادشاہ موصوف یعنی رفیع القدر بن شاہزادہ محمد معظم ملقب بشاہ عالم مامور گردید و در عہد محمد معظم شاہ عالم بعہدۂ صدارت ممالک ہند و خطاب فاضل خان ممتاز شد آخر کار در سال یازدہ صد و نوزدہ

ہجری وفات یافتہ اندرون احاطۂ مزار شاہ فریدالدین طویلہ بخش بہ محلہ چاندپورہ منمحلات شہر بہار مدفون شد تاریخ فوت او از مصرعہ قاضی مولوی محب اللہ؛ ونیز از مصرعہ رفتہ سوی ارم محب اللہ برمی آید سلم العلوم وافادات در منطق ومسلم الثبوت در اصول فقہ مع منہیۂ آن والجوہر الفرد در بیان جزء لایتجزی ورسالۂ مغالطہ عامۃ الورود از تصانیف او مقبول ومتداول علما اند از لفظ مسلم الثبوت تاریخ تالیفش برمی آید یعنی یازدہ صد و نہ ہجری بہار بکسر بای موحدہ وہای ہوز مفتوح والف ورای مہملہ شہریست در ممالک شرقی ہندوستان بعہد شاہان عائلۂ تیموریہ بنام صوبہ بہار مشہور بود کرا بفتح کاف عربی ورای مہملہ والف مقصورہ نام دیہی است از توابع محب علی پور علاقہ بہار

انتباه

سید غلام علی آزاد بلگرامی در سبحۃ المرجان نوشتہ کہ محب اللہ بہاری شاگرد ملا قطب الدین شمس آبادی بود و مولوی عبدالحلیم لکھنوی در حاشیۂ شرح ملا حسن نسبت تلمذ او بہ ملا قطب الدین شہید سہالوی بیان کردہ اند واللہ اعلم بحقیقۃ الحال

مولوی محمد احسن عباسی چریاکوٹی از عمدہ ترین اذکیای دہر وگرامایگان عصر بود برای تکملہ علوم عقلیہ وفنون نقلیہ بخدمت جامع علوم اولین وآخرین ملا نظام الدین لکھنوی فرنگی محلی شتافتہ ودر آنجا از معارف عقلیہ ودقائق نقلیہ نصیبی وافی یافتہ قوت حافظہ وصفائی ذہنش بمرتبہ بود کہ ہر کتابیکہ می خواند عبارت آن بجمیع الفاظ ومعانی ہنگام مطالعہ بلوح حافظہ وی محفوظ می بود وگرہ ہمہ نکات ودقائق متعلقہ سبق بناخن فکرتش می کشود لاجرم پیش استاد سبق خود ہر روز کتاب ناکشودہ می خواند ودر بحث دقائق وکشف معضلات دقیقہ در نظرش مخفی نمی ماند ہمہ دانستند کہ کتاب ناخواندہ نمی خواند بلکہ مضامین با جملہ ابحاث دقیقہ وتحقیقات انیقہ از پیشتر می داند لطیفہ روزی شارح سلم العلوم ملا محمد حسن مرحوم بدو گفت کہ از تو عجبی تر کیست کہ کتاب خواندہ میخوانی وی بجوابش گفت کہ توئی زیرا کہ من نادانی خود را دانستم تا باصلاحش کوشیدم وتو این ہم ندانستی کہ من نادانم لاجرم ہمچنان در تیرگی نادانی ماندی بالجملہ وی بعد تکمیل علوم بدہلی در آمدہ بخدمت ارکان دولت شاہی عزتی عظیم وقدری فخیم بدست آورد علمای شہر با وطرح جدال انداختند وعلم منازعت افراختند عاقبت ہمہ سپر انداختہ دبہ جہالت وذم ساختند از انجا کہ ذاتش والا نیش

اٰنجو به روزگار و نادرهٔ اعصار بود آوازهٔ بوالعجبیش بوالی شهر رسید و آن قهرمان حدیث کمالش را بگوش دل بشنید خواست تا بحضرتش خواند و از خاک مذلتش بر گرفته بر کرسی دولتش نشاند چون حاسدان شنیدند بهلاکش کوشیدند خون جگر خوردند و زهر در طعامش کردند که کارش تمام گردید مصرعه

ای روشنی طبع تو بر من بلا شدی ٭ میگویند هرگاه زهر قاتل بر رگ و پی آن مظلوم سر کشید نامه از وطنش رسید وی دهان کشاکش سوح به فتوح و جوابش باین شعر کفایت ورزید و بریده روحش بپای رضا و تسلیم بحضرت عزت سرمدی و دولت ابدی دوید قهرمه از حیاتم رمقی بود که یادم کردی ٭ بهر تشخیص

نفس آئینه شد نامهٔ تو

مولوی محمد احمد فرنگی محلی ابن و جانشین مولوی احمد انوار الحق هر چند اتمام تحصیل کتب درسیه چنانکه باید نکرده لاکن کسب اذکار و اوراد از والد خود نموده مدام بعبادت الهی مشغول بود پانزدهم صفر روز یکشنبه سال دوازده صد و شصت و شش هجری بخلد برین شتافت مصرعه نور انوار رفت

از دنیا ٭ مادهٔ تاریخ وفات اوست

مولوی محمد ادریس نگرامی ابن مولوی حافظ عبد العلی نگرامی شاگرد و خلیفه پدر خود است بحکم الولد سر لابیه همچو والد ماجد خود تدریس و هدایت و ارشاد مردمان می کند خداوند کریم او را بحفظ و امان خود نگاه داشته بر جادهٔ استقامت و هدایت مستقیم دارد کتب مفصلهٔ ذیل از تصانیف رائقهٔ وی اند- ابراز الکمان من تکمیل الایمان تحفة النبلا فی آداب الخلفا القول المتین فی التابعین الکلام الموطا فی تحقیق الصلوة الوسطی مواهب القدوس فی احکام الجلوس طریق الفلاح الی الاضطجاع بعد رکعتی الصباح تحصیل العلم تبویب مسند الامام اربعین من مرویات نعمان سید المجتهدین الکلام النفیس فی ترجمة محمد ادریس تحفة الحبیب فی تحقیق المذاکرة والکلام بین یدی الخطیب الکلام المبین فی تحقیق مجددی الاسین الحاد المسایات باقامة الصلوات قرة العیون عن ستی ایمان فرعون

ملا محمد اسعد سهالوی خلف اکبر ملا قطب الدین الشهید السهالوی شاگرد پدر خود علامهٔ عصر از حین حیات پدر بپیشگاه محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاه حاضر بود و خدمت صدر الصدور برهانپور حاصل نموده سربلند بود بعد از آن اتفاقا بغیبت بجی ملا قطب الدین راشیوخ عثمانی سکنهٔ سهالی از جان کشتند وی رحمة الله علیه در دکن وفات یافت

مولانا شیخ محمد اسعد حنفی مکی از تلامذۂ شیخ تاج الدین مالکی نزیل مکہ از کاملین علمای وقت بود از مکہ معظمہ بہندوستان آمدہ زمانی برفاقت نواب نظام الدولہ ناصر جنگ بسر برد و نواب موصوف تعظیم و تکریم او میکرد بعد قتل نظام الدولہ ناصر جنگ ہمشیرہ زادۂ او مظفر جنگ مالک ملک شد شیخ محمد اسعد بزمرۂ رفقای مظفر جنگ منسلک گردید پس ازان درمیان مظفر جنگ و افاغنہ قاتلین ناصر جنگ نفاق پیدا شدہ نوبت بجنگ طرفین رسید مظفر جنگ و رؤسای افاغنہ مقتول شدند ہدران معرکہ شیخ محمد اسعد بتاریخ ہفدہم ربیع الاول روز یکشنبہ وقت ظہر سال یکہزار و یکصد و شصت و چہار ہجری بقتل رسیدہ بمیدان جنگ سرزمین کریت مدفون شد غلام علی آزاد بلگرامی کہ دران معرکہ حاضر بود تاریخ قتلش چنین گفتہ مصرعہ خیرنا اسعد الاتقیا ؛ الا ایری مثلہ واحدہ

لقد الہم اللہ تاریخہ ؛ قتیل بجیش ظالم ماجدہ

۱۱۶۴ھ

مولانا محمد اسحاق دہلوی کنیتش ابو سلیمان دختر زادۂ مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی شاگرد و جانشین جد مادری خود بود در حدیث و تفسیر و فقہ مہارتی تام داشت مؤلفاتش چند مثل مسائل اربعین و مائتا مسائل از ویادگار اند از ہند بمکہ معظمہ ہجرت فرمودہ ہدرانجا بسال دوازدہ صد و شصت و دو ہجری برحمت حق پیوست رحمہ اللہ علیہ

قاضی محمد اسلم ہروی از احفاد ملا خواجہ کوہی خراسانی است بہرات متولد شدہ در کابل نشو و نما یافت و اکتساب علوم متعارفہ بخدمت شیخ بہلول لاہوری نمودہ بعد از فراغ علمی پیش نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ آمدہ چون قاضی از اقربای میرکلان محدث استاد جہانگیر بود بادشاہ بانوازش پیش آمدہ ویرا بمنصب قضای کابل ممتاز فرمود و قاضی عہدۂ خود را بامانت و دیانت تمام انجام داد جہانگیر او را بحضور خود طلبیدہ قضای اردوی معلی بدو سپرد و در عہد شاہجہان ابن جہانگیر نیز بہمان منصب مستقل بودہ بمنصب ہزاری سرفراز گردید و تا سی سال بعہدۂ قضای لشکر سرفراز ماندہ مورد مراحم سلطانی بود روزی شاہجہان ویرا بروپیہ وزن فرمود شش ہزار و پانصد روپیہ کہ ہم پلہ قاضی شدند بدو بخشید قاضی علاوۂ علوفہ قضا جاگیر دہ ہزار روپیہ سالانہ از بارگاہ سلطانی می یافت و بسال شصت و یکم صدی یازدہم ہجری بلاہور وفات یافت پسرش محمد زاہد صاحب زواہد ثلاثہ است

محمد اسمعیل محدث لاہوری از سادات عظام بخارا است در عہد سلطان مسعود غزنوی بآواخر سال سہ صد و نود و پنج ہجری بلاہور آمدہ متوطن شد ماہر علوم فقہ و حدیث و تفسیر و جامع ظاہر و باطن بود وی اول واعظان اسلام است کہ در لاہور بہ تذکیر و موعظت لب کشادہ وار تاثیر وعظ وی ہزارہا کفار مشرف باسلام شدند در سال چہار صد و چہل ہشت ہجری وفات یافت بیرون بلدۂ لاہور جانب جنوب مدفون گشت

مولوی محمد اسمعیل دہلوی ابن مولوی عبدالغنی بن مولانا شاہ ولی اللہ در دیانت و رسائی فکر یگانۂ روزگار و مشار الیہ علمای کبار بود ہمراہ سید احمد مجاہد ساکن رای بریلی رحمۃ اللہ علیہ زمام غزا فی سبیل اللہ بدست گرفتہ مساعی جمیلہ بظہور آوردہ بتاریخ بست چہارم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری متصل بالاکوٹ ملک پنجاب شربت شہادت چشیدہ بریاض رضوان خرامید رسالۂ اصول فقہ و رسالۂ توحید و صراط مستقیم و تنویر العینین و تقویۃ الایمان از مصنفات مشہورۂ اوست طاب اللہ ثراہ

مولوی محمد اسمعیل لندنی ساکن قدیم مراد آباد از چندی سکونت لکھنؤ اختیار کردہ مردی ذہین و ذکی الطبع بود خصوصا در علم ادب استعداد کامل داشت مولوی تراب علی لکھنوی از تلامذۂ اوست وجہ شہرتش بلندنی اینست کہ نصیر الدین حیدر فرمان روای لکھنؤ برسم سفارت او را بپیشگاہ شاہ لندن فرستادہ بود و در لندن با زنی عیسائی کہ از انس طرف می گفتند نکاح کردہ بلکھنؤ باز آمد چونکہ طبع آزاد داشت ہرگاہ بعدن رسید زوجہ عیسائیش گفت بزیارت بیت اللہ کہ از انجا قریب است چرا نمی روی بجوابش گفت مرا بدیوارہای سنگین اعتقادی نیست اعوذ باللہ من سوء الاعتقاد منجملہ تصانیفش حاشیۂ شرح تہذیب یزدی و حاشیۂ میبذی مشہور است بمیعہ ہم ربیع الاول سن دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری فوت شدہ تجاوز اللہ عنہ

ملا محمد اشرف تنو کشمیری خلف خواجہ محمد طیب از احفاد خواجہ حیدر کشمیری ذہین و ذکی بود اولا از بزرگان خود اکتساب کمالات نمودہ بخدمت ملا محمد محسن فقہ و غیرہ تعلیم کردہ دانشمند متبحر گشت تصانیف رائقہ در علم قراءت و رد شیعہ و دیگر فنون ادبیہ یادگار ماند کتاب جواہر الکلم منجملۂ آن شہرت دارد بسال یازدہ صد و بست و سہ ہجری وفات یافت

مولانا محمد اشرف لکهنوی ابن قاضی نعمت الله خوشنویس ولد محمد معظم ولد احمد علی
صدیقی بزرگی از اسلافش از لاهور آمده مقیم لکهنؤ شده وی رحمة الله شاگرد مولوی
نور الحق لکهنوی فرنگی محلی و مولوی سید مخدوم لکهنوی و مرید سید احمد مجاهد بریلوی بود بتدریس و
تصنیف عمر عزیزش بسر برده در تالیف تاج اللغات که بحکم والی لکهنؤ مؤلف شده او هم شریکے
داشت اصول راسخه و شرحش و رد تحفهٔ شاه و قسطاس و عرف تفسیر قرآن مجید عربی و تاریخ علماء و
مشایخ و سلاطین هند ناتمام که مسوده آن بخط شریفش بنظر مؤلف کتاب هذا گذشته از تصانیفش [illegible]
هستند مولانا ثابت علی مرحوم ساکن موضع بهکا ضلع الهآباد از تلامذهٔ او و از اساتذهٔ جامع الاوراق
از صاحب الترجمه بتاریخ هفتدهم صفر سن دوازده صد و چهل و چهار هجری بمرض هیضه رحلت فرموده
در حجرهٔ مسجد خود واقع جهوائی توله محلات لکهنؤ مدفون گردید شرف الله بتشریف الغفران

مولوی محمد اصغر فرنگی محلی ابن مفتی احمد ابو الرحیم ابن مفتی محمد یعقوب عالم و حافظ قرآن و
بتدریس طلبه اشتغال داشت و بمنصب افتای عدالت دیوانی شهر لکهنؤ سرفراز بود بتاریخ نوزدهم
رجب بسال دوازده صد و پنجاه و پنج هجری وفات فرمود

مولوی محمد اعظم سندیلی قاضی زاده قصبهٔ سندیله از اولاد عمر فاروق رض شاگرد ملا کمال الدین
سهالوی بود فاتحه فراغ بخدمت مولوی حمد الله سندیلی خوانده بتدریس و تصنیف مشغول گشت
از مشاهیر تلامذهٔ او مولوی سید عبد الواحد خیرآبادی همشیره زادش و مولوی محمد عثمان کاکوروی اند
حاشیهٔ دایر شرح منار و حاشیه بر صدرا صغیر و کبیر ملا اکبر و رسالهٔ تشکیک از تصانیف او مشهور و مستند
باواخر صدی دوازدهم رحلت فرموده بجای نکالهٔ محلات قصبهٔ سندیله مدفون گشت

خواجه محمد اعظم دیده مری ابن خیر الزمان کشمیری مجددی از علمای نامدار و مشایخ کبار کشمیر بود از
ملا حبیب الله شهید و مراد بیگ کامل و [illegible] میر هاشم و غیرهم کسب علوم کرده و دست ارادت بدست
شیخ محمد مراد مجددی داده در شعرگوئی و تاریخ نویسی مهارت کامل داشت تاریخ اعظمی معروف بتواریخ
دیده مری در حالات بادشاهان و مشایخ و علماء و شعرای کشمیر بسال یازده صد و چهل و شش هجری
تالیف نموده واقعات کشمیر نام تاریخی آن کتاب است و نیز کتاب فیض مراد در حالات و مقالات
پیر محمد مراد و فوائد المشایخ در بیان فقر و رسالهٔ اثبات الجزء و تجربة الطالبین و اشجار الخلد و ثمرات الاشجار

وشرح کبریت احمر از و یادگار ماند در سن یازدہ صد و ہشتاد و پنج ہجری رحلت فرمود

مولوی محمد اعظم عباسی ابن مولوی نجم الدین عباسی چریاکوٹی ولادت باسعادت وی در سال دوازدہ صد و شصت و شش ہجری بظہور پیوستہ اکثر کتب درسیہ رسمیہ از عم خود مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی و برادر مولوی علی عباس عباسی خواندہ و بقیہ از مقامات مختلفہ با تمام رسانیدہ اکنون بخدمتی معتد بہا بحیدرآباد دکن مامور ست سلمہ اللہ در فاہ الی بایماہ

مولانا شیخ افضل جونپوری افضل الفضلای عصر و اعلم العلمای دہر جامع علوم عقلیہ و نقلیہ متشرع دیندار خوش خلق سلیم المزاج بود اوقات عزیز خویش عامہ در خدمت علم صرف میکرد چون ملا محمود جونپوری کہ ارشد تلامذہ او بود رحلت عالم بقا کرد مولانا را در مرگش حزنی عظیم دانموہی بحد دامنگیر شد کہ تا چہل روز بان ہم تبسم نفرمود و بعد چہل روز بجہان برنج والم در سال ہزار و شصت شد ہجری جان بجان آفرین سپرد انا للہ و انا الیہ راجعون

شیخ محمد افضل الہ آبادی ولادت او شب دہم ربیع الاول سال سی و ششم از صدی یازدہم بوطن اصلش قصبہ سید پور توابع غازیپور بساحۂ ظہور پیوستہ در اوایل حال بجونپور آمدہ و از ملا نور الدین تحصیل علوم نمود و رفتہ رفتہ با نجام رسانیدہ تا شش ماہ بدرس و تدریس علوم اشتغال داشت دفعتہ جذبۂ عشق الٰہی بر وی غالب آمد ترک آن وادی نمودہ بکالپی رفت و بخدمت میر سید محمد قدس سرہ مشرف شدہ شرف بیعت و اجازت سلسلۂ چشتیہ و قادریہ و سہروردیہ و مداریہ و نقشبندیہ یافتہ با اینہمہ پیچ شیخ خود تمام عمر تبع سنت سنیہ علی صاحبہا التحیہ و پیرو طریق نقشبندیہ ماند حسب ایمای مرشد خود رحل اقامت بالہ آباد انداختہ بکمال توکل بر مسند ہدایت وارشاد نشستہ مرجع انام گشت در سال ہزار و ہشتاد ہجری مسجدی بالہ آباد تعمیر فرمودہ تاریخ آن ~~بقعۂ افضل~~ یافتہ اند و تاریخ بنا بہ خانقاہش کہ در سن ہزار و نود و بنا نہادہ ~~مقام افضل~~ ہست با وجود مشاغل ہدایت و ارشاد بسیار ست از تصانیف خود بعبارت عربی و فارسی دارد از انجملہ شرح گلستان شرح بوستان شرح زلیخا تذکیر ولپذیر شرح فصوص الحکم مسمی بشرح الفصوص علی وفق النصوص فتح الاغلاق رسالہ عربیہ و فارسیہ در بحث ایمان فرعون شرح قصاید خاقانی سیر منظوم شرح مثنوی معنوی وغیرہ اند کہ از انجملہ مجلد منجاوز ست باشند وی رحمۃ اللہ علیہ بعمر ہشتاد و ہفت یا ہشتاد و دو سالگی پانزدہم ذی الحجہ روز جمعہ

سالِ یازدہ صد و بست و چہار ہجری جان بمشاہدۂ جانان تسلیم نمودہ این جہان بی بنیان بپدرود فرمود سال وفاتش ازکان الشیخ قطبا برمی آید مدفنش باله آباد است یزار و یتبرک بعدش شیخ محمد یحیی عرف شاہ خوب اللہ برادر زادۂ او زینت بخش وسادہ ارشاد گردید

شیخ محمد آفاق لکھنوی عارفی مجرد و محقق بلند ہمت در فضیلت علوم ظاہر و باطن آراستہ و در طریقت و مجاہدات صادق دم و راسخ قدم بود و وی از اکابر زادگان صوبۂ بہار ساکن موضع تلادہ مضاف پٹنہ بود در اوائل کتب متداولہ بخدمت شیخ وجیہ الدین گوپاموی گذرانید و بعد ازان قدم بکوی فقر و فنا نہادہ اسم و رسم سود و زیان بباد فنا بر باد دادہ و بصحبت شریف شیخ پیر محمد لکھنوی مشرف شدہ دست ارادت بدست وی دادہ بسیاری از مشائخ وقت را دریافتہ و از خدمت شاہ مجاہر پوری نیز استفادہ علوم طریقت نمودہ و رسالہ مصباح الطالبین شیخ عبد الرسول کجہدوی کہ خلیفہ شاہ مجاہد بود بحکم پیر خود تعریب نمودہ و دران رسالہ جمیع اذکار و افکار مشرب علیہ قلندریہ مندرج است ہمہ را شیخ محمد آفاق بعمل آوردہ بود الغرض بعد وفات شیخ پیر محمد قدس سرہٗ چند سال جانشین او بودہ و از تکلفات رسم و عادات مبرا بود و از تعلق تزویج معرا قبرش در لکھنؤ پائین پیر خود است یزار و یتبرک بہ

حاجی محمد افضل سہرندی ابن شیخ محمد معصوم بن شیخ احمد مجدد سہرندی دانشمند متبحر و محدث بود بعد تحصیل علوم ظاہر مرید شیخ حجۃ اللہ نقشبندی شد و ازان بعد از شیخ عبد الاحد خلیفہ شیخ احمد سعید مستفید گشت و بزیارت حرمین شریفین مستفیض شدہ ازانجا با فیوضات و برکات بی شمار واپس آمدہ بتدریس علوم دینی و تلقین اسرار باطنی می پرداخت مولانا شاہ ولی اللہ دہلوی سند حدیث از وی یافتہ بہرچہ از شوح حاشا بوی میرسید ازان کتب ہر فن خرید کردہ وقف می نمود وفاتش بسال یازدہ صد و چہل و شش ہجری بوقوع پیوست

مولوی محمد اکبر کشمیری از اکابر علمای وقت بود تا سی سال در مدرسہ محمدیہ متعلقہ جامع مسجد بمبئی درس میداد بسیاری از تلامذۂ وی بممالک کوکن ہنوز موجود اند ازانجملہ مولوی سید عبد الفتاح گلشن آبادی و مولوی سید عماد الدین و مفتی عبد اللطیف نامی و گرامی ہستند در سال دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری رحلت فرمودہ بہ بندر بمبئی مدفون شد

ملا محمد امین کشمیری دانشمند متبحر کثیر الدرس و التصنیف بود ملا عنایت اللہ شال و ملا محسن وغیرہ علمای کشمیر از تلامذۂ وی اند بر شرح تہذیب وغیرہ کتب متداولہ حواشی و شروح دارد بماہ رمضان

بروز ليلة القدر بسال نہم از صدی دوازدہم وفات یافتہ نور اللہ ضریحہ

مولوی محمد امجد قنوجی از اکابر فضلا و اعظم علمای قنوج شاگرد رشید مولوی علی اصغر قنوجی کثیر الدرس والتالیف بود حاشیہ صدرا در علم حکمت از تو الیف شہرۂ اوست تاریخ وفاتش معلوم نہ شد

محمد بیرم خان خانخانان از اولاد مرزا جہان شاہ است بوفور دانش و سخا و صدق و حسن نطق و نیاز و انکسار گوی سبقت از ہمگنان بردہ در ابتدای حال بخدمت بادشاہ در وسط بملازمت ہمایون شاہ نشو و نما یافتہ بخطاب خانخانانے سرفرازی یافت و در اخیر جلال الدین محمد اکبر شاہ بایام سلطنت خود در القابش فرزندی بنفسہ درویش دوست علم و صاحب حال و نیک اندیش بود بہمین سعی و جلادت و حسن تدبیرش ہندوستان در مرتبہ ثانی مفتوح شد و فضلای جہان از اطراف و اکناف رو بدرگاہ او آوردہ از کف بحر مثالش شاداب می رفتند و بارگاہ آسمان جاہش قبلہ ارباب فضل و کمال زمانہ را بوجود شریفش تفاخر بود لاکن ارباب نفاق مزاج بادشاہ از وی متغیر ساختہ بودند ناچار وے بقصد زیارت حرمین شریفین با توابع از راہ ناگور روانہ گجرات گردیدہ براہی کہ دران انبوہی از درخت مغیلان بود میگذشت ناگاہ گوشۂ دستارش بخاری بند شدہ از سر افتاد چون این را بشگون بدے شمارند خانخانان را فی الجملہ تغیری در بشرہ پیدا شد حاجی محمد خان در بدیہہ خواند شعر در بیابان چون بشوق کعبہ خواہی زد قدم ٭ سرزنشہا گر کند خار مغیلان غم مخور ٭ آن قبض بہ بسط مبدل گشت چون بہ پٹن گجرات رسید روزی در حوض سہس لنگ در کشتی نشستہ سیر میکرد ناگاہ مبارک خان افغان نامبارک کہ در ابتدای فتح ہندوستان خانخانان حکم بقتل پدر او فرمودہ بود موقع انتقام خیال کردہ بوقت نماز شام کہ خانخانان از کشتی فرود می آمد با جمعی از اوباش بہ بہانہ ملاقات آمدہ بیک ضربت خنجر آبدار شربت شہادتش چشانید این واقعہ در سال نہصد و شصت و ہشت ہجری بظہور پیوستہ عظام او را حسب وصیتش بمشہد بردند تاریخش چنین یافتہ اند رباعی بیرم بطواف کعبہ چون بست احرام ٭ در راہ شہید گشت نایافتہ کام ٭ تاریخ شہادتش ز دل پرسیدم ٭ گفتا کہ شہید شد محمد بیرام ٭ خانخانان رقیق القلب و بسخنان اکابر مشایخ رضی اللہ عنہم معتقد بود و ہمیشہ در مجلس شریفش سخن از قال اللہ و قال الرسول می اندند روزے در سیکری بدیدن درویشی گوشہ نشین رفت و از معنی آیۂ کریمہ تعز من تشاء و تذل من تشاء پرسید چون درویش تفسیر ناخواندہ بود جواب نداد خانخانان خود گفت تعز من تشاء بالقناعۃ

وتنزل من کشتار بالسوال نماز جمعہ وجماعت از خانخانان فوت نمی شد لیکن بتفضیل مائل بود حافظ محمد امین خطیب میگفت کہ در القاب حضرت امیر کرم اللہ وجہہ کلمۂ بیشتر از دیگر اصحاب بیفزا ے

لطیفہ — شبے ہمایون شاہ مخاطبہ با بیرم خان داشت وادر الظاہر غنودگی دست داد بادشاہ او را متنبہ فرمود کہ ہان بیرم با تو میگویم وی گفت بلی بادشاہم حاضرم اما چون شنیدہ ام کہ بملازمت بادشاہان محافظت چشم و پیش درویشان نگاہداشت دل و نزد عالمان محافظت زبان باید کرد بنا بران درین فکر بودم کہ چون حضرت ہم بادشاہ و ہم درویش و ہم عالمند کدام کدام را نگاہ خواہم داشت بادشاہ را این ادا از و خوش آمد و تحسین فرمود ویرا دیوان اشعار بزبان فارسی و ترکیست و در منقبت حضرت امیر کرم اللہ وجہہ قصیدہ گفتہ کہ مطلعش اینست — شہی کہ بگذرد از نہ سپہر افسر او اگر غلام علی نیست

خاک بر سر او ٭ محبت شہ مردان مجو ز بی پدری ٭ کہ دست غیر گرفتست پای در او ٭

مولوی محمد جعفر سندیلی ابن شاہ ولی اللہ بن شاہ غلام علاء الدین بن سید سوج اللہ مخدوم زادہ سندیلہ بخدمت مولوی اظہر علی سندیلی و مولوی دار علی سندیلی و مولوی فقیہ اللہ سندیلی و مولوی انعام اللہ سندیلی و مولوی تراب علی لکھنوی تلمذ نمودہ بدولت تدریس و تصنیف برسیدہ تاریخ سیزدہم رمضان سن دوازدہ صد و شصت و یک ہجری در لکھنؤ رحلت فرمود نعشش را بقصبہ سندیلہ آوردہ در کریم باغ دفن کردند

مولوی محمد جونپوری خلف اکبر مولوی سخاوت علی عمری جونپوری مہاجر و مقیم مکہ معظمہ بآبیاری تعلیم پدر خود سرو چمنش بالیدگی و تازگی یافتہ در علم و فضل و زہد و تقوی و ورع و وعظ و افتا و بدیہہ گوئی و حاضر جوابی و تحریر دلپذیر و تقریر پرتاثیر یگانۂ آوان و ممتاز بین الامثال والاقران بود تحریر یکہ در تعریف بیع الماء نمودہ یادگار قابلیتش میباشد در عین شباب ازین عالم اسباب بحیات سابق الالقاب تاریخ دوم شوال سال دوازدہ صد و ہشتاد و سہ ہجری رخت ہستی بسوی ملک رضوان کشید اللہم اغفر لہ ولوالدیہ

مولوی حکیم محمد جنید جونپوری خلف دوم مولوی سخاوت علی عمری جونپوری ہمراہ والد بزرگوار بملک حجاز تشریف فرما شدہ و تاحیات پدر از فیضان علمی و عملی وی مستفیض بود و بعد رحلت پدر بجونپور آمدہ بخدمت مولوی عبد الحلیم فرنگی محلی کہ مدرس مدرسہ حاجی امام بخش جونپوری بود

بعض کتب درسیہ خواندہ بخدمت مفتی محمد یوسف فرنگی محلی فراغ علمی حاصل نمودہ متوجہ بتحصیل فن طبابت گشت و پیش حکیم اولاد علی کاہش مطب کردہ دران فن مہارتی وحذاقتی اکتساب نمود معہذا بدرس و تذکیر و امداد طلبہ وافتاد تداوی مرضی مشغول می بود در عین جوانی ازین جہان فانی بسال دوازدہ صد و ہشتاد و یک ہجری بعالم جاودانی شتافت خلفی بنام مولوی محمد معروف گذاشت وی بخدمت مولوی عبد اللہ ساکن جہجر الکتب درسیہ گذرانیدہ فارغ است سلمہ ربہ

قاضی محمد جمیل برہانپوری عالم کامل وفاضل باجل مدرس مدرسہ حیدرآباد دکن بود بسال دوازدہ صد و ہفتاد و چہار ہجری وفات یافتہ غفر اللہ لہ

مولوی محمد حامد فرنگی محلی پسر و جانشین مولوی احمد در ماہ رجب سال دوازدہ صد و ہشتاد و سہ ہجری رحلت فرمودہ بجایش مولوی لمعان الحق پسر مولوی برہان الحق بسجادہ نشین گردید

شیخ محمد حسن جونپوری بن شیخ حسن بن طاہر جونپوری از عرفای روزگار جامع بود میان حال و قال وبمظاہر صوریہ نیز تعلقی داشت اصل نسبتش منجانب پدر بسلسلہ چشتیہ بود لیکن ارتباطاو بسلسلہ علیہ قادریہ بربہمہ غالب آمدہ سالہا در حرم مدینہ منورہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ مجاورت کردہ از مشائخ قادریہ آنجا بیعت واجازت یافتہ از خوارق او مشہور ہست کہ چون از خلوت می برآمد ہندو و مسلمان ہر کہ نظر بر روی او فتادی بیساختہ صدای تکبیر برآوردی و تعجب کردی از المکتوبات ورسائل مریدان بسیار اند ولادتش بجونپور و وفاتش باگرہ بود بتاریخ بست و ہفتم رجب سال نہصد و چہل و چہار ہجری وفات یافتہ در دہلی زیر بجی منڈلی برابر مرقد والد ماجد خود مدفون گشت قدس سرہ

ملا محمد حسن بن قاضی غلام مصطفی بن ملا محمد اسعد خلف اکبر ملا قطب الدین الشہید السہالوی تلمیذ نظام الدین بن ملا قطب الدین شہید در ذہن و ذکا بر برادران خود سبقت بردہ در تحقیقات معقول و منقول نظیر و مثیل خود نداشت کثیر الدرس والتصانیف بود شرح مسلم الثبوت تا مبادی الاحکام و معارج العلوم در منطق و غایۃ العلوم در طبعی و حاشیہ بر شرح ہدایۃ الحکمۃ صدر الدین شیرازی و حاشیہ شمس بازغہ و حواشی زواہد ثلثہ و شرح سلم العلوم از تصانیف انیقہ وی مشہور اند بعد مراجعت از دہلی بفرنگی محل استقامت ورزیدہ تدریس علوم میکرد مگر بوجہ بعضی طوارق کہ مفسدہ عظیم بود وادہ قیام وطن مالوف مناسب ندانستہ جانب روہیل کھنڈ رخت غربت بربست و عہد نواب فیض اللہ خان

برام پور رفتہ در محلہ موسومہ مدرسہ اقامت گزید و در انجا کاح ثانی بنا بر غیرت کردہ از بطن او مولوی عبداللہ و عبدالرزاق بوجود آمدند چنانچہ اولاد شان از زوجہ ثانیہ برام پور موجود اند زوجہ سوم دختر صفی پور بود از و پسری موسوم غلام دوست محمد متولد شدہ کہ پسرانش مولوی غلام یحیی و مولوی غلام محمد و مولوی غلام زکریا مقیم بنارس بسرکار انگریزی بر عہدہای جلیلہ ممتاز بودند بالجملہ ملا حسن در رام پور وفات یافتہ ہمانجا مدفون است تاریخ وفاتش بہ دریافت نرسیدہ از شاگردانش مولوی محمد مبین لکھنوی و مولوی عماد الدین لبکنی مشہور اند

مولوی محمد حیدر لکھنوی بن ملا محمد مبین بن ملا محب اللہ فرنگی محلی تحصیل علم بخدمت پدر بزرگوار خود نمودہ بتدریس مشغول بود و بتذکیر و ہدایت خلق اشتغال درزیدہ و از شاہ نجابت اللہ مرحوم بیعت نمودہ ہمچو والد خود مقبول خلایق بود از سرکار نواب سعادت علیخان سہ روپیہ یومیہ کفاف می یافت بعزم حج بیت اللہ روانہ شدہ بعد قطع تکالیف سفر بتاریخ دوم جمادی الاول سال دوازدہ صد و چہل ہجری بمکہ معظمہ رسیدہ از سید یوسف بطاح یمنی و شیخ عمر مکی تحصیل صحیحین کردہ بماہ جمادی الثانی سوی مدینہ طیبہ رخت سفر بستہ در انجا از علمای وقت سند حدیث حاصل نمود در آخر ماہ شعبان باز بمکہ آمد قرآن شریف کہ در اثنای راہ حفظ نمودہ بود بماہ رمضان در بیت اللہ خواند و بعد ادای ارکان حج بتاریخ بست و ہشتم ذیحجہ سن مذکور از مکہ معظمہ روانہ شدہ بہزار خرابی بعد نوزدہ روز بہ بمبئی رسیدہ قصد وطن نمود چون بحیدرآباد تقریبی داخل شد ہزار روپیہ ماہوار از سرکار نواب نظام برای وی مقرر شدہ آحفاد او مولوی ظہور حسن و مولوی افضل حسن ہنوز در حیدرآباد دکن موجود بودند و جاگیر چہار ہزار روپیہ سالانہ از سرکار نظام می یابند کذا فی الاغصان الاربعہ

شیخ محمد حیات سندھی از علمای ربانیین و عظمای محدثین عالم باعمل بود نام پدرش ملا فلاریہ از قبیلہ جاچر ساکن اطراف عادل پور محروسہ ملک سندھ شیخ محمد حیات از وطن خود بحرمین شریفین در عنفوان شباب رفتہ مناسک بیت حرام دریافت و بمدینہ طیبہ رخت اقامت انداخت و بنوعی توکل اسباب معیشت ذخیرہ نساخت و بہمان حالت موجودہ بتحصیل علوم پرداخت و باز شاگردی مولانا ابوالحسن سندھی مقیم مدینہ سکینہ برداشت و حلقہ علوم در سینہ بمیامن او بر افراخت و اجازت حدیث از مولانا عبداللہ بن سالم بصری یافت و تمام سرمایہ عمر خود بتدریس حدیث نبوی در باخت

بروز چهارشنبه تاریخ بست و ششم صفر سال یکهزار و یکصد و شصت و سه هجری رخت هستی از دار فنا
بدار بقا برداشت و طائر روحش جسد پاکش را بجنة البقیع سپرده بروضهٔ رضوان نشیمن ساخت
اعطاه الله الحسنات. فلاریه بفای مفتوحه اسم سنهی است چاچرید بجیم فارسی مفتوح درمیان
آن الف و در آخر یای مهمله قریه ایست در ملک سنده عادل پور شهریست خرد از توابع بهکهر

مولوی محمد رضا لکهنوی خلف اصغر مولوی عبد القادر لکهنوی در اوایل حال بخدمت شیخ پیر محمد
لکهنوی و نیز برادر کلان خود قاضی محمد وارث تلمذ کرده و بعد فراغ از تحصیل علم ضروری بتصفیه قلب
مشغول شد در ریاضتهای شاقه از اربعین نشینی و اسفار بعیده بر خود گوارا فرموده از مشایخ و فقرای
وقت مستفید میشد در صحرا و بیابانها بعبادت مولی میپرداخت تا آخر بقدم تجرد و تفرد براه خشکی بزیارت
حرمین شریفین مشرف شده در بلده مصر بست و دوم رمضان سن یازده صد و هفت هجری
رحلت نموده همانجا مدفون گردید۔

ملا محمد رضا سهالوی پسر چهارم ملا قطب الدین الشهید بعد والد خود بخدمت ملا نظام الدین
برادر کلان خود تعلیم و تربیت یافته فراغ حاصل نموده در حسب ارشاد خود تدریس طلبه میکرد از حضرت
سید شاه عبد الرزاق بانسوی بیعت کرده روانه مدینه منوره گشت و بعد زیارت روضه شریفه
بحج بیت الله مشرف شده ببغداد آمد و هم در انجا جان بجان آفرین سپرد

شیخ محمد رفیقی کشمیری بن مصطفی ابن معین الدین رفیقی کنیت وی ابو الرضا بود بسال یازده
صد و پنجاه و چهارم هجری متولد شده فقیه و محدث و مفسر صوفی مشرب بود علوم معقول و منقول از پدر
خود مقیم السنة توپیگر و خال خود علامه نور الهدی توپیگر اخذ نمود و حدیث از عم و پدر بزرگوار خود شنیده
و کتاب عوارف پیش نعمت الله بن رضا توپیگر گذرانیده و صحبت مردان بحق رسیده مستفید
شد و در تصوف رسائل متعدد دارد و یادگار اند بروز چهارشنبه شانزدهم جمادی الاخری
سال بست و ششم از صدی سیزدهم وفات یافت

میر محمد زاهد هروی ابن قاضی محمد اسلم هروی کابلی در هند متولد شده تربیت یافته از پدر خود و
دیگر علمای هندوستان اکتساب علوم کرده ذهن ثاقب و فکر صائب داشت در تحقیق و تدقیق
گوی سبقت از سابقین ربوده و در حاضرین و لاحقین متفرد بود شاهجهان پادشاه او را بمنصب

وقائع نگارے کابل منصوب فرمود و در عہد عالمگیر بادشاہ محتسب اردوی معلےٰ شد زان بعد عالمگیر بادشاہ حسب خواہش او مشارالیہ را بصدارت کابل مامور گردانیدہ در انجا علاوہ منصب خود افادہ علوم میداد تصانیف غرا دارد از انجملہ شرح مواقف و حاشیہ شرح تہذیب علامہ دوانی و حاشیہ رسالہ تصور و تصدیق مصنفہ ملا قطب الدین رازی و حاشیہ شرح الہیاکل اند بشہور سال یازدہ صد و یک ہجری بکابل وفات یافت

مولوی محمد باقر مدراسی متخلص باگاہ صلش از بیجاپور است بسال پنجاہ و ہشتم از صدے دوازدہم ہجرت در ویلور متولد شدہ بمدراس نشو ونما یافتہ پیش مولانا سید ابوالحسن قربی علوم ظاہر اکتساب نمودہ عالم علوم عجیبہ ماہر فنون غریبہ گشت در شعر گوئی و ادب عرب ید طولی داشت گویند شافعی المذہب بود ممالک مدراس و کرناٹک بفیوض ظاہر و باطن او پرست بست و چہارم ذیحجہ سال دوازدہ صد و بست ہجری رحلت فرمودہ بخاک مدراس مدفون گشت **تصانیفش** تنویر البصیر نفائس النکات القول المبین الدر النفیس دیوان اشعار عربی النفحۃ العنبریہ کشف الغطا اتحاف السالک جلاء البصایر تبیین الانصاف النقول البدیعۃ الحجۃ البدیعۃ ریاض الجنان روضۃ الاسلام وغیرہا

مولوی محمد زمان خان شاہجہانپوری جامع الفضائل والکمالات عامل الاحادیث والآیات محی السنن والحسنات ماحی الشرک والبدعات ابو رجا محمد زمان خان تغمدہ اللہ بالرحمۃ والغفران مدرس مدرسہ حیدرآباد و استاد سید محبوب علیخان نظام الملک رئیس حال بود با فرقہ مہدویہ عصوبتی داشت فرقہ مہدویہ پیروی سید محمد جونپوری مدعی مہدویت میکنند و بممالک ڈھونڈھار و گجرات و حیدرآباد دکن اکثری ازین فرقہ ضالہ سکونت ورزیدہ بفرق دیگر اسلام تعصب دارند تا اینکہ مرتکب خونریزیہای مسلمانان شدند القصہ مسمی سید عیسی عرف عالم میان مہدوی حیدرآبادی سرگروہ آن فرقہ رسالہ کشف المجذوب و دلیل متین و ثلاثیہ ہر سہ رسائل مؤلفہ خود بسال دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری در رسالہ رد شبہات الفتاوی در رد فتوی ابن حجر مکی وغیرہ ائمہ مذاہب اربعہ در رسالہ معارضۃ الروایات بعد از یکسال طبع کنانیدہ باطراف و اقطار ہندوستان شتہر و منتشر کرد ہر انہم تا نفع نماند رسائل مذکورہ و رسالہ دیگر متضمن معتقدات و معمولات خود تالیف نمودہ

مع رقعہ بخدمت قاضی دلاور علی حاکم دار القضای حیدرآباد از دست خود پیش کردہ مضمون رقعہ اینست کہ این رسائل مذکورہ محض بنا بر دریافت حق باطراف بلاد منتشر کردیم و بخدمت علمای آفاق رسانیدیم و مدتی انتظار کشیدیم لیکن ہنوز علمای وقت از جواب ساکت اند لہذا بخدمت سامی پیش نمودہ اگر خطای بنظر آید حسبۃ للہ ما را مطلع باید فرمود کہ مایان رجوع بحق نمایم ورنہ اعانت وامداد تصدیق داقرار مایان نمایند فقط قاضی موصوف رقعہ در رسائل مذکورہ بہ معیت عالم میان مسطور پیش مولوی محمد زمان خان فرستاد ہر چند کہ وی علیہ الرحمۃ والغفران از ہمچو منازعات ومناقشات کنارہ کشی میکرد تاہم نظر بہ حمیت اسلامی وغیرت ایمانی اشہب قلم حقیقت رقم را در میدان رد وقدح رسائل مذکورہ جولان داد ونیز از اقوال مسلمہ آن فرقہ دعاوی باطلہ اوشان را مردود ومطرود فرمود کہ مجتہدان آن فرقہ بجوابش سر بزانوی سکوت نہادہ غریق لجہ ندامت شدند نام آن رسالہ ہدیہ مہدویہ است ہرگاہ رسالۂ مذکور بعالم میان مجتہد مہدویہ ومصنف رسائل مردودہ رسید بحواریان خود گفتہ ہر کسیکہ مولوی محمد زمان خان را قتل خواہد کرد او را دو مکان مروارید وچہار درخت خرما در بہشت خواہم داد بشنیدن کلام ابلہ فریب جوانی بست ودو سالہ از ان فرقہ منتظر موقع بود ہرگاہ نواب مختار الملک بہادر بتقریب ملاقات پرنس آف ویلز روانہ کلکتہ شدند آن بی مغز شہر حیدرآباد را از حاکم بیدار مغز ہمچو باغ خود خالی یافتہ ہرگاہ وقت شام روز سہ شنبہ ششم ذیحجہ سال دوازدہ صد ونود ودو ہجری مولوی صدر الذکر حسب معمول خود بمسجد تشریف آوردند بعد ادای نماز مغرب دو زانو نشستہ آغاز تلاوت قرآن مجید کردند آن شقی ممدوح الذکر را اسلام کردہ از پس پشت بضربہ کنار مجروح ساخت کہ آن مرحوم سر بہ مصحف مجید نہادہ شربت شہادت چشید وخون آن جانباز راہ خدا برآیۂ کریمہ فانظر کیف کان عاقبۃ المفسدین چکید ہر چند تجسس نمودند سراغ قاتل نرسید سرخیل مہدویان بکوشک سفارت انگریزی خزید وبر جنازۂ آن مرحوم انبوہی کثیر از مسلمانان وجم غفیر از دینداران گرد آمدند کہ چہار دہ جماعت متفرق نماز جنازہ ادا کردہ بصحن مدرسہ او بحیدرآباد مدفون کردند شعرای وقت قطعات تواریخ این واقعہ بنظم آوردند از ان جملہ قطعہ تاریخ نوک ریز خامۂ بکرے محمد عبد الرحمن خان شاکر تخلص و مالک مطبع نظامی زیب ترقیم می یابد وہو ہذا محمد زمان خان زعلم قضا ؛ بجز شہادت چو شد آشنا ؛ ہمین مصرعۂ سال شاکر نوشت ؛ بعبای شہادت رحمتی شد عطا ؛

ایضاً الہا گو چون علی شد بمسجد شہید ؛ از منشی عنایت حسین بردن رفت از جسم چون جان جان ؛
عنایت بگو شد چو عثمان شہید

سرهندی

شیخ محمد سعید سہرندی ابن مولانا شیخ احمد مجدد الفثانی ابن عبد الاحد سہرندی لقب وی خازن الرحمۃ دانشمند متبحر فقیہ و محدث بود علوم ظاہر و باطن از والد ماجد خود آموختہ حاشیہ بر مشکوٰۃ المصابیح نوشتہ در یکہزار و ہفتاد ہجری رحلت فرمود

ملا محمد سعید سہالوی پسر دوم ملا قطب الدین الشہید بعد شہادت پدر خود با محضر مظلومی جہت استغاثہ و دادرسی بحضور محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ بملک دکن رفتہ از بارگاہ شاہ موصوف فرمان معافی فرنگی محل کہ از اماکن مشہورۂ بلدۂ لکھنؤ بود حاصل نمودہ مراجعت بوطن کردہ بذریعۂ اہالیان نزول تعمیل فرمان مذکور بر فرنگی محل قبضہ نمودہ ہمہ فرزندان ملای شہید را در آنجا مقیم ساخت بعد چندی مرۂ بعد اولی بغرض استحکام فرمان معافی فرنگی محل وغیرہ بخدمت بادشاہ روانہ شدہ بحصول اسناد دیگر کامیاب شدہ آنرا روانہ وطن کردہ بمکہ معظمہ رفتہ بحوق عوارض جسمانی ازین عالم فانی بملک جاودانی خرامیدہ **نزول** اکنہ لاوارث و منفسطہ را بمحاورہ اہل فرنگ نزول گویند

مولانا محمد سعید بدایونی ابن محمد شریف بن محمد شفیع بدایونی وی از اجلۂ علمای وقت و اکابر اولیای بدایون بود بیعت بخدمت شاہ کلیم اللہ جہان آبادی کہ مزارپر انوارش در دہلی است داشت و از فیض ظاہر و باطن وی عالی کامیاب بود چہارم ذیقعدہ سن یازدہ صد و پنجاہ و ہفت ہجری رحلت فرمود از وی دو خلف الصدق مولوی محمد لبیب و مولوی عبد الحمید عقب بانند قدس اللہ سرہ السامی

حکیم محمد صدر ساکن احمد آباد تارہ تخلص صدر ابن حکیم حضور احمد طبع سلیم و ذہن مستقیم داشت تعلیم رسمی پیش مؤلف اوراق یافتہ اکثر اشعار نعتیہ میگفت قصہ ادیس قرنی رحمۃ اللہ علیہ منظوم از و یادگار است فتوح الشام را بہ بحر متقارب می نوشت کہ پیغام اجلش در رسید و بعنفوان شباب بسال دوازدہ صد و نود و چہار ہجری ازین جہان درگذشت چند اشعار نعتیہ بتضمین کلام سعدی کہ خاتمہ منظومات اوست بطور یادگار حوالہ قلم مے شوند در حقیقت نام و نشان خود بجسم عشق نبوی صلعم دیگر نگذاشت

وهو هذا

ای نور خدا عجب حسینی	رحمت ز برای عالمینی
محبوب زمان و هم زمینی	الله الله چه مه جبینی

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم که نازنینی

آگه ز علوم اولینی	واقف ز رموز آخرینی
کحل از پئے دیدۂ یقینی	اے بعثت تکی و مدنی

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم که نازنینی

واللیل ز گیسوے تو تعبیر	والشمس ز روی تست تفسیر
نون از پئے ابروی تو تقریر	ای مهر سپهر عزو توقیر

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم که نازنینی

ای باعث خلقت دو عالم	وی موجب فخر نوح و آدم
منظور نگاه رب اکرم	هستی پئے ریش سینه مرهم

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم که نازنینی

ای سرمۂ دیدۂ تو لاشئ	ای غازۂ چهرۂ تمنا شئ
بر روے تو دیدۂ تماشا	باز است تو نیز دیده بکشا

گر بر سر چشم من نشینی
نازت بکشم که نازنینی

ای مجلسه نشین محفل نور	ای شمع ضیاے شعلۂ طور
از نور تو عالم است معمور	ای مردمک دو دیدۂ حور

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

زلفت پی عاشقان جانباز — زنجیر پاست اے ہمہ ناز
پیشت ہمہ دلبران طناز — ہستند بدین ترانہ دمساز

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

زلفت تو بلائے جان سرور — درد تو دوائے جان سرور
عشقت نام و نشان سرور — نامت در در زبان سرور

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

اوستادی مولانا محمد شکور مچھلی شہری ابن شیخ امانت علی جعفری در علوم عقلیہ و ادبیہ شاگرد مولانا رشید الدین خان دہلوی و در حدیث و تفسیر مستفید خدمت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی بودند ہموارہ بمناصب جلیلہ از سرکار انگریزی امتیاز داشتند ہنگامیکہ بفتح پور ہنسوہ رونق افروز عہدۂ صدر الصدور بودند مولف ہیچمدان بنعال برداری تلامذۂ مولانا کامیابے حاصل کرد بسال شصتم از صدی سیزدہم مولانای ممدوح حق تقاعد قبول فرمودہ بوطن مالوف مراجعت فرمودند این حقیر نیز ہمراہ رکاب بمچھلی شہر رفتہ کتب متوسط درسیہ بخدمت فیضدرجت می گذرانید مولانا ممدوح تمام عمر شریف بدرس علوم صرف فرمودند کتب درسیہ بلا معائنہ کتابی بحالت چہل قدمی درس میدادند بتالیف و تصنیف توجہ نداشتند دو مرتبہ بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ بست و یکم ذیحجہ یوم سہ شنبہ سال سیزدہ صد ہجری از دار فنا بدار بقا شتافتند انا للہ وانا الیہ راجعون ولادت ممدوح بسال دوازدہ صد و یازدہ ہجری بظہور پیوستہ از لفظ تاریخ سال ولادت ایشان می آید ازین حساب عمر شریف بہ نود و نہ سال رسیدہ باشد
غفر اللہ لہ مچھلی شہر قصبہ الیست از توابع جونپور

مولوی محمد شبلی اعظم گڈھی مصنف رسالہ اسکات المعتدی فی انصات المقتدی

وحل النظام وغیرہ است جملہ کتب درسیہ متداولہ پیش مولوی محمد فاروق عباسی چڑیاکوٹی گذرانیدہ الکنون بمدرسۃ العلوم علی گڈھ بمنصب مدرس اول قیام دارد سلمہ اللہ تعالی تصانیفہ المامون تاریخ زمانہ مامون الرشید خلیفہ عباسیہ بغداد الجزیہ در بیان حقیقۃ جزیہ گذشتہ تعلیم در اظہار کیفیت تدوین علوم مسلمانان سلف واسامی مدارس قدیمہ شان صبح امید در بیان حالت موجودہ اسلام سیرۃ النعمان تواریخ عمری امام ابوحنیفہ قصاید وغزلیات عربی فارسی

مولوی محمد شبلی جونپوری خلف سوم مولوی سخاوت علی عمری جونپوری بست وپنجم شعبان سال دوازدہ صد وشصت وسنہ ہجری تولد یافتہ ہنگام ہجرت فرمودن پدر بزرگوار خود نہایت صغیر السن بود بیجہ از رفتن بمکہ معظمہ قاصر ماند پیش جد مادری خود قاضی ضیاء اللہ صدر الصدور مرحوم بناز ونعمت تعلیم وتربیت یافتہ بمقام جونپور از حافظ نعمت اللہ ساکن سرای میر حفظ قرآن مجید نمودہ کتب درسیہ فارسیہ از بعض اعیان جونپور خواندہ تحصیل علوم عربیہ عنان عزیمت تافتہ مختصرات صرف ونحو وغیرہ از تلامذہ مفتی محمد یوسف فرنگی محلی تحصیل کردہ باندک زمانے بخدمت مفتی موصوف الذکر تمامی کتب درسیہ متداولہ خاندان نظامیہ بہ تحقیق وتدقیق تمام کردہ وسند فضیلت مفتی محمد یوسف از دست خاص بوے عطا فرمودہ وعلم باطن بخدمت مولوی سید خواجہ احمد نصیرآبادی کہ از تلامذۂ پدر بزرگوار وی بود آموختہ واجازت کتب احادیث از مولوی سید نذیر حسین تلمیذ مولانا محمد اسحاق دہلوی یافتہ بحصول سند ممتاز گشت وبسال دوازدہ صد وہشتاد وشش ہجری بمعیت جد مادری عم بلغ خود قاضی ضیاء اللہ از زیارت حرمین شریفین مشرف گشتہ بوطن مالوف معاودت فرمودہ جانشین پدر خود است وبمواساۃ مدرسہ قرآنیہ بجامع مسجد بتذکیر خلائق می پردازد سلمہ اللہ وابقاہ واوصلہ الی ما یتمناہ۔

مولوی محمد شفیع بدایونی از اجلۂ علماے عہد سلطنت محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ سلسلہ نسبتش بامیر المومنین سیدنا عثمان ابن عفان رضی اللہ عنہ منتہی میشود وہو مولوی محمد شفیع ابن شیخ محمد مصطفی بن عبد الغفور بن عزیز اللہ بن کریم الدین بن قاضی محمد بن شیخ معروف بن شیخ دودو بن عبد الشکور بن محمد راجی بن قاضی سعد الدین بن قاضی القضاۃ قاضی رکن الدین الملقب بہ شمس الحق بن قاضی دانیال ابن شیخ شہید بن شیخ ابراہیم بن شیخ اسحاق ابن عبد الکریم بن

شیخ شریف بن نور اللہ بن عبد الحی بن شیخ محمد فردوس بن شیخ انیس بن شیخ رافع بن شیخ عبد الکریم بن عبد الرحیم بن عبد الرحمن بن ابان بن سیدنا عثمان بن عثمان الاموی القرشی رضوان اللہ علی من اتبع الہدی منہم قاضی دانیال از عراق بہند قدوم آوردہ بتقضای بدایون مباہات یافتہ بہد انجا سکونت پذیرفتہ از اولاد امجادش شیخ مصطفے است کہ در علم تصوف یگانۂ روزگار خصوصاً در حل غولیصات کتب شیخ محی الدین عربی مشار الیہ علمای کرام بود پسرش مولوی محمد شفیع از ارشد تلامذہ ویست کہ عمر گرانمایہ خود بدرس و تدریس بسر بردہ بعمر ہفتاد و نہ سالگی روز جمعہ بست و دوم شوال از آخر صدی یازدہم یا اوائل صدی دوازدہم ہجری رحلت فرمود و دو خلف الصدق عقب خود گذاشت یکے مولوی محمد شریف دوم خطیب عبد اللطیف

محمد صدیق لاہوری ابن محمد حنیف ابن محمد لطیف فقیہ و محدث و ادیب بود والد ماجد وی از کابل بلاہور آمدہ امامت مسجد وزیر خان میکرد صاحب ترجمہ بروز دوشنبہ تاریخ بست و نہم محرم سال یازدہ صد و بست و ہشت ہجری در لاہور متولد شدہ چون بپنج سالگی سید مولانا محمد عابد صاحب تعلیقات تفسیر بیضاوی رسم تسمیہ خوانی وی ادا کرد و بعد حفظ قرآن مجید بخدمت مولانا محمد عابد و مرزا مہر اللہ و ملا حفیظ اللہ و مولوی عبد اللہ و ملا ظہور اللہ و ملا شہر یار و غیرہم علوم متداولہ تحصیل کردہ و سند حدیث از شیخ یحیی ابن صالح مکی مدرس مسجد الحرام و شیخ ابو الحسن سندھی مدنی مدرس مدینہ منورہ بسال یازدہ صد و ہفتاد یافتہ تصانیف بسیار دارد در یازدہ صد و نود و دو ہجری رحلت نمود۔ تصانیفہ۔ سلک الدرر بصنعت اہمال در سیرت نبویہ علیہ الصلوۃ والتحیۃ۔ مدار الاسلام فی علم الکلام۔ شروط الایمان۔ القول الحق فی بیان ترک الشعر والحلق۔ درء التعسف۔ ہدم الطاغوت فی قصۃ ہاروت و ماروت۔ مبدء صدقۃ الثقلین فی شمائل ا[illegible] شرح النفحات الباہرۃ فی جواز القول بالخمسۃ الطاہرۃ۔ ازالۃ الفسادات فی شرح مناۃ تبییض الرق فی تبیین الحق۔ جامع الوظائف۔ نقطۃ المطلب۔ مزیل الاحزان۔ زبدۃ جامع طبابت۔ ترجمہ فقہ محمدی۔ ہدیۃ انام وغیرہ

محمد صدیق برہانپوری از علمای دکن کنیتش ابو بکر لقب وی محی الدین بن حا[illegible] الزبیری البرہانپوری است از تصانیف او رسالہ قوامات است کہ در ان یکبا[illegible]

وخاتمہ ترتیب دادہ مسائل احتضار و تجہیز و تکفین وغیرہ متعلقات میت بیان کردہ دیدہ شد کہ خالی از زوائد نیست زمانۂ وفاتش بدریافت نرسید

شیخ محمد طاہر پٹنی نامش جمال الدین محمد ابن طاہر ہست و بہ محمد طاہر شہرت دارد بسال نہصد و چہاردہ ہجری در بلدۂ نہروالہ گجرات متولد شدہ اولاً از مولانا مطہ و مولانا شیخ ناگوری و مولانا برہان الدین سمهودی و مولانا یداللہ سوہی اکتساب علوم کردہ فارغ التحصیل شد بعد درسن نہصد و چہل و چہار ہجری بسوی حجاز رخت سفر بست و بشرف زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ تشریفاً و تعظیماً مباہات اندوختہ دران دیار پر انوار از شیخ عبد معد زبیدی و سید عبداللہ عدنی و شیخ عبیداللہ حضرمی و شیخ جاراللہ مکی و شیخ ابن حجر مصری ثم المکی صاحب صواعق محرقہ و شیخ علی مدنی و شیخ برخوردار سندہی و شیخ علی بن حسام الدین المتقی و شیخ ابوالحسن بکری مکی وغیرہ تحقیقات داستنادفن حدیث نمودہ دست ارادت بدست شیخ علی متقی دادہ در فضل و کمال کامل و مکمل گشت وازانجا بخیر و برکت بوطن مالوف باز آمدہ بافادہ و تدریس مرجع طلبہ علوم شد چون ذات شریفش آمر بالمعروف و ناہی عن المنکر بود در قلع و قمع بیخ بدعت و منکرات عموماً بغایت سعی کوشید خصوصاً در ازالہ بدعات ہم قوم خود کہ ہمہ بوہرہ بودند و مذہب مہدویہ اسمٰعیلیہ داشتند ہمہ تن مستعد بود و نیز عہد کردہ تا وقتیکہ نقش بدعت و ضلالت از قوم خود زائل نگرداند عمامہ بر سر خود نہ بندد و حسب وصیت مرشد خود شیخ علی متقی مدداز دست خود حل کردہ باملاد کتب نویسی طلبہ را امداد در جہالت درس نیز و متکش از حل نمودن سیاہی باز نمی ماند چون جلال الدین محمد اکبر بادشاہ بسال نہصد و ہشتاد ہجری مرز بوم گجرات دا مخیم سرادقات خود ساخت شیخ ہم بشمول علمای وقت بہ بارگاہ شاہی تقرب یافت بادشاہ سبب ترک عمامہ بستن پرسید وی رحمۃ اللہ علیہ سبب آنچنانکہ گذشت بیان نمود اکبر بادشاہ از دست خاص عمامہ بر سرش بست و فرمود کہ نصرت دین متین بذمہ من ہست شما در ازالہ بدعت کوشید خان اعظم مرزا عزیز کوکہ برادر رضاعی اکبر شاہ کہ حاکم گجرات بود تا ایام حکومت خود ہمہ تن مددگار شیخ بود ہرگاہ مرزا عزیز کوکہ معزول شدہ بجایش عبدالرحیم خان خانان شیعی منصوب گردید فرقہ بواہیر اسمٰعیلیہ کہ مجانست بمذہب اہل تشیع دارند قوی بازو شدند شیخ مایوس شدہ عمامہ از سر خود جدا کردہ جہت عرض حال پیشگاہ بادشاہ جانب آگرہ روانہ شد گروہی از بواہیر

اسمٰعیلیه درپیے او روان شدند هرگاه شیخ بنواح اوجین بمنزلی که ما بین اوجین و سارنگ پور واقع است رسیده گروه اشقیا فرصت یافته او را شهید کردند این سانحه بسال نهصد و هشتاد و شش هجری وقوع یافته همراهیان شیخ نعش وی را به پٹن آورده در مقابر بزرگانش بخاک سپردند شکر الله سعیه و جزاه الله جزاء شیخ علیه الرحمة در فن حدیث تالیف مفیده دارد ازانجمله کتاب مجمع بحار الانوار است در لغت حدیث که فی الحقیقة بجای خود شرح صحاح سته می تواند شد دیگر مغنی در تصحیح اسماء الرجال بلا تعرض بیان احوال بغایة مختصر لیکن نافع تذکرة الموضوعات در بیان احادیث موضوعه و قانون الموضوعات فی ذکر الضعفاء والوضاعین نیز از تصانیف وی‌اند بوهره بروزن جوهره لفظ هندی بمعنی تاجر مشتق از بیوهار بیای موحده مکسوره و یای تحتانی مجهوله ساکن مخلوط بواو و های هوز و الف و رای مهمله بمعنی تجارت قومی است در دکن که همه تجارت پیشه‌اند با خود رابطه معاضدت و اتحاد دارند اغنیای شان فقرای خود را اعانت کنند رئیس شان در بمبئی فی زماننا ملا نجم الدین است که شفقت پدرانه بر جمیع بوهریان مرعی دارد و این گروه مهدویه اسمٰعیلیه‌اند و خود را پیرو محمد المهدی بن عبد الله بن احمد بن محمد بن اسمٰعیل بن جعفر صادق رض دانند و محمد بن عبد الله را مهدی آخر الزمان گویند و بغایت تعصب مذهبی دارند و اسمٰعیلیه چند فرقه هستند داؤدیه و اسحاقیه که سوائے دکن هندوستان در ممالک یمن و الموت و مغرب و ایران و قهستان یافته می‌شوند مگر بوهریان اسمٰعیلیه بالخصوص در دکن هند سکونت دارند فرقه مهدویه که خود را پیرو محمد جونپوری گویند اکثر اهل این مذهب بممالک حیدرآباد دکن قیام پذیر اند فرق در میان مهدویه اسمٰعیلیه و مهدویه جونپوریه اینست که مهدویه اسمٰعیلیه میلان به تشیع دارند و مهدویه جونپوری مائل به مذهب اند نهرواله محرف النهاواره نام سابق شهر پٹن است پٹن بفتح بای فارسی و تای هندی مفتوح مشدد و در آخر نون بلده گجرات دکن شهریست که بزبان باستان مقر حکومت راجگان هنود بود

مولوی محمد ظاهر بن سید غلام جیلانی بن سید محمد واضح بن سید محمد صابر بن سید محمد آیت الله بن سید شاه محمد علم الله حسنی الحسینی القطبی النقشبندی از اولاد امام همام حسن المثنی بن سبط الاکبر امام الانام حسن ابن علی ابن ابی طالب عم رسول الله صلی الله علیه و علی آله و سلم اصل آبای کرامش از مدینه طیبه مولد و مسکنش تکیه شاه علم الله متعلقات رای بریلی ملک اوده است ولادتش باسعادتش بسال یازدهم

صد و نود و ہشت ہجری واقع شدہ وی رحمۃ اللہ علیہ کتب درسیہ از عم بزرگوار خود مولوی سید قطب الہدیٰ تلمیذ رشید مولانا شاہ عبد العزیز محدث دہلوی خواندہ تکمیل علوم بخدمت مولوی عبد الجامع سید نپوری نمودہ جامع کمالات گشت و بیعت طریقہ بر دست سید احمد مجاہد کرد کہ ذکرش پیش ازین ثبت اوراق شدہ و نیز باستحصال خرقۂ خلافت طریقۂ چشتیہ و قادریہ و نقشبندیہ مجددیہ و محمدیہ مستفیض گردید و از ہدایت و ارشاد و تعلیم طریقہ و تصنیف و تالیف عالمے را منور فرمود تصانیف شریف او در تصوف و عقائد و محاکمات سنت و بدعت مثل خیر المسالک و تحریم الحرام و قاطع البدعۃ و رسالہ در بیان وحدت وجود و وحدت شہود و کتابی در بیان فتوحات شام وغیر ذلک بزبان فارسی وارد و بکمال متانت و سلالت نافع و مفید بہ ترتیب احسن واقع شدہ اند حضرت ایشان باوجود مشغلہ تصنیف و تالیف و افتاد تدریس و وعظ و ہدایت و مواظبت و ظائف گاہ گاہ بہ نظم نیز می پرداختند شعر ایشان در ہر زبان فارسی و اردو و ہندی خیلی خوب و ذوقی مرغوب دارد ہنگامیکہ صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بنابر تعلیم پسران باندھی دین بندہ بہادر دیوان ریاست ریوان بمقام ریوان رونق افروز بود مسود اوراق اکثر اوقات شرف قدمبوسیش مے یافت در حقیقۃ حضرت ایشان یادگار سلف صالحین بودند چندی از سکنہ ریوان دست ارادت بداماں معیتش دادہ اند و برخی از ٹھمری و ہولی طبع نادش بایستہ بعض سرود سرایان ریوان محفوظ است مولوی سید فخر الدین احمد سلمہ ربہ ابن البنت حضرت ایشان درکتاب مہر جہانتاب اکثری ازان نقل فرمودہ و باقی حالات شان مولوی سید محمد عبد الحی خلف الصدق مولوی سید قمر الدین احمد صدر الذکر در نزہۃ الناظر مشرحاً تحریر فرمودہ مولوی ولی الدین نصیر آبادی مرید ایشان بودند و مولوی محمد صادق غازی پوری و مولوی لطف اللہ مناظر صاحب تفسیر مظہر العجائب و مولوی فخر الدین احمد ابن البنت حضرت ایشان از ایشان اخذ علوم کردہ اند وفات شریفش در سن دوازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری بعارضۂ فالج در رای بریلی وقوع یافتہ آہ سید محمد ظاہر مادہ تاریخ وفاتش یافتہ اند رضوان اللہ علیہ و علی اسلافہ

محمد جونپوری مدعی مہدویت و سیادت و نسبتش ارباب تواریخ اختلاف کردہ اند مولف سیر المتاخرین ناقل ہستند کہ سید محمد جونپوری ابن سید بدہ اویسی از فراوان روحانیت

فیض برگرفته و بر صوری و معنوی علوم حاوی بود از شوریدگی دعوے مهدیت کرد بسیاری مردم برو گرویدند و بسا خارق از و بر گزارند انتهی مولوے محمد زمان شاہجہان پوری در ہدیہ مهدویہ از مطلع الولایت و شواهد الولایت و پنج فضائل و تذکرة الصالحین وغیره کتب معتبره فرقه مهدویه نقل کرده شیخ جونپور که ویرا مهدویان میران سید محمد مهدی موعود میگویند ابتدائش چنین است که در بلده جونپور شخصی سید خان نام داشت از و دو فرزند بوجود آمدند یکی احمد دوم محمد یعنی شیخ جونپور است که بسال هشتصد و چهل و هفت هجری متولد شده نام مادرش بی بی آغا ملک بود مهدویان بجهت ادعای مهدویت نام والدین او را میان عبدالله و بی بی آمنه مقرر کردند چون عمرش بچهار سال و چهار ماه و چهار روز رسید سید خان پدرش اشراف و اعیان جونپور را به تکلف تمام ضیافت کرده از زبان شیخ دانیال جونپوری که از مشایخ وقت بود رسم تسمیه خوانی ادا کنانید و ویرا جهت تعلیم بشیخ دانیال مرقوم بسپرد شیخ جونپور و برادر کلانش احمد بخدمت شیخ دانیال حاضر بوده با کتساب علوم می پرداختند چون شیخ جونپور طبع بلند و ذهن دل پسند داشت بعمر هفت سالگی از حفظ قرآن مجید و بدوازده سالگی از علوم درسیه فراغ حاصل کرده و از آنجا که در موشگافی دقائق علمیه دلیر و در مباحثه بچو شیر بود شیخ دانیال جونپوری و علمای دانا پور و یرا بلقب اسد العلما یاد میکردند شیخ جونپور اول بسلسلهٔ چشتیه نسبت ارادت بشیخ دانیال داده هنگام شباب قدم در ساحت فقر نهاد مردم زمانه با عتقاد تمام بوی گرویدند سلطان حسین حاکم دانا پور که باج گزار دلیپ رائے مرزبان گوڑ بود برابطهٔ اعتقاد بدو پیوسته و در هر مهمی ویرا به خود می برد بالجمله شیخ جونپور سلطان حسین را از اطاعت دلیپ رای باز داشته مستعد جنگ و جدال گردانید سلطان حسین بجمعیت سی هزار سوار جنگی مع شیخ جونپور روانه جانب گوڑ شد و یکهزار و پانصد سواران مجرد که بفوج بیراگیان نامزد بودند در رکاب شیخ داشته دلیپ رائے بمجرد شنیدن خبر خروج بسلطان حسین مقابل گشت سلطان حسین بوجه کمی فوج خود منهزم شده پس پا گردید لیکن شیخ جونپور قدم استقلال از آنجا نجنبانید و بپانزده صد سواران بیراگیان بر دلیپ راو حمله آورده بیک تیغ او را دو پاره کرد دلش از تنوره بدن بدر افتاد میگویند که بر دلش صورت بتی که او را دلیپ رائے می پرستید منقوش بود این واقعه موجب ازدیاد جذبهٔ شیخ گشت که هرگاه معبود باطل را چنین اثر است معبود حق را چه خواهد بود شیخ جونپور تا دوازده سال دران

جذبہ بیہوش ماند چون ازآن افاقہ یافت ترک وطن کردہ مع زن و فرزند و مریدان چند از راہ نیستان
دانا پور بجہان گردی رو نہاد درین سفر بی بی الہدینی زوجہ شیخ و سید محمود فرزندش و شیخ بہیکہ
و میان دلاور نو مسلم ہمشیرزادہ ولیپ راو مقتول ہمراہ شیخ بودند ہمدران نیستان الامامت
مہدویت خود مرتبہ اول ظاہر کردہ کہ رفقایش تصدیق آن کردند رفتہ رفتہ بشہر چندیری رسید
درانجا مردم آن مرز بوم بتذکیر و بیانش ہجوم آوردند و مشایخ آن دیار بر حسد بردند و جبراً ازانجا
اورا بدر کردند شیخ با تبعہ خود بشہر مندو دار السلطنت مالوہ آمدہ غلغلہ وعظ او گوش زد عالمیان گشت
سلطان غیاث الدین بادشاہ مالوہ کہ دران ہنگام بحکم پسر خود سلطان نصیر الدین بجولانہ زرین
مقید بود شیخ را بعطای انعام کثیر مرفہ الحال ساخت و یکی از امرای سلطان غیاث الدین الہداد
نام کہ بفضیلت علمی و شعرگوئی شہرت داشت ترک دنیا کردہ ہمراہ شیخ گشت مہدویان اورا
خلیفہ ششم میدانند مرثیہ شیخ جونپوری و دیوان مہمل و رسالہ بار امانت و رسالہ ثبوت مہدویت
از تصانیف اوست و صاحب دیوان مہری ابن خواجہ طہ شاگرد ہمین الہداد است بالجملہ شیخ
جونپوری از مندو تختگاہ مالوہ بشہر چاپانیر عاصمہ گجرات دکن آمدہ بمسجد جامع فرود آمد شہرہ وعظ و ترک
و تجردش آفاق را برگرفت سلطان محمود بیگڑہ ببای موحدہ مکسورہ و یای تحتانی مجہول و کاف
فارسی و دال ہندی مخلوط بہا لقب سلطان محمود گجراتی است و در تلقب سلطان مذکور بدین
لقب دو وجہ بیان کردہ اند یکی آنکہ بروتہای سلطان مانند دو شاخ گاو ستبر و پیچدار بودند و
بزبان گجراتی این چنین گاو را بیگڑہ گویند دوم بی بزبان گجرات عدد دو را گویند و گڑہ قلعہ را چون
فتح قلعہ جوناگڈہ و چاپانیر بدست سلطان روی نمود بنابران ویرا بیگڑہ می گفتند مرآت احمدی
مرزبان گجرات خواست کہ حاضر مجلس شیخ شود مگر بممانعت علمای وقت ازان ارادہ باز ماند
میان نظام کہ بمسجد اسلام خان طالب علمی بود بحلقہ مریدانش در آمدہ ہمراہش گردید و ہمانجا بی بی الہدینی
زوجہ کلان شیخ مذکور وفات یافتہ زیر قلعہ مدفون گشت شیخ جونپوری ازانجا براہ برہانپور و دولت آباد
بشہر احمدنگر مطیہ سفر خود نشاند احمد نظام الملک بادشاہ آن دیار باعتقاد تمام پیش آمدہ ازان بعد
بزمانہ شاہی ملک برید بشہر بیدر رسید شیخ مومن و ملا ضیاء و قاضی علاء الدین دست ارادت
بدو دادند شیخ جونپوری ازانجا بگلبرگہ رسیدہ بعد زیارت سید گیسو دراز قدس سرہ براہ رای باگ

برسیلی وا بپول رسید و بسواری مرکب تری عازم بیت الله شد بهرگاه بحرم محترم رسید بنیادش آمد که
درمیان رکن و مقام ابراهیم خلائق بر دست مهدی موعود بیعت خواهد کرد زبان خود را به کلمهٔ من اتبعنی
مومن گویا ساخت میان نظام و قاضی علاء الدین آمنا گفته دست بدستش داده گفتند که دو گواه
بسند این واقعه بسال نهصد و یک هجری بظهور پیوسته و بعد معاودت از مکه معظمه بمسجد تاج خان
سالار واقع احمدآباد گجرات رخت اقامت انداخت بتذکر و دعوت پرداخت ملک برهان الدین و
ملک گوهر داخل جرگهٔ مریدانش شدند و همدرین مسجد بسال نهصد و سه هجری مجمع عام دعوے
مهدویت کرده این دعوی دوم است علما و مشایخ گجرات بسلطان محمود گفتند که شیخ جونپوری در وعظ
خود حقایق و معارف خلاف شرع شریف بیان می نماید سلطان حکم اخراجش صادر فرمود شیخ
ازانجا بدیهه سولا سانبج منزل گزین گشت میان نعمت که رهزنی سفاک بود بجرم قتل یکے
حبشی گریخته بدو پیوسته دست ارادت بدست شیخ داده بجرگهٔ رفقایش درآمد بالجمله شیخ
جونپوری از سولا سانبج بشهر نهرواله گجرات که آنرا پٹن هم گویند بر لب حوض خان سرور فرود آمده
میان خوندمیر و اقربایش درآن مقام بسلک ارادت منسلک شدند در انجا نیز همان آش بکاسه
پیش آمد یعنی فرمان ثانی از بارگاه سلطانی جهت اخراج او صدور یافته شیخ مع توابعین بقصبه
بدلی که از پٹن سه کروهی فاصله داشت رخت اقامت انداخت میان خوندمیر که ویرا امیاز الملک
بوجه بد عقیدگی محبوس نموده بود از محبس گریخته بشیخ پیوست بمقام بدلی مذکور جمله مریدانش دست
استبداد و بدامنش زدند که باز دعوی مهدویت کند شیخ زبان خود بدین کلمه گویا ساخت انا مهدی
مبین مراد الله و پوست جسم خود بدو انگشت گرفته گفت هر که از مهدویت این ذات منکر شود
کافر است و من از خدا بیواسطه احکام میگیرم خدا میفرماید که علم اولین و آخرین و بیان معنی قرآن و
کلید خزاین ایمان بتو دادم پذیرنده تو مومن و منکر تو کافر است خوندمیر و تمامی یارانش که سه صد و شصت
بودند صداے آمنا و صدقنا در دادند این دعوے سوم است که در سال نهصد و پنج هجری
از بطون رو به بروز آورده و تا دم مرگ بهمان دعوے قائم ماند این دعوی را مهدویان
دعوی موکدی نامند بشنیدن این دعوی تنی چند از علماے شهر نهرواله بقصبه بدلی آمده مباحثه
بدو پیوستند مگر شیخ از خیالات خود باز نیامد علماء وقت سلطان گجرات را مطلع کردند سلطان

علم اخراج وی صادر فرمود شیخ با مریدان خود بسوی ملک سندہ نہضت نمود و از راہ جا لور و ناگور و نصیر پور بشہر ٹھٹہ دار الحکومت سندہ فرود آمد و در انجا ہم چند کسان مصدق مہدویت او پیدا شدند چون اہل اسلام سندہ بر عقاید شیخ آگاہ شدند شاہ سندہ حکم قتل شیخ مع مریدانش صادر فرمود دربانیان مصاحب شاہ سندہ بسعی تمام حکم قتل ملتوی کنانیدہ از محروسہ سندہ وی را بدر کرد شیخ با مریدان خود کہ ہشت صد مردم بودند بخراسان شتافت منجملہ مردم ہمراہی شیخ سہ صد و شصت نفر ملقب باصحاب و مہاجرین بودند چون بقندھار رسید حاکم قندھار مرزا شاہ بیگ بعد آگاہی برحالات شیخ فرمود کہ بروز جمعہ ہندی را بمسجد جامع بپیش علماے اسلام حاضر آرند ملازمان بامتثال امر حاکم شیخ را گرفتار کردہ بپیش علمای اسلام بمسجد جامع حاضر آوردند علمای وقت بسختی کلام بدو پیش آمدند شیخ تحمل بکار بردہ وعظ قرآنی آغاز نمود مرزا شاہ بیگ کہ نوجوان بود بر سحر بیانش فریفتہ شد کہ آن گرمی بسردی مبدل گشت شیخ ازان مہلکہ نجات یافتہ بعد طے منازل بشہر فراہ رسید ناگاہ یکے از عہدہ داران آن شہر آمدہ اسلحہ شیخ و رفقایش گرفتہ ہریکان را از گوشہ کمان خود شمار کرد و گفت فردا ہمہ بزندان خواہید رفت بعدہ امیر ذو النون حاکم فراہ بنا بر دریافت ماجرا بذات خاص نزد شیخ جونپوری رسیدہ گرویدہ او شد و علمای وقت را فرمود تا امتحانش در مہدویت بگیرند علما باب مباحثہ و مناظرہ وا نمودند امیر ذو النون صورت حال بپیشگاہ مرزا حسین بادشاہ خراسان معروض داشت بانتظار جواب تا نہ ماہ بشہر فراہ قیام ورزیدہ بعمر شصت و سہ سال در سن نہصد و دہ ہجری یوم پنجشنبہ داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ سفر آخرت اختیار کرد در میان فراہ وزرہ خون گشت آلہداد بن جنید کہ ذکرش گذشت مرثیہ شیخ بر قبرش خواند از جملہ اشعار مرثیہ اینست ؎ فضلش کہ بر جمیع پیمبر شد از خدا ۞ باد ابروز حشر شفاعت گر از خدا ۞

اعوذ باللہ من سوء الاعتقاد

مولانا محمد عابد لاہوری از اولاد ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ فقیہ مفسر از دو دمان علم کثیر العبادۃ بود در حلقہ مجلس صبحی روزانہ قریب دو صد علما و صلحا می نشستند از لاہور پیادہ بحرمین شریفین رفتہ و بعد ادای مناسک حج و زیارت روضہ منورہ بلاہور مراجعت فرمودہ بتاریخ ہیژدہم رمضان سال یازدہ صد و شصت ہجری ازین جہان رحلت فرمود

تصانیفش حاشیہ تفسیر بیضاوی ناتمام۔ شرح خلاصہ کیدانی بزبان فارسی۔ شرح قصیدہ بانت سعاد رسالہ وجوہ اعجاز قرآن۔ رسالہ فی الاربعۃ الاحتیاطیۃ بعد صلوٰۃ الجمعۃ۔ العشرۃ المبشرۃ فی فضائل الائمۃ المرحومۃ

شیخ محمد عابد سندھی ابن احمد علی بن یعقوب سندھی فقیہ و محدث جامع علوم عقلیہ و نقلیہ حامی مذہب حنفیہ بود در شہر سیون کہ متصل شہر بوبک بر کنارہ شمالی نہر حیدرآباد سندھ واقع است متولد شدہ وی در زبید ملک یمن از علمای وقت مستفید شدہ وازانجا بصنعای یمن رسیدہ بدرجہ وزیر کبیر گشت و منجانب امام صنعاء بطور سفیر بمصر رفتہ وازانجا بوطن مالوف معاودت کردہ بقصبہ نوارطی کہ بملک سندھ قریب کراچی بدرست رخت اقامت انداخت باز بمدینہ طیبہ آمدہ والی مصر وی را رئیس العلمای مدینہ منورہ مقرر فرمود کتاب مواہب اللطیفۃ علی مسند الامام ابی حنیفہ و طوالع الانوار علی الدر المختار و شرح تیسیر الوصول الے احادیث الرسول و شرح بلوغ المرام از تصانیف وی مشہور اند بروز دوشنبہ ماہ ربیع الاول سال دوازدہ صد و پنجاہ و ہفت ہجری وفات یافتہ در بقیع مدفون گشت۔

میر محمد عسکری جونپوری از سادات عظام بلدہ جونپور شیعی مذہب بود ہر چند تحصیل کتب متداولہ چنانکہ معمول علمای ہندوستان است نکردہ مگر بذکای طبعی و زور کتب بینی بجمیع فنون معقول و منقول و فروع و اصول تبحر تام داشت و در حسن بیانی و طلاقت لسانی مشار الیہ اقران بود تا مدتے افادہ علوم می داد و بہ قلیل معاش قانع ماند مؤلف سیر المتاخرین می نویسد کہ بر شیخ صدر جہان عرف انگنون میاں کہ سنی المذہب از فضلائے وقت بود بمسئلہ فضیلت ابوبکر صدیق و علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہما چیرہ دست آمد واللہ اعلم بالصواب وے بعمر ہفتاد سالگی بسال یازدہ صد و نود رحلت فرمود

حافظ محمد عظیم پشاوری میگویند کہ وی در اوائل نہایت غبی بود بہ دعای خضر علیہ السلام ذہین گشت و در اندک زمانی علوم عقلیہ و نقلیہ فرا گرفتہ عالم بعمل و فاضل جلیل و واعظ بے عدیل گشت وعظ وی نہایت پرتاثیر و بامذاق بود بزبان عربی و فارسی و پشتو و پنجابی ماہر و مقرر بود لیکن طالب العلم یا سامع وعظ ہر زبانے کہ از زبانہای مذکور می فہمید آنرا ہمان زبان تعلیم مے داد۔

و موعظت میکرد گو بصارت ظاہرش مفقود شدہ بود مگر بسبب نور باطن وی را احتیاج بینائی
ظاہر نبود در دوازدہ صد و ہفتاد و پنج ہجری وفات یافتہ

مولوی سید محمد علی دوکوہی عرف امام علی بن سید غلام محی الدین ساکن دوکوہہ ضلع
جالندھر بخدمت مولوی لطف اللہ ساکن علی گڈھ و مولوی حافظ محمد شوکت علی سندیلی و مولوی
محمد کمال عظیم آبادی و مولوی محمد احسن پنجابی مدرس کانپور و مولوی عبد الحمید عظیم آبادے
تحصیل علوم متعارفہ کردہ بالفعل بمقام عظیم آباد مطب میکند سلمہ اللہ تعالی

مولوی محمد علی بداونی بن خطیب محمد لطیف بن خطیب عبد اللطیف بن ملا محمد شفیع
عثمانی جدشان عبد اللطیف خطیب مسجد جامع بداون بود کہ آنرا سلطان شمس الدین التمش در
سن ششصد و بست ہجری تعمیر کردہ ولادت مولوی محمد علی در سال سی و چہارم صدے
دوازدہم ہجری بظہور پیوستہ از بدو سن شعور شوق تحصیل کمال ظاہر و باطن در سرش افتاد
خدمت کملاے عہد کہ مشہور اکناف عالم بودند دریافتہ مستفیض می شد لیکن اکثر علوم متعارفہ
پیش قاضی مبارک گوپاموی و قاضی مستعد خان دہلوی تحصیل و تکمیل فرمودہ و دست ارادت
بدامان ہدایت میر عبد اللہ دہلوی بسلسلہ علیہ قادریہ زدہ مریدش گشت شرح کمالاتش بحدیست
کہ درین مختصر نگنجد بالآخر بعمر شصت و سہ سالگی تاریخ بست و پنجم ربیع الثانی سال یازدہ صد و نود
و ہفت ہجری مولوی شمس الدین را عقب خود گذاشتہ رحلت فرمود شاعری تاریخ وفاتش
چنین یافتہ ~ از وفات مولوی معنوی گشت تیرہ ہمچو شب روز جہان ٭ از خرد جستم چو تاریخش بگفت
کہ رحلت زین جہان قطب زمان

مولوی محمد علی صدرپوری ابن شیخ رمضان علی متوطن موضع صدرپور پرگنہ بلیح آباد مضافات
شہر لکھنؤ عالم ربانی شاعر حقانے متخلص بہ محمد در اوائل عشرۂ ثانیہ صدی سیزدہم از ہجرت متولد
شدہ پیش مرزا حسن علی محدث لکھنوی شافعی المذہب کتب تفسیر و حدیث ساعۃً و قراءۃً
گذرانید و بخدمت مولوی شاہ بشارت اللہ بہرائچی مجددی شرف بیعت طریقہ نقشبندیہ مجددیہ
یافتہ مستفیض گشت در اشاعت سنت و اضاعت بدعت بغایت می کوشید و خود ہم شعار
و دثار تقوی می پوشید اکثر مصنفاتش از قصاید و مثنویات مشتمل بر مواعظ و نصایح اند و زنعت

نیز چند تصانیف بطرز نصاب دارد بسال دوازده صد و پنجاه و هشت هجری به ٹونک قدوم آورده بجرگه ملازمان وزیرالدوله امیرالملک نواب وزیر محمد خان بهادر نصرت جنگ منسلک گردیده بمصاحبت و مجالست فرزندان رئیس موصوف مخصوص گشت و تا عمر اخیر بملازمت یمین الدوله وزیرالملک نواب محمد علی خان بهادر صولت جنگ خلف نواب سابق الالقاب بسر برده بتاریخ یازدهم رجب سال دوازده صد و هشتاد و نه هجری هنگام نیم شب پنجشنبه از عالم فانی بملک جاودانی روان گردید مولوے محمد حسن تاریخ رحلتش صوری و معنوی این چنین گفته ؎ دریغا که آن عالم حق پرست * محمد علی فضل و دانش انیس * زعیش جهان دل بپرداخته * بگردید با ملاء اعلیٰ جلیس * محمد حسن صوری و معنوی * رقم کرد تاریخ طرز نفیس * بفردوس رفت آن معلی جناب * زماه رجب نصف لیل الخمیس * **تصانیفه** آثار محشر در احوال قیامت - دلبر واعظین - تسرالناظرین در نکاح بیوگان - رعینو نظیر در قصص بزرگان - هدیة الاخیار قصه عاد اولی و عاد اخری - وقائع احمدیه درحالات سید احمد مجاهد رای بریلی - ترجمه حقیقة الاسلام مصنفه قاضی ثناء الله پانی پتی - نصاب گوهر منظوم - نصاب سلک گهر - نصاب مصدر الفیوض - نصاب مفتاح الخزائن - نصاب درج جواهر - نصاب عناقید الاثمار - نصاب کنز المصادر - مثنوی تحفة الاخیار - مثنوی تحفة الاحناف قصائد در حمد و نعت - رکاز الهدایت در فقه - مثنوی عبرت افزا قصه

زن دیندار عابده

مولوی شاه محمد علی ساکن بهیرا ابن شاه عبدالعلیم ابن شاه ابوالغوث کرم دیوان ساکن موضع بهیرا ضلع اعظم گڈھ و برادرزاده حافظ شاه ابواسحاق قدس سره بشوق تحصیل علوم سر و پای ارادت در جادۂ غربت نهاده بعد طے منازل و قطع مراحل در مدراس بخدمت ابوالعیاش ملا عبدالعلی بحرالعلوم فرنگی محلی پیوسته دران مرزبوم مدتے قیام ورزیده از تحصیل علوم درسیه متداوله نقد فراغ بدست آورده بدیار عرب رو آورد و تا سه سال بمدینه طیبه علی صاحبها الصلوٰة والتحیة رخت اقامت انداخته علم حدیث و اسماء الرجال و اسانید را به تکمیل رسانید و بعد مرور بست و سه سال بوطن مالوف مراجعت فرمود و بوظیفه دولت مدراس که باو میرسید فارغ

بوده روزے چند بوطن بسر برده جهان فانی را پدرود فرمود انا لله و انا الیه راجعون

ملا محمد عمران رام پوری ابن ملا محمد غفران رام پوری شاگرد والد ماجد خود و نیز بخدمت مولوی حیدر علی رام پوری مستفید شده در فقاهت مشار الیه اقران خود بود و تمام عمر شریفش در افاده تعلیم طلبه علوم بسر برده رسالهٔ تجهیز و تکفین میت از مصنفاتش مشهور و مطبوع است هنگامیکه بمعیت والد خود سمت کلکته تشریف مے برد بمقام فتح پور ہسوہ فقیر حقیر خدمت ہر دو بزرگوار دریافته پدر و پسر نہایت مسن بودند که شخص ناواقف ہر دو را برادر یکدیگر مے شمرد بعمر ہفتاد و دو ساله بسال ہفتاد و یکم از صدی سیزدہم داعی اجل را لبیک اجابت گفته بریاض رضوان پیوست

مولوی محمد عمر رام پوری دانشمند متبحر جامع معقول و منقول ذکی الطبع مناظر غالب شاعر فصیح واعظ طلیق اللسان تخلص صولت میکرد حاشیه عینی شرح ہدایه و رساله طنطنه صولت در باب سماع ازو یادگار اند سوالات عشره که مولوی محمد حسین لاہوری سرخیل غیر مقلدین مشتہر کرده بود بجواب ہر یک سوال اجوبه متعدده تحریر فرموده نامش عشره بعشره نهاد آن رساله نیز از تصانیف شریفش شہرتی دارد وی رحمة الله علیه بعمر بیست و شش سالگی در وقع سیزدہم رمضان المبارک سال دوازده صد و نود و پنج ہجری رحلت فرمود

شیخ محمد عیسیٰ جونپوری ابن شیخ احمد عیسیٰ دہلوی در فتراتیکه از آمدن امیر تیمور بصوب دہلی اتفاد اکثری از اکابر بجونپور رفتند شیخ احمد عیسیٰ نیز دران میان بود محمد عیسیٰ دران زمان ہفت یا ہشت ساله بود وہم در صغر سن بمقتضای سعادت ازلی و استعداد جبلی مرید شیخ فتح الله اودہی شد و باشارت پیر دی پیش ملک العلما قاضی شہاب الدین دولت آبادی تلمذ کرده شرح اصول بزدوی که قاضی موصوف تا بحث امر دارد بتقریب وی نوشته است وی بعد فراغ از تحصیل علم ظاہر در خدمت شیخ فتح الله بتصفیهٔ باطن مشغول شد تا آنکه از کبار مشائخ جونپور شہرت پذیرفت وہم در انجا مدفون است

ملا محمد غفران رام پوری ابن ملا تائب آخون ابن حافظ سعد الله خان رامپوری از افاغنه ترابہی خیل مرید و تلمیذ ملا فقیر آخون ولایتی بود و نیز بخدمت بعض علمای وقت مستفید شده فتاوای فقه در صد جزو نوشته که بجنگ موسوم و بکتب خانه رئیس رامپور موجود است علمای نامور از سایه دامن تربیت و تعلیم او برخاسته اند بعمر صد ساله بسال ششتم از صدی سیزدہم ہجری

رحلت فرمود مصنف ابجد العلوم وی را بلقب روایت کش یاد کرده العلم عند الله تائب بروزن صائب با دل تای شناه فوقانیه بعدش الف بعدش همزه مبدله مکسوره و در آخر بائے موحده بمعنی توبه کننده آخون بالف ممدوده وخای معجمه مضمومه و واو معدوله و نون ساکن بمعنی استاد و معلم جنگ بجیم تازی مضموم و سکون نون و کاف فارسی بیاض بزرگ را گویند

شیخ محمد غوث گوالیاری بسلسله شطاریه مرید حاجی حمید ست در ابتدای حال تا دوازده سال در دامن کوه چنار ریاضت شاقه کشیده در غارها مسکن و از برگ اشجار غذا میداشت در علم دعوت رہنما و مقتدا و صاحب تصرف بود ہمایون بادشاه با وعقیدتے کامل داشت بعد انہزام ہمایون شیر شاه افغان در پے آزار شیخ گردید شیخ سفر دکن اختیار کرد سلاطین آن دیار بحلقۂ اعتقادش در آمدند شیخ وجیه الدین گجراتی که عالم ربانی و فاضل متبحر بود مطیع و منقادش گشت بسال نهصد و شصت و شش ہجری شیخ از گجرات باگره آمده اکبر بادشاه را در سلک ارادت خود کشیده مگر بادشاه زود منحرف شد و نیز صحبتش به بیرم خان و شیخ گدائی راست نه آمد رنجیده بگوالیار رفت و خانقاہی تعمیر کرد یک کرور تنگه معاش داشت و نہایت منکسر مزاج بود ہر کرا میدید تعظیما قیام مے نمود رساله معراج نامه در عروج حال خود و جواہر خمسه و اوراد غوثیه و بحر الحیات از تصانیف او یادگار اند ہرگز لفظ من بزبان او نگذشتی ہمواره تعبیر از خود بفقیر کردی تا اینکه وقت تقسیم غله میگفت که اینقدر میم و نون غله بفلان بدہید بعمر ہشتاد سالگی در سال نهصد و ہفتاد ہجری رحلت فرموده رحمة الله علیه

شاه محمد فاخر آله آبادی زایر تخلص بن شاه خوب الله آله آبادی جامع علوم ظاہر و باطن بود اکتساب علوم ظاہر بخدمت برادر کلان خود شیخ محمد ظاہر کرده حق سبحانه تعالیٰ شانه او را شانے عظیم داده بود بعمر بست و یک سالگی بجاے پدر بزرگوار و ساده آرای خلافت شده بعمر بیست و ہشت ساله بزیارت بیت الله مشرف گشت و بمدینه طیبه سند حدیث از شیخ محمد حیات سندی مدنی حاصل نمود چون مرتبه سوم عزم حج کرده در برہان پور داعی اجل را لبیک گفته بتاریخ یازدہم ذیحجه روز یکشنبه سال یازده صد و شصت و چہار ہجری جان بجان آفرین سپرد تاریخ ولادتش خورشید و تاریخ فوتش زوال خورشید یافته اند مزارش در برہانپور به پہلوی شاه عبد اللطیف برہانپوری است زیارت و متبرک دیر اتصانیف بسیار اند از انجمله قرة العینین فی رفع الیدین و

نور السنۃ و درۃ التحقیق وغیرہ مشہور مستند سلمہ اللہ سعیہ

مولوی محمد فاروق چریاکوٹی فرزند خرد قاضی علی اکبر ابن قاضی عطاء رسول عباسی است که بفضل و کمال در اقران و امثال گوی سبقت ربوده و ساحت علوم عقلیه و نقلیه را بگام تحقیق و تدقیق فرسوده کتب درسیه فارسیه و صرف و نحو عربیه و علوم عقلیه و نقلیه از مهین برادر خود مولوی عنایت رسول اکتساب نموده و علم هیات از مولوی رحمت الله فرنگی محلی و هدایه و اصول فقه از مفتی محمد یوسف فرنگی محلی و حاشیه زاهدیه بر شرح ملا جلال از مولوی ابو الحسن منطقی آموخته بالجمله هر دانه کمال از خرمن اساتذه نامی اندوخته مطیه سفر بممالک حجاز کشید و بزیارت حرمین شریفین بهره اندوز گردید و بدیدار علماے اسلام و اکتساب فیوض از فقرای اهل اسلام بعد عارولی رسید در علوم ادبیه فارسیه و عربیه ید طولی دارد و بتعلیم طلبه علوم می پردازد و ی را رسایل بعلوم مختلفه و اشعار عرب و مکاتیب و خطب اند از انجمله اند کے از بسیار و مشتی از خروار می نگارم از قصاید فارسی داد را گوهر شناسا اینکم در بزم تو ٭ بحر معنی در دل و گنج سخن در آستین ٭ اطلس افلاک را دانم چو نقش بوریا ٭ جامه عریانیم رو دارد از دیباے چین ٭ هستم از گنج قناعت مایه دار خرمی ٭ نیستم دریوزه گردی بر در تاش و نگین ٭ **مثنوی** که بمدح استاد خود مفتی محمد یوسف فرنگی محلی در سال دوازده صد و هشتاد و شش هجری بسلک نظم کشید و بسمع قبول ممدوح رسید بندی ازان انیست ٭ دلم در شوق زلفش ناله سازست ٭ چه می نالم غم زلفش درازست ٭ بدل چون دیگ منعم گرم جوشم ٭ بصورت صورت نبض خموشم ٭ دلی دارم مشغبد شیشه بازی ٭ زبانی جادوی افسون طرازی ٭ حدیث من فسون جان گدازیست ٭ دو چشم صورت خون نابه سازیست ٭ نوای من صفیر هر نشیمن ٭ حدیثم قصه هر کوی و برزن ٭ بسے این خامه سحر اور ز رف ٭ برآرد جادو بیا از نه حرف ٭ گهی شب آورد گه روز بیرون ٭ گهی تا قم نماید گاه افسون ٭ گهی این خامه در لبهای ناشاد ٭ با فسون خنده جوش طرب زاد ٭ گهی اندیدهٔ دلهای خرم ٭ برآرد چشمهای اشک ماتم ٭ صفا شمعی است در بزم خیالم ٭ سخن یک نغمه ساز کمالم ٭ نمی بینی که طرفه بلبلم من ٭ گزین انجوبه هر محفلم من ٭ بهر میدان نمودم ترکتازی ٭ بخواندم نامه ترکی و تازی ٭ گهی از لوح رازی خوانده ام حرف ٭ گهی از حرف تازی بسته ام طرف ٭ گهے اندر مقام لحن شیراز ٭ شدم با اهلی و سعدی هم آواز ٭ گهی در بزمگاه نغمه سازی ٭

سخن راندم باہنگ حجازی ⁂ حسود آن فروزان گوہر من ⁂ کہ شمع من بہر بزمے ہست روشن ⁂
قلم چون در لغات وحرف راندم ⁂ سخن بر کرسی اعلیٰ نشاندم ⁂ بہ نحو وہم بلاغت خامۂ من ⁂ بسے
شمع معانی کرد روشن ⁂ ز موجودات عالم جستم اسرار ⁂ بخواندم دفتر اعداد مقدار ⁂ بسی خار عناد در
پا شکستم ⁂ ز راز چرخ وانجم طرف بستم ⁂ چو کردم راز سر ہیچ ظاہر ⁂ سخن راندم ز اعراض وجواہر ⁂ رخ
معلول وعلت وانمودم ⁂ گرہ از وحدت وکثرت کشودم ⁂ باحکام عقول وبحث ارواح ⁂ بدست
شرع احمد کردم اصلاح ⁂ ز تاب نور آن مہر دل افروز ⁂ بسے شبہای ظلمت کردہ ام روز ⁂
سوی آبای علوی یافتم راہ ⁂ شدم از امہات سفلی آگاہ ⁂ بنور دیدۂ اہل بصائر ⁂ نظر کردم بگلزار
عناصر ⁂ بسے بگماشتم ناظور دل را ⁂ تماشای بہار آب وگل را ⁂ فنا را دست در ہر صورتی دید ⁂
زہر یک لاجرم رخ باز پیچید ⁂ ز فکر این وآن خود را تہی کرد ⁂ بسوی ملت بیچون رخ آورد ⁂ خیالم
رفت از مہ تا بماہی ⁂ پے اسرار آیات الٰہی ⁂ بسا جہد طلب آورد در کار ⁂ ربودم از شریعت
گنج اسرار ⁂ چو گردیدم ز راز شرع آگاہ ⁂ ندیدم درمیان جز نقش اللہ ⁂ **بمدح ممدوح
می پردازد** — چو بر اوج کمال خود رسیدم ⁂ ز سنگ آستانی بوسہ چیدم ⁂ چہ سنگی سنگ ایوان
شہ دین ⁂ کہ دارد از شریعت ملک وآئین ⁂ جناب اوستاد کعبۂ جاہ ⁂ دلیل راہ مردان حق آگاہ ⁂
سحاب ساکب جود النوال ⁂ ہمام صامد طود الکمال ⁂ کمی فی الوغا لیث الاعادی ⁂ کریم فی الندی
غیث الایادی ⁂ کہ یکی یوسف مصر معانی ⁂ غزال مرتع فضلش غزالی ⁂ چہ یوسف مصر معنی را عزیزی ⁂
نیز ز ملک جم پیشش بہ چیزی ⁂ بصورت شمع بزم یوسف آمد ⁂ بمعنی غیرت بو یوسف آمد ⁂
بگیتی درکمال ہمسرش نیست ⁂ جبینی خالی از خاک درش نیست ⁂ بشوق مکتب درسش
فلاطون ⁂ ولی دارد چو جام بادہ پرخون ⁂ ادب گیر دبستانش رسطو ⁂ بہ پیشش بو علی تہ کرد زانو ⁂
الی آخرہ بقیہ اشعار آبدارش بحیز تحریر نیاوردم کہ بحر زخار را بکوزہ آوردن کارے دارد وی را
ماسوای تصانیف رائقہ دو خطبہ ادبیہ بزبان عربیہ اند کہ داد فصاحت میدہند وبر کمال بلاغتش
دلیلے اند لامع یکے بعنوان خطب جمعہ کہ کتابیست مشتمل بر خطب منظومہ ومنثورہ **صورتہا**
الحمد للہ القاسم الآلاء ⁂ الجاسم اللاواء ⁂ المعلی الاسماء ⁂ والصلوٰۃ والسلام علی سید الانبیاء ⁂
محمد منقذ الاسراء ⁂ المخصوص بالاسرار ⁂ وعلی آلہ الطاہرین بالبا سار ⁂ واصحابہ القاہرین للاعداء ⁂

اما بعد فیقول العبد الخاطی الناسی ؛ محمد فاروق الحنفی العباسی ؛ جعله الله من حماة ذمار دینه ؛ واعطی
کتابه بیمینه ؛ انه قد سالنی بعض من یحبنی واحبه ؛ واستعید لی وده ویتمنی حبه ؛ آن انشی خطبا ادیبه ؛
واجلی للعیون عربا عربیه ؛ ومع ذلک استسقی زلالا ؛ ممزوجا بالعسل الفکری ؛ من کاس ادارها
ابن بناتة المصری ؛ لکن لم یسعنی الاجابه ؛ لما عن بی ہموم ناصبه ؛ وکان لی یدعن الاعمال خائبه ؛
ورجل للبلار جسائبه ؛ ونفس من معافرة العنا رذائبه ؛ لا کذوب کتب ادرکه اللاظ ؛ اودلف طال
به الجواظ ؛ اوبرد مسه اشواظ ؛ حتے علمت ان الارض منزل کل ہول وعنا ؛ ومهب کل زعزع و
نکبار ؛ ورایت العلم قد نضب الیوم مائه ؛ ودخن بالامکار لوائه ؛ وخفیت من النواظر اضوائه ؛
ولنسیت من الضمائر رسمائه ؛ والجهل قد سطے للناس انائه ؛ ورفع فی العراض لوائه ؛ دار وسک
الجسوم اروائه ؛ وعفی الرسوم نکبائه ؛ حتے غذا حمائله ذادیه ؛ ومنازله علے عروشها خادیه ؛
فالناس ینکرون مالم یسع اذہانهم ؛ ویکرہون مالم یسمع آذانهم ؛ فمن صمت فقد ربح فی ہذه البلاد ؛
ومن نطق وقع مسائله فی الکساد ؛ ثم بعد ما مضی من الایام واللیال ؛ الح لدی فی السوال ؛
واکثر الحاحه وطال ؛ حتے لم یسعنی الا الانجاح ؛ فاجبت دعوته متوکلا علی المولی المناح ؛ دوم
خطبه نکاح مسٹر محمود جج ہائیکورٹ ممالک مغربی وشمالی خلف الصدق سر سید احمد خان نجم الهند که
بصنعت اہمال زیب ترقیم فرموده **وہی ہذه** الحمد لله الصمد الودود ؛ الحکم العدل المحمود ؛ مالک
العهد الموعود ؛ موسع العطاء الممدود ؛ ومرہط ہود ؛ وامر آل داود ؛ ولا عدو عاد لعطائه ؛ ولا
احد حادّ لالائه ؛ لا اله الا الله ولا مالوه للاحم سواه ؛ اللهم صل سلاما ؛ وکلمها دواما لرسولک
محمد اکرم الرسل ؛ مکمل الملل مآل الامل ؛ مومل المرمل والارمل ؛ وہو سمک اللواء ؛ وساعد
الاسراء ؛ وصعد السماء ؛ وساد الرسل الکرماء ؛ واعلی محل آدم وحواء ؛ وارحم اللهم آله الصلحاء ؛
واود ائه الرحماء ؛ ما ہمر السماء ؛ واولهم الماء ؛ اعملوا اہل الاسلام ؛ رحمکم الله السلام ؛ عمل
الکرام ؛ اعلموا المراد امامه الحمام ؛ ومآله اعدام ؛ وآماله احلام ؛ مراحله آسام ؛ وروا حله الالام ؛ و
صراطه کحد الحسام ؛ صلوا لله ؛ واودوا المرعود ؛ واعدوا العدد الامر المعهود ؛ واصلحوا امور الاہل والآل
وراعوا محل العرس المولود ؛ کما امرکم رسولکم المکرم المسعود ؛ وہو رسول الله ؛ احمد الاواه ؛
کما احکم امور المعاد ؛ ورسم امر الاصلاح الاہل والاولاد ؛ وحکم وله دراء ہ عما ہو الاحر ؛ ر ؛

وداصل الاطہار ٭ وداد کرام المولد ولاحم اہل الکرم واسود ٭ وسلک مسالک رسولکم محمد کما عمله
المولی العادل محمود ٭ ولد الحاصل الکامل احمد وہما کلواحد ہما علی الکرار وساد ٭ وسرور ودہما
السرور والرساد ٭ سماء الکرم ٭ وداما رالہم اسرار الکلوم ٭ وآس المکلوم ٭ اللہم اعط المحمود عمرا طال عہدا
ومالا ما حصر عدا ٭ واولاد وعرسه کل واحد ودا ٭ واکرمہما مالا وولدا ٭ وسرہما سرورا ما احصاہ
احد امدا ٭ بجواب آن سید محمود ملکٹری بزبان اردو باظہار خرسندی طبع نوشتہ ودران
نامہ نگارش نمود کہ اگر میں ہنسی سے کہوں کہ خوب بے نقط سنائی تو کچھ مضائقہ نہیں ۔

شیخ محمد فاضل بٹالوی قادری مجددی از علمای نامدار پنجاب در شریعت وطریقت راسخ
قدم بود تمام عمر باشتغال تدریس وتعلیم طلبہ علوم بسر بردہ بسے مردم باکمال از دامن تربیت
او برخاستند بسال یازدہ صد وپنجاہ ویک ہجری وفات یافتہ در بٹالہ مدفون گشت

مولوی محمد قاسم نانوتوی ابن شیخ اسد علی بن غلام شاہ بن محمد بخش بن علاء الدین بن محمد
فتح بن محمد مفتی بن عبد السمیع بن مولوی ہاشم نانوتوی بہ دوازدہ صد وچہل وہشت ہجری ولادت
یافتہ نام تاریخی وی خورشید حسین است بر حدت طبع وجودت ذہن مجبول شدہ ابتدا از شیخ
نہال احمد نانوتوی ومولوی محمد نواز سہارنپوری کتب عربیہ وفارسیہ خواندہ بسال دوازدہ صد و
شصت ہجری بدہلی آمدہ کتب درسیہ متعارفہ پیش مولانا مملوک علی نانوتوی مدرس اول مدرسہ
دہلی گذرانیدہ واستناد حدیث بخدمت شاہ عبد الغنی محدث دہلوی کردہ بعد فراغ از تحصیل علوم
چندی بمدرسہ انگریزی واقع دہلی تعلق گرفتہ وبعد ترک آن تعلق در مطبع احمدی بتصحیح کتب مقرر شد
ودرسن دوازدہ صد وہفتاد وہفت ہجری بزیارت بیت اللہ مشرف شدہ دست ارادت
بدست ہدایت جناب مولوی وشیخ شیخی حضرت حاجی امداد اللہ تھانوی مہاجر ونزیل مکہ معظمہ
بسلسلہ چشتیہ صابریہ دادہ مراجعت فرمودہ سرپرستی مدرسہ اسلامیہ بذمہ خود گرفت از ان بعد
در سال دوازدہ صد وہشتاد وپنج ہجری ثانیاً بزیارت بیت اللہ الحرام مباہات اندوختہ بوطن
مالوف باز آمدہ در دہلی بتدریس وتنشیر علوم پرداخت ۔ پادری تاراچند را در مباحثہ مذہبی
ساکت نمود در سال دوازدہ صد ونود وسہ ہجری بمقام چاندپور ضلع شاہجہانپور مجمعے
بنام میلہ خداشناسی فراہم شدہ علمای ہر مذہب دران مجمع بہم آمدہ بودند صاحب ترجمہ

علیہ الرحمۃ علی رؤس الاشہاد ابطال تثلیث و شرک و اثبات توحید بنوعی بیان فرمودہ کہ حاضرین جلسہ
چہ موافق و چہ مخالف ہمہ مہر سکوت بر دہان خود ہا ثبت کردند و بسال دوازدہ صد و نود و چہار
ہجری با پنڈت دیانند سرستی مباحثہ وجوہ توحید و با عیسایان گفتگوی تحریف کردہ پنڈت
مذکور سر بجیب سکوت فرو برد و پادریان عیسائی کتب خود گذاشتہ فرار را بر قرار ترجیح دادند
رسالہ حجۃ الاسلام درینباب مشہور است و ہمدرین سال کرت ثالث بزیارت بیت اللہ الحرام
شرف اندوز شدہ مراجعت فرمود بمرض تپ مبتلا گشت و در عین بیماری پنڈت دیانند مذکور
درباب استقبال قبلہ بر مسلمانان اعتراض کردہ بجوابش رسالہ قبلہ نما تحریر فرمودند و بروز پنجشنبہ
وقت ظہر چہارم جمادی الاولی سال دوازدہ صد و نود و ہفت ہجری بمرض تپ و عرض
ذات الجنب رحلت فرمودہ بقصبہ نانوتہ مدفون گردید از تلامذہ وے مولوی محمود حسن
دیوبندی و مولوی فخر الحسن گنگوہی و مولوی احمد حسن امروہوی مشہور اند و از تصانیف شریفہ
او کتب ذیل مطبوع شدہ شایع اند۔ مجموعہ رسایل قاسم العلوم۔ مصابیح التراویح۔ آب حیات
تقریر دلپذیر۔ مباحثہ شاہجہان پور۔ ہدیۃ الشیعہ۔ قبلہ نما۔ دیوبند و نانوتہ دو قصبہ شاہجہان پور اند

مولوی محمد لبیب بدایونی ابن مولوی محمد سعید بدایونی علوم متداولہ از پدر بزرگوار خود
تحصیل و تکمیل نمودہ جامع العلوم بود خصوصًا در فقہ و فرایض مہارت کامل داشت بعمر ہفتاد
و چہار سالگی بماہ محرم سال دوازدہ صد و پنج ہجری رحلت فرمودہ بدار الجنان پیوست
رحمۃ اللہ علیہ و علی اسلافہ

مولانا محمد مبین لکھنوی ابن ملا محب اللہ ابن ملا احمد عبد الحق ابن ملا محمد سعید پسر دوم
ملا قطب الدین شہید سہالوی شاگرد رسید ملا حسن شارح سلم العلوم عالم علوم عقلی و نقلی و واقف
رموز خفی و جلی در جودت ذہن و ذکا و طلاقت معروف بود و تصانیف لطیف وارد از انجملہ
شرح سلم و شرح مسلم الثبوت و حاشیہ میر زاہد رسالہ و حاشیہ میر زاہد ملا جلال و حاشیہ میر زاہد شرح
مواقف و وسیلۃ النجاۃ در حالات اہل بیت نبوی صلعم و ترجمہ حکایات الصالحین و شرح
اسمای حسنی و شرح تبصرہ در تصوف و زبدۃ الفوائد در بیان سحر رمضان و کنز الحسنات فی
ایتاء الزکوۃ و غیر ذلک اند بست و دوم ربیع الثانی سال ہزار و دو صد و بست و پنج ہجری

رحلتش سوی روضۂ رضوان وقوع یافتہ در باغ مولانا احمد انوار الحق واقع بلدہ لکھنؤ مدفون گشت علیہ الرحمۃ والغفران مصرعہ ماہ برج علوم پنہان گشت ؛ مادہ تاریخ فوت اوست

ملا محمد محسن کشتواری از علمای کبار خطہ کشمیر شاگرد ملا محمد امین کانی کشمیری بود در علوم عقلیہ دستگاہی کامل داشت از متعلمانش کسے بی بہرہ نماند بر ہدایہ ومطول حواشی وتعلیقات نوشتہ وبملا نازک دست ارادت دادہ بسال یازدہ صد ونوزدہ ہجری وفات یافتہ بمقبرہ سید محمد کرمانی واقع تاشون مدفون شد

حافظ محمد محسن دہلوی مجددی نقشبندی از احفاد شیخ عبد الحق محدث دہلوی وخلفای شیخ محمد معصوم مجددی است جامع علوم عقلیہ ونقلیہ بود بسال یازدہ صد وچہل وہفت ہجری وفات یافتہ

خواجہ محمد معصوم سہرندی حضرت عروۃ الوثقی خواجہ مجد الدین محمد معصوم خلف الصدق وخلیفہ اعظم حضرت قیوم ربانی محبوب صمدانی شیخ احمد فاروقی سہرندی مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالی عنہما ولادت آن جناب در سن ہزار ونہ ہجری واقع شدہ بعمر شانزدہ سالگی بحضور پدر بزرگوار فارغ التحصیل گشتند آنحضرت جامع علوم عقلی ونقلی ومخزن کمالات صوری ومعنوی بودند به بشارت مقام قطبیت ومنصب قیومیت از پدر بزرگوار خود مشرف شدند نسبت طریقۂ احمدیہ مجددیہ بتوجہات ایشان در اطراف عالم شایع گردید وعالمی باحوال بلند ومقامات ارجمند رسیدہ کشف مقامات الہیہ آنچنان بود کہ از ولایات بعیدہ منتسبان خود را اعلام میفرمودند کہ فلانی بولایت موسویہ رسیدہ وفلانی بولایت محمدیہ مشرف گردیدہ نہ صد ہزار کس بر دست ایشان مرید شدند وہفت ہزار کس را آنجناب خلافت دادہ اند در خدمت ایشان طالب یک ہفتہ بمرتبہ فنا وبہ یک ماہ بکمال ولایت میرسید وبعضی را در یک توجہ بجمیع مقامات میرسانیدند وہمچنین فرزندان آنجناب اقطاب وقت بودند وہفت اقلیم را منور ساختند نہم ربیع الاول سال ہفتاد از صدی یازدہم ہجرت بریاض رضوان پیوستند

سید معصوم نقشبندی بالاپوری زبدۂ اماثل واقران عمدہ مشایخ دوران بقصبۂ بالاپور مضاف صوبہ برار سکونت پذیر دہی چند دیہہ معافی عطیہ نظام حیدر آباد قابض بود شیوع علوم ظاہریہ دران ممالک بہ توفیض ولیست واکثری از اسلاف او علمای کرام وفضلاے

ذوی الاحترام گذشته اند وفاتش درسال نوزدہم صدی سیزدہم ہجری بظہور پیوسته در قصبه بالاپور مدفون گشت

مولوی محمد معظم ساکن بنہ ابن احمد صدیقی جدامجد مولوی محمد اشرف لکھنوی در بنہ تولد یافته از والد خود و ملا عبدالحکیم سیالکوٹی اخذ علوم کرده و قرآن مجید مع تفسیر بیضاوی حفظ گرفته در علوم دینیه فائق اقران گشت بہادر شاه بن عالمگیر بادشاه عهده قضای بنہ بدو ارزانی فرموده چند دیہه بجاگیرش داد مولوی مرقوم بقضا و تدریس مشغول بود از تصانیف او تفسیر قرآن بود که در استیلای سکہان سوخته شد و نیز شرح مثنوی مولانا روم از وست در سن یکہزار و یکصد و بست و ہشت ہجری وفات یافته در بنہ مدفون شد

مولانا محمد مفتی از اکابر علمای عهد جلال الدین محمد اکبر بادشاه صاحب کمالات منجمله مدرسین بلده لاہور بعهده افتا سر بلندی داشت و ہر باری که ختم صحیح بخاری و مشکوٰة المصابیح میکرد مجلسی عظیم ترتیب دادی و طبخ لغزا و حلویات میفرمود و بعلمای و صلحا غورانیدی عرض منزل وی مجمع اعیان افاضل زمان بود چون بنود سالگی رسیده و منحنی و ضعیف گشته از درس باز ماند پسرانش ہمه صاحب کمالات و فضائل و مجوید بودند رحمہم اللہ

مولوی محمد مکی جونپوری خلف چہارم مولوی سخاوت علی عمری جونپوری کنیت وے ابوالخیر ہست در بست و نہم جمادی الثانی سال دوازده صد و ہفتاد و چہار ہجری بمکه معظمه ولادت یافته زیر دامن پرورش والدهٔ خود یعنی صبیه قاضی ضیاء اللہ مرحوم ہمراہی برادر علاتی خود مولوی محمد جنید بوطن واپس آمدند و باندک مدتے از حفظ قرآن مجید فراغ یافته بعد تحصیل کتب رسمیه فارسیه اکتساب علوم عربیه بخدمت برادر خود مولوی محمد شبلی آغاز نموده بخدمت مولوے عبداللہ ساکن موضع کوپا ضلع چهپر تلمیذ مولوی مفتی محمد یوسف فرنگی محلی و نیز بخدمت مولوے سعادت حسین عظیم آبادی و مولوی علی اکرم آروی و مولوی محمد عبدالحی فرنگی محلی تکمیل نموده بدرس و تذکیر طلبه و عامهٔ خلائق و انتظام مدرسه ربانیه قرآنیه جامع جونپور که قائم کردهٔ والد ماجد شان است بسر می برند سلمه اللہ و رقاه الی ما یتمناه

شیخ محمد مودود لاری مرید بابا نظام ابدال نزد مولانا عبدالغفور لاہوری تحصیل علمی نموده بخدمت

وازفراوان د. ہادریوزہ گری نمودہ مراتب عیانی وبیانی نیکو میدانست وبرغرائب علوم چون کیمیا وغیرہ آگاہی داشت شاہ نعمت العدولی وشاہ قاسم انوار را دریافتہ بالجملہ از ماہران علم توحید ومتبعان مشرب تجرید وتفرید بود در سال نہصد ہجری بہندوستان قدم آوردہ شیخ امان پانی پتی پیش وی استفادہ علم توحید وتحقیق کتاب فصوص الحکم وغیرہ میکردوی در حق شیخ امان گفتی جوہری قابل یافتم لیکن حیف کہ یک چشم دارد در مخاطبات نیز اورا بلفظ کورک بخواندی مدتہا در آگرہ اقامت داشت بعد ازان بعلاقہ محبت شیخ امان در رابطہ خدمت او در پانی پت سکونت اختیار نمود وہمانجا ماہ رمضان سنین نہصد وہفت ہجری والیسین خوابش درگرفت خوابگاہ او ہم پہلوی شیخ امان است

شیخ محمد احمد آبادی بشیخ حسن محمد چشتی احمد آبادی گجراتی شہرت دارد وکنیتش ابو صالح فرزند ارجمند شیخ احمد المعروف بشیخ میاںجی ابن شیخ نصیر الدین در علوم ظاہر وباطن یگانہ روزگار بود در صغر سن اکتساب کمالات نمودہ بحضور پدر شہرہ آفاق گشت دولت وثروت ظاہری ہم داشت خرج اعراس بزرگان وطعام درویشان بروجہ استیفا میکرد مسجدی کلان اندرون شہر احمد آباد یک لکھ روپیہ صرف نمودہ بنا فرمود کہ بنای شیخ تاریخ آنست تفسیر محمدی وحاشیہ تفسیر بیضاوی وغیرہ از وی یادگار اند چہل ویک سال بر مسند ارشاد متمکن بود بعمر پنجاہ ونہ سال بتاریخ بست وہشتم ذی قعدہ یوم شنبہ سال نہصد وہشتاد ودو ہجری رحلت فرمودہ

سید محمد جعفر بدر عالم احمد آبادی گجراتی ابن سید جلال المقصود عالم قدس سرہما دوازدہم شعبان سال ہزار وبست وسہ متولد شدہ ارادت وخلافت از پدر بزرگوار خود دارند در علوم ظاہر وباطن باکمال خصوصاً در حدیث وتفسیر فائق الاقران بودند از ایشان مصنفات کثیر یادگار اند از انجملہ روضات شاہی کہ مشتمل بر بست وچہار مجلد ہست متضمن احوال بزرگان ودر احادیث وتفسیر وغیرہ دیگر مصنفات بسیار اند نہم ذیحجہ سال ہزار وہشتاد وپنج ہجری رحلت فرمودہ در احمد آباد پہلوی پدر خود مدفون اند

سید محمد ابو المجد محبوب عالم ابن سید جعفر بدر عالم احمد آبادی گجراتی دوم ربیع الاول سال ہزار وچہل وہفت ہجری متولد شدہ از بدو فطرت وصل جبلت جاذبہ خدا طلبی ومادۂ اکتساب علمی

در سر داشت از مشائخ و علمای صوفیہ احمد آباد گجرات است تصانیف کثیرہ دارد از انجملہ دو تفسیر یکی فارسی بروایت اہلبیت دوم عربی بطور جلالین و در حدیث زینۃ النکاۃ فی شرح المشکوۃ در بیان تمسک ہر مذہب یادگار وے علاوہ تدریس و مطالعہ کتب علمیہ بسی ریاضتہا و عبادتہا کرد نوزدہم جمادی الاخری سال ہزار و یکصد و یازدہ ہجری رحلت فرمودہ در احمد آباد مدفون گشت

سید محمد پٹنی گجراتی عرف سید خدا بخش بن سید حسین از ملتان به پٹن قدوم آوردہ واکتساب علوم صوری و معنوی از خدمت والد بزرگوار کردہ فقیہ کامل و محدث عامل و ارادت خانوادہ چشتیہ بخدمت برہان الدین قطب العالم داشت بتاریخ پنجم جمادی الثانی سال ششصد و چہل و ہفت ہجری رحلت فرمود قبرش در پٹن زیارت و تبرک به

شیخ محمد صالح احمد آبادی گجراتی عرف پیر بابا ابن شیخ نور الدین بن شیخ محمد گجراتی صالح مادر زاد صاحب علم و حلم و تقوی و سخا مرید و شاگرد و جانشین والد ماجد خود بود از ابتدا تا انتہا پیش پدر خود تحصیل علوم ظاہری و باطنی نمود در عمر ہفت سالگی تمام قرآن مجید با تجوید یاد گرفت محمد اعظم شاہ ہنگام صوبہ داری گجرات در حضور خود طلبیدہ سورۂ الرحمن شنیدہ خلعت و نقد و موضع تا جپور عملہ پرگنہ بیرم گام از جاگیر خود مرحمت فرمود و فرمان از حضور اورنگ زیب طلبیدہ داد در عہد فرخ سیر و محمد شاہ بادشاہ بدہلی مطلوب شدہ رفتہ از ہر یک شاہ دو ہزار روپیہ زاد راہ یافتہ و اعزاز و اکرام و ملازمت با اختیار حاصل کردہ مورد عنایات شاہانہ گردیدہ نقد و خلعت و فیل یافتہ اکثر امرا و فضلای گجرات و دکن بر فضیلت و قابلیت شان مقر و معترف بودند و بر امثال و اقران مقدم میدانستند بالجملہ بتاریخ شانزدہم جمادی الثانی سال یکہزار و یکصد و چہل و ہفت ہجری در شاہجہان آباد بحیات پدر بزرگوار سفر آخرت اختیار کردہ نعش او از شاہجہان آباد آوردہ در مقبرہ جد بزرگوارش مدفون کردند تاریخ وفات او از مراد بخش بر می آید

میر سید محمد قنوجی ہموارہ بدرس علوم دینی و نشر معارف یقینی اشتغال داشت شاہجہان بادشاہ در آخر ایام سلطنت بخواہش و اعزاز تمام طلبیدہ بقربت خویش اختصاص داد بعدش عالمگیر بکمال نیاز از اکبر آباد طلبیدہ بشرف تخصیص اعزاز مختص فرمود مصنفات حجۃ الاسلام غزالی خصوص احیاء العلوم بیش وے دیدہ در ہفتہ سہ روز بمذاکرہ علوم در خدمت

شاہی مجلس افادہ گرم داشتی ودر تالیف فتاواے عالمگیری مساعی جمیلہ بکار برد۔

حاجی محمد قائم سندھی عالم اکمل و فاضل افضل مجموعہ علم معقول ومنقول مہبط فیوض کتبی ووہبی شاگرد مخدوم رحمہ اللہ سندھی قرین حاجی ہاشم بود ویرا با علما در مباحث علمی صحبتہا واقع شدہ بجودت ذہن بر اکثر اقران خود فائق برآمدہ ہر روز وقت عصر بیان حدیث نبوی علیہ السلام کردی وبسا اہل توفیق را بسبیل ہدایت سلوک دادی یکبار بحج رفتہ مراجعت نمود کرت ثانی مع اہل وعیال رفتہ آنجا متوطن شد وبدرس حدیث دران مکان ہمیون مشار الیہ سائر علما گردیدہ بسال ہزار وصد وپنجاہ وہفت ہجری درگذشت از تلامذۂ وی ملا محمد باقر واعظ ومخدوم نور محمد مشہور وقت بودند۔

سید جلال مقصود عالم احمد آبادی گجراتی ابن سید محمد مقبول عالم قدس سرہما شب شنبہ پانزدہم شہر جمادی الثانی سال ہزار وسہ ہجری ولادت یافتہ کلمہ وارث رسول تاریخ ولادتش یافتہ اند در یازدہ سالگی قرآن مجید حفظ نمودہ بہ تحصیل علوم مشغول گشت وابتداے تحصیلش پیش مولانا حسین سیستانی بود واتمام آن نزد شیخ عبد العزیز مرید وشاگرد پدر خود کردہ و تحصیل علوم باطن از خدمت پدر بزرگوار نمودہ منصب شش ہزاری وخدمت صدارت از حضور شاہجہان بادشاہ داشت باہمہ در خلوت بریاضت ومجاہدہ میکوشید وتمام شب بہ بیداری ومناجات می بود ہشتم ربیع الثانی سال ہزار وپنجاہ ونہ ہجری در لاہور رحلت فرمود نعش وی باحمد آباد آوردہ در مقبرۂ پدرش مدفون کردند

سید محمد مقبول عالم احمد آبادی گجراتی بن سید جلال الدین ابو محمد ماہ عالم قدس سرہما از مشایخ وعلماے صوفیہ گجرات دکن است بچہاردہم رجب سال نہصد وہشتاد ونہ ہجری متولد شدہ جامع کمالات صوری ومعنوی حاوی علوم ظاہری وباطنی بود خرقۂ خلافت سلسلہ مغربیہ از پدر بزرگوار خود یافتہ بارشاد وہدایت عالم را منور فرمود تالیف وتصانیف بسیار دارد از انجملہ جمعات شاہی مشتمل اوراد شبانہ روزے مشہور است دوازدہم رجب سال ہزار وچہل وپنج ہجری رحلت فرمودہ مرقدش در احمد آباد دیزار ومتبرک ہے

مخدوم محمد معین سندھی ولد مخدوم محمد امین ولد مخدوم طالب اللہ سندھی شاگرد مخدوم

عنایت اللہ جامع جمیع فنون حاوی معقول ومنقول نحریر عصر علامہ دہر بود با وجود کمالات علمی آشنا بحر معرفت شدہ بصحبت بسیاری از بزرگان دین رسیدہ بخدمت میان ابوالقاسم نقشبندی ارادت اتم یافت ودر اواخر ایام بخدمت سید عبد اللطیف تارک ارادتمندانہ خلاص پیدا کرد میان ذی وحاجی محمد ہاشم ہموارہ موادقال ومقال میرفتہ تصانیف کثیرہ دارد حکام وقت بدیدنش بکمال تعظیم میرسیدند وی نیز بایشان ملاقاتہا نیکو کردی چون سماع دوست بود در عین سماع رحلت فرمود اشعار محققانہ گفتی در فارسی تسلیم ودر ہندی بیراگی تخلص کرفتی بسال ہزار وصد وشصت ویک ہجری بحالت سماع رحلت فرمود۔

میرک محمود سبزواری ٹھٹوی بمزید فضیلت وتقوی وسخا وزہد موصوف بود سالہا بلوازم منصب جلیل شیخ الاسلامی علم نیکنامی برافراختہ بسیاری از طلبہ علوم را فیض وافی بخشیدہ در خط نستعلیق ید بیضا نمودی وفاتش در محرم سن نہصد وشصت ودو ہجری وقوع یافتہ رفت میرک آہ آہ تاریخ رحلتش یافتہ اند پسرش میرک عبد الباقی در جمیع علوم کامل بود بتخصیص علم ہیئت وحکمت چنانچہ عبد الخالق گیلانی را کہ قرین مرزاجان وعدیل شاہ فتح اللہ بود بعض دقائق علمی ازو حل شدی در اقلیدس دستگاہی پیدا کردہ اکثر اشکال از خود ایجاد نمود کہ پسند طبائع او فتاد

میرک محمد ٹھٹوی پسر میرک محمود بفضائل انسانی منصب در سال نہصد وہفتاد ہجری درگذشت فتاوای تورانی ازو یادگار است۔

مخدوم میران ٹھٹوی ابن مولانا یعقوب جامع علوم معقول ومنقول بود مرزا شاہ حسن را چندگاہ درس وافادہ دادہ واکثر طلبہ علوم اقتباس انوار علم از مشکوۃ طبع منیرش میکردند فوتش در سال نہصد وچہل ونہ ہجری وقوع یافتہ علامہ وارث الانبیا تاریخ وفاتش یافتہ اند مدفنش کوہ منگلی است

شاہ محمد ناصر آلہ آبادی پسر دوم شاہ خوب اللہ آلہ آبادی مرید شاہ محمد افضل آلہ آبادی و تلقین یافتہ پدر خود او ہم مثل برادر خود علم ظاہر از برادر کلان محمد طاہر وملا کمال الدین خال خود تحصیل نمودہ از تصانیف او کتب منتخب الاعمال وجواہر نفیسہ واذکار عشرہ مشہور اند تاریخ بست ویکم جمادی الاولی وقت مغرب روز پنجشنبہ سال یکہزار ویکصد وشصت وسہ ہجری

از عالم فنا بعالم بقا رخت رحلت بربست فقره آه آله آباد ویرانه شد تاریخ وفات اوست

مولوی محمد نافع فرنگی محلی خلف اوسط مولانا عبد العلی بحر العلوم کتب مختصرات بخدمت والد خود بشاهجهان پور استفاده نمود در تحشّی در پدر و پسر پیدا شده به لکهنؤ آمده بقیه کتب بخدمت مولوی محمد ولی و مولوی محمد یعقوب تحصیل کرده ذهن رسا داشت لیکن بوجه ناموافقت پدر بلی سوالی داشت نوبت تدریس نرسیده همواره بتلاش معاش و واد وش نمودی بجانب ٹونک بلشکرگاه نواب امیرخان رفت از ناموافقت آب و هوا در انجا باستسقا مبتلا شده بقئی الدم منجر گردید بست و هشتم شعبان سال دوازده صد و بست و دو هجری رحلت نمود شاعری تاریخ فوتش گفته

مولوی نافع آنکه لیل و نهار ٭ بود مشغول طاعت یزدان ٭ با حبیب خودش چو شد واصل ٭ بدزمه بست و هشتم شعبان ٭ یا دل چاک سال رحلت گفت ٭ محوذات آله بالف ازان

مولوی محمد نعیم فرنگی محلی پسر خرد مولوی عبد الحکیم بن مولوی عبد الرب بن مولوی عبد العلی بحر العلوم بعد حفظ قرآن مجید کتب درسیه بخدمت والد ماجد خود تحصیل فرموده بطریق آبا و اجداد خود درس و تدریس میکند و نامی برآورده و بزیارت حرمین شریفین مشرف شده عاید وزاجد و صاحب تصنیف ست راقم حرف در ایجالت تحصیل پیش والد وی دیده بود دران عمرهم از حسن اخلاق و شائستگی خالی نبود در تالیف کتاب هذا امدادے که از وی بمن رسید شکر گزارم سلمه الله تعالی و ابقاه

مولانا محمد وارث رسول نما بنارسی وطن قدیم وی غازیپور هست ولادتش در سال یکهزار و هشتاد و هفت هجری واقع شد ماده تاریخ آن خلیفه رسول الله هست پدرش در عهد عالمگیر بادشاه خدمت قضای بنارس داشت اکثر اتفاق اقامت او باپدر بزرگوار در بنارس شدی نمودی از سید رفیع الدین پدر خود بیعت بسلسله قادریه داشت و بعلوم ظاهری تلمیذ ملا ابراهیم شاگرد مولوی محمد علی تلمیذ میرزاهد بود در دو سال از کتب علوم فقه و اصول و تفسیر و حدیث و منطق و حکمت و هندسه و دیگر علوم مروجه فراغ حاصل ساخته در بنارس بلباس فقرا بسر می برد و طلبه علوم را درس میداد و هدایت و تلقین باطن می کوشید تصانیف رائقه دارد با لجمله ذات پاکش منبع افاده ظاهر و باطن بود تاریخ یازدهم ربیع الثانی سال یکهزار و یک صد و

وپنج

شصت و شش ہجری رحلت فرمودہ بہ محلہ تیلیا نالہ محلات بنارس مدفون گردید

ملا محمد ولی فرنگی محلی ابن قاضی غلام مصطفےٰ ابن ملا محمد اسعد برادر خرد ملا محمد حسن مرحوم شاگرد ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین سہالوی بمنصب قضای پرگنہ ملاوان مضاف لکھنؤ ممتاز بود ازان منصب مستعفی شدہ پای استقامت بخانہ خود نہادہ بتدریس علوم تا آخر عمر اوقات بسر بردہ عالمی بخدمت وی تعلیم یافتہ بدرجہ تکمیل رسیدند شرح سلم و حواشی زواہد ثلثہ از تصانیف او متداول و معروف اند رسالۂ فانتش بدریافت نرسید

سید محمد ہمدانی فرزند ارجمند امیر کبیر سید علی ہمدانی بود بعلم و زہد و تقوی موصوف بود بعمر بست و دو سالگی با ششصد کس از رفقا و خدمہ در عہد سلطان سکندر بت شکن بکشمیر قدوم آوردہ سلطان بی تراخی و تردد دست ارادت بدامن ارشادش رسانیدہ بحلقہ مریدانش در آمد و مسمی بسنت ہندی کہ وزیر و سپہ سالار سلطان بود با جمعی از خاص و عام مشرف باسلام شدہ بملک سیف الدین ملقب گشت و دختر خود بحبالہ نکاح سید موصوف داد وی رحمۃ اللہ علیہ تا دوازدہ سال بکشمیر رخت اقامت انداختہ بدفع بدعات و ترویج سنن اسلام می کوشید رسالہ در علم تصوف و شرح شمسیہ در منطق از تصانیف اوست سید محمد حصاری معاصر و معارض او بود سلطان سکندر بت شکن برای سید محمد ہمدانی خانقاہی عالی در سن ہشتصد و نود و ہشت ہجری بنا نہادہ کہ در نود و نہ باتمام رسیدہ و دیہات بنا بر مصارف خانقاہ مذکور مقرر فرمود سید موصوف بعد اتمام خانقاہ بقصد ادای مناسک حج سفر حجاز اختیار فرمودہ بعد ادای حج بکولاب معاودت نمودہ رحلت فرمودہ بجوار سید علی ہمدانی بر آسود

ملا محمد ہروی از ارشد تلامذہ ملا مرزا جان در علوم عقلیہ ممتاز اقران بود علم تواریخ نیکو دانستی در سن نہصد و ہشتاد و چہار ہجری بہند آمدہ مورد مراحم و عنایات جلال الدین محمد اکبر بادشاہ گشت و بسال نہصد و نود و ہجری رخت سفر بآخرت برد

سید محمد یوسف بلگرامی ابن سید محمد اشرف الحسینی الواسطی بلگرامی دخترزادہ سید عبد الجلیل بلگرامی و برادر خالہ زاد حسان الہند میر غلام علی آزاد جامع علوم عقلی و نقلی حاوی فروع و اصول بود بست و دوم شوال یوم الاثنین سال ششصد ہم از صدی دوازدہم ولادتش بظہور پیوستہ

کتب درسیہ پیش سید طفیل محمد بلگرامی اترولی گذرانیدہ ولغت وسیر نبویہ صلی اللہ علیہ وسلم
از جد مادری خود سید عبد الجلیل وعلوم ریاضیہ بخدمت بعض اساتذہ دہلی خواندہ کامل ومکمل
گشت وعقد بیعت بدست سید لطف اللہ بلگرامی بست طبع موزون داشت اشعار عربی
وفارسی میگفت کتاب الفرع النابت من الاصل الثابت در اثبات توحید شہودی از
تصانیف رائقہ اوست کہ بسال شصت ودوم صدی دوازدہم تصنیف فرمود وسید
غلام علی آزاد بلگرامی در تاریخ آن چنین گفتہ ؎ میر یوسف عزیز مصر کمال ٭ از خم معرفت کشید
رحیق ٭ کرد در وحدت شہود رقم ٭ نسخہ تازہ بفکر عمیق ٭ از احادیث ودر کلام اللہ ٭ کرد اثبات
حق نہی توفیق ٭ ہست این نسخہ دلنشین الحق ٭ یادگاری زخامۂ توفیق ٭ سال تاریخ این کتاب
خرد ٭ گفت شمع مجالس تحقیق ٭ ونیز تاریخی طویل در عربی نظم کردہ درینجا صرف بمادہ تاریخ اکتفا
میرود وہو مشوق من ریاض القدس الہنی ٭ مورخا ہو فرع مثمر ہدی ٭ سید موصوف الترجمہ
تاریخ دوم جمادی الآخر یوم الخمیس سال ہفتاد ودوم از صدی دوازدہم در بلگرام رحلت نمودہ
بباغ محمود زیر زمین آسود میر اولاد محمد تخلص ذکا تاریخ رحلتش یافتہ قطعہ طرا آن یگانہ چراغ
دودہ حیدر ٭ محیط علم وعقل ونقل صاحب نظرت دوران ٭ ذکا تاریخ فوت او عزیزی گفت
درگوشم ٭ زقید ہستی موہوم آمد یوسفی بیرون ٭ حسان الہند آزاد بلگرامی تاریخ فوتش در عربی
انشا فرمود وہو مات خیر الزمان یوسفنا ٭ ولہ راحۃ وریحان ٭ از تقاضیت عام رحلتہ ٭ قال
قلبی علیہ رضوان ٭

مفتی محمد یعقوب فرنگی محلی ابن ملا عبد العزیز بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین شہید
سہالوی وی تحصیل کتب درسیہ بخدمت ملا نظام الدین ونیز ملا محمد حسن نمودہ بپایہ تدریس
علوم رسیدہ وبر سجادہ اسلاف خود قیام کردہ درس علوم دینی میداد وبدیانت وامانت نامے
برآوردہ تا آنکہ خدمت افتای شہر لکھنؤ وزیر الممالک صفدر جنگ ابو المنصور خان بادادند
بعمر شصت وسہ سالگی بعارضہ استسقا ازین عالم درگذشت

مفتی محمد یوسف فرنگی محلی ابن مفتی محمد اصغر ابن مفتی احمد ابو الرحیم فاضل اجل ومدرس
اکمل شب وروز بتعلیم طلبہ علوم مشغول بود بعد وفات والد خود بعہدہ افتاے عدالت

دیوانی شہر لکھنؤ مامور گردید و بکمال امانت و دیانت انجام عہدہ مفوضہ خود تا انقراض سلطنت لکھنؤ بسر برد و تقوی و زہد مجدی داشت بعدہ بمدرسہ جونپور مدرس مقرر گشت و چند سال درانجا بدرس اشتغال داشت درین اثنا ولولہ شوق زیارت حرمین شریفین در دلش پیدا شدہ عازم بیت اللہ شدہ و بزیارت روضہ منورہ بمدینہ طیبہ رفت و درانجا علیل شدہ بتاریخ نوزدہم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و ہشتاد و شش ہجری مسافر ملک بقا گردید و بجوار قبہ امام حسن رضی اللہ عنہ مدفون گشت از ارشد تلامذہ او مولوی محمد فاروق چریاکوٹی است

ملا محمود جونپوری ابن شیخ محمد بن شاہ محمد فاروقی در علوم حکمیہ و ادبیہ پایہ بلند داشت اگر بوجودش سرزمین جونپور بر زبوم شیراز تفاخر می جست روا بودی ملا ابتدا از جد خود مولانا شاہ محمد اخذ علوم کردہ بعدہ بخدمت مولانا محمد افضل جونپوری بعمر ہفدہ سالگی تکمیل درس نمودہ از جونپور باکبرآباد رفتہ از آصف خان وزیر شاہجہان ملاقی شدہ بجونپور مراجعت فرمود و بافادہ و درس علوم پرداخت تاریخ نہم ربیع الاول سال یکہزار و شصت و دو ہجری بحیات استاد خود مولانا محمد افضل وفات یافت استادش ازین سانحہ بحدی اندوہگین شدہ کہ تا چہل روز تبسم نکرد بعد چہل روز او ہم رحلت فرمود رحمہما اللہ کتاب شمس بازغہ در حکمت و فرائد فی شرح الفوائد در معانی و بیان کہ سال تصنیف آن از لفظ تاریخ برمی آید مع حاشیہ آن و رسالہ مختصر چہار ورقی بزبان فارسی در بیان اقسام زمان از تصانیف او مشہور اند

قاضی محی الدین کاشانی از مریدان شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ ہست بوفور علم و زہد و تقوی موصوف و از دودمان علم و کرامت و استاد شہر دہلی مشہور بود در ابتدای ارادت از تعلقات دنیاوی دست برداشت و فقر و مجاہدہ پیش گرفت شیخ کاغذی بدست خود نوشت کہ نسخہ آن اینست می باید کہ تارک دنیا باشی بسوی دنیا و ارباب دنیا مایل نشوی و دہ قبول نکنی و صلہ پادشاہان نگیری و اگر مسافران بر تو رسند و بر تو چیزی نباشد این را نعمتی شمری از نعمتہای الٰہی فان فعلت ما امرتک ساظنی بک ان تفعل ذلک فانت خلیفتی وان لم تفعل فاللہ خلیفتی چون شدت فقر و فاقہ بروی و بر اتباعش کہ کثیر بودند غلبہ کرد این معنی را یکی از آشنایان او بدرگاہ سلطان علاءالدین شاہ دہلی رسانید سلطان قضای اودہ کہ موروثی وی بود

بعد مفوض داشت قاضی بخدمت شیخ آمد و عرض کرد که این معنی بغیر خواست چنین واقع شده است
حکم مخدوم چه باشد شیخ فرمود البته مثل این معنی بخاطر تو گذشته است آنگاه این معنی برای تو پیش آورده اند
قاضی را بدین سبب تشویشی پیش آمد شیخ آن کاغذ نوشته خود از قاضی باز طلبید و تا سالی مزاج شیخ
بر و متغیر ماند بعد از آن قاضی تجدید ارادت مشرف شده و هم در حیات شیخ در سال هفتصد و
نوزده هجری رحلت کرد رحمۃ اللہ علیہ

مولوی محی الدین بدایونی فرزند اکبر مولوی شاہ فضل رسول بن مولوی عبد المجید بدایونی
ولادتش در سال دوازده صد و چهل و سه هجری بظهور پیوسته و مظهر محمود تاریخ میلادش یافته اند
کتب متداوله رسمی از معقول و منقول بخدمت پدر بزرگوار خود تحصیل نموده فائق الاقران
گشت و بیعت ارادت بحضرت جد امجد خود کرد و تصانیف لطیفه دارد از انجمله حاشیه میر زاهد
رساله و حاشیه کلیات قانون بو علی سینا و رساله شمس الایمان در رد وهابیه وغیره رسائل
مشهور اند بششم ذیقعده سال دوازده صد و هفتاد هجری در بلده سهارنپور رهنورد عالم قدس گردید

سید شاہ محی الدین ویلوری در سال دوازده صد و هفت هجری متولد شده عارف
بزرگ و عالم سترگ حافظ قرآن بود در فقه و حدیث و تفسیر مهارت تامه داشت در دیلور
مدرسه تعمیر نموده مدام بتدریس و تعلیم طلبه علوم مشغول بودی الحال که بکلک مدراس نور علم
ساطع و لامع است پرتو فیض عام اوست تصانیف کثیره رائقه دارد از انجمله جواهر الحقائق و
فصل الخطاب و جواهر السلوک وغیره مشهور و متعارف اند سوم محرم الحرام سن دوازده صد و
هشتاد و نه هجری بمدینه طیبه علی صاحبها الصلوٰة والتحیۃ رحلت فرموده فرزند اکبروے
مولوی سید رکن الدین سلمہ اللہ تعالی جانشین اوست

مخدوم نوح ہالائی سندھی ناماش رکن الدین است از خلفای مخدوم بلال ساکن تلهٹی ممالک سند
همواره همت بلند برادای وظائف طاعات و عبادات می گماشت و در علم حدیث غایت
مهارت داشت شرح اربعین و شرح گیلانی در رسائل دیگر از مصنفات او مشهور اند بسال
نهصد و چهل و نه هجری به ۹۴۹ درگذشت قدس سره قبرش بر کوه مکلی است

مخدوم اشرف بساوری از افاضل روزگار و جد مادری ملا عبد القادر بدایونی بود بتاریخ

بستم رمضان سال نهصد و هفتاد هجری وفات یافته ملای موصوف فاضل جهان تاریخ فوتش یافته

مولوی مخدوم لکهنوی ابن حافظ محمد نواز بن مولوی عبد السمیع بن سید محی الدین المشهدی جدش از مشهد مقدس بدهلی آمد و از انجا به لکهنؤ رخت اقامت انداخت تلمذ بخدمت ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین السهالوی دارد و ملا عبد العلی بحر العلوم وی سماعةً و قراءةً هر دو همتاش بودند و نیز بحضرت شاه ولی الله محدث دهلوی مستفید شده مدام بدرس و تدریس طلبه علوم صارف الاوقات بوده که بسے مردمان از و فیضیاب شدند در عمر اخیر که بفقدان بصارت بوی رو نموده ترک تدریس معقولات کرده بافاده کتب دینی میپرداخت کتاب گلستان و بوستان را تصحیح نموده در سن دوازده صد و بست و نه هجری بمقام لکهنؤ رحلت فرمود شیخ امام بخش ناسخ تاریخ وفاتش چنین گفته ؎ سید مخدوم از جهان رفت * گفتند بزرگ و خرد صد حیف

تاریخ وفات گفت ناسخ * مخدوم زمانه مرد صد حیف *

مولوی مخصوص الله ابن مولانا رفیع الدین دهلوی بعد وفات والد خود در وعظ مولانا عبد العزیز عم خود مقرری بود در سال دوازده صد و هشتاد و سه هجری وفات یافت خصصه الله بلطفه

مولوی مراد الله تهانیسری فاروقی نسبا و المجددی المظهری مشربا خلیفه و جانشین مولوی نعیم الله بهرایچی بود مدت در بلدهٔ لکهنؤ زیاده از چهل سال ترویج طریقه مجددیه مظهریه فرموده عالمی را از ظلمات شرک و بدعت نجات بخشیدند و به ترک و تجرید و اتباع سنت سنیه و تزکیه نفس و تهذیب باطن رهنمونی فرمود که عرفای زمان و صلحای وقت بجلالت منزلت شان متفق بودند بعمر هشتاد و دو سالگی در دوازده صد و چهل و هشت هجری ازین سرای فانی رحلت فرمود از اجل خلفای شان مولوی ابو الحسن نصیرآبادی بودند قدس اسرارهم

میر مرتضی شریفی شیرازی نبیره میر سید شریف جرجانی است فاضل افضل متتبع طبع شعر داشت و در اشعار تخلص شریفی میکرد و در علوم ریاضی و حکمت و منطق و کلام فائق بر اقران بود از شیراز بمکه معظمه رفته علم حدیث بپیش ابن حجر مکی اخذ کرده اجازت تدریس یافت و از انجا بدکن وارد دکن شد و در سال نهصد و هفتاد و دو هجری باکبرآباد آمده در بارگاه جلال الدین محمد اکبر شاه بر اکثری از علما و فضلای سابق و لاحق تقدم یافت و بتدریس علوم حکمیه اشتغال داشت تا در سنه

نهصد وهفتاد وچهار هجری وفات یافته اولاً ویرا در دهلی بجوار مرقد امیر خسرو علیه الرحمة مدفون
کردند وثانیاً چون صدور وقاضی وشیخ الاسلام بعرض رسانیدند که امیر خسرو هندی است
وسنی ومیر مرتضی عراقی است وشیعه در ینکه روح هر دو از صحبت یکدیگر متاذی باشند شکی نیست
که روح را صحبت ناجنس عذابیست الیم ؛ پس بموجب حکم عالی نعش او را ازانجا کشیده به مشهد
بردند میر محسن برضوی تاریخ فوتش چنین گفته **قطعه** رفت تا میر مرتضی اندهر ؛ علم گویا ازنسل
آدم رفت ؛ بهر تاریخ رحلتش محسن ؛ گفت علامه زعالم رفت ؛

سید مرتضی حسینی زبیدی قادری حنفی نامش سید عبد الرزاق ولقب وی محی الدین
وکنیت او ابو الفیض است محدث وفقیه ولغوی وادیب جامع علوم عقلیه ونقلیه بود در
یازده صد وچهل وپنج هجری بقصبه بلگرام متولد گشته ودر اوایل عمر بزیارت حرمین شریفین مشرف
شده وهم دران دیار بعزم تحصیل علوم اقامت بسته از مشائخ وعلماے زبید ومصر وحجاز وغیره
کسب کمالات ظاهر وباطن کرده چنانچه شیخ احمد علوی وعبد الخالق زبیدی وابو العباس
احمد بن علی نیسی دمشقی حنفی وجمال محمد بن احمد حنبلی وابو عبد الله محمد ابن احمد عریانی وعبد الغنی
بن محمد بجرانی نزیل مخا ومحمد بن زین باسمیط علوی حضرمی ومحمد ابن ابراهیم طرابلسی نزیل حلب
وعبد القادر بن احمد شکعادی وعمر بن عبد الله بن عمر قاضی وعیسی ابن رزیق وسید عبد القادر
بن احمد حسینی وغیرهم وی را اجازت حدیث وفقه وغیره علوم دادند چونکه وے بعد تحصیل
علوم تا مدت دراز بزبید مقیم بود بزبیدی شهرت یافت تا اینکه او را کسی هندی نمی دانست
واز زبید بمصر قدوم آورده وافاضه وافاده علوم میداد وعلاوه دیگر مسترشدان عبد المجید خان سلطان
روم ومحمد پاشا صدر الوزارت ازو اجازت حدیث یافتند بالجمله بوفور علم ونشر علوم بتوسط
کثرت تلامذه وتصانیف کتب که بحیاتش صیت وی اکناف عالم را درگرفته اگر وے را
مجدد صدی سیزدهم گویند رواست میگویند هرگاه شهرتش بغایت رسید واز اقطار بلاد وامصار
مردمان کثیر بروی هجوم آوردند وے بگوشه عزلت نشسته باب ملاقات یاران مسدود کرد
در ماه شعبان بسال دوازده صد وپنج هجری بمرض طاعون وفات یافته بدرجه شهادت
فائز گشت ومزار سیده رقیه رضی الله عنها مدفون گردید تصانیفش عقود الجواهر المنیفة فی ادلة

امام ابی حنیفہ الازہار المتناثرہ فی الاحادیث المتواترہ رفع الفزع فی حدیث ام زرع لغۃ الغریب فی
مصطلح آثار الحبیب تخریج حدیث شیبتنی ہود المواہب الجلیلہ فیما یتعلق بحدیث الاولیہ المرقاۃ الجلیلہ
فی شرح الحدیث المسلسل بالاولیہ العروس المجلیہ فی طرق حدیث الاولیہ القول الصحیح فی
مراتب التعدیل والتجریح التحبیر فی الحدیث المسلسل بالتکبیر رسالہ اصول حدیث مناقب
اہل الحدیث تاج العروس فی شرح القاموس تکملۃ القاموس تخریج حدیث نعم الادام الخل
حدیقۃ الصفا فی والدی المصطفیٰ الانتصار لوالدی النبی المختار الفیہ السند آمالی حنیفہ مجالس
الشیخونیہ ایضاح المدارک فی الافصاح عن العواتک عقد الجمان فی بیان شعب الایمان
القول المسموع فی الفرق بین الکوع والکرسوع النفحۃ القدسیہ بواسطۃ البضعۃ العیدروسیہ
العقد الثمین فی طرق الالباس والتلقین حکمۃ الاشراق الی کتاب الآفاق شرح الصدر فی شرح
اسماء اہل بدر التفتیش فی معنی لفظ درویش رفع نقاب الخفاء عمن انتہی الی وفا وابی الوفا زہر الاکمام
المنشق عن جیوب الالہام بشرح صیغۃ سیدی عبد السلام رشفۃ المدام المختوم البکری من صفوۃ
زلال صیغ القطب البکری رشف سلاف الرحیق فی نسب حضرۃ الصدیق تنسیق قلائد المنن
فی تحقیق کلام المتن النوافح المسکیہ علی الفوائح الکشکیہ ہدیۃ الاخوان فی حکم شرب الدخان
منح الفیوضات الوافیہ فیما فی سورۃ الرحمن من اسرار الآیہ ارجوزۃ فی الفقہ طبقات الحفاظ
اسعاف الاشراف اتحاف السادۃ المتقین فی احیاء علوم الدین رفع الکلل عن العلل شرح
حزب الکبیر المسمی تنبیہ العارف البصیر علی اسرار الحزب الکبیر آلۃ المنی فی سر الکنی القول المثبوت
فی تحقیق لفظ التابوت حسن المحاضرہ فی آداب البحث والمناظرہ رسالہ فی اصول المعمات
کشف الغطا عن الصلوۃ الوسطی الاحتفال بصوم الست من شوال اقرار العین بذکر من
نسب الی الحسن والحسین الابتہاج بذکر الخارج التعریف بضروریات علم التصریف
اتحاف الاصفیا بسلاسل الاولیاء اتحاف بنی الزمن فی حکم قہوۃ الیمن المقاعد القعدیہ فی
المشاہد النقشبندیہ الدرۃ المضیئہ فی الوصیۃ المرضیہ ارشاد الاخوان الی الاخلاق الحسان
شرح القنیۃ السند شرح صیغۃ ابن مشیش شرح صیغۃ السید البدوی شرح ثلاث صیغ لآلی
الحسن البکری شرح سبع صیغ المسمی بدلائل القرب تحفۃ التمیم تفسیر سورۃ یونس نشقۃ النعمان

فیما لیس فی الامکان ابداع مما کان المنح العلیہ فی الطریقۃ النقشبندیہ کشف اللثام عن آداب الایمان والاسلام

مسعود بیگ از اقربای سلطان فیروز نام اصلی وی شیرخان است از علمای صوفیہ کرام بود مدتی در لباس اغنیا واہل ودل بسر برد ناگاہ جذبہ حق گریبان گیر حالش گشت وی مرید شیخ رکن الدین بن شیخ شہاب الدین شد بغایت حالت سکر داشت در علم تصوف وتوحید تصنیفات بسیار دارد از انجملہ کتاب تمہیدات است کہ بر طبق تمہیدات عین القضاۃ ہمدانی بسیاری از حقائق ودقائق دران نوشتہ ودیوان اشعارش قصائد وغزل وسائر اقسام سخن را شامل است واکثر اشعار وقصائد بجواب امیر خسرو علیہ الرحمۃ گفتہ مگر در بعض مقامات طریق شاعری نارعی ماندہ ونیز تصنیفے دارد مسمی بہ مرآۃ العارفین در بیان حقائق ومعارف قبرش در مقبرہ پیر اوست قریب مقام خواجہ قطب الدین در دہلی قدس اللہ سرہ

مولانا مسعود لاہوری بن سعد بن سلیمان لاہوری اصل او از ہمدان است پدرش سعد ابن سلیمان از ہمدان در عہد سلاطین غزنویہ بلاہور آمدہ سکونت اختیار کردہ ملازم سلطان ابراہیم شدہ رفتہ رفتہ برتبہ عالی فائز گشت پسرش مولانا مسعود از علمای وقت باکتساب علوم فائق ولائق شد طبع موزون داشت اشعار آبدار میگفت وہمنشین سیف الدین محمود ابن ابراہیم بود تا سال پانصد وپانزدہ ہجری زندہ بود او صاحب دیوان عربی وفارسی وہندی است دیوان فارسی در ہند وایران یافتہ می شود مگر دیوان عربی وہندی نایاب گردید

شیخ مصطفی رفیقی ابن طیب بن احمد بن مصطفے رفیقی کشمیری کنیت او ابو احمد است در دوازدہ صد وبست وشش ہجری پیدا شدہ عالم عامل فاضل کامل فقیہ ومحدث حسن المحاضرہ بلیغ العبارت شاعر ومورخ بود صحاح ستہ وکتب تصوف از والد ماجد خود خواند وعلوم دیگر عقلی ونقلی از علمای وقت استفادہ کردہ ومدام بطاعت الٰہی مشتغل می بود شیخ بہاء الدین وشیخ احمد وشیخ احسن وشیخ عبد الشکور رفیقی از اشہر تلامذہ وینند بروز جمعہ چہاردہم ربیع الاول سن دوازدہ صد ونود وچہار ہجری وفات یافت

مولانا مرزا مظہر جانجانان شمس الدین لقب علوی نسب حنفی مذہب مجددی مشرب المعروف

بر مرزا مظہر جانجانان ابن مرزا جان نسب شان بنوزده واسطہ بتوسط محمد بن حنفیہ بجناب ولایت مآب علی رضی اللہ تعالی عنہ می پیوندد والد ماجد وی مرزا جان از منصبداران محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود لکن ترک منصب نمودہ متوجہ اکبرآباد شد در اثنای راہ بمنزل کالاباغ حدود مالوہ شب جمعہ یازدہم رمضان سال یازدہ صد و یازدہ حضرت مولانا بوجود آمد چون خبر بعالمگیر رسید فرمود کہ پسر جان پدر می باشد ازین وجہ نامش جان جانان مقرر کردیم بدین تقریب وے رحمۃ اللہ علیہ باین اسم موسوم گشت و مظہر تخلص ویست دانشمند متبحر جامع فضائل صوری و معنوی بود اکتساب علوم از علمای وقت نمودہ و حدیث از حاجی محمد افضل سیالکوٹی اخذ کردہ و شرف ارادت و خلافت از حضرت سید نور محمد بدایونی مرید و خلیفہ شیخ سیف الدین مرید و خلیفہ شیخ محمد معصوم عروۃ الوثقی مرید و خلیفہ شیخ احمد سہرندی مجدد الف ثانی یافتہ قدس اللہ سرہم اسرارہم اشعار بدیعہ و مکاتیب نافعہ ازو یادگار ماند درین مختصر گنجائش تفصیل اوصاف حمیدہ او نیست در ہفتم محرم الحرام سال یازدہ صد و نود و پنج ہجری از دست یکی شیعی زخم بندوقہ طپنچہ بر سینہ مبارکش رسید شام شب دہم محرم سال مذکور شربت شہادت چشید در مصرعہ عاش حمیدًا مات شہیدًا تاریخ رحلتش بر می آید۔

مولانا سید معز الدین خلف اکبر سید شاہ خیر العلی مشہدی کڑوی متوطن احمد آباد نارہ بخدمت علمای لکھنؤ اکتساب علوم فرمودہ فراغ حاصل نمود ذہن ثاقب و فہم کامل داشت در عین جوانی سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری ازین جہان فانی بعالم جاودانی رحلت فرمود و سبب عقبے بجز اعمال حسنہ نگذاشت مرقد شریفش در احمد آباد نارہ بمقابر بزرگانش زیارت تبرک شاعری در تاریخ فوت او قطعہ ذیل گفتہ **قطعہ** مشفقی مولوی معز الدین ✤ کرد رحلت چو زین جہان بجنان ✤ سال فوتش چنین رقم کردم ✤ آہ او بود بی نظیر جہان ✤

مولوی معشوق علی جونپوری دانشمند مستعد از تلامذہ مولوی فتح علی جونپوری بود تصانیف انیقہ و رشیقہ نظمًا و نثرًا ازو یادگار ماند عمر شریفش با وجود تعلق عہدہ منصفی بدرس و تذکیر گذرانیدہ بسال دوازدہ صد و شصت و ہشت ہجری بمقام باندا رحلت فرمود شاگردش منشی شیخ خادم علی سندیلی مؤلف تاریخ جدولیہ تاریخ فوت او چنین یافتہ و ہو ہذا عاشق اللہ معشوق علی ✤ ذکر حق

هر لحظه نقل محفلش ٭ شد از این دار فنا بیزار و بست ٭ بهر سیر ملک عقبی محملش ٭ از دوی بگذشت و
گم شد در یکی ٭ بود وحدت بسکه دراب و گلش ٭ زین سبب هاتف پئے کم کرد و گفت ٭

جنت الفردوس بادا منزلش ٭

مولانا محمد معین لکھنوی ابن مولانا محمد مبین لکھنوی اکتساب علوم درسیه از مولوی
محمد حیدر برادر کلان خود و مولوی ولی الله و مولانا ظهور الله لکھنوی کرده و سند حدیث
از مولانا عبد الحفیظ مکی حنفی علیه الرحمه حاصل نموده اشتغال بآن داشت تصنیفات انیقه دارد
از انجمله غایة البیان فیما یتعلق بالحیوان و شرح رساله امام نووی و غایة الکلام فی القراة
خلف الامام و ابراز الکنوز فی احوال ارباب الرموز در بیان حالات اصحاب رموز کتاب
حصن حصین ناتمام و حاشیه صدرا تا بحث هیولی و نیز بر اکثر کتب درسیه تعلیقات نوشته
بتاریخ دوم جمادی الثانی سال هزار و دو صد و پنجاه و هشت هجری از مکتب دار فانی بمدرسه
ملک جاودانی شتافته در باغ مولانا احمد انوار الحق مرحوم واقع لکھنو بخاکش سپردند ادخله الله بحبوحة الجنان
شیخ معین محمد مولانا معین واعظ صاحب معارج النبوت است ملکی بود بصورت بشری
چندی حسب فرمان اکبر بادشاه بامر قضای بلده لاهور اشتغال داشت دران مدت هرگز حکم لازم
خصمی نکرده مدعیان را با تحاج تمام هدایت بر مصالحه میکرد و می گفت که شما هر دو دانا یند و تنها من
نادان را با دو دانا کار افتاده پس مراشر منده درگاه خدائے تعالی می سازید همواره کتب
نفیسه قیمتی می نویسانید و آنرا مقابله نموده و مجلد ساخته بطالب علمان مے بخشید و مدت
عمرش درین کار بسر شده هزار ها مجلد ازین قبیل بر دم بخشیده در سن نهصد و نود و پنج هجرے

از سرای محنت آباد دنیا بروضه عقبی خرامید نور الله مرقده

مولانا معین الدین عمرانی دهلوی در عهد سلطان محمد بن تغلق شاه دانشمندی عظیم مدرس
شهر دهلی بود حواشی کنز و حسامی و مفتاح از تصانیف اوست میگویند وی را محمد ابن تغلق
شاه دهلی بطلب قاضی عضد بشیراز فرستاده بود چون بادشاه شیراز از ماجرا واقف گشت
بجدائی قاضی راضی نشد بلکه از جمیع املاک سلطنت بر آمده بخدمت قاضی آمده التماس نمود که شما
بر تخت سلطنت نشینید من خدمت شما کنم جز منکوحه خود هر چه دارم از آن شماست قاضی

چون این ہمہ مروت و ہمت از وی بدید فسخ عزیمت دیار ہند نمود مولانا واپس ہندوستان آمد
مولانا خواجگی مرید و خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود از تلامذہ مولانا ہست و انکار مولانا شیخ نصیر الدین
محمود قدس سرہٗ و زوال سرفہ مولانا از خوردن برنج و جغرات حسب فرمودۂ شیخ و تبدل انکار
مولانا باعتقاد شیخ در اخبار الاخیار مذکور ہست

خواجہ معین الدین کشمیری ابن خواجہ محمود نقشبندی کشمیری از علمای کبار و مشائخ نامدار
خطہ کشمیر متبع شریعت و مروج سنت و قامع البدعت بود و در زہد و تقوی و ورع بی نظیر
مقبول علمای و صلحای وقت بود ہمچو ملا محمد طاہر خلف ملا حیدر و ملا ابو الفتح کلو و ملا یوسف
مدرس و مفتی محمد ظاہر و مولانا عبد الغنی و مفتی شیخ احمد و غیرہم علمای کشمیر بدو گرویدگی داشتند
فتاوی نقشبندیہ و کنز السعادت در علم شریعت و طریقت و رسالہ رضوانیے در خوارق والد
بزرگوارش از تصانیف وی یادگار ماند در سال ہزار و ہشتاد و پنج ہجری رحلت فرمود

مولانا سید معین الدین خلف اوسط سید شاہ خیرات علی مشہدی کڑوی متوطن و سجادہ نشین
احمد آباد نارہ کنیت شریفش ابو الخیر ہست تحصیل علوم متعارفہ بخدمت مرزا حسن علی محدث لکھنوی
و مولوی ظہور اللہ فرنگی محلی و دیگر علماے وقت نمودہ جامع علوم عقلیہ و نقلیہ خصوصًا در فن
ریاضی شہرہ آفاق بود تمام عمر شریفش بہ تدریس و افادہ بسر برد و بسیاری علمای نامدار از زیر
دامن تعلیمش برخاستند با واسط عمر خود باوجود کثرت درس حفظ قرآن مجید کردہ و بزیارت
حرمین شریفین مشرف شدہ سند کتب احادیث از علماے آن دیار یافتہ مسود اوراق را
اجازت دلائل الخیرات و حصن حصین از ان جناب حاصل ہست سوم ربیع الاول سال سیزدہ
صد و چہار ہجری باحمد آباد نارہ رحلت فرمودہ ہمدران جا بمقبرہ بزرگان خود مدفون گشت
روح اللہ روحہ شاعری تاریخ رحلتش چنین یافتہ ~~ معین جہان کرد چون انتقال ٭
فلک در غم او گریبان درید ٭ فرشتہ خصال وحید الزمان ٭ چنین عالمی کس ندید و شنید ٭
بصیر این بگو مصرعۂ سال فوت ٭ بروحش بود رحمت حق پدید ٭ از و دو فرزند بوجود آمدند یکے
مولوی سید شاہ قیام الدین کہ بعد فراغ تحصیل بحضور پدر رحلت فرمود دوم مولوی و حکیم
سید شاہ صدر الدین فارغ العلم موجود اند سلمہ اللہ تعالی از مولانای موصوف الرحمہ تصانیف

ذیل مشہور اند تبیان فی شرب الدخان۔ ہدایۃ المومنین الی سلسلۃ الصالحین۔ آداب معینیہ۔ مرقاۃ الاذہان فی علم المیزان۔ ہدایۃ الکونین فی شہادۃ الحسنین۔ رموز القرآن۔ تشناۃ بالتکریر حاشیہ صدرا۔ رسالہ علم باری تعالی۔ رسالہ علم ہیئت۔ قرابادین۔ طب مفردات۔ طب رسالہ طہر تخلل۔

مرزا مفلس اوزبک از شاگردان ملا احمد جند ملای مستعد و متبحر در علوم جدل و مناظرہ بود اما تقریر فصیح نداشت و در اثنای درس اداہای مضحک ازو سر میزد مردی بد قیافہ و کوسہ بود صلاح و تقوی داشت از ماوراء النہر بہند آمدہ در آگرہ مسجد جامع خواجہ معین الدین فرنخودی درس میگفت و توفیق زیارت حرمین شریفین یافتہ در مکہ معظمہ بعمر ہفتاد سالگی رحلت نمود۔

مولوی معظم الدین ساکن ٹانک ابن سلطان محمد ڈبال نیی سوبہ خیل بن احمد ابن گل محمد ساکن علاقہ ٹانک یعنی موضع کوٹ مہر بند ابتداءً از مولوی دین محمد ساکن ٹانک از میزان الصرف تا بیبدی خواندہ پس ازان بخدمت علمای وقت اعنی مولوی محمد مظہر نانوتوی و مولوی عبد الحق شمس العلما خیرآبادی و مولوی احمد حسن پنجابی مدرس مدرسہ دار العلوم کانپور تکمیل دیگر درسیہ نمودہ بالفعل کہ عمر شریفش سی سال رسیدہ مدرس عربی درجہ اول بمدرسہ شوکت الاسلام سندیلہ مقرر اند سلمہ اللہ تعالی

ملوک شاہ بدایونی از فاضل وقت مرید شیخ بیجو سنبھلی بود تاریخ بست و ہفتم رجب سال نہصد و شصت و نہ ہجری بعارضہ اسہال کبدی وفات یافتہ در قصبہ بساور مدفون گردید پسرش ملا عبد القادر مؤلف منتخب التواریخ تاریخ وفاتش چنین یافتہ **قطعہ** سر دفتر افاضل دوران ملوک شاہ ﴿ آن بحر علم و معدن احسان و کان فضل ﴿ چون بود در زمانہ بہانی زفضل آن ﴿ تاریخ سال فوت وی آمد جہان فضل ﴿

مولانا میر کلان محدث اکبرآبادی نبیرۂ خواجہ کوہی خراسانی حاج الحرمین الشریفین مرید شیخ جلال الدین ہروی صاحب کمالات ظاہر و باطن و دانشمند متبحر بود خصوصاً در علم حدیث کہ اجازت آن از سید میرک شاہ شیرازی داشت و میرک شاہ از والد خود سید جمال الدین محدث مصنف روضۃ الاحباب داو از عم خود سید اصیل الدین شیرازی مجاز بود بالجملہ صلاحیت میر کلان مادر زاد و دانش مظہر اسمای حسنی بود جلال الدین محمد اکبر بادشاہ

اورا بتعلیم شاہزادہ نورالدین محمد جہانگیر مقرر فرمودہ بتعظیم وتوقیر تمام پیش می آمد میر موصوف بعمر صد ساله در سال نہصد وہشتاد وسہ ہجری باکبرآباد رحلت فرمودہ ہمدرانجا مدفون گشت یکی از شاگردانش ملا علی قاریست کہ از مصنفاتش اکثر طلبہ علم ہندوستان مستفید می شوند پس خواستم کہ این کتاب از ترجمۂ شریفش بی بہرہ نباشد ملا علی قاری بن سلطان محمد ہروی حنفی در ہرات متولد شدہ علوم رسمیہ از علماے وقت وبعض احادیث مشکوٰۃ از مولانا میر کلان محدث اکبرآبادی خواندہ بمکہ معظمہ رسید وہمانجا اقامت گزید واز ابوالحسن بکری وسید زکریا حسینی وشہاب احمد بن حجر ہیثمی وشیخ عبداللہ سندہی وقطب الدین مکی وغیرہم علمای آندیار اخذ علوم نمودہ جامع علوم عقلیہ ونقلیہ متبع سنت نبویہ یکتای زمانہ گشت در سال چہاردہم از صدی یازدہم بمکہ معظمہ رحلت فرمودہ کتب ذیل مصنفۂ او از ویادگار اند تفسیر قرآن مجید مرقاۃ شرح مشکوٰۃ۔ شرح الشفاء۔ شرح الشمائل۔ شرح النخبہ۔ شرح الشاطبیہ۔ شرح الجزریہ۔ ناموس ملخص قاموس۔ الاثمار الجنیہ فی اسماء الحنفیہ۔ شرح ثلاثیات بخاری۔ نزہۃ الخاطر الفاتر فی ترجمۃ الشیخ عبدالقادر۔ شرح فقہ اکبر۔ ضوء المعالی شرح قصیدہ امالی۔ تخریج احادیث شرح عقائد نسفی۔ رسالہ تکفیر فرعون۔ رسالہ دربیان احوال والدین رسول الثقلین صلعم المنہاج العلوی فی المعراج النبوی۔ الاہتدا فی الاقتدا۔ شرح قصیدہ بردہ۔ نور القاری شرح صحیح بخاری۔ شرح صحیح مسلم۔ حاشیہ تفسیر جلالین مسمی بجمالین۔ شرح شفای قاضی عیاض۔ جمع الرسائل۔ شرح شمائل۔ شرح جامع صغیر۔ حرز الثمین شرح حصن حصین۔ شرح اربعین نووی۔ شرح الوتریہ والجزریہ۔ شرح الشرح علی نخبۃ الفکر۔ شرح موطای امام محمد۔ سند الانام فی شرح مسند الامام۔ شرح مناسک الحج۔ تزئین العبارۃ لتحسین الاشارۃ۔ الحظ الاوفر فی الحج الاکبر۔ رسالہ عمامہ۔ رسالہ فی حت الترہ۔ رسالہ عصا۔ اربعین حدیث در نکاح۔ چہل حدیث فضائل القرآن رسالہ ترکیب لا الہ الا اللہ۔ رسالہ قراۃ بسملہ اول سورۃ البراۃ۔ المصنوع فی معرفۃ الموضوع کشف الخدر عن امر الخضر۔ معدن العدنی فی فضائل اویس القرنی۔ رسالہ در احکام سب الشیخین سم العوارض فی ذم الروافض۔ فتح باب العنایۃ فی شرح النقایۃ۔ الاحادیث القدسیہ والکلمات الانسیہ۔ اعراب القاری۔ تذکرۃ الموضوعات۔ تبعید العلماء عن تقریب الامراء

حرب الاعظم حاشیہ مواہب لدنیہ شرح عین العلم وغیرہا

میان مخدوم احمد آبادی نامش مولانا شیخ احمد بن شیخ برہان بن ابو محمد بن ابراہیم بن محمد خان غوری است محمد خان از اولاد سلطان معز الدین محمد المشہور بسلطان شہاب الدین محمد غوری بود بحکومت ناگور انتساب داشت مولانا احمد بدعای مستجاب شیخ احمد کھٹو احمد آبادی متولد شدہ بایمای شیخ موصوف بنام احمد موسوم گشت وی از علمای صوفیہ دیار گجرات است علوم ظاہر از مولانا صدر جہان گجراتی اکتساب نمودہ در دوازدہ سالگی بہ شرف ارادت حضرت سراج الدین ابو البرکات سید محمد المشہور بشاہ عالم قدس سرہ مشرف گشتہ و دوازدہ سال در خدمت ایشان صرف نمود و دوازدہ سال دیگر بامور ظاہر و باطن مشغول بود و بتاریخ بست و دوم ربیع الثانی سال ہشتصد و ہشتاد ہجری بعد طی نمودن شصت و چہار مرحلہ زندگانی بعالم جاودانی ارتحال فرمودہ و بہ محلہ تاج پور محلات احمد آباد گجرات مدفون شد در لفظ آخر الاولیا تاریخ رحلتش یافتہ اند

حرف النون

مولوی سید ناصر الدین محمد ابو المنصور دہلوی امام فن مناظرہ اہل کتاب ابن سید محمد علی ابن سید فایق علی از علمای اعلام ہندوستان در فن مناظرہ مذہبی دستگاہی کامل دارد و برادانش در فن مناظرہ علمای وقت متفق اند کہ تصدیق این بیان از رسالہ عین الیقین شدن می تواند با قسیسان نصاری بارہا در مناظرہ غالب آمدہ وی از اولاد سید عبد الغفور قاضی سکت پور کہ وطن قدیمش قصبۂ سید آباد عرف وای پور مضافات قنوج است پدرش سید محمد علی میر منشی زید خشتی ناگپور بود ہمدران جا سید ناصر الدین محمد ابو المنصور متولد شدہ اکتساب علوم از والد ماجد و جد امجد خود نمودہ توراۃ و انجیل با تفسیر عربی و یونانی از علمای اہل کتاب خواندہ بسیاری کتب بجواب علمای اہل کتاب تالیف فرمودہ گاہی ملازمت کسی نکردہ مگر چندی بمصاحبت نواب جہانگیر محمد خان رئیس بھوپال امتیازی داشت اکنون عمر شریفش شصت و چہار سال رسیدہ تفسیر قرآن مجید بزبان فارسی می نویسد و تفسیر آیۂ کریمہ باحادیث صحیحہ مطابق می نماید و شہادتش از توراۃ و انجیل سے آید در حقیقت

کا لیست اہم اللہ تمہ سید موصوف الالقاب بدختر مولوی محمد مہدی نزیل کانپور کہ بعلم وفضل خود شہرۂ آفاق بود کدخدا شدہ دو فرزند نامی وگرامی دارد و یکے مولوے سید نصرت علی دوم سید ناصر علی و بالفعل باہل وعیال بدہلی قیام پذیر ست سلمہ واولادہ **تصانیفہ العالیہ** نوید جاوید بجواب سوالات مختلفہ عیسائیان دولت فاروقی در تاریخ بیت المقدس عقوبۃ الضالین جواب ہدایۃ المسلمین مصنفہ پادری عماد الدین استیصال جواب رسالہ مسیح الدجال مصنفہ ماسٹر رام چندر رقیمۃ الوداد جواب نیاز نامہ پادری صفدر علی لحن داؤدی جواب نغمہ طنبوری عماد الدین پادری انعام عام جواب آئینہ اسلام ساخت پادری یونس افحام الخصام جواب تفتیش الاسلام مصنفہ پادری راجرس تصحیح التاویل جواب تفسیر مکاشفات پادری عماد الدین اعجاز قرآن جواب اعجاز قرآن مصنفہ ماسٹر رام چندر میزان المیزان جواب میزان الحق پادری فنڈر مجموعہ وعظ یادداشت شلاق فی رد تہذیب الاخلاق حرز جان جواب رسالہ اصلیت قرآن مصنفہ عبداللہ اتہم عیسائی بنیان بجواب سوالات دوازدہ گانہ نصاری مصباح الابرار فی رد مفتاح الاسرار مصنفہ پادری فنڈر تادیب غونہ تحریف تشویش القسیس محاکمہ عقوبۃ الضالین وہدایۃ المسلمین تصحیح التاویل تنقیح البیان در جواب تفسیر القرآن مصنفہ سید احمد خان رسالۃ الحق مرتجیل التنزیل تفسیر قرآن زیر تالیف تنزیہ الکاملین انکشاف تریاق

مولوی شاہ نجھن غازیپوری نامش شاہ محمود ابن مولانا شاہ حسام الدین مانکپوری جامع علوم ظاہر و باطن بود بعد وفات والد ماجد خود در سال ہشت صد و پنجاہ و سہ ہجری بطور سیاحت از مانکپور بغازیپور زمانیہ قدوم آوردہ نصیر خان لوحانی حاکم غازیپور بمعائنہ کمالات ظاہر و باطن وی معتقد شدہ دست ارادت بدامن بیعتش زدہ واز بارگاہ دہلی ویرا بعہدہ میر عدل غازیپور مامور کنانید تمامی عمرش بغازیپور بسر گشت و در سال نہصد و پنج ہجری رحلت فرمودہ بغازیپور مدفون گردید اولادش بمحلہ قاضی ٹولہ منجملات غازی پور موجود اند۔

مولوی نجم الدین خان کاکوروی ابن مولوی حمید الدین از خاندان ملکزادگان علویہ قصبہ کاکوریست عالم یگانہ جامع فضائل چہارگانہ بمنصب قضی القضاۃ کلکتہ ممتاز بود معہذا بتدریس و افادہ طلبہ علوم بغایت می کوشید تصانیف و تالیف جلیلہ از دیادگار اند ا نموذجی از سرمایہ

علی اوسط کروی رحمہ اللہ تاریخی بدیع در وفات شاہ غلام قطب الدین الہ آبادی از آیۂ کریمہ ومن یخرج من بیتہ الآیہ بہ تعمیہ و تخرجہ برآوردہ بنا بر ان لطائف نفیسۃ التقریض بلفظ العبارات عربی تفویض قلم سوانح نگار میشود کما نقلہ المولوی رضا حسن خان الکاکوروی فی رسالہ مطارح الاذکیاء وھو حامدا ومصلیا ومسلما توفی الادیب المحقق والاریب المدقق وحید دھرہ وفرید عصرہ سند الشعراء والبلغ الفصحاء صاغاً صوغ التبر الاحمر انشاءہ الفائق البدیع وناظماً نظم الدرر والجواھر شعرہ الرائق البدیع ناشر کلمہ بخیرہ فی النوادی ولآلی اشعارہ باللسان الفارسی الصادی الشیخ غلام قطب الدین العباسی الالہ آبادی بسلخ ذیقعدۃ المسلک فی شھور السنۃ السابعۃ والثمانین الواقعۃ فی المأتۃ الثانیۃ من الالف الثانی من الھجرۃ النبویۃ علی صاحبھا الاف الصلوٰۃ والتحیۃ بعد ما خرج من وطنہ المالوف مریدا لا دراک حج بیت اللہ وزیارۃ قبر نبیہ مصطفاہ فی رفقۃ علی اوسط الکروی ولما قطع مراحل البر الی ان قد رکب مرکب البحر فلما وصل الی بلاد الحجاز ونزل من ظھر ذلک الجہاز ولم یکن حینئذ آوان الحج واداء نسک فحج فی المکۃ المعظمۃ بالعمرۃ ایام فیہ شھور ثم سار فی الطیبۃ الطیبۃ زادھا اللہ تعالی بھاء ونورا حتی تشرف بتقبیل عتبۃ النبی علیہ الصلوٰۃ والسلام وزیارۃ قبور بعض صحابتہ واھل بیتہ المدفونین فی ذلک المقام فاذا قرب الموسم فرجع معاودا الی ام القری فلحقہ فی بعض منازلھا المرض الوبیل وضرب علیہ طبل الرحیل ای ان اتاہ اللہ فی تلک البقعۃ المبارکۃ ودفن ھناک اللھم ارض عنہ بنتی کربک ورضاک وھدرہ علیہ سبحانہ اجرہ حیث وقعت الآیۃ الکریمۃ ومن یخرج من بیتہ مھاجرا الی اللہ ورسولہ ثم یدرکہ الموت فقد وقع اجرہ علی اللہ وکان اللہ غفورا رحیما التی نزلت فی جندب ابن حمزۃ حملہ بنوہ علی سریرہ متوجھا الی المدینۃ فلما بلغ التنعیم اشرف علی الموت فصفق بیمینہ علی شمالہ فقال اللھم ھذہ لک وھذہ لرسولک ابایعک علی ما بایع علیہ رسولک فمات حمیدا کما ذکر فی البیضاوی وغیرہ من کتب التفاسیر مناسبۃ لشان ذلک العالم الھمام والحبر القمقام بل یخرج منھا تاریخ عام وفاۃ بصنعۃ غریبۃ معجبۃ الافھام وطریقہ ان یقال فی معنی قولہ تعالی ومن یخرج من بیتہ ان لفظ من باعتبار عددہ الذی ھو تسعون ویخرج من عدد لفظ بیتہ اربع مأیۃ وسبعۃ عشر فیبقی ثلثمأتہ وستۃ وعشرون مھاجرا الی اللہ ورسولہ والحال انہ یھاجر مجموع ذلک الی اللہ ورسولہ من جھۃ اعدادہ التی ھی اربعمأیۃ واربعۃ عشر الی تلک الاعداد الباقیۃ

بعد الاخراج خمسة مع مائة وواحدة واربعين ثم يدركه الموت اى يصل عدد لفظ الموت وهو اربعمائة و
ستة واربعون فالمجموع الف ومائتان وسبعة وثمانون الذى هى سنة ارتحال ذلك العلام الى
دار السلام وليعلم ان ذلك تقدير العزيز العليم حيث وقع مكان هذا البديع فى زوايا كلامه القديم
ليستخرجه المعتصم بحبله المتين عبده محمد نجم الدين غفر الله له ولابويه واحسن اليهما واليه انتهى نجم الدين
خان قاضى القضاة بروز سه شنبه سیزدهم ربیع الثانی سال یکهزار و دو صد و بست و نه هجری
مولوی حکیم الدین صدر الصدور و مولوی علیم الدین صدر الصدور و مولوی خلیل الدین سفیر
شاه اوده در سه اعقاب سمو الالقاب گذاشته رحلت فرمود مولوی فتح علی جونپوری چنین قطعه
تاریخ فوتش بسلک نظم کشیده از انجمله این بیت قطعه بحر حکمت شمس ملت نجم دین قاضی قضاة
چونکه در باغ جهان با حور عین همدوش گشت چه سرودم بهر تاریخ در گوشم رسید علم و فضل
و درس و زهد و دین باهم روپوش گشت

میر نجم الدین بهکری ابن میر محمد رفیع رضوان شاگرد و همشیره زاده مخدوم محمد معین جامع
فضائل و کمالات بوده در حیات استاد مدرسه علیحده شایسته آراسته جمعی طلبه را بکمال رسانیده
تصانیف غریبه دارد منجمله آن در شرح رسائل منطقیه موسومه بکیدی رساله ها از دو بزرگ گشته علاوه
نسخه دیگر و تصنیف کرده و در فارسی طوطی نامه را به از تمثیلی لقیه نثر کشیده اشعار نیکو
می گفت و عزلت تخلص میکرد در سال هزار صد و شصت درگذشت

مولوی نجم الدین چریاکوٹی ابن مولوی احمد علی ابن شیخ غلام حسین ابن شیخ سعد الله
عباسی چریاکوٹی تمام کتب درسیه را باستعداد کامل و مهارت تام از پدر بزرگوار آموخت و در
تکمیل تحصیل داد داشت مضامین کتب و توضیح دائره بحث مسائل و اقامت حجج و دلائل نظیر
نبود در ابتدا شغل تعلیم داشت کنون بران وادی توجهی ندارند ایشان نظم و نثر فارسی را
بطبع والا بسی رجحانی روداده چنانچه نثر نگاه ته منظوم نادر زمانه است از تصانیف انیقه
وے رساله هفت اقسام حسینی در صرف و اعراب ارجوزه در کتب متداول و متعارف آن دیار
است مثنوی فیض الٰهی نظم پاینده نیرنگ عشق و مثنوی چهار غریب بحالات مختلفه و کتابے
در عروض و قافیه و فسانه سیلاب تاریخ طغیان آب که بسال هشتاد و هشتم صدے

سیزدهم هجرت بمقام اعظم گڈھ از جوش دریای تونس پدید آمده بود و خمسه محمدیه در بیان میلاد
رسول اکرم صلی الله علیه وآله وسلم نیز از طبع زاد وی ست مطلع مثنوی فیض الٰہی اینست ؎ عنادانه
بجولان معانی ٭ کمیت خامه ام زاده روانی ٭ هم در ان مثنوی بتوصیف قصبه چریاکوٹ گفته ؎
چریاکوٹ خوانندش عوامش ٭ ولیکن یوسف آباد است نامش ٭ فلک تا طرح این آباد بنهاد ٭
زخاک پاک جنت کرد بنیاد ٭ چراغ آسمان روشن زدودش ٭ زجنت میرسد هردم درودش ٭
وله از مثنوی چار ضرب ؎ سعی حیدر زیم بکام قلم ٭ بگردش در آورده جام قلم وله چنان تنگ شد
عرصهٔ رزمگاه ٭ که از دیده بیرون نمی شد نگاه وله زجا بجنبد و در گردش است قبله نما ٭ بجاے
خویش غریبیم در وطن بی تو وله اگر ز نام من بی نشان چو می پرسی ٭ همین بس است که آواره
خانمان هستم ٭ سلمه الله

مولوی نجف علی جهجری سلمه الله المخاطب بتاج العلما محمد نجف علی خان ابن محمد عظیم الدین قاضی

قصبه جهجر از اکابر فضلای روزگار ببارگاه نواب یمین الدوله وزیر الملک محمد علی خان بهادر
صولت جنگ فرمانروای محمد آباد ٹونک بسلک ملازمان منسلک و در قابلیت واستعداد
علمی مشار الیه اقران است ذهن وقاد و طبع شاعرانه و تصانیف کثیره دارد از انجمله کافل الاسعاد و
شرح قصیدهٔ بانت سعاد و تکملهٔ صولت فاروقی نام که از پنجاه هزار شعر به بحر متقارب و سحر الکلام
شرح مقامات حریری بزبان عربی بصنعت اهمال و تفسیر غریب و شرح دیوان متنبی و شرح حماسه
و حاشیه مطول و غیرا شرح و سایر بازندی زمان و سفرنگ شرح و دیگر و سایر دری زبان
و علاوه ازین پنجاه رسائل بالسنه خمسه که دری و پازندی و عربی و فارسی وارد و عبارت از ان است
مصنفات مکلمه وی هستند و بسال دوازده صد و نود و پنج هجری از بارگاه آقاے نامدار
مامور شده است که قصائد ثلاثه یعنی بانت سعاد و قصیده برده و قصیده امالی بین الطول
والاختصار هر قصیده را سه شرح بزبان عربی و فارسی واردو بنگارد تا عموم افاده را
ضمین و کفیل باشد اللهم یسر ولا تعسر

مولوی نجف علی سندیلی ابن روشن علی ابن چودهری نصرت الله شاگرد مولوی حیدر علی

سندیلی بود مذهب شیعی و پیشه نوکری داشت کتابی در تاریخ خاندان سانامی و حصول پور تصنیف

نمودہ بتاریخ بست وہشتم ذیحجہ سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری بمرض فالج وفات یافتہ۔

مولوی نصراللہ خان ساکن خورجہ از قبیلۂ افاغنہ خویشگی نامش عبدالعلیم بود بخدمت مولوی احمد علی چریاکوٹی وغیرہ علمای عصر اکتساب علوم متداولہ رسمیہ کردہ استعداد کامل حاصل نمود ومدام بمزاولت علمی می پرداخت در سرکار انگریزی بعہدۂ ڈپٹی کلکٹری معزز بودہ بعد استحصال حق التقاعد از آن سرکار بسرکار نظام حیدرآباد بمنصب صدر تعلقہ دار سرفرازی یافتہ کتاب ارشاد البلید فی اثبات التقلید و شرح رباعیات یوسفی در طب و شرح خلاصہ کیدانی در فقہ وغیرہ رسائل از تو الیف وی اند بسال دوازدہ صد و نود و نہ ہجری وفات یافتہ

مولوی نصرت علی خان دہلوی قیصر تخلص ابن مولوی ناصرالدین محمد ابوالمنصور امام فن مناظرہ اہل کتاب بن سید محمد علی ہفدہم شوال سال دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری متولد شدہ علوم رسمی باستعداد حاصل نمود ماہر زبان فارسی و عربی و ترکی و انگریزی بود ہندسیت مطبعی بنام نصرت المطابع اجرا فرمود کہ از آن نصرت الاخبار و ناصر الاسلام و مہر درخشان جرائد ہندیہ و عربیہ و فارسیہ شائع می شوند بالجملہ صاحب ترجمہ بلیاقت ذاتی خود شہرتے تمام در ممالک ہند و ایران و روم و مصر و فرنگستان پیدا کردہ و از بارگاہ سلطان روم بعطاے تمغای مجیدیہ فی زماننا بین الاقران ممتاز است تصانیفش الشہیرہ مفید عام در تعلیم زبان اردو و فارسی و عربی و انگریزی نصرت اللغات در لغات اردو و فارسی و عربی و انگریزی مرآت السلاطین در بیان حالات تاریخی سلاطین روی زمین مع تصویر ہر یک و نقشہ عمارات مشہورہ جواہر بی بہا رسالہ خوشنویسی مشتمل بر خط نسخ و نستعلیق و تعلیق و کوفی و شکست و شفیعہ و جبنی و طغرا وگلزار وغیرہ سراب عالم اسباب در ذکر بی ثباتی بودن دنیا و ما فیہا قیصریہ تاریخ سلطنت روم جواہر زواہر مشتمل بر قطعات مختلفہ ریختۂ قلم خوشنویسان نامور احسن الدلیل فی معلومات التوراۃ و الانجیل بطور فرہنگ ہر دو گلدستۂ شاداب در مناظرہ اہل کتاب کلمۃ الحق قصہ حضرت منصور بہ تطابق حالات عیسی علیہ السلام رحمت عظیم در ذکر اولیاے کرام گلدستۂ روسا در حالات تاریخی نوابان و راجگان ذخیرہ حسنات مشتمل بر غزلیات شعرای عربی و فارسی و اردو در مدح سرور انبیا علیہم السلام تاریخ انگلستان صلاح فلاح در ترغیب نکاح ایامی تاریخ

مدینۂ منورہ وکمر سطر اتالیق در تعلیم زبان ترکی اردو فارسی عربی انگریزی انشاء نصرت بزبان فارسی و اردو و عربی تعلیم با معلم معلم چهل زبان تحریف الخیل ضیاء الفنون خطبۂ معیار ذخیرہ نصرت نصرت العلوم والفنون۔

قاضی نصیر الدین گنبذی دانشمند متبحر و درویش کامل بود چیزی از دنیا نداشت و بارباب دنیا التفاتی نمی کرد گویند که طلبۂ علوم ایشان نجیره در خانقاه گرفته می ایستادند تا بسبب ضعف قاتم بر زمین نیفتند منقول است وقتیکه قاضی شهاب الدین حاشیۂ کافیہ نوشته بخدمت او فرستاده التماس نمود که ایشان این حاشیه را درس گویند تا قبول دیگر یابد وی بجهت غلبۂ اشتغال باطن ما برای سد باب بحث و نزاع نظر اجمالی بران انداخت و گفت خوب نوشته اند احتیاج درس گفتن ندارد۔ قبرش در جونپور است۔

مولانا نصیر الدین محمود اودهی ابن یحیی بن عبد اللطیف یزدی در خطۂ اوده ولادت یافته اول پیش مولانا عبد الکریم شروانی کہ از دانشمندان وقت بود تا ہدایہ و بزدوی تحصیل نموده بعد از ان پیش مولانا افتخار الدین محمد گیلانی از سر تا نصیبی تحصول آورده در بست و پنج سالگی ترک دنیا نموده تجرید اختیار کرده بریاضت و عبادت پرداخت و بچهل سالگی از دیار اوده بدہلی آمد بسعادت ارادت حضرت شیخ نظام الدین اولیا مشرف شده اشهر و اعظم خلفای حضرت موصوف و صاحب ولایت دہلی گشت چنانچہ حالات شگرف وی در اخبار الاخیار و تذکرة الاصفیا تفصیلاً مذکور اند تاریخ ہژدہم رمضان سن ہفتصد و پنجاه و ہفت ہجری رحلت فرمود رحمة اللہ علیہ

قاضی نصیر الدین برہانپوری پسر قاضی سراج الدین از مشاہیر فضلای عصر است در ہژده سالگی شکر اللہ خان مخاطب بافضل خان شیرازی را ملازم کرد و شیخ علیم اللہ کہ اعلم علمای آن وقت و نیز خسر ش بود با ہم بنیادند چون قاضی بر قسم حدیث را ترجیح میداد و انکار قیاس می نمود و حدیث علمای امتی کانبیاء بنی اسرائیل را موضوع میگفت شیخ علیم اللہ باوجود نسبت دامادیش فتوی بسوختن و کشتنش داده محضری نوشت غیر از شیخ محمد فضل اللہ و شیخ عیسی کہ از اعاظم مشائخ انجا بودند ہمہ علمای ایران مہر کردند چون خان خانان محمد قاضی بود و آن دو عالم

مهر نکردند مغز تنش رسید بس وقتیکه جهانگیر بادشاه بر خانخانان اعتراض فرموده و مدعیان آن ماجرا
بعرض رسانیدند فرمان بطلب قاضی نصیر الدین و شیخ علا صدر رسید شیخ نزد ابراهیم عادل شاه
به بیجاپور رفت و قاضی بعربستان شتافته بطوف حرمین و زیارت اماکن شریفه فائض شده
بعد پنج سال عزم وطن نمود جهاز بدست فرنگیان رفت فرنگیان کمالات قاضی شنیده نزد بادشاه
خود بردند آداب یکدمی بالست بجا نیاورد گفتند ترا چه شد مست سلطان نکردی گفت آداب یکه شما بجا
می آرید از ما نمی آید از انجا رهائی یافته به بیجاپور رسیده ابراهیم عادل شاه دو سه کروه استقبالش کرده
با خود برد جهانگیر بادشاه این ماجرا شنیده فرمان طلب فرستاد و حکیم خوشحال پسر حکیم همام را تاکید
فرمود که وی را همراه آرد و گفت طوعاً و کرهاً از انجا روانه شده به برهانپور وطن خود رسید و عزم بالجزم کرد که
از خانه بیرون نیاید در خلال این حال شاهجهان از طرف والد خود بتصوبه دکن سرفراز گشته وارد برهانپور
شده قاضی را طلب فرمود قاضی از آن ابا نمود آخر بحیله حواله نزد شاهزاده شاهجهان آمد و آداب
بجا نیاورد شاهزاده آنرا بخاطر نسنجیده فرموده قاضی مشتاق تو بودیم گفت بچه جهت فرمود کمالات
ترا شنیده قاضی گفت آن حالت در من نمانده با جمله جمعیت بهلال تشیر قاضی را جبراً روانه درگاه
نمودند چون بمستقر الخلافه آگره رسیده در راه کسواری بادشاه از باغ سدری دولتخانه میرفت سلام
نمود اراده تسلیم کرد بادشاه دستش گرفته باغوش کشید پس از چند روز رخصت برهانپور یافته
بقیه عمر در مرضیات الهی بسر برده در سن هزار و سی و یک هجری درگذشت

مولوی سید نصیر الدین برهانپوری الملقب بحبیب الله علیه رحمة الله جامع کمالات دینی و دنیوی
ماهر علوم صوری و معنوی فاضل افضل محدث اجل و فقیه اکمل خلف و تلمیذ سید جلال الدین معروف
الله والی صاحب برهانپوری است و سید جلال الدین از اکابر عرفای عهد و اعاظم زهاد و شاگرد رشید
مولانا شاه عبد العزیز دهلوی بود سید نصیر الدین فقه و حدیث و تفسیر از والد ماجد خود اخذ کرده کامل
و مکمل گشت تصانیف کثیره دارد از انجمله کتب ذیل مشهور اند. ذریعة الاستشفاع فی سید
سید المطاع. مستوفی الحقوق فی ذم العقوق. روضة الریحان فی فضائل رمضان. صاعقة الرحمانیة
علی الفرقة الوهابیة الکذابیة. ایضاح الارشاد. ساطع الانوار من کلام سید الابرار. تیسیر فی مهمات
التفسیر. برهان الهدی فی تفسیر الرحمن علی العرش استوی. لباب التقلید. براهین ساطعه

تنبیہ الاغبیا، کشف المعضلات، غالیہ، مقامتین، وغیرہا وفاتش بسال دوازدہ صد و نود و دو ہجری در برہانپور وقوع یافتہ رحمۃ اللہ علیہ

مولانا نظام الدین محمد بدایونی قدس سرہ نام اصلش محمد بن احمد بن علی البخاری لقب او سلطان المشائخ و نظام الدین اولیا ہست وی خلیفہ شیخ فرید الدین گنج شکر از محبوبان مقربان درگاہ الٰہی بود اوصاف حمیدہ او بدفاتر گنجایش ندارد جد او علی بخاری و جد مادریش خواجہ عرب ہر دو از بخارا آمدہ مدتی بلاہور بودند بعدہ در بدایون سکونت اختیار کردند پدر وی خواجہ احمد در صغر سن از سرش رفت مولانا چون بزرگ شد والدہ ماجدہ او را در مکتب سپرد کلام اللہ خواند دیگر کتب خواندن آغاز کرد در صغر سن کہ عمرش بدوازدہ سال رسیدہ بود کتب لغت می خواند بعد از ان بقصد تعلیم بدہلی آمد و تحصیل علم کرد و پیش شمس الملک کہ صدر ولایت بود تلمذ کردہ علم ادب و حدیث خواند طلبہ علوم وی را نظام الدین بحاث می گفتند زان بعد بشوق ارادت شیخ فرید الدین گنج شکر باجودھن رفت و وی دران زمان بست سالہ بود شش سیپارہ قرآن مجید پیش شیخ فرید الدین تجوید کرد و شش باب از عوارف نیز سند کرد و تمہید ابو شکور سلمی و بعض کتب دیگر نیز پیش شیخ خواند بعدہ بانعمت خلافت مشرف شدہ بدہلی آمد و قبولیتی کہ وی را دست داد اظہر من الشمس است و تفصل آن کتب سیر اولیا و ملفوظات و مکتوبات مشائخ کرام مملو اند بتاریخ سیزدہم ربیع الآخر سن ہفتصد و بست و پنج ہجری رحلت فرمودہ بدہلی مدفون گشت یزار و یتبرک

شیخ نظام الدین امیٹھوی در ابتدای حال تحصیل علوم مکتسبہ مروجہ بخدمت شیخ معروف چشتی جونپوری نمودہ کہ مرید مولانا الہداد شارح کافیہ وغیرہ بود چونکہ فطرت عالی داشت ہموارہ چشم بر ورق بستہ و دل بحق پیوستہ بود سلوک و جذب در دست بہم پیوستہ از ملازمت ذکر و شغل باطن غافل نبود آخر مرید و خلیفہ شیخ معروف موصوف گشت و از شیخ رخصت ارشاد و تکمیل یافتہ بقصبۂ امیٹھی پا بدامن قناعت کشید جز بمسجد جامع حی جای نرفتی مگر گاہ گاہی بخیر آباد بنابر زیارت مزار مخدوم شیخ سعد و ملاقات شیخ اللہ دیا خیر آبادی یا بہ گوپامو بتقریب آشنای قاضی مبارک گوپاموی قدم رنجہ فرمودی وی از سماع پرہیز کردی و مریدان را نیز از ان منع نمودی و فرمودی کہ در اختلاف چرا باید افتاد اگر تقلید کنند باید کہ تقلید اوائل و

کلان تران کنند مدار وی در عبادات و معاملات بر کتاب احیاء العلوم و عوارف و رسالہ مکیہ و آداب المریدین و امثال آن بود و بیش از نماز جمعہ نماز ظہر را بجماعت میگزارد و بعد از ان نماز جمعہ خواندی و در خطبہ اصلا مدح پادشاہان بنودی مرید ہم بسبیل ندرت گرفتی و شغل نگفتی و تلقین نکردی ملا عبد القادر بدایونی رحلت وی در سن نہصد و ہفتاد و نہ و شیخ عبد الحق محدث دہلوی وفاتش در سنہ احدی و ثمانین و تسعمائۃ نوشتہ باآنکہ ہر دو معاصر اند و اللہ اعلم بالصواب

شیخ نظام الدین تھانیسری بن شیخ عبد الشکور عمری تھانیسری جامع علوم ظاہری و باطنی حاوی کمالات صوری و معنوی واقف رموز شریعت و طریقت و معرفت و حقیقت مرید و خلیفہ شیخ جلال الدین تھانیسری بود غرائب علوم ہمچو کیمیا و غیرہ می دانست چونکہ مصارف او از آمدنی زاید بود بسعایت حاسدان اکبر شاہ وی را دو بار از ہند جلای وطن کردہ در اخراج اول بحرمین شریفین رفتہ بعد شرف زیارت بہند واپس آمد چون بہ برہانپور رسید شیخ عیسی سندہی مع اعیان خود یار بہیہ استقبال او کردہ از و مستفید و مستفیض گشت و در اخراج دوم بہ بلخ رفتہ والی آنجا مرید او شد شرح سوانح امام غزالی و شرح لمعات و تفسیر نظامی و رسالہ حقیقت و رسالہ بلخیہ وغیرہ از تصانیف وی یادگار اند بسال ہزار و بست و چہار ہجری رحلت فرمودہ مرقدش در بلخ است

ملا نظام الدین سہالوی فرزند سوم ملا قطب الدین شہید سہالوی است تحصیل علوم متعارفہ بعد شہادت والد ماجد خود از حافظ امان اللہ بنارسی و مولوی قطب الدین شمس آبادی نمودہ فاتحہ فراغ بیش مولوی غلام نقشبند لکھنوی خواند بالجملہ وی در فرزندان مولانای شہید وحید عصر و فرید دہر جامع علوم ظاہر و باطن بود کہ بمقابلہ تدریس او گرمی تدریس ہمہ مدرسین و فضلای دیار فرو نشست مردمان اقطار و امصار بعیدۃ الاطراف و جوانب مشارق و مغارب بروآمدہ بتعلیمش مستفید و بہرہ اندوز شدند تا اینکہ در تمام ہندوستان کسی باشد کہ از احاطہ تلمذ وی و فرزندانش و شاگردانش بیرون افتد در معقولات و منقولات کتب مبسوط تصنیف فرمودہ و بخدمت سید شاہ عبد الرزاق بانسوی قدس سرہ شرف بیعت حاصل کردہ استفادہ کامل بر داشت حضرت سید قدس سرہ وی را یکی از افراد الذین آمنوا و عملوا الصالحات حتی شمردہ عالمی را از علوم و معارف باطن خود مستفید گردانید خلقی کثیر بحلقہ بیعت او در آمدند و بجز غیر از علما و فضلاے نامدار

از دامن تربیت و تعلیم وی برخاستند مهدوی رحمہ اللہ تعالیٰ بنفس نفیس در بی نفسی نظیری نداشت و خود را نا چیز محض می انگاشت و شب و روز بعبادت و ریاضت می پرداخت نہم جمادی الاولی سال شصت و یکم بعد صدی یازدہم ازین جہان فانی بعالم جاودانی شتافت اکرمہ اللہ بنعیم الجنات

تصانیفہ الرائقات حاشیہ شرح ہدایۃ الحکمۃ مصنفۂ علامہ صدر الدین شیرازی شرح مسلم الثبوت صبح صادق شرح منارہ شرح میا رزیہ - حاشیہ شمس بازغہ - حاشیہ شرح عقاید دوانی ملفوظات شاہ عبد الرزاق بانسوی قدس سرہٗ

قاضی نظام الدین احمد آبادی گجراتی ابن مولانا نور الدین بن شیخ محمد حافظ قرآن و فاضل محقق و مدقق در فن ریاضی دست رسا داشتہ بہمہ وجوہ لائق در انشا و شعر از ہمہ فائق بود و بصحبت سلاطین و امرا رسیدہ از حصول خلاع فاخرہ و فیل مباہی شدہ در سال یکہزار و یکصد و پنجاہ و یک ہجری بمنصب قضای احمد آباد و از پیشگاہ شاہ دہلی سرفرازی یافتہ راجع وطن گردیدہ در اجرای احکام شرعیہ بذل جہد نمودہ در سن ہزار و یکصد و شصت و سہ ہجری بتخانہ کفار کہ اندرون شہر بمحلہ شاہ پور متصل مسجد احداث کردہ بودند و ہنگام نماز و اذان ناقوس می نواختند و مسلمانان را اذیت می رسانیدند باوجود غلبہ کفار باعانت صوبہ دار با جماعت مسلمین بران بتخانہ تاختہ مسمار ساخت از استماع این خبر احمد شاہ بادشاہ دہلی خوش گردیدہ خلعت خاصہ و فیل مادہ فرستاد و دوازدہم ذیقعدہ سال یکہزار و یکصد و شصت و پنج ہجری از عالم فانی بسرای جاودانی رحلت فرمودہ در پہلوی پدر طرف شرقی مدفون شد رسالہ تفضیلیت عالم و رسالہ میزان الساعۃ و تفصیل الفصول و رسالہ قہوہ و رسائل دیگر از ایشان یادگار ماندہ

شیخ نظام برہان پوری تلمیذ قاضی نصیر الدین برہانپوری بمرتبۂ اولی کہ عالمگیر بنظم صوبہ دکن بعالم شہزادگی متعین بود شیخ را با خود ملازم گرفتہ شیخ قریب چہل سال بخدمتش ماندہ بمنصب ہزاری و بلغب ... سرفرازی یافتہ در فتاوی عالمگیری سعی فراوان نمود از کورنش و دیگر تکالیف معفو بود با آنکہ سنین عمرش از ثمانین تجاوز کردہ در قوی تفاوتی نداشت

قاضی نظام بدخشی اصلش از بدخشانست شاگرد ملا عصام الدین شیرازی و از اسعد مستفید شدہ اعلم علمای بدخشان و ماوراء النہر بود در تصوف بہرۂ وافی داشت و بخدمت شیخ حسین خوارزمی

بیعت نموده نهم جمادی الثانی سال نهصد و هشتاد و دو هجری بمقام خان پور مضاف جونپور بملازمت جلال الدین محمد اکبر بادشاه باریاب شده رعایت بی اندازه یافت دیرا و ملا قاضی خان و ثانیاً غازی خان خطاب داد فصیح زبان و خوش بیان بود تصانیف معتبره دارد از آنجمله رساله در علم کلام و بیان ایمان تحقیقی و تصدیقی است و بر شرح عقائد حاشیه نوشته و در تصوف رسائل متعدده تصنیف و تالیف کرده وی اول کسی است که سجدهٔ تحیت پیش بادشاه در فتح پور اداء نمود اعوذ بالله من شرور انفسنا و بسن هفتاد سالگی سال نهصد و نود و دو هجری در اوده وفات یافت۔

مولوی نعمت الله فرنگی محلی بن ملا نور الله بن ملا محمد ولی بعده قاضی غلام مصطفیٰ تحصیل علوم رسمیه بخدمت والد ماجد و عم خود ملا ظهور الله نموده در ابنای جنس سر برآورده بفنون عقلی و نقلی خصوصاً در حل ریاضیات ید طولی داشت وی از بس نحیف الجثه و نازک دماغ بود با آهستگی تمام تکلم می فرمود که جلیس قرینش سخن او بدقت می فهمید ابتدا از عهد شاهی منصب عدالت فیض آباد داشت بعده برای چندی بمقتضای اتحاد حکیم کاظم علی خان موهانی و نیز باستدعای شمس سمت برودہ ملک گجرات تشریف برده در سن هزار و دو صد و نود و هجری جهان سپله بود را پدرود فرمود رضوان الله علیهم

مولوی نعیم الله بهرایچی علوی نسباً حنفی مذهباً مجددی مشرباً بعد تکمیل علوم ظاهری بقصد اکتساب طریق باطن کر همت بسته بر آستانه فیض آشیانه حضرت مرزا مظهر جان جانان قدس سره جبین نیاز سوده در مدت چهار سال اکتساب برکات طریقه علیه مظهریه نمودند و بمرتبهٔ کمال رسیده اجازت مطلقه یافته بوطن مالوف مراجعت فرمودند ورع و توکل و قناعت شعار شان بود در بلدهٔ لکهنو محله بنگالی ٹوله برخی از ایام اقامت فرمودند و مسجدی بنا کردند و بهدایت طالبان حق می پرداختند از تالیفات او شان کتاب معمولات مظهریه مشهور است وفات شان در بلدهٔ بهرایچ بسال دوازده صد و نوزده هجری اتفاق افتاده همدر انجا مدفون شدند رحمة الله علیه۔

مولوی نعیم الله فرنگی محلی ابن ملا حبیب الله ابن ملا محب الله فرنگی محلی برادر خرد مولوی ولی الله تحصیل کتب درسیه به تکمیل رسانیده بعده کشتی لبریده در علم حساب و فرائض مهارتی کامل داشت شانزدهم شوال شب شنبه سال دوازده صد و هشتاد و دو هجری داعی اجل را

لبیک اجابت گفتہ مجلد برین شتافت مولوی لطف اللہ مادہ تاریخ وفاتش چنین یافتہ

مصرعہ بقصر جنت الماواش دیدم
۱۲۸۲

حاجی نعمت اللہ نوشہری از اولاد ملا مہدی علی کردی ہست شاگرد شیخ الاسلام امان اللہ شہید صاحب ورع و تقوی بود بسال یازدہ صد وہشتاد و دو ہجری وفات یافت

مولوی نقی علیخان بریلوی ابن مولوی رضا علیخان ساکن بریلی روہیل کھنڈ غرۂ رجب سال چہل و ششم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ بخدمت والد ماجد خود تعلیم و تربیت یافتہ استفادہ علوم درسیہ فراغ حاصل کردہ ذہن ثاقب ورای صائب داشت خالق تعالی ویرا بعقل معاش و معاد ممتاز اقران آفریدہ بود علاوہ شجاعت جبلی بصفت سخاوت و تواضع و استغنا موصوف بود و عمر گرانمایہ خود باشاعت سنت و ازالہ بدعت بسر بردہ اعلان مناظرۂ دینی مسمی بنام تاریخی اصلاح ذات بین بتاریخ بست و ششم شعبان سال دوازدہ صد و نود و سہ ہجری شائع فرمودہ
۱۲۹۳
و در مسئلۂ امتناع مماثلت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سعی موفورہ بکار بردہ کہ رسالۂ تنبیہ الجہال بآن خبر مید ہد و بسال نود و چہارم صدی سیزدہم بخدمت سید آل رسول مارہروی بیعت نمودہ مثال خلافت و اجازت جمیع سلاسل جدیدہ و قدیمہ و سند حدیث حاصل کرد و بسال نود و پنجم صدی سیزدہم بزیارت حرمین شریفین شرف اندوز شدہ از سید احمد زین دحلان وغیرہ علمای مکۂ معظمہ مکرر علم حدیث را استناد کردہ سلخ ذیقعدہ سال نود و ہفتم صدی سیزدہم ہجرت داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ بروضۂ رضوان پیوست روح اللہ روحہ و نور ضریحہ تصانیفہ الفائقۃ الکلام الاوضح فی تفسیر الم نشرح مجلد بیست ضخیم وسیلۃ النجاۃ در سیر سید عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سرور القلوب فی ذکر المحبوب خلاصہ وسیلۃ النجاۃ است جواہر البیان فی اسرار الارکان در بیان صوم و صلوۃ وغیرہ ارکان دین اصول الرشاد لقمع مبانی الفساد در ابطال بدعت نجدی ہدایۃ البریہ الی الشریعۃ الاحمدیہ در رد فرق متعددہ کہ درین زمان بفساد انگریزی انگشت نما اند اذاقۃ الاثام لمانعی عمل المولد و القیام ازالۃ الاوہام بر رد فرقہ نجدیہ تزکیۃ الایقان فی رد تقویۃ الایمان فضل العلم والعلما الکواکب الزہرا فی فضائل العلم و آداب العلما الروایۃ الرویہ فی الاخلاق النبویہ النقادۃ النقویہ فی الخصائص النبویہ لمعۃ النبراس فی آداب الاکل و

اللباس التمکین[۱۵] فی تحقیق مسائل التزیین احسن[۱۶] الدعا لاداب الدعا خیر[۱۷] الخاطبہ فی المحاسبۃ والمراقبۃ هدایۃ[۱۸] المشارق الی سیر الانفس والآفاق ارشاد[۱۹] الاحباب اسے آداب الاحتساب اجمل[۲۰] الفکر فی مباحث الذکر عین[۲۱] المشاہدہ لحسن المجاہدہ تشوق[۲۲] الاداۃ الی طرق محبۃ اللہ نہایۃ[۲۳] السعادہ فی تحقیق الہمۃ والارادہ اقوی[۲۴] الذریعہ الی تحقیق الطریقہ ترویح[۲۵] الارواح فی تفسیر سورۃ الانشراح

قاضی نور اللہ شوستری شیعی مذہب بصفت عدالت و نیک نفسی و حیا و تقوی و حلم و عفاف موصوف و بعلم و جودت فہم و حدت طبع و صفای قریحہ معروف بود صاحب تصانیف لائقہ از انجملہ کتاب مجالس المومنین ست تو قیعی بر تفسیر مہمل شیخ فیضی نوشتہ کہ از حیز تعریف و توصیف بیرون است طبع نظمی داشت بوسیلہ حکیم ابوالفتح بملازمت اکبر بادشاہ پیوست شیخ معین قاضی لاہور کہ بوجہ ضعف پیرانہ سالی معزول شدہ بجایش قاضی نور اللہ بعہدہ قضاے لاہور از حضور اکبری منصوب گردید و انصرام آن عہدہ بدیانت و امانت کرد در سن ہزار و نوزدہ ہجری وفات یافت

اخوند نور الہدی کشمیری ابن اخوند عبد اللہ مقیم السنۃ ملقب بہ علامۃ الوری در یازدہ صد و بست و نہ ہجری ولادت یافتہ از والد خود و ملا اسعد الدین صادق و شیخ رحمۃ اللہ تحصیل علوم کردہ بمرتبہ افادت رسیدہ مدام بنشر علوم و افادۂ طلاب بسر می برد ملا مقصود مسعود میر نظام الدین و بابا اسد اللہ و ملا محمد ولی و شیخ الاسلام مولوی قوام الدین محمد و غیرہ علمای کشمیر از تلامذہ و بیند وی رحمہ اللہ ملا عبد اللہ و ملا محمد انور را کہ ہر دو صاحب علم و فضیلت بودند عقب خود گذاشتہ بماہ جمادی الثانی سال یازدہ صد و نود و نہ ہجری رحلت کرد

مولوی نور احمد بدایونی ابن مولوی محمد شفیع ابن مولوی عبد المجید بدایونی از اکابر علما و صلحای بدایون ست بسال سی و دوم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ تحصیل و تکمیل علوم عقلیہ و نقلیہ بخدمت مولوی فیض احمد بدایونی نمودہ مرید شاہ عبد المجید بدایونی بود غیر از تدریس و تعلیم طلبہ کاری دیگر نداشت شمار تلامذہ وی بالوف رسیدہ باشد وی صاحب برکت بود کسیکہ سبقی از وی برگرفتہ از علم محروم نماند امروز در بدایون و اطرافش کسی کم یافتہ مے شود کہ از سلسلہ تلمذ وی بیرون رود بماہ جمادی الاول سنہ دوم صدی چہاردہم ہجرت بخلد برین شتافت

ادخله الله بحبوحة الجنان۔

میر نور الہدی اورنگ آبادی ابن سید قمر الدین اورنگ آبادی تاریخ ہفتم ربیع الاول سال یکہزار و یکصد و پنجاه و سه ہجری در اورنگ آباد متولد شده شاگرد و مرید پدر خود بعمر شانزده سالگی از تحصیل علوم درسیه فراغ حاصل کرده قرآن مجید حفظ نموده ہمراه پدر بزرگوار بزیارت حرمین شریفین کامیاب شده بوطن مالوف واپس آمد عمر گرانمایه بافاده و تدریس گذرانیده و بر کتاب مظہر النور مصنفهٔ والد خود شرحی نوشته سال وفاتش معلوم نیست احسن الله الیه والی والدیه

مولانا نور الحق دہلوی ابن مولانا الشیخ عبد الحق محدث دہلوی شاگرد والد خود و مرید خواجه محمد معصوم مجددی است در عہد شاہجہان بادشاه رونق بخش منصب قضای اکبرآباد بود ویرا تصانیف بسیار اند از انجمله تیسیر القاری فی شرح صحیح البخاری و شرح صحیح مسلم مشہور اند بعمر نود سالگی در سن ہزار و ہفتاد و سه ہجری رحلت فرموده انا لله و انا الیه راجعون

ملا نور الحق فرنگی محلی خلف اکبر ملا احمد انوار الحق بن ملا احمد عبد الحق عالم ظاہر و باطن خلیفه خاص والد ماجد خود بود بتدریس علوم و یاد الہی مشغول می ماند به پاسداری خاطر بندگان خدا و انکسار نفس شہرتی داشت بست و سوم ربیع الاول شب یکشنبه سال دوازده صد و سی و ہشت ہجری رحلت فرمود شعرای وقت تاریخ فوتش بسلک نظم کشیدند از انجمله بسمل گفته قطعه پے تاریخ رحلتش چو بسمل ❊ در سعی به کلک فکر می سفت ❊ سروش غیب ناگه با دل زار ❊ بسوی حق برفته نور حق گفت ❊ دیگری انچنین گفته قطعه آن نور که بود نور انوار ❊ در نور چو آن ظہور پیوست ❊ دل کرد خبر ز نور پاکش ❊ در جلوهٔ نور نور پیوست ❊ شاعرے دیگر گفت قطعه علامهٔ عصر مولوی نور الحق ❊ چون زاد اجل بسیر مہمات الہی ❊ تاریخ وفات او مخدوم مرحوم ❊ نور الانوار مرد مہمات الہی ❊

نور الدین محمد ترخان سفیدونی نوری تخلص جامع اقسام ہندسه و ریاضی و نجوم و حکمت و کلام از جمله مصاحبان ہمراه نصیر الدین محمد ہمایون شاه بود بذل وجود و نثار و ایثار و خوش طبعی داشت بنابران بخطاب ترخان مفاخرت یافت در اشعار دیوانی ترتیب داده چونکه جاگیر داریه گنه سفیدون از توابع سرہند بود و الا او ویرا سفیدونی می گفتند در اوائل عہد

جلال الدین محمد اکبر شاه سال نهصد و هفتاد و شش هجری جوی آبی از دریای جمن کنده زائد از پنجاه
کروه بجانب کرنال برده که مردم ازان آب زراعت کردند و باعث رفاه عامه رعایا گردید چون
آن نهر بقرب همان ایام که شاهزاده سلیم بخانه شیخ سلیم چشتی تولد یافته باتمام رسیده و اکبر شاه شاهزاده
سلیم را شیخو بابا میگفت آن نهر را باسم شیخونی موسوم کردند که ازان سال تاامش نیز بری می آید و نی بکسر
نون و یای مثناة تحتانی معروف بزبان هندی جوی را گویند زمانیکه اکبر شاه بر سر حکیم مرزا در سن
نهصد و هشتاد و نه هجری لشکر کشید خان مذکور تخلف نموده از پنجاب بازگشته بجاگیر خود رفت
این معنی موجب بدگمانی برو شد بعد از مراجعت بفتح پور رسیده وی را بپای حساب کتاب کشیده
چند سال آزارش کردند آخر شکستگی تمام از روزگار نادرست بحال او راه یافته چون اکبر شاه بسال
نهصد و نود و چهار هجری جانب اتک تشریف فرما شد وی را بتولیت مقبره همایون نامزد فرمود
همانجا بهمان سال وفات یافت

مولانا شیخ نور الدین احمد آبادی گجراتی ابن حاج الحرمین الشریفین شیخ محمد قدس سرهما

ولادت ایشان دهم جمادی الاولی سال یکهزار و شصت و سه هجری وقوع یافته از بدو فطرت
و اصل جبلت داعیهٔ خداطلبی و طلب علمی در سر داشته چنانچه کتاب گلستان سعدی علیه الرحمة
در صغر سن با معانی پیش والده ماجده خود در هفت روز خوانده بود و تحصیل اکثر علوم ظاهری از
اخوند مولانا احمد بن اخوند مولانا سلیمان نموده و علم باطنی و قرأت و حدیث در خدمت سید محمد
ابو المجد محبوب عالم باتمام رسانیده خلافت و ارادت سلسلهٔ سهروردیه و جمیع سلاسل از آنجناب
داشتند و در علم عربیت یگانهٔ آفاق بودند شهرهٔ علم مولانا در تمام اطراف و اکناف عالم رسید و
مردمان دور و نزدیک از اطراف رسیده در مدرسه موسومه هدایت بخش سکونت ورزیده تحصیل
علم از مولانا مے نمودند و فراخور خود متمتع مے بودند هزارها مردم از صحبت کثیر البرکت
ایشان بمرتبهٔ کمال رسیدند بالجمله ذات شریفش نمونهٔ بزرگان پیشین بود علاوه اوراد و وظائف
مقرره روزانه یک ختم قرآن مجید میکردند و هر شب دو بار صلوٰة اللیل میگذاردند و هر بار که پهلو
میگذاشتند هزار بار درود شریف مے خواندند و از عمر پانزده سالگی تا آخر العمر یقین اعتکاف
فوت نشده در هزار و چهل و سه هجری بزیارت حرمین شریفین زادهما الله شرفاً

وتعظیماً مشرف شده بوطن خود مراجعت نمود چون عمر گرامی بنود و یک سال کامل رسیده
بنصف النهار یوم سه شنبه نهم شعبان سال هزار و یکصد و پنجاه و پنج هجری بوصال ذوالجلال
پیوستند و بخانقاه خود متصل مدرسه هدایت بخش زیر زمین آسودند اعظم الاقطاب تاریخ وفاتش
یافته اند نور الله مرقده تصانیف و تالیف در هر علم دارند که شمارش یکصد و هفتاد و چند کتب
رسیده از انجمله تفسیر مختصر کلام الله و التفسیر النورانی للسبع المثانی دوازده هزار بیت و تفسیر
سورهٔ بقر مسمی به تفسیر ربانی سی هزار بیت و حاشیه بر اوایل تفسیر بیضاوی و نور القاری شرح صحیح
بخاری و حاشیه قویمه بر حاشیه قدیمه و حاشیه شرح مواقف و حل المعاقد لحاشیه شرح المقاصد و
حاشیه شرح مطالع و حاشیه تلویح و حاشیه عضدی و معول حاشیه مطول و حاشیه شرح وقایه
و حاشیه شرح ملا جامی بر کافیه و حاشیه منهل و حاشیه شمسیه در منطق و حاشیه تهذیب المنطق
و طریق الامم شرح فصوص الحکم لابن العربی مدرسه هدایت بخش محمد اکرم الدین مخاطب
شیخ الاسلام خان صدر صوبهٔ احمد آباد که مرید و شاگرد مولانا بود بصرف یک لک و چند هزار روپیه
برای مولانا موصوف در سن یکهزار و یکصد و دو هجری بنا نهاده و در سال یکهزار و یکصد و نه هجری باتمام رسید

شیخ نور الدین رفیقی کشمیری ابن عبد الله بن مصطفی رفیقی کشمیری بسال دوازده صد و بست
و پنج هجری متولد شده و اکثر از جد خود شیخ طیب بن احمد بن مصطفی علوم معارف اخذ کرده و
اکتساب دیگر علوم متعارفه بخدمت مولوی محمد حسن بن نظام الدین نموده باکثر بلاد سیر و
سیاحت کرده بصحبت مشایخ وقت رسیده مستفید گشت و تمام عمر مجرد ماند و طبع موزون
داشت اشعار لطیفه و ابیات ظریفه ازو یادگار اند نهم رجب سال دوازده صد و هفتاد
و هشت هجری رحلت کرد

ملا نور محمد کشمیری المشهور به بابا تیلو شاگرد ملا عبد الستار کشمیری بود و در دهلی از مولوی
حسام الدین محمد و قاضی مستعد خان و قاضی مبارک تحصیل علوم کرده بکشمیر آمده بافاده و افاضه
طلبه علوم بسر می برد و بر مطول و خیالی تعلیقات نوشته چهارم ربیع الاول سال یازده صد و
نود و پنج هجری رحلت فرموده در مقبرهٔ داتا گنج بخش واقع کشمیر مدفون گشته

حرف الواو

مولوی وارث علی سندیلی ابن شاہ امین اللہ بن شاہ وصف اللہ بن مولوی فضل اللہ
بن شاہ غلام علاء الدین مخدوم زادہ سندیلہ بسال دوازدہ صد و چہار ہجری متولد شدہ ابتدائ
از مولوی احمد بخش سندیلی تعلیم نمودہ زان بعد بخدمت مولوی نور الحق لکھنوی و مولوی سراج الحق
لکھنوی و مولوی جعفر علی ساکن کسمنڈی و مولوی مظہر علی سوداگر لکھنوی و حکیم نصر زند حسین
فرخ آبادی تلمذ کردہ بہرہ وافی برداشت و بتدریس طلبہ و مطب مرضی کوشش بلیغ داشت
مرید و خلیفہ جد خود و سجادہ نشین درگاہ مخدوم صاحب بود دہم رمضان سال دوازدہ صد و
چہل و ہفت ہجری رحلت فرمودہ اندرون احاطہ درگاہ مخدوم صاحب واقع قصبہ سندیلہ بخاک سپردند

شیخ وجیہ الدین علوی گجراتی بماہ محرم نہصد و یازدہ ہجری در چاپانیر مضاف گجرات
متولد شدہ اکتساب علوم ظاہری بخدمت ملا عماد طارمی کردہ بحلقہ ارادت شیخ قاضی درآمدہ
جامع کمالات ظاہر و باطن گردید حق سبحانہ و تعالی ویرا مظہر اسم شافی گردانیدہ بود ہر روز جمعے
کثیر و جمی غفیر مرضی باستانہ او آمدہ التماس دعا می نمودند و اثر آن زود می یافتند بالجملہ خلائق را
پیوستہ از انفاس متبرکہ او فیض میرسید و منزل او مقصد اقصی اکابر و اخیار روزگار بود با این ہمہ
مداومت تدریس و شغل زمام تصنیف از دست نمی داد و در وضع و لباس امتیاز از احاد الناس
نداشتہ بجامہ درشت اکتفا میکرد و ہرچہ از فتوحات ہدیہ میرسید بذل و ایثار می نمود چون بعہد
سلطان محمود گجراتی شیخ محمد غوث گوالیاری مصنف جواہر خمسہ بگجرات وارد شدہ شیخ علی متقی
کہ از مشائخ کبار و علمای بزرگوار آن دیار بود فتوی بقتل شیخ محمد غوث نوشت سلطان محمود
گجراتی نفاذ آن موقوف بر امضای شیخ وجیہ الدین فرمودہ شیخ وجیہ الدین گفت تا کہ او را نمی بینم
درباب این فتوی حرفی نزنم ہرگاہ شیخ وجیہ الدین با شیخ محمد غوث دوچار شدہ دفعۃً شیفتہ
جمال کمالش گردید و استفتا را پارہ پارہ کرد و شیخ محمد غوث از آن مہلکہ نجات یافتہ مرجع انام و
معتقد علیہ حکام آنجا گشت شیخ وجیہ الدین تاریخ بست و نہم صفر روز یکشنبہ سن نہصد و
نود و ہشت ہجری رحلت فرمودہ باحمد آباد گجرات مدفون گردید در آیہ کریمہ ولہم جنات
الفردوس نزلا تاریخ فوتش یافتہ **تصانیف العالیہ** حاشیہ تفسیر بیضاوی و شرح نخبہ در اصول

حدیث ـ شرح عضدی ـ حاشیہ تلویح ـ حاشیہ بزودی ـ حاشیہ ہدایت الفقہ ـ حاشیہ شرح وقایہ حاشیہ مطول ـ حاشیہ مختصر ـ حاشیہ تجرید ـ حاشیہ اصفہانی ـ حاشیہ شرح عقاید تفتازانی ـ حاشیہ بر حاشیہ قدیمہ محقق دوانی ـ حاشیہ شرح مواقف ـ حاشیہ شرح چغمینی شرح تحفہ شاہیہ ـ شرح رسالہ ملا علی قوشجی ـ حاشیہ فواید ضیائیہ ـ شرح ارشاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی ـ شرح ابیات منہل ـ شرح جام جہان نما در تصوف ـ شرح کلید مخازن ـ رسالہ حقیقۂ محمدیہ صلعم جاپانیر بفتحہ جیم معجمہ عربی و بای فارسی مفتوحہ بین الفین وکسر نون و یای تحتانی مجہول و در آخر رای مہملہ شہریست از بلاد گجرات دکن ـ

مولانا وجیہ الدین پائلی دانشمند تبحر و استاد وقت در زہد و ورع ممتاز بود و در آخر مرید شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ شد و کمال اعتقاد باو داشت قبرش بر سر حوض شمسی در دہلی است بحظیرہ قاضی کمال الدین حیدر خان و قتلغ خان کہ نسبت تلمذ بمولانا داشتند رحمۃ اللہ علیہ

مولوی وزیر علی سندیلی ابن مولوی انور علی ابن مولوی اکبر علی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی بمقام کلکتہ تحصیل علوم خصوصاً ادب عربی را کما حقہ بتکمیل رسانیدہ دستگاہی پیدا کرد و چند دیوان اشعار عربی دارد بمدرسہ کلکتہ دو صد و پنجاہ روپیہ مشاہرہ مے یافت و مدرس بود در زمانیکہ نصیر الدین حیدر فرمان روای لکھنو بود بکلکتہ رحلت نمود

سید شاہ ولی ٹھٹوی ابن سید ابو القاسم متصف بصفات بزرگی در فضیلت وجالت نیک شاگرد مخدوم رحمت اللہ ٹھٹوی بود و را ملا دانشاد شعر طبع صافی و کافی داشت از نتایج طبع وقادش نسخہ جامع تحفۃ المجالس متضمن چند علوم یادگار ست در ہزار و یک صد و پنجاہ ہجری بموضع جگت پور در گذشت

مولانا شاہ ولی اللہ دہلوی نام نامیش و لقب گرامیش ولی اللہ بن عبد الرحیم العمری الحنفی النقشبندی المحدث الدہلوی بروز چہار شنبہ وقت طلوع آفتاب تاریخ چہارم شوال سال یازدہ صد و چہاردہ ہجری متولد شدہ اسم تاریخی وی عظیم الدین قرار دادہ اند لاکن اعدادش یازدہ صد و پانزدہ می شوند بہ پنج سالگی بمکتب نشین شدہ بہفت سالگی قرآن شریف ختم نمود و ہمین سال والد ماجدش وی را بنماز ایستادہ کرد و بصوم رمضان امر فرمود بالجملہ کتب فارسیہ

ومختصرات عربیہ خواند وبعمر دہ سالگی شرح جامی آغاز کردہ ودر چہاردہ سالگی متدرج شدہ وبہ پانزدہ سالگی شرف بیعت بسلسلہ نقشبندیہ وخرقہ صوفیہ صافیہ وفراغ علمی از خدمت والد ماجد یافتہ مجاز درس گردید والد ماجدش بدین تقریب سامان ضیافت ہر خاص وعام اہل اسلام نمودہ طعام بسیر چشمی تمام خورانید وبہفدہ سالگی وی والد بزرگوارش ازین جہان رحلت فرمود بعد وفاتش سالی چند بدرس وارشاد بسر برد کہ فضائل ظاہر وباطن ویرا دست داد وطریق فقہای محدثین اختیار فرمودہ درسن یازدہ صد وچہل وسہ ہجری بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ زمانی وران دیار فیض آثار رخت اقامت انداختہ از تلمذ شیخ ابو طاہر مدنی وغیرہ علما ومشائخ حرمین شریفین حظی وافر برداشتہ ودر سال یازدہ صد وچہل وپنج ہجری بعد ادای مناسک حج از خیر البلدان بہندوستان مراجعت فرمود وہدایت وارشاد خلائق شبا روزی خود صرف می نمود کہ در سال یازدہ صد وہفتاد وشش ہجری چار فرزند ارجمند کہ ہر یکی الولد سر لابیہ بود در عقب خود گذاشتہ رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ وعلی اسلافہ

اولادہ العظام مولانا شاہ عبد العزیز مولانا رفیع الدین مولانا عبد القادر مولانا عبد الغنی قدس اللہ اسرارہم **تصانیفہ الشریفہ** فتح الرحمن ترجمہ فارسی قرآن۔ الفوز الکبیر فی اصول التفسیر المسوی شرح الموطا عربی۔ المصفی شرح الموطا فارسی۔ القول الجمیل فیوض الحرمین۔ انسان العین فی مشائخ الحرمین۔ عقد الجید فی احکام الاجتہاد والتقلید۔ ہمعات۔ الطاف القدس۔ مقالۂ وضیۃ فی النصیحۃ والوصیۃ۔ الانصاف فی بیان سبب الاختلاف۔ لمعات۔ سطعات۔ المقدمۃ السنیہ فی انتصار الفرقۃ السنیہ۔ انفاس العارفین۔ شفاء القلوب۔ قرۃ العینین فی تفضیل الشیخین۔ البدور البازغہ۔ زہراوین۔ الخیر الکثیر۔ الانتباہ۔ الدر الثمین۔ حجۃ اللہ البالغہ ازالۃ الخفاء عن خلافۃ الخلفاء۔ تفہیمات۔ الجزء اللطیف فی ترجمۃ العبد الضعیف۔ وصیت نامہ۔ رسالہ دانشمندی۔ الفتح الخبیر فیما لا بد من حفظہ فی علم التفسیر۔ سرور المحزون۔ مکتوبات المعارف۔ الاعتقاد الصحیح وغیرہا۔ وی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ دانشمندی استناد علم خود باین عبارت تحریر فرمودہ اما بعد فقیر ولی اللہ ابن عبد الرحیم فن دانشمندی از والد خود کسب نمودہ وایشان از میر محمد زاہد بن قاضی اسلم ہروی وایشان از ملا محمد فاضل وایشان از میرزا جان وایشان از

ملا محمود مشہور یوسف کوسج شیرازی و ایشان از ملا جلال الدین دوانی و ایشان از والد خود ملا اسعد بن عبد الرحیم و از ملا مظہر الدین گازرونی و ایشان ہر دو از ملا سعد الدین تفتازانی و از سید شریف جرجانی و ایشان از قطب الدین رازی و ایشان و ملا سعد الدین تفتازانی ہر دو از قاضی عضد و ایشان از ملا زین الدین و ایشان از قاضی بیضاوی و ایشان را سند لیست تا ابو الحسن اشعری در کتب تواریخ مشہور و معروف انتہی بلفظہ

مولوی ولی اللہ برہانپوری ابن مولوی غلام محمد ابتدا اکتساب علوم متعارفہ از والد ماجد خود کردہ و استناد کتب احادیث بمکہ معظمہ از شیخ ابو الحسن آفندی محدث نمودہ باز بوطن خود برہانپور معاودت نمودہ تا حیات والد ہم در آنجا بتدریس و افادہ طلاب مشغول بودہ بعد وفات پدر بہ بندر سورت قدم رنجہ فرمودہ متوطن گشت و بافادہ طالبین عمر گرانمایہ صرف کردہ در سن دوازدہ صد و ہفت ہجری رحلت فرمودہ بمحلہ سید پورہ محلات بلدہ سورت صورت تدفین یافت

مولوی ولی اللہ فرخ آبادی ابن سید احمد علی عالم باعمل و فاضل اجل تفسیر نظم الجواہر در سال دوازدہ صد و سی و شش ہجری تصنیف فرمودہ فی الحقیقہ نظم جواہر ہست و از نامش تاریخ تصنیف مفہوم می شود بسال چہل و نہم صدی سیزدہم رحلت فرمود برد اللہ مضجعہ

مولوی ولی اللہ لکھنوی ابن ملا حبیب اللہ ابن ملا محب اللہ فرنگی محلی مختصرات بخدمت والد ماجد خودش و از متوسطات تا مسلم الثبوت از عم بزرگوار ملا محمد مبین تحصیل نمودہ بعد فراغ از تحصیل بتکمیل و تحقیق سعی بلیغ بکار بردہ و عمر گرانمایہ بتدریس طلبہ علوم بسر بردہ کہ عالمے از و فیضیاب شد وی جامع علوم عقلی و نقلی و حاوی فنون فرعی و اصلی بود تصانیف کثیرہ لائقہ اند و یادگار ماند و ہم صفر سال دوازدہ صد و ہفتاد ہجری از دار فانی بعالم جاودانی بعمر ہشتاد و ہشت سالگی رحلت فرمود حکیم ظہیر الدین تخلص جواد فتحپوری تاریخ وفاتش چنین گفتہ

کز وفاتش شد نہ بی سر و پا ❊ ورع و شرع و فضل و علم و عمل ❊ ۱۲۷۰ھ

تصانیفہ نفائس الملکوت شرح مسلم الثبوت ـ تفسیر معدن الجواہر ـ حاشیہ ہدایۃ الفقہ بر عبادات و معاملات ـ حاشیہ بر حاشیہ کمالیہ شرح عقاید جلالیہ ـ حواشی زواید ثلثہ ـ حاشیہ صدرا ـ شرح غایۃ العلوم و معارج العلوم

تذکرۃ المیزان تکملہ شرح سلم ملا احمد عبدالحق تکملہ شرح سلم ملا حسن۔ رسالہ تشکیک کشف الاسرار فی خصائص سید الابرار سراۃ المومنین وتنبیہ الغافلین فی مناقب آل سید المرسلین آداب السلاطین۔ رسالہ عمدۃ الوسائل۔ رسالہ اغصان اربعہ

حافظ ولی اللہ لاہوری دانشمند متبحر فقیہ و مناظر واعظ معتبر در رد عقاید نصاری ید طولی داشت علوم متداولہ از مولوی غلام رسول قلعہ والا و مولوی نور احمد ساکن کہای کوٹلی و مولوی احمد الدین بگوی حاصل کردہ مرجع مستفتیان لاہور بود در جامع مسجد لاہور بہر آدینہ وعظ میگفت مباحثہ دینی وصیانۃ الانسان من وسوسۃ الشیطان و ابحاث ضروری از تصانیف وی یادگار اند بروز جمعہ وقت ظہر بست و چہارم جمادی الاولی سال دوازدہ صد و نود و شش ہجری بمرض اسہال رحلت فرمود

حرف الہاء

ہمایون شاہ نامش نصیر الدین محمد بن بابر بادشاہ موسس بنیان سلطنت تیموریہ در ہندوستان بادشاہی بود بہ ملکی ملکات پیراستہ و بجمیع فضائل و کمالات صوری و معنوی آراستہ و در علوم ہیأت و نجوم و سائر علوم عربیہ بی نظیر و مربی اہل فضل و کمال و مرجع اہل تقوی و صلاح بکدم بی وضو نبودی و نام خدا و رسول صلعم بی طہارت بر زبان نراندی و فحش و دشنام بر زبانش نگذشتی و بجالت نہایت خشم معتوب را بگفتن ای سفیہ کفایت کردی در خانہ و مسجد ہرگز بہ نہادن پای چپ سبقت نکردی حیا و مروت تمام داشت الغرض تاریخ ہفتم ربیع الاول سال نہصد و شصت و سہ ہجری شاہ دین پناہ بالای بام کتب خانہ برآمد و در عین فرود آمدن موذن بانگ نماز برزد بجہت تعظیم اذان بادشاہ بنشست و بوقت برخاستن عصا خطا کردہ پائش بلغزید و از چند زینہ باغلطیدہ بزمین افتاد و بیازدہم ماہ مذکور این عالم بیوفا را پدرود فرمود مولانا قاسم کاہی تاریخ رحلتش چنین گفتہ قطعہ ہمایون بادشاہی ملک معنی ٭ ندارد کس چو او شاہنشہی یاد ٭ زبام قصر خود افتاد ناگہ ٭ وزان عمر عزیزش رفت بر باد ٭ پی تاریخ او کاہی رقم زد ٭ ہمایون بادشاہ از بام افتاد ٭ سنین عمرش پنجاہ و یک سال و مدت سلطنت بست و پنج سال و کسری بود

انار اللہ مرقدہ ٭

حاجی ہاشم سندھی ولد عبدالغفور شاگرد مخدوم ضیاء الدین اقدم و اشہر علما برآمدہ بر اکثر علما

باقبال ونسق فائق گردیدہ ہرچند علمای عصر مثل مخدوم محمد معین وغیرہ در مخالفت میرزا مادر تقویت دین سنت وجماعت واحیای سنن نادرہ زمان بود کارہای قوی کہ موجب پشتی دین مبین باشد در زمانش لسعی جستہ للہ بانجاح میرسید بر مشرکین ومعاندین عملش خوب جریانی داشت بزمانش صدہا مردم از گروہ ذمیان لبشرف ایمان رسیدند وبا سلاطین وقت مثل نادر شاہ واحمد شاہ راہ رسل ورسائل مفتوح داشتہ احکام تقویت دین باستدعائش حسب دلخواہ میرسیدند وحسن نظامی یافتند بالجملہ ذاتش از مغتنمات بود در ہر علوم تصانیف کثیرہ دارد بسال ہزار وصد وہفتاد وچہار ہجری جہان فانی را پدرود فرمود

مولوی بادل علی لکھنوی ابن شیخ حسین علی ولد شیخ حبیب الدین خلف شیخ غلام قادر از شیوخ لکھنو کہ بہ بجنوریان شہرت دارند ذکی لغایت ذہین وذکی فارغ التحصیل بود وبکار تصحیح کتب در مطابع لکھنو امتیازی وافر داشت نسخہ گہر منظوم کہ اسم تاریخی است در بیان خواص ابواب صرفیہ ودیگر رسائل از تالیفات اوست در سال شصت وچہارم صدی سیزدہم ہجری جامع الاوراق بخدمتش رسیدہ رسالہ فوائد جلالیہ منظومہ خود پیش کرد مستحسن افتاد

حرف الیاء التحتانیہ

سید یاسین گجراتی از بنی اعمام سید شاہ میر اکثر کتب متداولہ در گجرات بخدمت میان وجیہ الدین خواندہ مرید شان گشت وبزیارت حج اسلام مشرف گردید وعلم حدیث در انجا حاصل کرد واجازت یافت وبازگشتہ بہندستان آمد وچندگاہ در لاہور ماند پس لبسر ہند در لباس مشیخت گذرانیدہ خادمان کبود پوش خود را تربیت میکرد باز بجانب بنگالہ رفتہ

مولانا یعقوب شافعی سنجری جامع معقول ومنقول صاحب تصانیف بود از ولایت سنجر ہمراہ الف خان سنجر در نہر والہ گجرات تشریف آوردہ متوطن شد تفصیل این اجمال آنکہ چون سلطان سنجر الف خان سنجر را با ہفتاد ہزار سوار وپیادہ برای تسخیر پتن نہروالہ در زمان حکومت راجہ بیر دہول باگھیلہ فرستاد وتا مدت پنج سال ویازدہ ماہ مقابلہ ومحاصرہ با او ماند الف خان درین مدت مقابل قلعہ ارک مسجد سنگین ساخت ہنوز کار بانتمام نرسیدہ بود کہ خبر وفات سلطان سنجر رسید الف خان از راجہ مبلغہا گرفتہ بولایت خویش مراجعت نمود

مولانا یعقوب کہ ہمراہ الف خان تشریف آوردہ بودند ہمیشہ درین مسجد درس مے فرمودند الف خان وقت رخصت دہ ہزار تنگہ بخدمت مولانا گذرانید واین مسجد نیف در سال ششصد وپنجاہ وپنج ہجری بماہ ذیقعدہ اتمام یافت

مولانا یعقوب پٹنی بن خواجگی علوی مرید وخلیفہ قاضی زین الدین دولت آبادی چشتی بود کسب علوم ظاہر وباطن نمودہ واز برکت شیخ رجب فیض حاصل کردہ بتاریخ سیزدہم جمادی الثانی سال ہشتصد ہجری رحلت فرمود۔

قاضی یعقوب مانک پوری خویش قاضی فضیلت علم فقہ واصول فقہ راخوب میدانست خوش طبع وشگفتہ بود اشعار عربی در بحور ہندی میگفت کہ خالی از مضحکہ نبود در عہد محمد اکبر بادشاہ قاضی القضاۃ ہند بود بعدہ علی سبیل التنزل بمنصب قضای بنگالہ مامور شدہ در مخالفت با معصوم کابلی شریک بودہ بدین وجہ اورا از بنگالہ طلبیدہ حکم حبس قلعہ گوالیار صادر شد در اثنای راہ گوالیار فوت گردید۔

شیخ یعقوب صرفی تخلص کشمیری خلف شیخ حسن گنائی عاصمی از اکابر کشمیر بود در سن نہصد وہفتاد وہشت ہجری ولادت یافتہ در حداثت سن آثار فطانت وتیز فہمی وبزرگی از پیشانی اوظاہر بود در ہفت سالگی فضیلت حفظ قرآن مجید دریافتہ علوم متعارفہ بخدمت مولانا محمد شاہ آنی تلمیذ مولانا عبدالرحمن جامی ونیز بخدمت ملا نصیر اکتساب نمودہ وبزیارت حرمین شریفین شرف اندوز شدہ از شیخ حسین خوارزمی تعلیم باطن وسند حدیث از شیخ ابن حجر مکی گرفتہ ودر لباس مشیخت سفرہا کردہ واکثری از عظمای مشائخ عرب وعجم را ملازمت نمودہ فوائد کثیرہ اندوختہ رخصت ارشاد وہدایت یافت مریدان وی بسیار بودند شب پنجشنبہ دوازدہم ذیقعدہ سال یکہزار وسہ ہجری رحلت فرمود **تصانیفہ** تفسیر قرآن مجید ناتمام مسلک الاخیار۔ مثنوی وامق وعذرا۔ مثنوی لیلی مجنون۔ مغازی النبوت۔ مقامات مرشد۔ این ہر پنج کتب مقابل خمسہ مولانا جامی گفتہ۔ مناسک حج شرح صحیح بخاری۔ حاشیہ توضیح تلویح۔ حاشیہ ہدایہ۔ حاشیہ رباعیات۔ رسالہ اذکار وغیرہا

مفتی یعقوب چالی ساکن راجمندری ابن مولوی فضل علی خان در سن دوازدہ

صد و ہفت ہجری متولد شدہ بخدمت قاضی ارتضا علی خان و مولوی تراب علی خیر آبادی علوم معقول و منقول اخذ کردہ چندی بعہدہ افتا از سرکار انگلشیہ نا سور بود بعدہ ترک ملازمت نمودہ بشہر راجمندری محروسہ مدراس متوطن شدہ بافادہ طلبہ علوم می پرداخت اکثری از طلبہ مدراس بفیض وی مستفیض شدند بستم رمضان سن دوازدہ صد و ہشتاد و سہ ہجری وفات یافتہ ببلدہ راجمندری مدفون گردید۔

شیخ یوسف دہلوی خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی عالم ربانی و ماہر حدیث و تفسیر قرآنی بود کتابے موسوم بہ تحفۃ النصایح مشتمل بر احکام فرائض و سنن و آداب نظم کردہ کہ حرف روی او رای مہملہ است بسال ہفتصد و ہفتاد و چہار ہجری وفات یافتہ غریق رحمت گشت

سید یوسف ملتانی ابن سید جمال حسینی جامع معقول و منقول شاگرد مولانا جلال الدین رومی بود آبا و اجداد وی از مشہد بملتان آمدہ متوطن شد وی در عہد سلطان فیروز بالتماس سپاہیان از ملتان بدہلی قدوم آوردہ سلطان مذکور قابلیت و استعداد او ملاحظہ کردہ وی را مدرس مدرسہ خود کہ بر حوض تعمیر کردہ بود مقرر ساخت وی تا چند سال بر مسند درس و افادہ متمکن بودہ عوام و خواص را مستفید گردانید و بر لب الالباب فی علم الاعراب مصنفہ قاضی ناصر الدین بیضاوی کہ متنی است بس متین در نحو شرحی بسیط بنام یوسفی نوشتہ و توجیہ الکلام شرح منار در علم اصول ہم از تصانیف وی است بسال ہفتصد و نود ہجری وفات یافتہ بر حوض مذکور مدفون گشت

شیخ یوسف بدہ ایرجی آبای کرام وی از خوارزم بوسائط بعض حوادث روزگار بممالک ہندوستان آمدہ در خطۂ ایرج متوطن شدند وی شاگرد و مرید و خلیفہ خواجہ اختیار الدین است و از خدمت سید جلال بخاری و شیخ راجو قتال نیز بہ نعمت خلافت و اجازت مشرف گشتہ وی تالیفات انیقہ مثل ترجمہ منہاج العابدین مؤلفہ غزالی و اشعار نیز دارد صاحب تاریخ محمدی کہ از مریدان او ست می نویسد کہ روزی در خانقاہ خود سماع می کرد ہمدر ان حالت جان بحق تسلیم نمود این واقعہ در سن ہشتصد و سی و چہار ہجری بوقوع پیوستہ در صحن خانقاہ خود مدفون گشت سلطان علاء الدین مندوی گنبدی عالی بر مرقدش

تعمیر کردہ رحمۃ اللہ علیہ

مفتی یوسف چک کشمیری در فقاہت بی ہمتا بود کہ ملا فاضل و ملا عبد الرزاق کشادی بکمال وے مقر بودند وی اکثر بخدمت خواجہ محمود کشمیری حاضر آمدہ دقایق فقہ و تفسیر حل می کرد

خاتمۃ الکتاب

دراسمائے کتب ماخذ کتاب ہذا و اسمای معاونین شکر اللہ سعیہم و احوال مؤلف

الکتب الماخذ

سبحۃ المرجان فی آثار ہندوستان مصنفہ حسان الہند سید غلام علی آزاد بلگرامی منتخب التواریخ ملا عبد القادر بدایونی اخبار الاخیار شیخ عبد الحق محدث دہلوی تاریخ جدولیہ منشی خادم علی سندیلی مفتاح التواریخ مسٹر بیل انگریز حدیقۃ الاقالیم اللہ یار عثمانی بلگرامی طبقات اکبری ملا نظام الدین احمد ہروی تاریخ فرشتہ محمد قاسم ہندو شاہ خزانہ عامرہ غلام علی آزاد بلگرامی طرب الاماثل فی تراجم الافاضل مولوی عبد الحی لکھنوی الاغصان الاربعۃ مولوی ولی اللہ لکھنوی آمد نامہ مولوی فضل امام خیر آبادی خزینۃ الاصفیا مفتی غلام سرور لاہوری تاریخ الاولیا مولوی سید اشرف علی عرف مفتی عبد الفتاح ساکن گلشن آباد ناسک سفینۃ الاولیا سلطان دارا شکوہ گورگانی گنج تاریخ مفتی غلام سرور لاہوری تاریخ فیروز شاہی خواجہ ضیاء الدین برنی مسودہ مولوی محمد اشرف لکھنوی از کتب خانہ حافظ محمد شوکت علی رئیس سندیلہ ابجد العلوم مولوی سید صدیق حسن خان قنوجی بھوپالی تذکرۃ الکرام ابو الحسنات پھلواروی بحر زخار مولوی وجیہ الدین لکھنوی تذکرۃ الاصفیا شیخ رحمت اللہ عرف شیخ بری لکھنوی القول الجلی فی تذکرۃ المولوی سخاوت علی مؤلفہ مولوی محمد محفوظ ساکن بلیا حسرت العالم فی وفات مرجع العالم مؤلفہ مولوی عبد الحی لکھنوی کنز البرکات لمولنا ابی الحسنات مؤلفہ مولوی حفیظ اللہ اعظم گڈھی سیر المتاخرین غلام حسین طباطبائی حسنی حدائق الحنفیہ مولوی فقیر محمد جہلمی لاہوری واقعات کشمیر المعروف بتاریخ اعظمی مؤلفہ خواجہ محمد اعظم ابن خیر الزمان انوار الصفی مولوی حسین علی صدرالوی آئینہ اودھ مؤلفہ سید شاہ ابو الحسن مانک پوری ہدیہ مہدویہ مؤلفہ مولوی محمد زمان خان شاہجہان پوری نجوم السماء فی تراجم العلماء از اہل تشیع انموذج الکمال و مطارح الاذکیا مصنفہ مولوی سہا حسن خان

کاکوروی عمادالسعادت الحجر اللطیف فی ترجمۃ العبد الضعیف مصنفہ شاہ ولی اللہ دہلوی القول الجلی بذکر آثار الولی مؤلفہ شیخ محمد عاشق بارہوی مرآت احمدی تاریخ گجرات تحفۃ الکرام تاریخ سندھ

اسمائے گرامی کسانیکہ حین تالیف کتاب بذریعہ اجوبہ مراسلات حجر افادہ و امداد فرمودند شکر اللہ سعیہم

مولوی حافظ محمد شوکت علی رئیس اعظم قصبہ سندیلہ ضلع ہردوئی۔ مفتی سید عبد الفتاح عرف مولوی اشرف علی ساکن گلشن آباد ناسک۔ مولوی محمد ادریس نگرامی۔ مولوی شاہ عبد القادر بن شاہ فضل رسول بدایونی۔ مولوی محمد نعیم ابن مولانا عبد الحکیم فرنگی محلی۔ مولوی عبد الباقی فرنگی محلی مولوی محمد شبلی ابن مولانا سخاوت علی جونپوری۔ سید شاہ ابو البرکات چشتی بہاری۔ مولوی حافظ عبد الکافی احمد آبادی۔ مولوی سید شاہ صدر الدین کاظمی کڑوی احمد آبادی۔ مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی۔ مولوی سید محمد عبد الحی ابن مولوی سید فخر الدین احمد ساکن تکیہ رائے بریلی مولوی شاہ محمد عادل شاگرد و جانشین مولانا محمد سلامت اللہ رح

احوال مؤلف

احب الصالحین و لست منہم | لعل اللہ یرزقنی صلاحا

فقیر حقیر راچہ یارا کہ از صنف نعال ارباب علم تجاوز کردہ بہ پہلوی علماء و فضلا نشیند و خود را در جرگہ مؤلفین و مصنفین برگزیند لیکن بامتثال اما بنعمۃ ربک فحدث تحریک قلم شولیدہ نگار لازم آمد پس مخفی مباد کہ مؤلف اوراق محمد عبد الشکور عرف رحمان علی تجاوز اللہ عنہ ذنبہ الخفی والجلی بن حکیم الحکما حکیم شیر علی غفر اللہ لہ بروز جمعہ دوم ذی الحجہ سال چہل و چہارم از صدی سیزدہم ہجرت از کتم عدم بعرصۂ وجود قدم نہادہ دبکنار رافت والد غفران مآب پرورش یافتہ بعد رسم تسمیہ خوانی کہ معمول مسلمانان ہندوستان است قرآن مجید ناظرانہ خواندہ کتب ابتدائے فارسے آغاز کردہ تا نصاب ابو النصر فراہی رسیدہ بود کہ سایۂ پدری از سرش رفت حکیم احسان علی خان کہ برادران اعیانی کلان تر بودند بہ تربیت و تادیب من ہیچکارہ آمادہ شدہ بفتحپور مقر خود بردند در انجا از ضروریات فارسی فارغ گشتہ بخدمت مولانا محمد شکور مچھلی شہرے صدر الصدور ضلع فتحپور و مولانا ثابت علی بہکوی و مولوی سید حسین علی فتحپوری و مولانا عبد اللہ زید پوری و مولانا شاہ محمد سلامت اللہ بدایونی کانپوری و مولانا قاری عبد الرحمن پانی پتی استفادہ

کتب درسیہ نمودہ تاریخ بستم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و شصت و ہفت ہجری بدستگیری
برادر کلان خود مولوی حکیم امان علی خان مرحوم بریاست ریوان رسید چون بدربار بابو رگھوراج سنگھ
خلف الصدق و ولی عہد مہاراجہ بشناتھ سنگھ والی ریوان آمدم معزی الیہ مستفسر نامم شدند
عرض کردم عبد الشکور فرمودند این لفظ بر زبان ما ثقیل می آید نام شما رحمان علی ہموزن نام برادر
شما بہتر است تسلیمات بجا آوردم ازان روز ہمین نام مشہور شدم و درین ریاست بکار
سفارت جی پور و منصرمی فوج متعینہ تادیب باغیان کہ شاہراہ دکن را مسدود کردہ بودند و
پیشی دیوان ریاست و منتظمی ریمٹ و ڈپٹی مجسٹریٹی و سول ججی و مجسٹریٹی درجہ اول وقتاً فوقتاً
مامور بودم در سال ہیزدہ صد و ہشتاد و چہار عیسوی ممبر کونسل ریاست باختیارات سکرتری
مقرر شدہ ہمان عہدہ ممتاز ام شانزدہم فروری سال ہیزدہ صد و ہشتاد و ہفت عیسوی بتقریب
جوبلی قیصر ہند خطاب خان بہادر از بارگاہ گورنمنٹ ہند عطا شدہ میجر ڈی ڈبلیو کی بار صاحب
بہادر پولیٹکل اجنٹ و سپرنڈنٹ ریاست بمقام ریوان بتاریخ بست و دوم اپریل ۱۸۸۷ء سنہ
دربار عام منعقد فرمودہ بعد خواندن اسپیچ سند خطاب مہری گورنر جنرل بہادر ہند از طرف
گورنمنٹ ہند و عصاے نقرہ مع چوبدار و خلعت از ریاست بدست خاص عنایت فرمودند
درین قبل بسال دوازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری مسجدی بمقام ریوان از سنگ بنا کردم کہ
مصارف آن از معائنہ مسجد ظاہر است دیہ معافی دوامے کہ از ریاست یافتہ بودم بنا بر صرف
مسجد مذکور وقف کردم از آمدنی آن موضع تنخواہ موذن و پیش امام و صرف مرمت و جانماز
وغیرہ متعلقہ مسجد می شود چند قطعات تواریخ بنای این مسجد کہ جناب مولانا ابو الخیر سید معین الدین
کاظمی منظومہ شعراے لکھنؤ فرستادہ بودند بنا بر ملاحظہ ناظرین زیب ترقیم مے یابند و ہو ہذا

قطعہ تاریخ

بنا مسجد کہ صحنش چون رخ حور از نور — ہر ستونش ساق عرش کبریا یا ساق حور
بہر تاریخ بنائش منشی فکر رسا — در رقم مسجد بنای قبلہ عبد الشکور
۱۲۷۸

دیگر در عربی

اسس العبد مسجد الفرق — جزاہ المہیمن المطلق

اَرخ الفکر ذاک مصراعاً	ذلک المسجد الحرام بحق

وبر صدر دروازہ مسجد این آیۂ کریمہ کندہ است کہ ازان تاریخ بنائش می برآید لیعبدوا اللہ مخلصین لہ الدین حنفاء و اجازت بیعت وخلافت ہر چہار خاندان بسلسلۂ چشتیہ صابریہ از حضرت مولائی و شیخی مولانا حافظ حاجی محمد حسین عمری محب اللّٰہی الہ آبادی یافتہ تالیفات خود را محط انظار اہل علم نمودن اتحاف مورہ و زنبیل است پیش خاقان بقول ع نم چشم قلم را شرم دارم کہ سوی چشمۂ حیوان فرستم تاہم انچہ از بضاعت مزجات باخود دارم مے نگارم

کتب مطبوعہ

فوائد جلالیہ منظومہ فارسی در اصول نحویہ ہموزن دقانیہ مأتہ عامل مطبوعہ دہلی تحفۂ مقبول در فضائل رسول صلعم بزبان اردو مطبوعہ مطبع نظامی طریقۂ حسنہ دربابیات مولد وقیام بزبان اردو مطبوعہ لکھنؤ آداب احمدی دربیان سنن وعوائد بعبارت اردو مطبوعہ بنارس ریاض الصرا تاریخ ایران اندرونی وبیرونی ہند کہ از گورنمنٹ ہند سلامی القواب می یابد اردو مطبوعہ لکھنؤ تحفۃ البحرین دربیان حفظ صحت مشتمل بر قواعد مسلمہ اطبای یونان وہندوستان اردو مطبوعہ لکھنؤ ابنیۃ الاسلام عبارت عربی دربیان ابنیۂ خمسہ اسلام بطور شرح حدیث بنی الاسلام علی خمس الحدیث کہ بدار الخلافہ قسطنطنیہ مطبوع شدہ بحرمین شریفین وبغداد ومصر وبصرہ وشام وتونس وغیرہ تقسیم گشت طب رحمانی بعبارت فارسی مشتمل بر معالجات قلیل الاجزا مطبوعہ اگرہ صحت جسمانی عبارت اردو مشتمل بربیان فصول سگانہ وخواص ماکول ومشروب مطبوعہ نظامے ہر ہفت دربیان اشیای ہفتگانہ عبارت اردو مطبوعہ بلدان کفارۃ الذنوب دربیان ادا کفارہ روزہ ونماز میت وطریق اسقاط فدیہ مطبوعہ آگرہ عجالہ نافعہ متضمن اقوال نصیحت آمیز بعبارت اردو مطبوعہ دہلی تحفۂ خان بہادر دربیان کرسی نامہ قوم بنگیل مطبوعہ الہ آباد

کتب غیر مطبوعہ

فیئۃ اللبیب فیما یسرہ الادیب نثر عربی۔ دریاے لطافت لطائف وظرائف اردو آفتاب حکمت اقوال حکمای سلف اردو۔ تواریخ بنگیل ہند اردو

کتب زیر تالیف اللہم تممہا
تاریخ التواریخ۔ میزان الموازین۔ جغرافیہ عرب۔ تعلیم رحمانے۔ ندیم الاطبا

تکملۃ الکتاب

آنگاہ جلوہ ظہور پذیرد کہ تراجم کامل اعیان افاضل ذیل بحیز تحریر درآیند اسمای شریفہ آنہا بجمعی دیگر کہ بعد ازین قدم بروز در ساحت وجود نہند حوالہ نمودہ مے آید تا کسی موافق بر تکمیل آن گردد وباللہ التوفیق وبیدہ ازمتہ التحقیق۔ قاضی ابراہیم سندی ساکن دربیلہ مضاف سوستان ملک سند از اکابر علما بود۔ قاضی ابراہیم ٹھٹوی نبیرۂ مخدوم نیروز جامع کمالات صوری ومعنوی برآمدہ در عہد شاہجہان بادشاہ افتای شاہجہان آباد وقضاے عسکر داشت میر ابو البقا صاحب تصانیف کثیرہ معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ۔ ابو جعفر عمر لاہوری ابن اسحاق لاہوری بفضل ودانش طاق ودر زہد وتقوی شہرۂ آفاق بود۔ مولوی ابو الحسن ساکن کاندہلہ۔ ملا ابو الحسن کشمیری معروف بشاہم بابا معاصر شہاب الدین محمد شاہجہان بادشاہ بود۔ قاضی ابو الخیر بھکری۔ محمد ابو الخیر ٹھٹوی در فتاوای عالمگیری شریک استنباط مسائل بود۔ قاضی ابو سعید بھکری ولد قاضی زین الدین بوفور فضیلت وحضور قریحت از ممتازان روزگار بود۔ ابو الفتح ولد شیخ الہدایہ خیرآبادی معاصر سلیم شاہ ابن شیر شاہ سور۔ قاضی ابو القاسم بن ملا جمال الدین سیالکوٹی معاصر نور الدین محمد جہانگیر شاہ۔ امیر ابو المعالی برادر امیر علاء الملک تفسیر سورۂ اخلاص ورسالۂ عدالت والموزج العلم از مصنفات اوست در سال ہزار وچہل وشش ہجری بملک بنگالہ وفات یافتہ۔ ملا احمد بتنی گجراتی۔ ملا احمد ٹھٹوی شاگرد شاہ فتح اللہ در عہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ بود۔ مولوی احمد حسن مصنف صراط الاہتداء وغیرہ۔ مولوی احمد گل نائب مفتی بھوپال۔ مولوی احمد شاہ سندی۔ مولوی احمد کبیر ساکن قصبہ پھلواری۔ مولوی سید ارشاد حسین ساکن پٹنہ۔ مولوی ارشاد حسین رامپوری۔ ملا اسحاق رامپوری ولد ملا احمد دلائتی۔ ملا اسحاق بھکری۔ مولوی اسد اللہ ساکن پٹنہ۔ قاضی اسمعیل اصفہانی گجراتی معاصر سلطان محمود بیگڈھ۔ قاضی اشرف حسین ساکن نیوتنی مضاف لکھنؤ۔ مولوی اعز الدین سندیلی ابن سید غلام اولیا مخدوم زادہ قصبہ سندیلہ شاگرد مولوی حیدر علی سندیلی ہیجدہم صفر

سال دوازدہ صد و پنجاہ و شش ہجری فوت شد = مولانا افتخار الدین برنی معاصر علاء الدین خلجی
مولانا افتخار الدین گیلانی معاصر غیاث الدین تغلق = ملا افضل سٹو کشمیری بن ملا حیدر چرخے
در عہد محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ بود = مولوی اکبر علی پشاوری = مولوی آل محمد
ساکن قصبہ پھلواری ضلع پٹنہ = مولوی آل حسن موہانی مصنف رسالہ استفسار در رد عقاید
نصاریٰ = مولوی الفت حسین شیعی مصنف معجزہ فرقان وغیرہ = ملا الہداد سہرندی معاصر
بہلول لودی = مولوی الہداد ساکن کلکتہ = مولوی الٰہی بخش فیض آبادی مصنف عمدۃ المرام
فی تحقیق الجملۃ والکلام = الیاس منجم اردبیلی استاد ہمایون بادشاہ جاگیردار پرگنہ موہان مضاف
لکھنؤ = ملا امام الدین دہلوی در اصل لاہوری است ریاضی دان بود کہ بدہلی توطن گرفتہ شرحی
مختصر بر تشریح الافلاک مصنفہ بہاء الدین آملی در سال یازدہ صد و سہ ہجری نوشتہ کہ بنام التصریح
فی شرح التشریح شہرت دارد = مولوی امام الدین ساکن ٹونک = سید امان قنوجی معاصر
بہلول لودی = مولوی امین اللہ ساکن پھلواری = مولوی امین اللہ مدرس کلکتہ کہ قصیدہ
غرا در نعت رسول اکرم صلعم ازو مشہور است = مولوی امین احمد بہاری = سید امیر احمد نقوی
سہسوانی = مولوی امیر حسن سہسوانی = مولوی امیر الدین ساکن کابری ضلع گیا = مولوی
انوار الحق بنگلوری = مولوی انور علی لکھنوی مصنف انوار الحواشی = بابا خواجہ قاضی اوجین در
در عہد اکبر شاہ بود = مولوی باب اسد جونپوری = ملا بابا قر صباغ کشمیری شاگرد ملا باقر داماد =
ملا باقر لو کشمیری شاگرد ملا باقر صباغ = شیخ بایزید برہان پوری عالم متورع و فاضل متشرع بود
خرقۂ خلافت از شیخ محمد معصوم سہرندی قدس سرہٗ داشت = مولانا بایزید مفتی لاہور در عہد
اکبر شاہ بود = مولوی بدر الدین ساکن قصبہ پھلواری = مولانا بدر الدین واعظ در عہد علاء الدین
خلجی اشاد وعظ بدہلی آمدی و تذکیر گفتی زاہد و متقی بود در تذکیر او جمعیت بسیار شدی و وعظ او در
دلہا کارگر دی و از بکا وقت تذکیر او گرم شدی = بدر الدین بن شیخ ابراہیم سہرندی شارح
خلاصۂ کیدانی = بدر قوام نہروالی بہر دیجی = شیخ بدہ ساکن لکھنؤتی کہ آنرا گوڑ درند یا ہم گویند معاصر
بہلول لودی = مولوی برکت اللہ آبادی = مولانا برہان الدین بھکری در عہد علاء الدین خلجی بود
مولانا برہان الدین بزاز معاصر سلطان غیاث الدین بلبن بود = مولوی بشارت حسین مدرس

مدرسہ رام پور۔ مولوی بشیر الدین قنوجی۔ مولوی بشیر الدین دہلوی۔ حکیم بقاء اللہ خان سندیلی شاگرد حکیم شبر علیخان موہانی ہفتدہم شوال سال دوازدہ صد وشصت وچہار ہجری وفات یافت طبیب حاذق ونباض صادق بود۔ مخدوم بلال سندھی ساکن تلہی از مضافات سوستان ملک سندھ در علم ظاہر شانی عظیم داشت۔ سید بندگی حسن بلگرامی از سادات ترمذی بلگرام ست در عربی وفارسی وہندی استعداد کلی داشت ایمان تخلص میکرد شاگرد میر عظمت اللہ بیخبر بود۔ ملا بڈھن اٹیھوی برادر ملا جیون۔ قاضی پیارہ ساکن لکھنوتی معاصر بہلول لودی۔ ملک تاج الدین گکرامی در عہد جلال الدین خلجی بود۔ تاج الدین کلاہی وسید تاج الدین قاضی اودھ در عہد جلال الدین خلجی بودند۔ شیخ تاج الدین دہلوی در عہد اکبر شاہ بود۔ ملا تقیا از فضلائے عصر بود در تاریخ مہارتی کامل داشت کتابی در ہیئت از مصنفات اوست اولا ملازم عبد الرحیم خانخانان بود بعد از ان منظور نظر اکبر بادشاہ شدہ در عہد جہانگیر ترقی نمودہ بصدارت رسید ومورخ خان خطاب یافت در سال ہزار وبست ہجری درگذشت۔ تقی الدین واعظ معاصر فیروز شاہ بود۔ میر جان محمد بلگرامی عالم وفاضل وحافظ وقاری بی نظیر صاحب فکر رنگین بود بسال ہزار ویکصد وچہل بزیارت حرمین شریفین وعتبات عالیہ شتافت۔ مولوی جعفر علی ساکن کسمنڈے ناظم نظم الفرائض۔ مولوی جعفر علی رام پوری۔ ملا جلال الدین معاصر سلطان شمس الدین التمش۔ قاضی جلال الدین کاشانی ولد قاضی قطب معاصر سلطان غیاث الدین بلبن۔ خواجہ جلال الدین امیر حجہ ونائب وزیر۔ ومولانا جلال الدین بھکری در عہد جلال الدین خلجی بودند۔ مولانا جلال حسام درویش واعظ عہد علاء الدین خلجی تذکرش ممزوج خوف وخشیہ بودی وہم سخنہای ظریف گفتی۔ قاضی جلال الدین ولوالجی در عہد علاء الدین خلجی قاضی ممالک بود۔ مولوی جلال الدین رام پوری مولانا جمال الدین ساطبی از علمای قراءت در عہد علاء الدین خلجی بود۔ مولوی جمال الدین مونگیری مولوی جمال الدین مدراسی۔ ملا جمال ملتانی دانشمند مستعد معاصر جلال الدین محمد اکبر شاہ ملا جمال لاہوری لسبی مردم نیک در شاگردی وی بکمال رسیدند۔ مولوی جمال شاہ صرفی رامپوری مولوی جمیل احمد سہسوانی۔ مولوی جمیل احمد بلگرامی۔ ملا حاجی پانڈی کشمیری شاگرد یعقوب صرفی در عہد نور الدین محمد جہانگیر شاہ بود۔ ملا حاجی گنائی کشمیری عرف ملا رفیقی در اکثر علوم ورسوم [illegible]

چون بایام شاہزادگی عالمگیر قصد خروج بر شاہجہان نمود فتوای آن از علمای آن روی معلے خواست همہ تصدیق خروج کردند مگر ملا حاجی مذکور کنارہ کشی نمودہ گفت ہر چند فسق و فجور از سلطان بظہور آید خروج کہ باعث فتنہ ہست خاصتہ بمقابلہ پدر جائز نیست ۔ ملا حامد جونپوری اکثر کتب متداولہ نزد محمد زاہد دیدہ و بعض علم در خدمت دانشمند خان استفادہ نمودہ در عہد شاہجہان بسلک روزینہ داران منسلک بود و در عہد عالمگیر داخل مؤلفین فتاوای شدہ تعلیم شاہزادہ محمد اکبر سرفرازی یافت ملا حبیب در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ مدرس بود ۔ ملا حبیب کشمیری در عہد نور الدین محمد جہانگیر شاہ میر عدل بود ۔ مولانا حجت ملتانی معاصر علاء الدین خلجی ۔ ملا حسام الدین مورخ لاہوری معاصر جلال الدین محمد اکبر شاہ ۔ مولانا حسام الدین اندرپتی معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولانا حسام الدین مورخ و مولانا حسام الدین شادی معاصر علاء الدین خلجی بودند ۔ مولانا حسام الدین متقی ملتانی از اجلۂ روزگار و کملۂ آن دیار در پاس آداب شرع نہایت اہتمام می ورزید اکثر اوقاتش در عبادات و افادہ طلبہ مصروف بود مرقدش بقریہ حسام پور مضاف ملتان واقع ہست ۔ مولوی حسن جان سندیلی پیش علمای سندیلہ و نیز بخدمت حافظ محمد شوکت علی مختصرات و مطولات گذرانیدہ قریب الفراغ است اللہم بلغہ الی ما مولہ ۔ شیخ حسین تبریزی در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ مدرس دہلی بود ۔ مولانا حمید الدین مخلص و مولانا حمید مقری از علمای قرأت معاصر علاء الدین خلجی بودند ۔ مولانا حمید مفسر سنبھلی معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ ۔ شیخ حمید احمد آبادی معاصر جلال الدین محمد اکبر شاہ ۔ شیخ حمید سندی برادر شیخ رحمت اللہ ولد قاضی عبد اللہ بن قاضی ابراہیم ساکن در بیلہ بحامد والاموصوف و در علوم عقلی و نقلی حظ وافی و در حدیث و تفسیر ید طولی داشت ہمراہ خان اعظم کوکہ بمکۂ معظمہ رفتہ مقتدای اہل حدیث شد ۔ قاضی حماد عباسی ٹھٹوی در فضیلت و کمال اتم و در تقوی و تورع اکرم بود ۔ حمید الدین مسعود لاہوری ابن سعد لاہوری حمید دہر و فرید عصر بود مولوی خادم حسین سندیلی عرف بو علی ابن حکیم بقا اللہ خان سندیلی بتانزدہم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و شصت و پنج ہجری بمقام بھوپال رحلت کرد ۔ مولوی خدا بخش پنجابی ۔ مولوی خلیل الرحمن رامپوری محشی دائر الاصول ۔ خواجہ علی دانشمند از ماوراء النہر در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ بہ ہندوستان قدم آوردہ سود مراسم خسروانہ شد ۔ مولوی سید خواجہ احمد نصیر آبادی

از تلامذہ مولوی سخاوت علی درصورت وسیرت یادگار صلحای سلف بود وے را در باندا دیدم رحمۃ اللہ علیہما۔ خواندمیر مورخ مصنف تاریخ حبیب السیر وخلاصۃ الاخبار ودستور الوزرا در عہد ظہیر الدین محمد بابر شاہ بود۔ مخدوم خیر الدین برہانپوری۔ مولوی خیر الدین مدراسی۔ ملا داود سوستانی صاحب فضل وعلم بود۔ ملا داود مشکوتی کشمیری شاگرد خواجہ حیدر چرخی معاصر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود۔ ملا دانیال چوراسی شاگرد ملا عبد السلام ساکن دیوہ بود۔ شیخ دانیال جونپوری۔ ملا درا ز پشاوری۔ قاضی دنا سوستانی ولد قاضی شرف الدین المشہور بمخدوم راہوار علمای نامدار وقاضی القضاۃ بود بصحبت بسیاری از علمای باطن رسیدہ از فیض یافتہ ودتی بخدمت پدر کسب فضائل نمودہ علم حدیث از مخدوم بلال آموختہ واکثر علوم از خدمت مخدوم محمود فخر بوہرہ ومخدوم عبد العزیز ہروی یافتہ بشردہ تفسیر قرآن مجید بمطالعہ آوردہ معانی ودقائق آن مستحضر ساختہ واز علم جفر وغیرہ علوم غریبہ تعلیمی کامل اندوختہ حافظہ چندان داشت کہ اکثر کتب را ظہر الغیب خواندی مرزا حسن شاہ ازو تلقینہا یافتہ ومخدوم عثمان دیرا او ستاد لقب دادہ بعد وفات بقریہ باغیان مدفون گشت۔ سوستان از نواح سند ست ملا دوست محمد کابلی ابن ملا محمد امیر مؤلف رسالہ عین الاصابہ فی رفع السبابہ۔ مولوی ذوالفقار علی ساکن دیوہ۔ مولوی ذوالفقار علی ساکن کلکتہ۔ مولوی ذوالفقار احمد ساکن بھوپال۔ ملا رجب گنائی کشمیری در عہد محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود۔ شیخ رحمۃ اللہ سندی ولد قاضی عبد اللہ ولد قاضی ابراہیم ساکن در بیلہ بفنون فضل وکمال آراستہ بی النظیر وقت بود رسالہ مناسک حج ازو یادگار اند۔ مولوی رحمت اللہ کرانوی مناظر پادری فنڈر مصنف ازالۃ الاوہام واعجاز عیسوی واظہار الحق وغیرہ نزیل مکہ معظمہ زادہا اللہ شرفا وتعظیما۔ مولوی رستم علی رامپوری بخشی ہیرنامہ در رسالہ مولوی رشید احمد گنگوہی۔ مولوی رضی الدین آلہ آبادی ابن مولوی برکت۔ رضی الدین احمد ساکن پھلواری۔ مولانا رفیع الدین گازرونی معاصر سلطان غیاث الدین بلبن۔ قاضی رکن الدین سامانہ معاصر سلطان غیاث الدین بلبن۔ مولانا رکن الدین سنامی معاصر علاء الدین خلجی۔ سید رکن الدین قاضی کڑا در عہد سلطان علاء الدین خلجی بود۔ مخدوم روح اللہ بھکرے ملا رسنور لاہوری از علماے اسلام وقت خود گذشتہ۔ مولوی ریاضت حسین مؤلف

ریاض العرفان ۔ شیخ زین الدین جوالی معاصر ظہیر الدین محمد بابر شاہ ۔ مولوی زین العابدین قاضی بھوپال ۔ مولانا سراج الدین سجزی معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولوی سراج الدین آلہ آبادی شارح زبدۃ الصرف ۔ قاضی سراج الدین علی خان اقضی القضاۃ کلکتہ بسال دوازدہ صد و بست ہجری کتاب جامع التعزیرات بزبان عربی تالیف کردہ باز بہ ترجمہ آن بزبان فارسی پرداختہ نامش جواہر زواہر نہادہ ۔ مولوی سراج احمد سہارنپوری شارح ترمذی ۔ مولوی سراج احمد سہسوانی ۔ قاضی سدید الدین معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولوی سدید الدین دہلوی ۔ مولوی سعادت علی سہارنپوری ۔ مولوی سعادت علی بہاری ۔ ملا سعد اللہ لاہوری باوجود فضیلت موفورہ روش ملامتیہ داشت ۔ ملا سعد سندی در فضیلت اتم و در کمالات مرجع امم بود ۔ ملک سعد الدین منطقی در عہد علاء الدین خلجی صاحب طبل و نقارہ بود ۔ ملا سلطان از مشاہیر مدرسین عہد اکبر شاہ بادشاہ بود ۔ شیخ سلیمان بلگرامی از علماے عہد اکبر بادشاہ صاحب استعداد بود ۔ میران سید اجی قنوجی عالم مستعد معاصر بہلول لودی ۔ سید محمد بن سعید خان دہلوی دانشمند مستعد معاصر بہلول لودی ۔ مولوی سید محمد کالپوی مدرس سیہور محروسہ بھوپال ۔ مولوی سید میان ساکن سورت از اساتذہ مولوی سید عبد الفتاح گلشن آبادی بود ۔ مولوی سیف الدین مدرس مدرسہ رامپور ۔ ملا شاہ محمد شاہ آبادی ماہر ریاضی و نجوم معاصر اکبر شاہ ۔ مولوی شاہ محمد خان رامپوری ۔ شاہ امیر از علمای صوفیہ آگرہ معاصر اکبر شاہ بود ۔ قاضی شایندہ سوستانی از اجلۂ علما و اتقیاے روزگار بود شریعت را با طریقت و طریقت را با لوان حقیقت داشتہ خلف ارشد شیخ میر محمد المشہور بہ میان میر لاہوری ست کہ بسال ہزار و چہل و پنج ہجری رحلت فرمودہ ۔ مولانا شرف الدین ولوالجی معاصر غیاث الدین بلبن ۔ قاضی شرف الدین سرباہی معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولانا شہاب الدین خلیل در عہد علاء الدین خلجی بود و در تذکیر طریقۂ خوف و خشیہ را مراعات کردی و نظم خواندی و بیشتر تفسیر قرآن مجید بیان فرمودی و قصص و حکایات سلوک و مآثر علمای آخرت گفتی و در تذکرا و جمعیت بسیار شدی و سامعان را رقتی تمام بودی ۔ مولانا شہاب الدین ملتانی معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولوی شہاب الدین احمد ساکن نسہ

ضلع پٹنہ۔ خواجہ شمس الدین خوارزمی استاد مولانا نظام الدین اولیا قدس سرہ معاصر غیاث الدین بلبن۔ مولوی شمس الدین بدایونی بن مولوی محمد علی عثمانی بدایونی محشی شرح وقایہ۔ قاضی شمس الدین مراجی عالم متبحر معاصر غیاث الدین بلبن۔ مولانا شمس الدین ثم معاصر علاء الدین خلجی۔ قاضی شمس الدین گازرونی معاصر علاء الدین خلجی۔ شیخ شمس الدین جونپوری برادر خرد شیخ محمد باہ جونپوری در عہد عالمگیر بدرس علوم و سلوک در جونپور اشتغال داشت۔ مولانا شمس الدین باخرزی معاصر سلطان فیروز شاہ۔ شمس خان لاہوری ملای صاحب استعداد معاصر اکبر شاہ۔ مولوی شمس الاسلام بدایونی عالم مستعد بود۔ ملا شیر جی لاہوری ابن قاضی عبد الحی ساکن قصبہ کوکوال من اعمال پنجاب فاضلی مستعد بود۔ ملا صالح سہروردی در عہد سلطان بہلول لودی بود۔ خواجہ صادق کشمیری معاصر جہانگیر بادشاہ۔ مولانا صدر جہان از اجلہ علماے گجرات است بورع و تقوی متصف ہموارہ بطلبہ علوم درس میداد مولانا شیخ احمد بن شیخ برہان از تلامذہ وی است و بحضرت سید محمد المشہور بشاہ عالم گجراتی انکاری داشت کہ آخرش مبدل باعتقاد گشت۔ صدر جہان قنوجی از سادات رفیع الشان بامر فتوے در عہد عالمگیر ممتاز بود۔ مولانا صدر الدین گندھک معاصر علاء الدین خلجی۔ مولانا صدر الدین تاری معاصر علاء الدین خلجی۔ قاضی صدر الدین عارف در عہد علاء الدین خلجی صدر جہان بود۔ شیخ صدر الدین ٹھٹوی اجل علما و افضل اتقیا معاصر نظام الدین شاہ سندھ بود جامعیت علوم بدان غایت داشت کہ ہزارہا شاگرد را بمرتبۂ کمال علمی رسانید و اگر بورود سید محمد جونپوری مدعی مہدویت بمخاصمتش پیش آمدہ آخر بدیدن سید محمد داخل زمرۂ مریدان راسخ گردیدہ۔ سید صدر الدین قنوجی از اعاظم علمای بلدہ قنوج بعہد سلطان سکندر لودی در سال ششصد و چہار ہجری بودہ مدام ملازم رکاب سلطان می بود۔ قاضی صدر الدین لاہوری در علوم عقلیہ و نقلیہ مہارت کامل داشت۔ سید صفای بھکری صاحب علم و عمل سرآمد فضلای اجل و شیخ الاسلام بھکر بود در سال نہصد و نود و یک ہجری درگذشت۔ بھکر شہری است از مضافات سندھ۔ مولانا صلاح الدین ستری معاصر علاء الدین خلجی از مدرسین نامور بود۔ قاضی صوفی در عہد اکبر شاہ قاضی لاہور بود۔ مولانا ضیاء الدین بیانہ در عہد علاء الدین خلجی صدر جہان بود۔ قاضی ضیاء الدین المخاطب بقاضی خان معاصر

قطب الدین مبارک شاہ بود۔ خواجہ ضیاء الدین واعظ مصنف مناقب ابرار وغیرہ۔ قاضی ظہیر الدین معاصر سلطان غیاث الدین بلبن۔ مولانا ظہیر الدین لنگ۔ مولانا ظہیر الدین بھکری معاصر علاء الدین خلجی بودند۔ ملا عالم بھکری عالم علوم ظاہر و باطن بود۔ قاضی عباس برہانپوری ولد قاضی نصیر الدین دانشمند متبحر بود شاہجہان بادشاہ بفراوان اعزازش طلبید و بعنایات شاہی مباہی شدہ بوطن مراجعت نمودہ درگذشت۔ شیخ عبد اللہ متقی ابن مولانا سعد اللہ ساکن دربیلہ ممالک سند در علم تفسیر و حدیث بی نظیر وقت بود در سال نہصد و چہل و ہفت ہجری بگجرات رفتہ از انجا برفاقت قاضی عبد اللہ ساکن دربیلہ بحرمین شریفین رفتہ اوقات عزیزیا ختم رسانیدہ در ہمہ علوم تصانیف و رسایل خوب دارد۔ خواجہ عبد اللہ خانی کشمیری۔ ملا عبد اللہ ملارتی کشمیری در عہد شاہ جہان از علمای نامور بودند۔ بابا عبد اللہ بن مسعود کشمیری معاصر جہانگیر بادشاہ بود۔ مولوی عبد اللہ مصنف تحفۃ السند۔ قاضی عبد اللہ سندی ولد قاضی ابراہیم ساکن دربیلہ فضائل از خدمت مخدوم عبد العزیز ابہری آموختہ تقوی کامل و ورع شامل داشت بعد فتح شاہ بیگ اندربیلہ باغیان بقتل نمودہ در سن نہصد و سی و چہار ہجری بگجرات دکن آمدہ وازانجا بمدینہ طیبہ رفت و سکونت مدام اختیار فرمودہ درگذشت۔ ملا عبد اللہ سیالکوٹی بن ملا عبد الحکیم بگر و آوری علوم از پدر فائق بر آمدہ۔ مولوی عبد اللہ ساکن موضع بھکرا سواد بنون ممالک پنجاب مصنف رسالہ کشف الحال عن التعزیر بالمال۔ مولوی عبد اللہ ٹینی۔ مولوی عبد اللہ دہلوی۔ مولوی عبد اللہ رامپوری۔ مولوی عبد اللہ سہارنپوری۔ مولوی عبد اللہ محمد آبادی مصنف عرفان الرفان۔ مولوی عبید اللہ رامپوری۔ مولوی عبید اللہ مدرس جامع مسجد بمبئی۔ مولوی عبد الباری مصنف اعلام الاخیار وغیرہ۔ مولوی عبد الباری ساکن کلکتہ۔ مولوی عبد الباری ساکن بردوان۔ ملا عبد الباقی بنگالی شاگرد ملا محمود جونپوری کہ ہمین صحبتش دانشمند بر آمدہ بعد رحلتش در جونپور ماند در اکثر علوم خصوصاً در معقولات یگانہ بود و از علماے آنجا گوے سبقت مے ربود بدرگاہ عالمگیر رسیدہ موضعی بجمیع نہصد روپیہ سیورغال یافتہ مراجعت نمودہ و در آنجا بدرس طلبہ علوم عمر عزیزش بسر فرمودہ۔ ملا عبد الجلیل در عہد اکبر شاہ مفتی لاہور بود۔ مخدوم عبد الجلیل ٹھٹھوی در فضیلت اشہر ایام اصلش از بندر لاہری است در عہد شاہجہان بود

پسرانش ابوالفتح ومحمد شریف ومحمد شفیع ہر یک از فضیلت وقابلیت نامور بودند۔ مولوی عبدالحق کانپوری شمس العلما۔ مولوی عبدالحق پنجابی۔ مولوی عبدالحق سہارنپوری۔ ملا عبدالحکیم بن ملا عبدالکریم کشمیری در عہد عالمگیری بود۔ مولوی عبدالحکیم واحسنا مصنف عشرہ کاملہ وغیرہ۔ مولوی عبدالحلیم سہارنپوری۔ مولوی عبدالحمید رامپوری۔ شیخ عبدالحی ولد شیخ جمال کنبوہ دہلوی معاصر سلطان سلیم بود۔ میر عبدالحی خراسانی در عہد اکبرشاہ صدرالافاضل بود۔ مولوی عبدالخالق دیوبندی۔ ملا عبدالرحمن ساکن سیکری معاصر بہلول لودی۔ مولانا عبدالرحمن ٹھٹھوی در علوم عقلیہ ونقلیہ بی نظیر بود بافادۂ دینی می پرداخت معاصر مرزا عیسی ومرزا باقی۔ ملا عبدالرحمن بوہرہ احمدآبادی وملا عبدالرحمن لاہوری معاصر اکبرشاہ بودند۔ قاضی عبدالرحمن سندی از اجل علما وافضل فضلا از عہد شاہجہان تا عہد عالمگیر متولی نذر حرمین شریفین بودہ جاگیر مشروط الخدمت داشت بمدینہ طیبہ رحلت فرمودہ در قبر محمد حیات سندی مدفون گردیدہ۔ مولوی عبدالرحمن ساکن پھلواری۔ مولانا قاری عبدالرحمن پانی پتی۔ ملا عبدالرحیم کشمیری در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبدالرحیم رامپوری۔ مولوی عبدالرحیم جونپوری۔ ملا عبدالرزاق پانڈی کشمیری۔ وملا عبدالرزاق محشی تجرید ومصنف رد محاکمات در عہد شاہجہان از علمای نامدار کشمیر بودند۔ ملا عبدالرزاق کشمیری شاگرد خواجہ حیدر چرخی در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبدالرسول سہارنپوری مصنف متن متین در نحو۔ ملا عبدالرشید نندگر کشمیری شاگرد محمد افضل چرخی در عہد عالمگیر بود۔ مخدوم عبدالرشید ساکن بالہ کنڈی ممالک سند از اجل علما واکمل اتقیا بود جمع کلان از و باستفادہ کمال علمی وعملی رشید روزگار شدند۔ مولوی عبدالسبحان پشاوری۔ ملا عبدالسلام ساکن دیوہ شارح تہذیب المنطق مناصول شاگرد ملا عبدالسلام لاہوری بود۔ مولوی عبدالسلام آروی۔ مولوی عبدالسلام پانی پتی۔ ملا عبدالشکور لاہوری در عہد اکبرشاہ قاضی جونپور بود۔ مولوی عبدالشکور فیض آبادی۔ مولوی عبدالصمد پشاوری۔ مولوی عبدالصمد سہسوانی۔ مخدوم عبدالعزیز کاہانی ساکن کاہان مضافات سوستان ملک سند محدث ابہر عزیز مصر تبحر وتدقیق وبرگزیدہ کشور تحقیق بادولپسر والا گہر سر لسبر علم وہنر انتہی مولانا اثیرالدین ومولانا یار محمد بزبان بجام فیروزند بہ سبب خروج شاہ اسمعیل باغی از ہرات بموضع کاہان قدوم آوردہ آن سرزمین را بنشر علوم منور ساختہ ہمدران جا رحل اقامت

انداختند وہمانجا چشم از مطالعہ نسخہ حیات پوشیدند تصانیف عربیہ چون شرح مشکوٰۃ وحواشی اکثر کتب متداولہ ازانہا یادگار ماند۔ مولوی عبدالعزیز دریابادی۔ مولوی عبدالعزیز لکھنوی مؤلف پیغام محمدی وغیرہ۔ حافظ عبدالعلی رام پوری بن ملا محمد عمران بن ملا محمد غفران در سال دوازدہ صد و نود و ہفت ہجری وفات یافتہ۔ مولوی عبدالعلی بن مولوی فضل الرحمن رامپوری مولوی عبدالعلی ساکن ڈومری ضلع پٹنہ۔ مولوی عبدالعلی ساکن جالیس۔ سید عبدالفتاح گجراتی معاصر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر۔ ملا عبدالقادر اخوند معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ۔ مولوی عبدالقادر سندیلی از اولاد امجاد مولوی حمداللہ شارح سلم نوزدہم ذیحجہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری رحلت کرد۔ مولوی عبدالقادر رامپوری۔ مولوی عبدالقادر باعسکظہ ساکن بمبئی۔ مولوی عبدالقادر ساکن تھانہ ضلع بمبئی۔ مولوی عبدالقادر ساکن ہوگلی عالم باعمل صاحب تصانیف دہم ذیقعدہ سال سیزدہ صد و ہفت ہجری عبدالطاہر را عقب خود گذاشتہ رحلت کرد۔ مولوی عبدالقدوس بنگلوری۔ میر عبدالقدوس لکھنوی ابن سید عابد دانشمند کامل تحریر دقت صاحب شان و مستغنی در ابنائے جنس بر آمدہ در ہزار و صد و چہل و شش ہجری وفات یافتہ آیہ کریمہ یکرمون فی جنات النعیم مطابق واقع است ملا عبدالقوی احمد آبادی برہانپوری عالمگیر ویرا مخاطب باعتماد خان کرد و اکثری را بالفظ اخوند خواندے مولانا عبدالکریم شروانی معاصر غیاث الدین تغلق۔ سید عبدالکریم قنوجی ابن سید محمد قنوجی در عہد عالمگیر مشغول بدرس متداولات بود۔ قاضی عبدالکریم کشمیری شاگرد ملا ابوالفتح در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبدالکریم ساکن ٹونک ناظم رسالہ سبیل الرسول فی الناسخ والمنسوخ۔ مولوی عبدالکریم رامپوری۔ ملا عبداللطیف ساکن دریائے مالک سند عالم بلیغ بود حاشیہ بر شرح ملا جامی جابجا دارد و در بحث الکلام ما تضمن کلمتین حقیقۃ او حکما ای یکون کل واحدۃ منہا فی ضمنہ فالمتضمن اسم فاعل ہو المجموع والمتضمن اسم مفعول کل واحد من الکلمتین فلا یلزم اتحادہما درین دو بیت توجیہ کردہ تمام زبیہ ہیئت مجموعیش ؎ اسم فاعل را تضمن می شمر ؎ در نخواہی اسم مفعولی از وبہ ہیئت افرادیش را کن نظر؎ شیخ عبداللطیف برہان پوری معاصر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود۔ مولوی عبداللطیف دہلوی۔ مولوی عبداللطیف فقیہ رامپوری۔ مولوی عبدالمجید برہان پوری۔

ملا علی النبی کشمیری در عہد عالمگیر بود ـ مولوی عبد الوہاب ساکن سوات بنیرے قاضی عبد الوہاب
کنبی ساکن قصبہ مونگی کہ در علم فقہ و اصول مہارت کامل داشتہ در عہد عالمگیر قاضی عسکر بود ـ ملا
عثمان گجراتی از علمای قرأت ـ ملا عثمان سامانہ و ملا عثمان بنگالی سنبھلی از علمای مورد عہد اکبر شاہ
بودند ـ خواجہ عزیز الدین صوفی مؤلف تحفۃ الابرار فی کرامۃ الاخیار معاصر غیاث الدین تغلق بود ـ
عزیز الدین خالدخانی مؤلف دلائل فیروزی در علم نجوم معاصر سلطان فیروز بود ـ ملا عصام الدین
معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ ـ علاء الدین تاجر و علاء الدین کرک و علاء الدین صدر الشریعۃ و
علاء الدین مقری علمای نامدار در عہد علاء الدین خلجی بودند ـ مولانا علاء الدین اصولی بدایونی
سید علاء الدین اودہی ـ امیر علاء الملک مرعشی در عہد شاہزادہ شجاع بود کتاب مہذب در منطق
و انوار الہدی در الہیات و صراط الوسیط در اثبات واجب از تصانیف وے یادگار اند ـ
مولانا علم الدین نبیرۂ شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی در عہد علاء الدین خلجی بود ـ مولوی علی اعظم
ساکن پھلواری ـ مولوی علی اکبر الہ آبادی مصنف فصول اکبری و اصول اکبری ـ ملا علی الماس
کشمیری شاگرد ملا جوہر ناتھ در عہد شاہجہان بود ـ علی بن احمد غوری ساکن کرآگہ متصل ملک پورات
از مریدان شیخ رکن الدین قدس سرہ بود از تصانیف اوست کنز العباد فی شرح الاوراد مصنفہ
بہاء الدین قدس سرہ ـ خواجہ علی ہنو کشمیری شاگرد ملا شمس پال در عہد جہانگیر شاہ بود ـ ملا علی لیتک
کشمیری معقولی میانہ قد بود جہانگیر شاہ او را لیتک میگفت ہمان شہرت یافت چنانچہ سال فوتش
ہم در مصرع وای لیست و بلند ہمت کرۂ یافتہ اند ـ مولوی علی حبیب سجادہ نشین پھلواری ـ
مولانا علی شاہ جاندار از اکابر علمای وقت و مرید شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ بود کتاب
خلاصۃ اللطائف در تصوف از تصانیف اوست ـ ملا علی قاری ٹھٹوی در فضیلت افضل بود
در قرأت اکمل بعہد مرزا جانی بود ـ ملا علی گرد ملای مستعد معاصر اکبر شاہ بود ـ ملا عماد الدین معاصر
شمس الدین التمش بود ـ مولانا عماد دانشمند متبحر در زمان سلطان محمد تغلق شاہ دہلی مردی
بزرگ و راست گو و حق شناس بود میگویند کہ محمد تغلق در ایام غرور سلطنت خود گفتہ بود کہ فیض خدا
منقطع نیست چرا باید کہ فیض نبوت منقطع شود اگر کسی حالا دعوی پیغمبری کند و معجزہ نماید تصدیق میکنید
یا نہ مولانا عماد برفور گفت کہ گہ بخورد چہ میگوئی محمد تغلق حکم کرد کہ او را ذبح کنند و زبانش برآرند رحمۃ اللہ علیہ

مولانا عماد الدین حسام در عہد علاء الدین خلجی تا بست سال تذکیر گفته در تذکیرش معتبران و دانشمندان و کاملان و فاضلان و شاعران حاضر می شدند ۔ مولانا عماد الدین محمد طارمی طارم در حوالی شیراز است از انجا بگجرات آمده بخدمت ملک قطب الدین که خلیفه خاص حضرت سید محمد المشهور بشاه عالم بودند مرید گشت ۔ چنانچه در علوم ظاہری نظیر آفاق بود و در علم باطن ہم طاق گردید بارشاد و ہدایت خلق مشغول شد ۔ میان وجیه الدین گجراتی از ارشد تلامذه وی بود ۔ سید عنایت الله مجددی بالاپوری عامل کامل و فاضل لاثانی مشہور و معروف وقت خود بود در سال یازده صد و ہشتده ہجری رحلت فرموده ۔ مولوی عنایت احمد ساکن پٹنه ۔ مولوی عنایت الله ساکن بردوان ۔ مولوی عنایت حسین ساکن مونگیر ۔ قاضی غضنفر سمرقندی در عہد جلال الدین محمد اکبر شاه بہندوستان قدوم آورده منصب اقضی القضاة ولایت گجرات یافته انصرام عہدهٔ خود بدیانت میکرد در علوم متعارفه یگانه بود ۔ سید غضنفر ابن سید جعفر نہروالی منسوب بنہرواله گجرات ۔ مولوی غلام اکبر خان مصنف ہدایة المنکرین وغیره ۔ غلام علی کور از اجلهٔ افاضل عہد اکبر شاه بود ۔ مولوی غلام حسین بنگالی ۔ مولوی غلام سبحان قاضی القضاة کلکته ۔ مولوی غلام نبی شاہجہانپوری محشی میر زاہد رساله ۔ مولوی غلام علی ساکن مبری احاطهٔ مبنی ۔ مولوی غلام احمد نصیر آبادی ۔ مولوی غلام محمد ہوشیارپوری ۔ ملا غوثی گجراتی ۔ مولانا غیاث بہروچی ۔ سید فاضل معاصر اکبر شاه بادشاه بود ۔ حکیم فتح الله گیلانی از اطبای عہد جلال الدین محمد اکبر شاه بادشاه بود کتب طبیه بتحقیقات تمام خوانده و در ہیئت نیز ماہر بود و شرح قانون شیخ الرئیس بفارسی نوشته ۔ قاضی فتح علی قنوجی شاگرد مولوی علی اصغر قنوجی در ہر علوم متداوله مناسبتی داشت حاشیه شرح تہذیب جلالی و شرح مقامات حریری از تالیف اینست او ست ۔ مولوی فتح علی بردوانی ۔ مولوی فتح علی جونپوری عالم متبحر عم مولوی معشوق علی جونپوری طبع موزون داشت خصوصاً در بدیه گوئی تاریخ شہرهٔ آفاق بود ۔ قاضی فخر الدین در عہد جلال الدین خلجی علامه عصر بود ۔ مولانا فخر الدین بانسوی و مولانا فخر الدین مقاتل معاصر علاء الدین خلجی بودند ۔ مولوی فخر الدین لکھنوی ۔ مولوی فخر الدین علی خان شافعی المذہب قاضی چینا پٹن ۔ مولوی فدا حسین ساکن ضلع پٹنه ۔ فرید بنگالی دانشمند متبحر و محدث معاصر جلال الدین محمد اکبر شاه بود ۔ ملا فضلی ملتانی از اکابر علماے عصر خود بود ۔ مخدوم

فضل اللہ ٹھٹوی نحریر دقت جامع فضائل قدسیہ حاوی معارف انسیہ محلی حلیہ ورع و تقوی
ہموارہ بدرس علوم اشتغال داشت معاصر مرزا عیسی و مرزا باقی ۔ مولوی فضل اللہ لکھنوی ۔
مولوی سید فضیلت حسین ساکن ضلع پٹنہ ۔ مولوی فضل اللہ بنگلوری ۔ مولوی فصیح الدین
از علمای کاملین بلدۂ قنوج بود عمر شریفش بدرس و عبادت بسر برد ۔ مولوی فیض الحسن لاہوری
کہ بتدریس علم ادب یگانۂ روزگار بود بتاریخ دوازدہم جمادی الاول سال یکہزار و سہ صد و چہار
ہجری ازینجہان رحلت فرمود ۔ مولوی فیض اللہ پنجابی ۔ مولوی فیض الحسن سہارنپوری مصنف
تحفۂ صدیقہ در شرح حدیث ام زرع ۔ میان قادن پسر شیخ جونو دانشمند معتبر در عہد بہلول لودی
بود ۔ سید قادری بلگرامی ابن حافظ ضیاء الدین بلگرامی حاج الحرمین الشریفین فاضل و حافظ
و قاری قرآن بوده و در وطن گوشہ گرفتہ بعبادت معبود حقیقی اشتغال داشت بسال ہزار و
یکصد و چہل و چہار ہجری درگذشت ۔ قاسم ترمذی کشمیری در عہد عالمگیر از علمای نامدار وقت
ملا قاسم واحد العین قندھاری در عہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ از عمدہ ترین مدرسین علوم عقلیہ
و نقلیہ بود ۔ مولوی قاسم علی سندیلی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی شاگرد پدر خود مردی فاضل و کامل
کثیر الدرس بود و بزیارت بیت الحرام مشرف گشتہ ۔ مولوی قدرت اللہ برہانپوری ۔ مولانا
قطب الدین نافلہ معاصر غیاث الدین بلبن ۔ ملک قطب الدین سہرندی در عہد بہلول لودی
بود ۔ شیخ قطب برہان پوری ۔ فاضل متورع حافظ جید تیرانداز مقری بود اشعار عرب بسیار بخاطر داشتہ
و خوب می خواند و باوجود وفور فضائل غربت و مسکنت مفرط داشتہ بماہ رمضان بہ پیش امامی
عالمگیر بادشاہ معزز می بود و نیز بتعلیم شاہزادہ معظم مفتخر بود و در پنجم سال جلوس عالمگیر بدار الخلافہ
شاہجہان آباد برحمت حق پیوست ۔ مولوی سید کاظم علی دریابادی بن سید قاسم علی چہاردہم
ربیع الاول سال سیزدہ صد و پنج ہجری رحلت کرد ۔ ملا کبیر الدین مورخ در عہد علاء الدین خلجی بود ۔
مولوی کبیر خان قاضی محمد پور احاطہ مبئی ۔ شیخ کبیر ناگوری از اولاد شیخ فرید بن عبد العزیز بن شیخ
حمید الدین صوفی ناگوری است بزرگ صاحب مقامات جامع علم ظاہر و باطن کتاب ذہن کہ حاشیہ
فنون شرح مصباح است از تصانیف ویست بجہتہ تفرقہ کہ در ناگور از دست کفار آن دیار واقع
شدہ بود بجانب گجرات رفت و ہمانجا توطن پذیرفت رحمۃ اللہ علیہ ۔ شیخ کبیر و لد ملا منور در صغر سن

بکمال رسیده و از پیران در گذرانیده اکثری کتب متداوله در ملازمت پدر و خسر بزرگوار خویش که سعد الله
بنی اسرائیل بود تحصیل نموده طریق صحبت و اختلاط را نیکو ورزیده بحکم جلال الدین محمد اکبر شاه
بهمراهی پدر در پرگنه بجواره و دامن کوه شمالی رفته بضبط و ربط آن نواحی مشغول بود ۔ مولانا کریم الدین
در عهد علاء الدین خلجی تذکیر گفتی و در بیان تحمید و نعت نظم جدید مناسب آوردی چونکه آواز خوش داشت
سخنهای او در عوام بیفتادی و جمعیت کثیر هم بنودی ۔ مولانا کریم الدین ٹھٹوی جامع فضائل و کمالات
قامع رذایل معضلات بزهد و تقوی نامور معاصر ملا عبدالرحمن ٹھٹوی بود ۔ مولانا کریم الدین جوهری
در عهد علاء الدین خلجی بود ۔ ملا کمال رامپوری بس نامور زیست ۔ مولانا کمال الدین کولی در عهد
علاء الدین خلجی بود ۔ مولانا کمال الدین اودهی و کمال الدین سامانه در عهد فیروز شاه از علمای نامور
بودند ۔ قاضی گهاسی آله آبادی شاگرد و خلیفه شیخ محب الله آله آبادی ۔ شاه گدای کشمیری در عهد
جهانگیر شاه از علمای نامور بود ۔ مولوی گلزار علی پھلواری را بس موزون است ۔ مولوی لطف حق
ساکن تیجاپور گجرات ۔ مولوی لطف علی ساکن ضلع پٹنه ۔ مولانا لطیف مقری از علمای قرات
در عصر علاء الدین خلجی بود ۔ مولانا میران ماریکله معاصر علاء الدین خلجی ۔ مبارز خان سلطانپوری
معاصر ملا نظام الدین سهالوی رساله مبارزیه در علم کلام از مولفات اوقتنی است بس متین ۔
ملا مجنون کشمیری معاصر شاهجهان بود ۔ شیخ محمد اشرف شطاری لاهوری بصلاح و فضیلت نامور
معاصر عالمگیر بود ۔ مولوی محمد ادریس سلهٹی محشی جمع الجوامع سیوطی ۔ مولوی محمد اسرائیل سلهٹی محشی تفسیر
بیضاوی و صدرا ۔ مولوی محمد علی ساکن تھانه مؤلف کشاف اصطلاحات الفنون ۔
قاضی محمد افضل بهکری ۔ ملا محمد افضل کشمیری معاصر جهانگیر شاه بود ۔ ملا محمد اکرم لاهوری متداولات
را بارها درس گفته بحلم و بردباری و صلاح و پرهیزگاری موصوف معلم شاهزاده کامبخش بود ۔
قاضی محمد احمدآبادی مرید حضرت قطب العالم احمدآبادی قدس سره بود و پراسه پسر انند یکی قاضی حمید
که از قاضی چاپانده شهرت دارد و پدر قاضی محمود دریائی دوم قاضی العالم شاه جهاد سوم قاضی حامد
هر سه برادران مرید و خلیفه حضرت شاه عالم احمدآبادی قدس سره بودند ۔ قاضی العالم شاه حماد
دوازده سال در طلب علم پیش مولانا میانجی گجراتی صرف کردند و دوازده سال بجهاد کفره در لباس
سپاهیان بسر بردند و دوازده سال ترک همه کرده بخدا مشغول شدند از بد و شعور اکل حلال و صدق

مقال لازم حال خیر مآل شان بود تا اینکه تقوی شان در مرکب شان هم اثر کرده بود هرگز کاه و دانه
حرام نمی خورد و بشب خواب کمتر میکردند از بس که مظهر جلال بودند کسی را مجال نبود که به منظر شان بیاید
اغلب اوقات در پرده جا داشتند خادم طومار حاجات ارباب احتیاج از پس پرده میخواند ایشان
در جواب بعضی میفرمودند که میدهیم و برای بعضی نمیدهیم فرمودند لهذا علمای وقت فتوی بر قتلش دادند
حاجی محمد افضل سیالکوتی ـ خواجه محمد امین ولی اللهی ـ ملا محمد امین کشمیری معاصر عالمگیر بود ـ ملا محمد باقر
کشمیری معاصر شاهجهان بود ـ شیخ محمد بهروچی ـ ملا خواجه محمد توپیگر کشمیری معاصر عالمگیر بود ـ
مولوی محمد جیلانی رام پوری مصنف جنگنامه ـ قاضی محمد حسین جونپوری از علم و فضل نصیبی وافر داشت
در عهد شاه جهان قاضی جونپور بود و در اوائل عهد عالمگیر بقضای اله آباد ممتاز شده در سن هفتم
جلوس عالمگیر بحضور آمده باضافه منصب و احتساب لشکر سرفراز گردید و در تالیف فتاوے
عالمگیری بسی سعی نموده ـ مولوی محمد حسین مصنف اشاعة السنه وغیره ـ مولوی محمد حسین مصنف
تیغ فقیر و حربه فقیر وغیره ـ مولوی محمد حسن امروهوی مؤلف تفسیر معاملات الاسرار فی مکاشفات
الاخبار معروف بتفسیر حضرت شاهی ـ مولوی محمد حسن اسرائیلی سنبهلی ـ ملا محمد دماغی تهتوی
در عهد شاهزادگی پیش امام شاهجهان بادشاه بود ـ شیخ محمد سعید سرهندی ابن حضرت شیخ احمد
مجدد الف ثانی خلیفه پدر خود بود فاضل متشرع و عالم متورع پیوسته بارشاد طالبان خدا
و درس علوم اشتغال داشت بحاشیه بر حاشیه خیالی نوشته بصحبت عالمگیر رسیده رعایت کلی یافته
مولوی محمد شاه مصنف مدار الحق ـ ملا محمد صادق تهتوی ـ ملا محمد صالح معاصر جهانگیر شاه بود ـ
ملا محمد صالح گجراتی ـ مولوی محمد صدیق اصولی پشاوری ـ مولانا محمد صدیق ملتانی گجراتی مولوی
محمد عادل از ابتدا تا انتها کتب درسیه بخدمت مولانا محمد سلامت الله گذرانیده الحال جانشین
مولانا موصوف بکانپور هستند و بهدایت و ارشاد خلائق صارف الاوقات اند سلمه الله تعالی ـ
شاه محمد عاشق پهلتی ـ بابا محمد عثمان کشمیری ابن شیخ محمد فاروقی از تلامذه ملا سعد الدین صادق وغیره
علمای کشمیر بود و نیز بخدمت مولانا شاه ولی الله دهلوی رسیده اجازت حدیث و فقه یافته
مولوی محمد عمر دهلوی ابن مولوی کریم الله دهلوی در دوازده صد و شصت و هشت هجری
متولد شده و پیش والد ماجد خود تربیت و تعلیم علوم رسمی یافته بدرس و تدریس اشتغال دارد

کشمیری معاصر عالمگیر بود۔ ملا ناصر در عہد اکبر شاہ قاضی آگرہ بود۔ مولوی ناصر علی غیاثپوری مؤلف
مناصر الحسنات و عناصر البرکات وغیرہ۔ ملا نازک کشمیری در عہد عالمگیر بود۔ مولوی نجف حسین
سندیلی نوزدہم محرم سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری بمقام اجمیر رحلت کرد۔ مولانا نجم الدین
دمشقی شاگرد مولانا فخر الدین رازی معاصر غیاث الدین بلبن۔ مولانا نجم الدین انتشار معاصر
علاء الدین خلجی۔ مولانا نجیب الدین شادی معاصر علاء الدین خلجی۔ مولوی نذیر حسین محدث
مصنف معیار الحق وغیرہ۔ ملا نسیم منطقی رام پوری۔ مولانا نصیر الدین غنی و مولانا نصیر الدین
ساکن کڑا و مولانا نصیر الدین صابونی در عہد علاء الدین خلجی علمای نامور بودند۔ سید نظام الدین ٹھٹھوی
در فقہ ادق انام و در علوم اعلم کرام برآمدہ بجذبۂ طبع گرائیدہ سوی شاہجہان آباد شتافت و در تالیف
فتاوے عالمگیری بسی مشکلات حل کردہ۔ ٹھٹھہ شہریست از توابع سندھ۔ مولانا نظام الدین کلاہی
معاصر علاء الدین خلجی۔ مولانا نظام الدین علی معاصر بابر بادشاہ۔ ملا نظام الدین ہروی مصنف
طبقات اکبری۔ شیخ نظام تھانیسری ابن شیخ عبد الشکور باوجودیکہ تتبع متداولات ننمودہ و از کتب
صوفیہ مطالعہ نکردہ بود نسخہ در تصوف تصنیف فرمودہ کہ جملہ پسند عارفان است و نیز تفسیری
املا کردہ کہ معنی آن ہمہ در قالب تصوف ریختہ۔ قاضی نعمت اللہ عباسی ٹھٹوی نسبش بآل عباس
رضی اللہ عنہ منتہی می شود وی از احفاد واماندگان عہد گماشتگان خلفاے عباسیہ در عہد جام
صلاح الدین بن جام تماچی بادشاہ سندھ اقدم علما و اکرم اتقیا بود۔ مولوی نعیم الدین ابن مولوی
فصیح الدین قنوجی تلمیذ مولوی عبد الباسط قنوجی شرح تصدیقات سلم العلوم و حاشیۂ صدرا از تصانیف
اوست۔ شیخ نور الدین کنبوہ لاہوری ملا مستعد در عہد اکبر شاہ بود۔ مولوی نور کریم دریابادی
ملا نور محمد بہکری۔ مولوی واجد علی مؤلف رسالہ معروف العرفان۔ مولانا وجیہ الدین مطہر و مولانا
وجیہ الدین پائلی و مولانا وجیہ الدین رازی علمای عہد جلال الدین خلجی اند۔ مولوی وحید الحق بہاری
بست و چہارم صفر سال ہزار و دو صد ہجری وفات یافت کتاب زاد الآخرت او شرح کلمہ طیبہ
ذکر الصلاۃ و قرۃ العاشقین فی حلیۃ سید المرسلین و رسالہ تحقیق الایمان ازو یادگار اند رحمۃ اللہ علیہ
مولوی وحید الزمان بن مولوی مسیح الزمان لکھنوی مؤلف نور الہدایہ ترجمہ شرح وقایہ۔ مولوی
وکیل احمد مؤلف رسالہ ہدی العرفان۔ قاضی ولی اللہ خان ساکن بڑودہ۔ ملا ہاشم کنبوہ معاصر

جلال الدین محمد اکبر شاہ۔ میر ہاشم منور آبادی شاگرد ملا حید کشمیری معاصر عالمگیر۔ مولوی سید یاد علی مشہدی کروی فقیہ وقت بود۔ مولوی سید یار علی مصنف ہادی المضلین۔ مفتی یار محمد بلیباری دکنی محشی شرح تہذیب یزدی۔ ملا یار محمد بکری مشہور بکلایاری۔ شیخ یاسین قنوجی از اعیان فضلای بلدہ قنوج کامل بکمل بود خلق کثیر بفیضان تلمذ او باتہای فضائل رسید ندا از انجملہ سید مربلگرامی و ملا فیضی امروہی از مشاہیر فضلا ہستند۔ مولوی یعقوب علیخان رامپوری۔ ملا یوسف کادسو کشمیری و ملا یوسف چک کشمیری در عہد شاہجہان نامی بودند۔ مولوی یوسف علی سندیلی الاصل گوپاموی مولداً لکھنوی وطناً شارح نظم الفرائض۔

بعد ختم کتاب محبی محمد ابراہیم خان رسالہ دار سنٹرل انڈیا ہارس کہ در دعقیدت محب الاسلام والمسلمین اند ترجمہ مولوی شاہ محمد رمضان شہید بغرض اندراج کتاب بمن بھیجرانیدند چونکہ صاحب ترجمہ بسن نامور و عالم باعمل بود و بحالت اشاعت دین متین شرف شہادت یافتہ ذکرش درین کتاب خالی از یمن و برکت نخواہد بود و ہو ہذا

مولوی شاہ محمد رمضان مہیمی

از شیوخ قصبہ مہیم عالم عامل واعظ کامل فخر سرزمین ہریانہ بخصایل حمیدہ و شمایل جیدہ شہرت عام کالبدر التام دارد کافۂ راجپوتان مسلم کہ بنام رانگر در ملک ہریانہ مشہور اند از ذات بابرکات آیاتش براہ راست قدم اتباع شریعت نہادہ مشارٌالیہ متبعان سنت وجماعت ہستند تذکیرش عجیب اثری داشت کہ سامعین بہزار جان مطیع و منقادمی شدند و عبدۂ اصنام تار زنار را ہچو بار دوش افگندہ حلقہ بگوش باسلام میگردیدند بالجملہ وی رحمۃ اللہ تعالی بعد زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً وتعظیماً براہ بندر بمبئی مراجعت وطن فرمودہ بہر مقامی کہ میرسید حسب عادت خود لب وعظ و تذکیر می کشود و ہدایت اتباع شریعت باہاے آن مقام می نمود تا انیکہ بمقام مندسور رونق افروز شدہ بہ مسجد آن بلدہ محفل وعظ گرم کرد قوم بوہرہ کہ خلاف مذہب اہل سنت اند درعین گرمی تذکیر بسر کردن بنادیق بر وحملہ آوردہ تا بضربت بندقہ آن فرقہ ضالہ بمرتبۂ شہادت فائز گشت این واقعہ در سال دوازدہ صد وچہل ہجری بظہور پیوستہ رفقای آن سرور نعش مغفور را ہمدران جا بزمین سپردند بعد از شش ماہ برادر عینی وے تابوتش بقصبہ مہیم آوردہ مدفون نمود شاعرے تاریخ شہادتش چنین یافتہ

قطعہ تاریخ

جناب شاہ رمضان قطب آفاق | سراپا معرفت عرفان مآبے
ظہور از بہر تاریخ شہادت | خرد گفتہ خسوف آفتابے ۱۲۴۶ھ

دیگرے گفتہ

در خلد چو رفت شاہ رمضان | وے شیخ شہید گفت رضوان ۱۲۴۶ھ

تصانیفہ المفیدہ آخر گت۔ بلبل باغ۔ عقاید عظیم۔ رنگیلے۔ مندسور بمیم مفتوح و نون ساکن و دال مہملہ موقوف و سین مفتوح واو مجہول و رای مہملہ شہر یست بسر زمین مالوا مہیم بمیم مفتوح و ہای ہوز مکسورہ بعدش یای تحتانی مجہولہ و میم موقوف قصبہ ایست بمرزبوم ہریانہ متعلقہ ضلع رہتک

مولوی امام الدین کالوڈی

ولد مراد خان عالم باعمل بورع و تقوی موصوف بود حیم غفیر از خلائق بہدایت و ارشادش براستی پیوستندی رحمۃ اللہ علیہ بسال دوازدہ صد وسی و ہفت ہجری ولادت یافتہ در سال سیزدہ صد ہجری چہار عقب گذاشتہ رحلت فرمود ازان جملہ حافظ غریب اللہ را دیدہ ام بدیانت و تقوی مصداق الولد سر لابیہ است کالوڈ قصبہ ایست محروسہ ریاست پٹیالہ کہ فی الحال بنام مہندرگڈھ شہرت دارد

اعجوبۃ الزمان

مولوی ببر دہلوی و مولوی دہومن سہارنپوری

ہر دو حرف نشناس لوح دانش ملازم صحبت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی قدس سرہ بودند قوت حافظہ چندان داشتند کہ انچہ از مولانا می شنیدند بلفظہ یاد میگرفتند بکرات و مرات وعظ قرآن مجید از زبان مولانا موصوف از ذکر شنیدہ بودند ہرگاہ کسی میگفت چیزے بفرمایند میگفتند آیتی از قرآن بخوان اگر قاری غلط خواندی ازانکہ غلط نمودہ ترجمہ و تفسیر آن مالہ و ماعلیہ مشرح و مفصل بیان میکردند مفتے محمد اسد اللہ الہ آبادی مرحوم میفرمودند باری بدہلی رفتم و دران زمان مولوی ببر زندہ بود بشنیدن آوازہ اوصافش مشتاق لقاے او شدم و نماز جمعہ بمسجد شاہجہانی گذاردم بعد نماز مجلس تذکیر منعقد گشت بعض مردم گفتند ہمین مولوی ببر اند کہ وعظ میگویند بتوجہ تمام بیان شان اصغا کردم ازانچہ شنیدہ بودم زائد یافتم

بعد فراغ از وعظ با مولوی ببر سلام گفته مصافحه کردم و آیه کریمه وزینا السماء الدنیا بزینة ن الکواکب خوانده پرسیدم ماسوای سبعه سیاره جمله کواکب بر فلک الافلاک ثبت اند که ثبوت آن از احادیث نبویه میشود پس تزئین سماء دنیا به کواکب چه معنی دارد مولوی ببر جوابم گفت شنیده باشید مردمان سے گویند که فلان مکان از شیشه آلات وغیره چه خوش آراسته است حال آنکه شیشه آلات بسقف و حیطان آن مکان چسپان و آویزان می باشند واز آن درحقیقت تزئین مکان مقصود است همچنین کواکب گو بفلک الافلاک منوط و مربوط اند لاکن درحقیقت از ان کواکب سمای دنیا را زینت و روشنی حاصل است بدین وجه وزینا السماء الدنیا فرموده اند ع صحبت صالح ترا صالح کند

خاتمة الطبع از جانب کارپردازان مطبع

بعد حمد و نعت بر سالکان مسالک تحقیق و رهروان منازل تدقیق مخفی و محتجب مبادکه از بدو آفرینش عالم تا این دم وقتی از اوقات زمانه از وجود باجود انبیاء مرسلین و اوصیاء کاملین و علمای شرع متین و حامیان دین مبین خالی نمانده تا گمرهان بوادی ضلالت از بدرقه هدایت و ارشاد آنها بمنزل مقصود رسند و تشنگان سراب غوایت از سرچشمه مواعظ شان زلالے چشند همچنین هریکی از خلفاء جانشین اسلاف شده در اکناف و اطراف عالم بهدایت خلق مشغول ماندند و نیز ابدال و اقطاب اطباء ب همبرین منوال از جانب حق مامور شدند چون زمانه رسالت بعد حضرت خاتم النبیین سید المرسلین صلی الله علیه و آله وسلم سپری شد خلفاء راشدین و ائمه طاهرین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین در ترویج دین و هدایت کافه مسلمین سعیهای وافره و جهدهای متکاثره فرمودند چنانکه باید در تلقین احکام و تعلیم انام دقیقه از دقائق فروگذاشت نمودند بعد ازان جوق جوق علمای اعلام و کملاے فهام به نیابت آنها برخاستند و همگی همت والا نهمت خود ها بر همین کار خیر برگماشتند تا اینکه خلاق عالم نظر بحمایت دین خویش در تکثیر خلقت ایشان چنان برکتی عطا فرمود که در هر بقعه زمین نجم افاضات ایشان طلوع نمود چنانچه اکثر کتب از حالات سنیه و مقامات علیه این خیل ربانی مملو و مشحون است و هم بحیز طبع درآمده در هر دیار و امصار اشاعت پذیر لیکن عجب اتفاق که همه این قسم کتب را دیدیم مگر از کوائف و سوانح عمری مشائخ و علمای هندوستان معرا یافتیم آری اگر برین کار ستر گ کسی همت نمی گماشت و در تدوین اسامی و حالات این اصحاب اخیار همبرین طریق تهاون و تکاسل راه می یافت چه عجب که از صفحه روزگار نام نامی این حضرات بمرور دهور حک میشد از آنجا که از مبدء فیاض

حصهٔ هر یکے جداگانه بهم میرسد الغرض این انعام خالق اکرم از فضل اتم موقوف بر ذات بابرکات عالم
عدیم النظیر فاضل خبیر محسود اقران و امثال محقق باکمال ماهر رموز خفی و جلی جناب مولانا حضرت مولوی
رحمان **علی** صاحب عم فیضه ممبر کونسل مقام ریوان داشته بود که اکنون بظهور رسید و شاهد مدعا بر منصهٔ
شهود جلوه گر گردید که حضرت مصنف ممدوح کتابی نایاب و مخزنی کمیاب متضمن حالات و اسامی
علمای هندوستان تالیف و تصنیف فرمودند و نامش اسم باسمی **تذکرهٔ علمای هند** گذاشتند
حضرات شائقین را مژده باد که درین ایام برکت انجام بنهایت اهتمام صحیفهٔ مسبوق الذکر حسب
تحریک حضرت مصنف در مطبع نامی و گرامی مشهور نزدیک و دور منشی نولکشور واقع لکهنو
بحسن انتظام بابو منوهر لال بهارگو بماه نومبر ۱۹۱۴ء مطابق ماه ذی الحجه ۱۳۳۲ھ بار دوم
نقش انطباع پذیرفت ایزد منان مقبول عام و عالمیان کناد بحرمة النون والصاد فقط
